

BOXTEL EN BRABANT 1813 - 1840
VAN HERWONNEN SOEVEREINITEIT NEDERLAND TOT
NASLEEP AFSCHIEDING BELGIË

© Ruud van Nooijen, Boxtel - versie: 4 augustus 2022 (1e versie van 1 januari 2014)

EERSTE DECENNIA 19e EEUW

Het zijn roerige tijden. Tussen 1795 en 1815, een tijdsbestek van 20 jaar, zal de staatkundige constellatie van Nederland 7 keer wijzigen. Die periode nu overziend, is het goed te beseffen dat in 1813 nog geenszins vaststaat dat ons land als zelfstandige natie zal voortbestaan. Oktober 1813 strijden op een slagveld van circa elf bij veertien kilometer zo'n half miljoen soldaten in de **Slag bij Leipzig**¹. **Napoleon** wordt er – voor het eerst overtuigend – verslagen.

Slag bij Leipzig of Völkerschlacht (Vladimir Moshkov, 1815)

Nederland is sinds 9 juli 1810, onderdeel van het **Eerste Franse Keizerrijk** geregeerd door keizer **Napoleon Bonaparte**. Het verdrijven van alle Fransen uit ons land zal, vanaf oktober 1813, nog een hele klus blijken te zijn.

Na de Slag bij Leipzig wordt een deel van het leger van de Zweedse kroonprins **Bernadotte**²

¹ **Slag bij Leipzig** of **Volkerenslag**, tevens onderdeel van de **Zesde Coalitieoorlog** (maart 1813 tot mei 1814). De Franse keizer Napoleon Bonaparte tegen de geallieerde legers van Rusland, Oostenrijk, Pruisen en Zweden. Napoleon wordt verslagen en verbannen naar Elba (Verdrag van Fontainebleau).

² **Jean-Baptiste Bernadotte** (Pau [FR] 1763 – Stockholm 1844) zoon van een procureur, grootvader was kleermaker. Officier in Franse dienst (Napoleon), bereikt daar de rang van veldmaarschalk. Wordt in 1810 door de Zweedse Rijksdag gekozen tot kroonprins. Vanaf 5 februari 1818 koning van Zweden: koning **Karel XIV Johan van Zweden**.

onder leiding van generaal **Alexander von Benckendorff**³ in de richting van de Nederlandse grens gedirigeerd. Hem is opgedragen te fungeren als waarnemer. Hijzelf is echter van mening dat zijn troepenmacht dermate groot is, dat hij daarmee méér kan bewerkstelligen. Hij besluit Nederland binnen te vallen teneinde de aldaar verblijvende Fransen te verdrijven. Van die bevrijding van Nederland zijn vooral de kozakken bekend geworden. Het zijn de Russische **kozakken**⁴ en **basjkieren**⁵ die op hun kleine paarden verkenningen uitvoeren, doch als dat nodig is, ook gevechten aangaan en daarbij een geduchte en gevreesde tegenstander blijken te zijn. Hun uiterlijke verschijning straalt dat echter niet uit: ze zien er haveloos uit en zijn gekleed op een manier die weinig tot niets op een militair uniform lijkt. Als verkenner vergaren ze informatie ten behoeve van de overige legeronderdelen als artillerie, infanterie en cavalerie.

Op 2 november 1813 is Von Benckendorff aanwezig in het Duitse Rheine, vanwaar hij die dag vertrekt richting Bentheim, dat grenst aan Nederland.

Russische Cavaleriegeneraal von Benckendorff

Vandaar steekt hij de grens over naar Nederland, waar op 9 november Hardenberg en Gramsbergen worden bevrijd. Een dag later gaat het voort richting Deventer, waar in de nacht van 10 op 11 november een – mislukte – aanval op vestingstad Deventer wordt uitgevoerd. De strijd om die stad blijft nog maanden onbeslist, pas in april 1814 vetrekken de Fransen daar.

Von Benckendorff laat in het Overijsselse dorp Wijhe, op een plek waar rivier de IJssel betrekkelijk smal is, een schipbrug aanleggen. Dat gebeurt tussen Fortmond (Overijsselse zijde) en Veessen (Gelderse zijde). Te Veessen staat sinds januari 2018 een standbeeld van een Basjkier, als herinnering van hetgeen hier gebeurde. Op 23 november 1813 steken

³ **Alexander Kristoforovitsj graaf von Benckendorff** (1763-18440), Baltisch-Duitse Russische generaal der cavalerie en staatsman (adjutant en adviseur van de Russische tsaar).

⁴ **Kozakken**: naam stamt van het Turks *quzzaq*: vrije man of avonturier. Zij wonen in het Aziatisch deel van Rusland. Bekend om hun onafhankelijke geest, leefwijze en militaire vaardigheden.

⁵ **Basjkieren**: Een van oorsprong Turkse volksstam voornamelijk wonend in de zuidelijke Oeral, Rusland waar de autonome republiek **Basjkortostan** bestaat. Er zijn ca. 1.5 miljoen Basjkieren in Rusland.

troepen van Von Benckendorff de IJssel over en vervolgen hun opmars richting Harderwijk. Vandaar worden verkenningen uitgevoerd in de omgeving van Amsterdam. In die stad zaait het bericht dat kozakken onderweg zijn paniek onder de Fransen, die de stad beginnen te verlaten. Dat gebeurt vanaf maandag 15 november, op last van gouverneur-generaal **Lebrun**⁶.

Charles-François Lebrun

Die dag vertrekt generaal graaf **Molitor**⁷ met ca 1.600 man richting Utrecht. Een dag later reist ook Lebrun met Franse ambtenaren en hun gezinnen af naar Utrecht en vandaar, korte tijd later, terug naar Frankrijk. Molitor bestookt vanuit Utrecht het Amsterdamse

⁶ **Charles-François Lebrun**, geb. Saint-Saveur-Lendelin 19 maart 1739, overl. Saint-Mesme 14 juni 1824. Frans staatsman, jurist en expert v.w.b. economie en financiën. Hertog van Piacenza. In 1799 3^e consul onder Napoleon. Tussen 1810-1813 stadhouder-prins of gouverneur-generaal van de Hollandse Departementen van het Eerste Franse Keizerrijk, Woont te Amsterdam in het pand Herengracht 40. Gemoedelijk, erudiet man., Is 71 jaar oud als hij in 1810 in Nederland arriveert.

⁷ **Gabriël Jean Joseph Molitor**, geb. Hayingen 7 maart 1770, overl., Parijs 29 juli 1849 (79). Is met 23 jaar bataljonscommandant, in 1800 wordt hij commandant van het Rijnleger. In 1801, 31 jaar oud, bevorderd tot brigadegeneraal. Doet tussen 810-1813 dienst in Amsterdam.

stadsbestuur nog enige tijd met dreigberichten dat zij de stad conform de richtlijnen van de keizer dienen te blijven besturen.

Von Benckendorff zelf zet op 27 november vervolgens koers naar Zwolle met ca. 4.000 man infanterie en cavalerie, alwaar hij zijn hoofdkwartier vestigt. Kort erna valt de nabijgelegen stad Kampen. Hij zendt een detachement van 200 kozakken richting Amsterdam. Met deze acties gaat hij in tegen de order van zijn commandant generaal Bernadotte, om te wachten op versterkingen. Zo gaan op 22 november de Russische majoors **Elsenvangen en Marklay** met 250 kozakken vanuit Nijkerk op weg naar Amsterdam. Om tactische redenen moet de reis worden gemaakt via Spakenburg, Baarn, Hilversum, 's-Graveland en Ankeveen. Als ze er 24 november aankomen, zijn de Fransen al ruim een week eerder uit Amsterdam vertrokken. De Russische kolonel **Narischkin**⁸, commandant van een Kozakkenbrigade, behorend tot het Noorderleger van generaal **Bülow**, vertrekt 27 november vanuit Zwolle naar Amersfoort, waarbij hij onderweg de vesting Harderwijk inneemt en vandaar eveneens Kozakkenverkenners uitstuurt richting Amsterdam.

Kozakken bij de Muiderpoort te Amsterdam, woensdag 24 november 1813 (Rijksmuseum)

⁸ **Leon Alexandrowitch prins Narischkin (Rus)**, geb. 5 februari 1785, overl. Napels 1846. Cavalerie-officier. Kamerheer in dienst van prins **Michael Voronstov** in 1799. Luitenant in 1803, kolonel in november 1812, generaal-majoor in januari 1814, luitenant-generaal in 1844.

*Kolonel Leon Narischkin commandeert
in Holland een Kozakkenbrigade (George Dawe)*

In Amsterdam wordt op 23 november 1813 voormalig patriot, medicus en genie-officier **Cornelis Krayenhoff**⁹ aangesteld als gouverneur met op dat moment de belangrijkste opdracht om te zorgen voor orde en veiligheid in de stad. Deze begint in december met het samenstellen van een legereenheid ter omsingeling van Naarden.

Commandant van deze eenheid wordt de kolonel **Johannes van den Bosch**¹⁰, die later oprichter is van de **Maatschappij van Weldadigheid** en in Nederlands-Indië het cultuurstelsel zal invoeren.

Op 1 december 1813 bereiken geregelde Russische troepen de stad Amsterdam.

We zien op veel plaatsen dat burgers een aandeel hebben bij het verdrijven van de Fransen. Dat gebeurt bijvoorbeeld in Amsterdam en ook in 's-Hertogenbosch.

⁹ **Dr. Cornelis Rudolphus Theodorus Krayenhoff**, geb. Nijmegen 2 juni 1758, overl. Nijmegen 24 november 1840. Huwt 1: Harderwijk 20 maart 1788 Johanna Geertruij van der Plaat (1759-1827, zuster van luitenant-generaal **Andreas Johan van der Plaat** (1761-1819), 2 zoons uit dit huwelijk; 2. Amsterdam, 16 juni 1830 **Johanna Schuyt** (1759-1837) Natuurkundige, arts, genie-generaal, waterbouwkundige, cartograaf, minister van Oorlog. Studeert aanvankelijk rechten, doch wijzigt studierichting in medicijnen aan Universiteit van Harderwijk. Patriot, brigade-generaal in Franse dienst (1810-1813), luitenant-generaal in Nederlandse dienst vanaf 1814. Baron in 1815. Gouverneur van Amsterdam 1814, inspecteur-generaal der fortificatiën en korps ingenieurs, mineurs, sappeurs en pontonniers.

¹⁰ **Johannes van den Bosch** geb. Herwijnen 2 februari 1780, overl. Den Haag 28 januari 1844. Baron bij KB 106, 17 juni 1835, graaf bij KB 124, 25 december 1839. Nederlands generaal, gouverneur-generaal Nederlands-Indië, commandant Nederlands-Indisch Leger. Hij voert in Nederlands-Indië het Cultuurstelsel in. Hij is minister van Koloniën, minister van staat, lid Tweede Kamer. Officier Militaire Willemsorde. Richt in 1818 de **Maatschappij van Weldadigheid** op, die vrije kolonies sticht in Overijssel en Drenthe: Willemsoord, Frederiksoord. Doel: armen een nieuw en beter bestaan bieden.

Generaal C.R.Th. Krayenhoff (1758-1840)

Kort nadien staan troepen van Von Benckendorff in 's-Gravenhage. Op 8 december vetrekken zij naar Breda, waar ze op 10 december bezit nemen van de stad. De kort ervoor geïnstalleerde soeverein vorst Willem is van mening dat er een Nederlandse generaal als gouverneur aangesteld dient te worden. Dat wordt de generaal-majoor **Van der Plaat**¹¹. Nog op de dag van zijn aanstelling moet hij Breda met een minderheid (3.000-3.500 man) voorbereiden op een Franse tegenaanval door zo'n 8.000 man. Zijn opzet slaagt en de Fransen druipen af. Als per 1 januari 1814 het rijk wordt verdeeld in 8 militaire arrondissementen, wordt Van der Plaat als generaal-majoor commandant van het 5^e arrondissement: het gebied van voormalig Staats-Brabant en een aantal omliggende gebieden.

¹¹ **Andreas Hendrik Johan van der Plaat**, geb. Grave 11 februari (doop 15 januari) 1761, overl. Antwerpen 15 februari 1819. Zoon van **Johan van der Plaat** (Grave 4 december 1726, Grave 21 juni 1783) plaatsvervangend schout rechter en dijkgraaf in Grave en van **Johanna Charlotte Ardesch**. Zijn zus **Johanna Geertruij van der Plaat** (1759-1827) trouwt met **C.R.Th. Krayenhoff** (1758-1840). Op jeugdige leeftijd begint zijn militaire opleiding. 1778 aangesteld tot extra-ordinair ingenieur. In 1784 luitenant-ingenieur. In 1787 over in Russische dienst als majoor der genie. In 1797 bevorderd tot generaal- majoor. Commandant vesting Riga. In 1798 op zijn verzoek ontslagen uit Russische dienst. Luitenant-generaal in 1815. Gouverneur van Antwerpen van 1815 tot aan zijn dood in 1819.

Generaal Van der Plaats (1761-1819)

Een andere troepenmacht, zo'n 20.000 man sterk, die van luitenant-generaal **Bülow graaf von Dennewitz**¹², niet langer meer onder commando van Bernadotte staande, trekt eind november vanuit Münster richting Nederlandse grens, waar hij op 19 november arriveert. Op 23 november bevrijdt hij Doesburg en Zutphen, op 30 november volgt Arnhem. Begin december verschijnen er Pruisische troepen en kozakkenverkenner bij 's-Hertogenbosch, waar dan nog een Frans garnizoen onder commando van de kolonel **Moulé de la Raitre** aanwezig is.

¹² **Friedrich Wilhelm Bülow graaf von Dennewitz**, geb. Falkenberg, Saksen-Abhalt, 16 februari 1755, overl. Königsberg, Pruisen, 25 februari 1816. Pruisisch edelman en getalenteerd en succesvol infanteriegeneraal ten tijde van de Napoleontische oorlogen.

Friedrich Wilhelm Bülow, graaf von Dennewitz (1755-1816)

De verkenners maken deel uit van het noorderleger van de Duitse **Ferdinand von Wintzingerode**¹³, generaal in Russische dienst.

*Ferdinand von Wintzingerode (1770-1818)
(George Dawe)*

¹³ **Ferdinand Karl Friedrich freiherr von Wintzingerode**, geb. Allendorf, Duitsland 15 februari 1770, overl. Wiesbaden, 16 juni 1818 (48). Duits edelman en cavalerie officier in Oostenrijkse en Russische dienst. Oktober 1797 majoor in Russische dienst, in 1802 generaal-majoor, In 1809 terug naar Oostenrijkse leger in rang van veldmaarschalk. In 1802 weer in Russische dienst, in 1813 luitenant-generaal. In 1813 bevorderd tot generaal der cavalerie. Trekt na de Slag bij Leipzig met het noorderleger ons land binnen.

Kort nadien wordt vestingstad 's-Hertogenbosch omsingeld door daar arriverende troepen. De Franse commandant **Moulé de la Raitre** laat de Roode Brug bij Fort Isabella in de weg van Vught naar 's-Hertogenbosch afbreken en plaatst geschut bij de Vught- en Hinthamerpoort.

Op 8 januari 1814 vinden voor de eerste keer onderhandelingen over de overgave van garnizoen en stad plaats, zonder resultaat. Op de twee nadien volgende dagen wordt op deze dagen opnieuw onderhandeld, eveneens zonder gewenst resultaat. Daarop vallen in de nacht van 26 januari vanaf 04.00 uur Pruisische en Russische troepen de stad aan. Belangrijk aandeel aan de gunstig verlopen aanval, levert de Pruisische luitenant-kolonel der cavalerie **Karl von Hobe**¹⁴. Naar hem is sinds 1921 in 's-Hertogenbosch een straat genoemd. Von Hobe vocht al eerder in ons land in 1787 (eerherstel **Wilhelmina van Pruisen**, vrouw stadhouder **Willem V** en zuster van de Pruisische koning). Vughtse en Bossche burgers schieten te hulp door onder meer de wachten bij de Vught- en Hinthamerpoort te overmeesteren en de poorten te openen. De Fransen trekken zich terug binnen de door water omgeven **Citadelkazerne** (tegenwoordig onderkomen van het **BHIC**), doch geven zich nog diezelfde middag over. Bij KB no. 15 van 8 juli 1815 zal generaal Von Bülow van koning Willem I de Militaire Willemsorde ontvangen wegens zijn verdiensten bij de verovering van de stad 's-Hertogenbosch.

Gestaag verlaat een groot deel van de op Nederlands grondgebied verblijvende Franse troepen het land. Toch zijn er nog genoeg over om problemen te maken, zoals de 2.000 man van generaal **Quitard de la Porte** in Naarden, die zich pas mei 1814 overgeven.

Op de grens tussen Nederland en België wordt op 2 januari 1814 langs de bevroren **Strijbeeksche beek** op Nederlands grondgebied een kleine veldslag geleverd tussen enige honderden **Lanciers Rouges** (rode lanseniers) van de **Keizerlijke Garde** (Frankrijk) en het dubbele aantal Pruisen. Ruim een week later, op 11 januari krijgt dat een groter vervolg op Belgisch grondgebied tijdens de **Slag om Hoogstraten**. In beide gevallen moeten de Fransen terrein prijsgeven.

Dit gebeurt allemaal tijdens de Zesde of laatste van de **Coalitieoorlogen**, waarvan de eerste begon in 1792. Al deze oorlogen worden gevoerd met aan de ene zijde aanvankelijk revolutionair Frankrijk, nadien Napoleon en zijn Eerste Franse Keizerrijk en aan andere zijde een regelmatig wisselend aantal geallieerde legers uit diverse landen.

¹⁴ **Karl Friedrich Bernhard Hellmuth von Hobe**, geb. Jürgenstorf 16 oktober 1765, overl. Keulen 25 december 1822 (57). Neemt in 1778, 13 jaar oud, dienst als jonker bij het **Huzarenregiment Von Beising** onderdeel van het Pruisische leger. Neemt september 1787 deel aan de inval in ons land, dan Republiek der 7 Verenigde Nederlanden (verjagen patriotten, eerherstel **Wilhelmina van Pruisen**, echtgenote stadhouder **Willem V**). In 1803 bevorderd tot ritmeester, in 1805 majoor, in 1813 luitenant-kolonel, in 1814 generaal-majoor, in 1822 luitenant-generaal. Vecht o.m. in de Slag bij Leipzig. Maakt in 1813 deel uit van het leger van generaal Bülow. Voor zijn inzet in 's-Hertogenbosch verwerft hij de hoogste Pruisische onderscheiding voor getoonde dapperheid: ridder in de Orde Pour le Mérite met eikenloof.

*Beschieting van Naarden vanaf een schans bij Kommerhorst op 4 april 1814
(schilderij Pieter Gerardus van Os, collectie Rijksmuseum, Amsterdam)*

Ook in Den Helder duurt het lang, eveneens tot mei 1814, voordat het Franse garnizoen daar overtuigd is dat Napoleon echt verlagen is en zich overgeeft. In Deventer verlaat generaal **Shiner** met zijn troepen de stad begin mei 1814.

Volgens zekere berigten, is een aanzienlyk korps Kofakken, wordende hetzelve op twaalfhonderd man begroot, by Huisfen over den Rhyu gegaan, en inde Betuwe voortgerukt, ten einde aan het fransche garnisoen, dat zich nog in Arnhem bevindt, den aftogt aftefnijden.

Rotterdamsche Courant, 2 december 1813

Er zijn dan al Nederlanders bezig na te denken over de periode ná Napoleon. Men vreest dat ons grondgebied wordt opgeëist door een vreemde mogendheid. Die vrees blijkt niet ongegrond. Dat nadenken is voor Van Hogendorp reeds december 1812 begonnen, nadat Napoleon in Rusland is verslagen. Hij spreekt in het geheim door hem vertrouwde personen in 's-Gravenhage, doch ook in enige provincies. Deze gesprekken krijgen na de Slag bij Leipzig vastere vorm.

In 1806 is het **Heilige Roomse Rijk** (1^e keizer: **Karel de Grote** in het jaar 800) opgehouden te bestaan, waardoor een centrale leiding wegvalt. Het gebied bestaat vanaf dat jaar uit ruim 35 staatjes en steden, allemaal met een eigen monarch of bestuur. Daar gaan stemmen op om

Nederland, dat wordt gezien als niet levensvatbaar als soevereine staat, op te nemen in de later gevormde **Duitse Statenbond**¹⁵, waarbinnen **Pruisen** een zwaar stempel drukt¹⁶.

Van de patriotten die zo'n 20 jaar eerder met veel elan, gebaseerd op de ideeën van de Verlichtingsfilosofen en geïnspireerd door de Amerikaanse en Franse Revolutie, aan de wieg hebben gestaan van de **Bataafse Republiek** en de eerste grondwet - de **Staatsregeling van 1798** - wordt weinig tot niets meer vernomen.

Algemeen Bestuur

Medio begin november 1813 maakt generaal **Van Limburg Strirum**¹⁷ een proclamatie bekend waarin hij oproept om handhaving van rust en orde in afwachting van de komst van prins **Willem Frederik van Oranje-Nassau**, zoon van de laatste stadhouder **Willem V**. Tevens verzoekt hij een tweetal gelijkgestemde heren om een voorlopig bestuur op zich te nemen.

Aldus ontstaat, kortstondig, een tweehoofdig *Algemeen Bestuur*, bestaande uit **Van Hogendorp**¹⁸ en **Van der Duijn van Maasdam**¹⁹. In deze periode van *regeringloosheid* nemen zij het voortouw teneinde de rust in het land te bewaren en het weer van een eigen bestuur te voorzien. Gezien hun achtergrond is het niet verwonderlijk dat zij teruggrijpen op het huis **Van Oranje**. Van Hogendorp wil echter niet terug naar een stadhouderschap zoals dat bestond tijdens het Ancien Régime. Wellicht ingegeven door de slechte ervaring met **Willem V**, de laatste stadhouder, gedurende wiens bewind het land door activiteiten van onder meer patriotten aan de rand van een burgeroorlog belandt.

Hij ziet weliswaar de noodzaak van een grondwet en volksvertegenwoordiging, doch kan zich een landsregering zonder een rol voor het **Huis Van Oranje** moeilijk voorstellen. Toch wil het voorlopig bestuur kennelijk, alvorens verdere stappen in een bepaalde richting te zetten, de mening peilen van voormalig bestuurders.

15 **Duitse Statenbond**, opgericht op 8 juni 1815, als gevolg van het **Wener Congres**, de facto opgeheven (uiteengevallen) in 1866.

16 *Ich bitte Sie, was sollen wir nur damit?* **Maarten van Poll**, 2011, publicatie nr. 22, Uitgaven van Jonge historici schrijven geschiedenis. Het idee om Nederland op te nemen binnen de Duitse staten stamt in die tijd van **Johann Gottlieb Fichte** (1762-1814).

17 **Leopold van Limburg Stirum**, geb. Hoogeveen 12 maart 1758, overl. 's-Gravenhage 25 juni 1840. Orangist, generaal der infanterie (per 1 augustus 1814 luitenant-generaal) in Nederlandse dienst, lid Eerste Kamer, wordt in november 1813 benoemd tot gouverneur van 's-Gravenhage.

18 **Mr. Gijsbert Karel graaf van Hogendorp**, geb. Rotterdam 27 oktober 1762, overl. Den Haag 5 augustus 1834, orangist, politicus: conservatief, later meer liberaal, jurist, publicist, lijdt aan jicht, lid Ridderschap van Holland (vanaf 1814). Lid 2^e Kamer. Secretaris van Staat voor Buitenlandse Zaken. In de adelstand verheven: jonkheer 28-8-1814, graaf per 20-9-1815.

19 **Mr. Adam François Jules Armand (Frans-Adam) graaf van der Duyn van Maasdam**, geb. Deventer 13 april 1771, overl. 's-Gravenhage 19 december 1848, kamerheer erfprins (later koning Willem I), hofmaarschalk koningen Willem I en II, regeringsgezind. Vormt eind 1813 samen met Van Hogendorp het Voorlopig Bestuur. Maakt deel uit van de grondwetcommissies in 1814 en 1815. Gouverneur van Zuid-Holland. Jurist. In adelstand verheven: 1814 jonkheer, 1815 graaf.

Willem Frederik, prins van Oranje-Nassau, later koning Willem I

Aldus belegt Van Hogendorp op donderdag 18 november 1813, aanvang 12.00 uur, in zijn woning aan de Haagse Kneuterdijk een vergadering, waarvoor onder meer per advertentie worden uitgenodigd leden en ministers van de *Oude Regering, zoo als die in de jaren 1794 en 1795 bestond*. Oogmerk van die bijeenkomst: plundering en bloedvergieten in deze periode van regeringloosheid te voorkomen.

Van Hogendorp doelt met deze oproep onder meer op **patriotten**²⁰ die in genoemde jaren de enige groepering was die lid waren van de **Nationale vergadering** of deel uitmaakten van de regering. Er vindt nog een vervolgvergadering plaats, doch de op de uitnodiging opgekomen heren willen niet verder gaan dan hoogstens de openbare rust handhaven. Zij vinden de situatie nog te onzeker om al definitief te denken aan een nieuw landsbestuur. Dan besluiten eerdergenoemde 3 heren maar gedrieën verder te gaan.

²⁰ **Patriotten** (scheldnaam keeshonden) tijdens de **Republiek der Verenigde Zeven Nederlanden**, gedurende de periode van globaal 1780-1800. Niet homogene groep inwoners Republiek, zowel protestanten, katholieken en andersdenkenden die een andere regeringsvorm wensen, primair gebaseerd op ideeën, voortvloeiende uit de filosofen van de periode van de **Verlichting**. Waaronder: democratie: scheiding der machten, volksvertegenwoordiging, vrijheid van godsdienst, pers en vereniging. Er zijn 3 stromingen aan te wijzen: federalisten, unitaristen en moderaten (gematigden). De federalisten willen een los verband tussen de diverse provincies en zijn gekant tegen amalgeren (samenvoegen) van de staatsschuld, unitaristen streefden naar een sterk centraal bestuur en zijn voorstanders van amalgeren staatschuld. De moderaten (scheldnaam **slijmgasten**) nemen overwegend een middenpositie in. Edelman en patriot **Joan Derk van der Capellen tot den Pol** (1741-1784) schrijft in 1781 een pamflet met de titel *Aan het Volk van Nederland!* Het is een oproep tot revolutie om de toenmalige regering te vervangen door een democratisch bestel. Hij geeft vorst Willem (stadhouder Willem V, Willem Batavus) de schuld van de problemen in de republiek. Het graf van Van der Capellen tot den Pol wordt nadien door woedende orangisten vernield.

Hun doortastend optreden getuigt zonder meer van moed. Er zijn tenslotte nog de nodige Fransen in het land. Een kat in het nauw doet rare sprongen. Als de bal een onvermoede richting uitrolt, kan het hen alsnog de kop kosten.

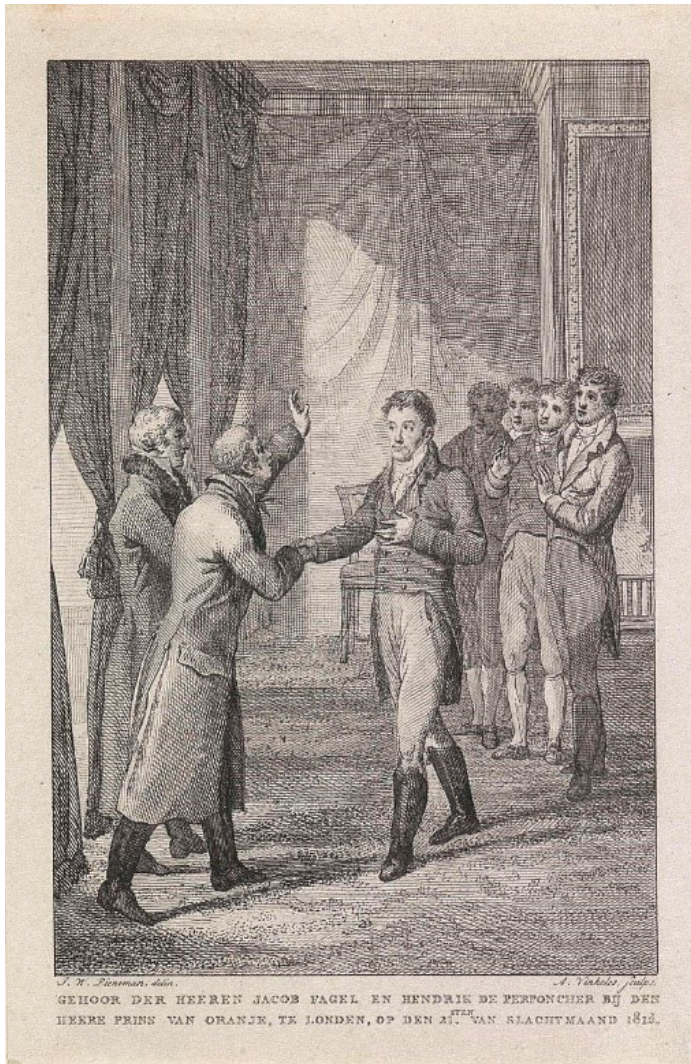
In het grootste geheim is contact gelegd met de enig in leven gebleven, in ons land geboren prins **Willem Frederik**²¹, zoon van **Willem V (Willem Batavus)**, de laatste stadhouder. Er worden gezanten uitgezonden teneinde hem te vinden en hem het voorstel van Van Hogendorp te overhandigen om naar ons land te komen om soeverein vorst te worden. Zo vertrekken op 19 november diplomaat **Jacob Fagel**²² en infanterieofficier, luitenant-kolonel **Hendrik, George de Perponcher**²³ naar Engeland, waar zij de prins aantreffen. Deze verklaart zich bereid naar Nederland terug te keren en het bestuur te aanvaarden.

Zijn overtocht wordt snel, doch zorgvuldig voorbereid. Zo landen de dag vóór zijn aankomst enige honderden Engelse mariniers op het Scheveningse strand om de locatie te beveiligen. Er zijn immers nog diverse buitenlandse, waaronder Franse, troepen in het land. Ook zijn er wapens en munitie per schip van Engeland overgebracht die worden opgeslagen in de Oude Kerk aan de Keizerstraat te Scheveningen.

²¹ **Prins Willem Frederik van Oranje-Nassau**, geb. 's-Gravenhage 24 augustus 1772, overl. Berlijn, 12 december 1843. Zoon van **Willem V van Oranje-Nassau** en **Wilhelmina van Pruisen**. Soeverein vorst der Verenigde Nederlanden 1813-1815, koning Willem I der Nederlanden 1815-1840.

²² **Jacob Fagel**, geb. 's-Gravenhage 9 november 1766, overl. Genève 24 april 1835. Jurist, diplomaat, Oranjegezind, vanaf 1815 in adelstand verheven als baron.

²³ **Hendrik George de Perponcher Sedlnitsky**, geb. 's-Gravenhage 19 mei 1771, overl. Dresden 29 november 1856. Infanterie-officier. In augustus 1804 luitenant-kolonel, in 1813 kolonel en adjudant soeverein vorst, nadien koning **Willem I**. In 1815 bevorderd tot luitenant-generaal en in 1849 tot generaal der infanterie.

Fagel en De Perponcher begroeten de prins in Engeland²⁴

Hoewel **Van Hogendorp** prins Willem Frederik nog kent uit de tijd dat zijn vader stadhouder is, is hun verhouding nooit bepaald hartelijk. Dit terwijl Van Hogendorp zijn dissertatie bij zijn promotie tot doctor in de rechten op 20 september 1786 aan de Leidse universiteit nog wel opdraagt aan deze erfprins.

Willem V is de laatste stadhouder uit de periode van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, die januari 1795 met zijn gezin naar Engeland vlucht als Franse troepen met inbegrip van een **Bataafs Legioen** (patriotten) onder leiding van jurist en brigadegeneraal **Herman Willem Daendels**, ons land binnenvallen, daarbij het begin van de **Franse Tijd** inluidend.

²⁴ Gravure van **Abraham Vinkeles**, naar een tekening van **Jan Willem Pieneman**.

N E D E R L A N D E N .

GRAVENHAGE den 20 November. Alhier zijn afgekondigd de navolgende

P U B L I C A T I E N .

Alzoo de regeringloosheid veel is voorgekomen in de meeste Steden, door wijze voorzieningen van de notabelste Ingezetenen; maar het **ALGEMEEN BESTUUR** geheel verwaarloosd en in niemands handen is, terwijl het geroep van alle zijden om zuik een **BESTUUR** tot redding van het Vaderland, onze harten diep getroffen heeft; **ZOO IS HET** dat wij besloten hebben hetzelve op te vatten tot de komst van **ZIJNE HOOGHEID** toe. *Bezwerende alle de brave Nederlanders om zich te vereenigen tot ondersteuning van dit cordaat besluit. GOD helpt die genen, die zich zelven helpen.*

's GRAVENHAGE, den 20 November 1813.

(Geteekend,)

F. VAN DER DUYN VAN MAASDAM.

G. K. VAN HOGENDORP.

Opregte Haarlemsche Courant 25 november 1813

Deze zoon, **prins Willem Frederik**, komt op 30 november dat jaar per schip aan op het strand van Scheveningen. Na het aan land gaan, duurt het niet lang of de prins vertrekt per rijtuig naar 's-Gravenhage, naar de woning van de gouverneur van de stad, **generaal Van Limburg Stirum**, die de prins verwelkomt.

Het is niet zo vreemd dat de prins zo snel reageert. Na zijn vertrek met zijn familie uit Nederland in 1795 is hij steeds op zoek geweest naar een functie, in overeenstemming met zijn hoge adellijke afkomst. Zo vecht hij als officier tegen Napoleon, doch doet bij andere gelegenheden moeite om bij hem in het gevlei te komen. Nadien zal hij nog enige vreemde capriolen uithalen bij de afscheiding van België, die leiden tot een tijdelijke onmin met zijn vader, koning Willem I.

De prins van Oranje komt aan op het strand van Scheveningen

Van Hogendorp is door een aanval van **podagra** (voetjicht) thuis aan zijn stoel gekluisterd. De prins blijft bij Van Limburg Stirum dineren en kan zodoende pas laat die avond een bezoek brengen aan Van Hogendorp in diens huis aan de Kneuterdijk. De prins heeft een lange blikken koker bij zich met daarin zijn eerste proclamatie die hij Van Hogendorp overhandigt. De uitgestoken hand van Van Hogendorp wordt niet anders dan na een koele aarzeling door de prins gevat. Nadien zal het nogmaals voorkomen dat Van Hogendorp zijn aanwezigheid op een bijeenkomst bij de, dan soeverein vorst geworden prins, moet afzeggen door zijn kwaal (jicht), hetgeen tot irritatie bij de vorst leidt.

Verondersteld wordt wel dat vorst Willem niet wenst te geloven dat de pijn die jicht veroorzaakt, Van Hoogendorp het reizen en ergens aanwezig zijn, onmogelijk maakt.

Prins Willem Frederik (Willem) wordt reeds op 2 december te Amsterdam ingehuldigd als soeverein vorst²⁵ van het **Soeverein Vorstendom der Verenigde Nederlanden**. De stad is dan pas zeer recent – ruim twee weken – bevrijd van Franse troepen. Kozakken die, ter bevrijding van Nederland, zijn meegekomen met het leger van de generaal Von Benckendorff, vormen een erewacht.

²⁵ **Willem Frederik prins van Oranje-Nassau**, geb. 's-Gravenhage 24 augustus 1772, overl. Berlijn 12 december 1843. Zoon van stadhouder **Willem V (Willem Batavus)** en **Wilhelmina van Pruisen**. Trouwt in 1791 met zijn nicht, **Wilhelmina van Pruisen** (dezelfde naam als zijn moeder).

Tot zijn gevolg dat met hem mee van Engeland komt, behoort **Pieter Agnisius Agay**²⁶, die betaalmeester des konings wordt.

'sGRAVENHAGE, den 30 November.
Dezen voormiddag wierden van Scheveningen twee groote schepen gezien, die echter door den wind belet wierden, vroeger dan omstreeks vier uren het land te naeren. Dadelyk verspreidde zich het gerucht, dat Prins WILLEM DE VI. aan boord van één derzelve was. De toeloop naar den Scheveningsche weg was daarop zeer groot en het vreugdegejuich der menigte onbeschryfelyk. Een weinig voor vyf uren kwam de Prins in den Haag aan. Zyne Hoogheid was gezeten in een open rytuig met den Graaf van Limburg Stirum, in wiens hôtel, in het Groote Voorhout Hoogstdezelve is afgestapt. In het gevolg bevinden zich de heeren de Perponcher, W. Fagel en Ragay. Ook is Lord Claubury, als Minister van Groot-Brittanje, mede gekomen. Naar men verneemt, zal Z. H. in het huis van den heer Collot d'Escury op den Krueterdyk logeeren. Op dit oogenblik is de geheele stad algemeen verlicht, zonder echter, dat er by het onverwachte dezer even blyde, als belangryke gebeurtenis, eenige aanzegging of waarschoewing had kunnen plaats hebben. Hoogstdezelve, die reeds voorleden Vrydag uit Engeland vèrtrokken was, geniet eenen volmaekten welstand.

'sGravenhaagsche Courant 2 december 1813, de beoogde soeverein vorst wordt hier nog aangeduid als Prins Willem VI, waarbij de 'VI' staat voor de opvolger van Willem V, die als stadhouder tussen 1766 en 1795 de hoogste bestuursambtenaar van de republiek is

²⁶ **Pieter Agnisius Agay**, geb. Grave 12 oktober 1768, overl. 's-Gravenhage 3 april 1830. Stammt uit een aanzienlijke familie uit Grave. Verlaat ons land in 1795 samen met stadhouder Willem V en wordt in Engeland betaalmeester in dienst van de prins van Oranje t.b.v. Oranje trouw gebleven uitgeweken militairen.

Oranje Boven!
Holland is vry.
De Bondgenooten trekken op Utrecht,
De Engelschen worden geroepen,
De Franschen vlugten aan alle kanten.
De zee is open.
De koophandel herleeft.
Alle partyfchap heeft opgehouden,
Al het geledene is vergeten
En vergeven.
Alle de aanzienlyken komen in de regering.
De regering roept den Prins uit
Tot hooge Overheid.
Wy voegen ons by de Bondgenooten,
En dwingen den vyand tot vrede.
Het volk krygt een' vrolyken dag
Op gemeene kosten
Zonder plundering noch mishandeling.
Elk dankt God.
De oude tyden komen wederom.
Oranje Boven!

's-Gravenhaagsche Courant, 19 november 1813

Frans Adam van der Duyn van Maasdam

Gijsbert Karel van Hoogendorp

Generaal Leopold van Limburg Stirum

Wener Congres

Omdat men ervan uitgaat dat Napoleons rol in Europa definitief is uitgespeeld, begint eind 1814 te Wenen een vergadering van vertegenwoordigers van de grootmachten, bekend geworden onder de naam **Wener Congres**²⁷. Door het optreden van Napoleon is de kaart van Europa danig veranderd, zowel wat grenzen, bestuursvorm als staatshoofden betreft. Onder andere moeten die grenzen opnieuw worden getrokken en moet worden bezien wie waar de scepter mag zwaaien. Het congres bestaat uit vertegenwoordigers namens de grootmachten **Pruisen, Engeland (Verenigd Koninkrijk) Oostenrijk en Rusland**. De slotakte in 1815 wordt echter medeondertekend door, kort ervoren nog verslagen, grootmacht Frankrijk.

Gedenktekens voor de mannen van het eerste uur

Aanvankelijk is het plan om in 1863, bij het vijftigjarig jubileum van het koninkrijk om in 's-Gravenhage een nationaal monument op te richten. Door allerlei problemen duurt het vervolgens tot 17 november 1867 voordat het 22 meter hoge monument op het Plein 1813 kan worden onthuld door prins Frederik, in aanwezigheid van **koning Willem III**. De beelden worden vervaardigd door **Jan Jozef Jacquet**, een Belg. Aan een zijde van de vierkante sokkel staat het driemanschap afgebeeld. Eronder, op een plaquette met tekst worden tevens de namen vermeld van de personen die hun ondersteunden.

*Detail Nationaal Monument 1813 in Den Haag:
het driemanschap*

²⁷ **Wener Congres**: serie vergaderingen door grote mogendheden in Wenen globaal tussen 1814-1815, waarbij o.m. nieuwe Europese grenzen worden vastgesteld na de definitieve val van Napoleon. Invloedrijk speler: de Oostenrijkse kanselier **Klemens von Metternich** (1773-1859). Aanvankelijk wordt weinig voortuitgang geboekt en spreekt men wel van *Het Congres danst*.

In 1913 wordt gevierd dat 100 jaar eerder het **Soeverein Vorstendom der Nederlanden** ontstond. Deze dag staat in die tijd bekend als Onafhankelijkheidsdag. Donderdag 4 september dat jaar worden in 's-Gravenhage gevelstenen geplaatst op de voormalige woningen van het driemanschap. Dat gebeurt achtereenvolgens bij het huis waar Van Hogendorp woonde, aan de Kneuterdijk, op dat moment bewoond door **A.W. baron Schimmelpenninck van der Oye**. Daarna gebeurt hetzelfde op het adres Lange Voorhout nr. 21, waar Van Limburg Stirum woonde en dat nu in gedeeltelijk in gebruik is als bedrijfspand. Aan de Lange Voorhout zal in 1866 een gedenknaald worden onthuld ter nagedachtenis van **Karel Bernhard van Saksen-Weimar-Eisenach**, die als luitenant-generaal der infanterie commandant van de 2^e Divisie, een rol speelt bij de afscheiding van België. Later, in 1894 wordt er in 's-Gravenhage ook een straat naar hem vernoemd: de **Weimarstraat**. Deze hertog woont in de periode 1830-1839 nog een periode met zijn gezin in Boxtel, waar dan tevens zijn hoofdkwartier is gevestigd. Tot slot gaat men naar de Nieuwe Haven naar het voormalig huis van Van der Duyn van Maasdam, waarin dan een politiebureau is gevestigd, om daar de laatste gevelsteen te plaatsen. In dat jaar wordt onder meer een *Gedenkboek 1813* uitgegeven.

Viering 100 jaar koninkrijk der Nederlanden in 1913 in Naaldwijk

Stationsstraat Boxtel ter hoogte van Hotel Van Dijk, optocht bij gelegenheid van viering 100 jaar Koninkrijk der Nederlanden in 1913

Boxtel met bekende Boxelaren uit die tijd: 1913 het comité dat de viering van 100 jaar koninkrijk organiseerde

Medio november 1913 benoemt koningin **Wilhelmina** directe nazaten van het Driemanschap van 1813 tot hoffunctionaris in buitengewone dienst: kamerheer en kamerjonker²⁸.

Van deze, toen landelijk en plaatselijk gevierde herdenking, onafhankelijkheidsdag, resteert in de huidige tijd (2022) niets meer. In 1935 wordt dit feit al een reeks van jaren niet langer officieel herdacht.²⁹ Op enig moment wordt besloten dit nog maar eens in de vijftig jaar te doen³⁰. Zo vindt tussen november 2013 en september 2015 de meest recente herdenking

²⁸ Nieuwe Venlosche Courant 25 november 1913.

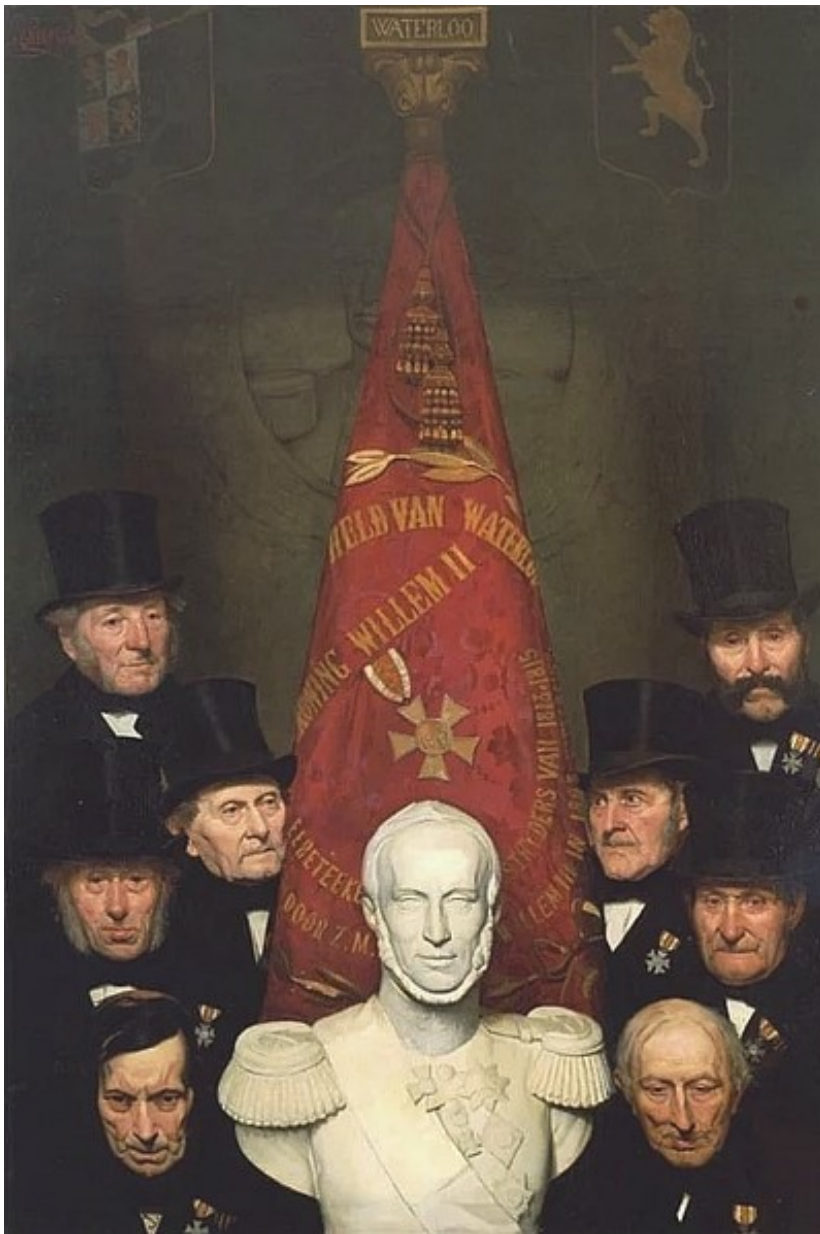
²⁹ Leeuwader Courant 18 november 1935.

³⁰ Soerabaijsch Handelsblad 5 december 1935.

plaats, onder de naam *Tweehonderd jaar koninkrijk*. Onderdeel ervan vormt de nagespeelde terugkeer op het strand van Scheveningen, op 30 november 2013 van prins Willem, gespeeld door acteur **Huub Stapel**. Historisch gezien is dit natuurlijk niet geheel; correct: onder koning Lodewijk Napoleon zijn we tussen 1806-1810 Koninkrijk Holland.

Honderd dagen van Napoleon

Voormalig keizer Napoleon, verbannen naar het eiland **Elba**, ziet echter kans te ontsnappen en terug te keren naar Frankrijk, waar hij in korte tijd weer een groot leger achter zich weet te krijgen. Hij ziet kans zijn heerschappij aldus met nog honderd dagen te rekken. Tijdens de **Slag bij Waterloo**, dan Nederlands grondgebied, op 18 juni 1815 wordt hij definitief verslagen verbannen naar het eiland **Sint-Helena**, waar hij, 51 jaar oud, op 5 mei 1821 zal sterven.

Schilderij uit 1875 Piet Slager van 8 bejaarde Bossche veteranen uit de Napoleontische Oorlogen 1813-1815

In 1875 wordt onder meer in 's-Hertogenbosch herdacht dat 60 jaar eerder de Slag bij Waterloo plaatsvond. De Bossche schilder **Piet Slager**³¹ maakt dat jaar een schilderij met daarop afgebeeld acht Bossche inwoners die deelnamen aan een of meer van de Napoleontische oorlogen tussen 1813-1815, waaronder de beslissende Slag bij Waterloo. Alle afgebeelde personen dragen het Zilveren Kruis, de onderscheiding die zij in 1865 ontvingen. Bij KB van 10 mei 1865 stelt koning Willem II de onderscheiding in, met als motivatie: *Als beloning voor hen, die in de jaren 1813-1815 in Nederlandse dienst aan de krijgsverrichtingen ter herstelling van de Nederlandse zelfstandigheid hebben deelgenomen.* Het kruis toont aan de voorzijde het jaartal 1813, aan achterzijde het jaartal 1815 en hangt aan een geeloranje zijden lint. In 1894 overlijdt de laatste drager van deze onderscheiding.

Herstel machtsevenwicht/omringingsbeginsel

Enige van de uitgangspunten bij het Wener congres zijn (herstel van) machtsevenwicht en het omringingsbeginsel. In dit kader wordt besloten om, met de Franse agressie nog vers in het geheugen, als een sterke bufferstaat, de voormalige gebieden van de **Oostenrijkse Nederlanden** en **Bataafse Republiek** tot één nieuwe staat, Nederland, samen te voegen. Van het gebied dat bij Nederland wordt gevoegd, maakt het grondgebied van Luxemburg deel uit, dat tijdens het Wener Congres de status van groothertogdom verwerft.

Willem I, koning der Verenigde Nederlanden

Reeds in 1814, wordt te Londen in het geheim in beginsel bepaald dat België bij Nederland zal worden gevoegd³². Na de ontsnapping van Napoleon van Elba op 26 februari 1815, wacht soeverein vorst Willem niet langer en roept zich op 16 maart dat jaar uit tot **koning Willem I** van het gebied van de Oostenrijkse Nederlanden en voormalige Bataafse Republiek: het **Verenigd Koninkrijk der Nederlanden**. Willem I wordt tevens groothertog van Luxemburg. Luxemburg behoort echter ook tot de Duitse Statenbond. Pruisen dat daarin een sterk stempel drukt is hiermee akkoord gegaan, onder voorwaarde dat het oostelijke deel van Luxemburg wordt overgeheveld naar Pruisen. Aldus geschiedt.

Nieuwe grondwet

Een commissie onder leiding van **Gijsbert Karel van Hogendorp** heeft zich gebogen over een nieuwe grondwet. Deze wordt op 29 maart dat jaar afgekondigd. De grondwet betekent een **centralistische monarchie** met veel macht voor de koning en weinig voor de Staten-Generaal, die dan nog maar uit één kamer bestaat. Deze grondwet zal slechts één jaar van kracht zijn.

Enige maanden later, op 9 juni, ratificeert het Wener Congres de situatie met betrekking tot ons land. **Koning Willem I** is tevens **groothertog van Luxemburg**. Op 21 september dat jaar wordt hij in Brussel ingehuldigd.

Het begin van zijn koningschap is niet bepaald rooskleurig: In 1825, ruim tien jaar na het einde van de Franse overheersing van ons land, bestaat nog een Staatscommissie (**Algemene Commissie van Liquidatie**) die bezig is om individuele burgers en gemeenten schadeloos te

31 **Petrus Marinus (Piet) Slager**, geb. 's-Hertogenbosch 4 december 1841, overl. 's-Hertogenbosch 10 november 1912. Kunstschilder, tekenaar van portretten, figuur- en genrestukken. Vier van zijn kinderen worden eveneens beeldend kunstenaar. In 's-Hertogenbosch bestaat het **Museum Slager**.

32 **Verdrag van de Acht Artikelen van Londen**, ook wel Protocol van Londen geheten van 21 juni 1814 waarin grootmachten Verenigd Koninkrijk (Engeland), Pruisen, Oostenrijk en Rusland het huidige grondgebied van België verenigt met dat van Nederland en toekennen aan soeverein vorst Willem, kort nadien koning Willem I. Willem accepteert per 21 juli 1814.

stellen voor in de periode 1810-1813 aan de Fransen geleverde goederen – onder meer levensmiddelen – en diensten³³. Medio 1829 kampt ons land met een torenhoge staatsschuld: maar liefst 900 miljoen gulden.

Daar komt bij dat het - als eis van de grote mogendheden³⁴ - een sterk leger moet formeren en nieuwe vestingen dient te bouwen, als buffer tegen eventuele agressie vanuit Frankrijk.

Grondwetswijziging

Op het moment dat beide landen samengaan, telt het nieuwe koninkrijk van **Willem I** 5,4 miljoen inwoners. Van elke 10 inwoners zijn er 6 uit het zuidelijke deel: met andere woorden: er zijn 2,1 miljoen Nederlanders en 3,4 miljoen Belgen. Door dit samengaan is een herziening van de, pas een jaar van kracht zijnde, grondwet nodig. Opnieuw wordt een commissie geformeerd, andermaal onder leiding van **Van Hogendorp**. De commissie bestaat uit 11 noordelijke en 11 zuidelijke leden. Kort nadien worden nog een Noord-Brabants en een Luxemburgs lid toegevoegd. Grootste wijzigingen zijn het feit dat de grondwet tweetalig (Nederlands en Frans) wordt en (wens zuidelijke commissieleden) dat de Staten-Generaal voortaan uit twee kamers bestaat. Een weinig democratisch begin derhalve. Daar dachten de patriotten, nog maar 20 jaar geleden héél anders over als in 1795 de Bataafse Republiek ontstaat.

Zuidelijke thuisblijvers worden geacht te hebben vóórgestemd

Bij het stemmen inzake de goedkeuring van de herziene grondwet gebeurt iets, dat mogelijk mede gezien kan worden als bron of aanleiding tot de latere scheiding: de zuidelijke stemmers die thuisblijven, worden door de koning gemakshalve tot vóórstemmers gerekend en aldus wordt de wet geacht te zijn goedgekeurd en wordt op 25 augustus 1815 van kracht.

Legervorming

Tot kort voor het moment dat de problemen met het zuidelijke deel der natie beginnen, heeft Nederland nog de nodige buitenlandse huursoldaten – enige regimenten uit Zwitserland en Nassau - in dienst, een erfenis uit de periode van de **Republiek der Verenigde Nederlanden**³⁵. Koning Willem I maakt, kort na zijn aantreden, een begin met de vorming van een nationaal - door Nederlanders bemand - leger: 9 januari 1814 volgt oprichting van de **Staaude Armee**³⁶. Hoewel hij een staand leger conform de periode van het **Ancien Régime**, bestaande uit vrijwilligers (beroepssoldaten) voor ogen heeft lukt die opzet niet door het zeer tegenvallende aantal aanmeldingen.

Noodgedwongen grijpt hij – met tegenzin - terug op de dienstplicht, waaraan Nederlanders door de zeer recent beëindigde periode van inlijving bij het Eerste Franse Keizerrijk met zijn *conscription* (zeer) slechte herinneringen hebben. Daarnaast kan, in geval van nood, een

³³ Bron: Nederlandsche Staatscourant 1 oktober 1825.

³⁴ Grote mogendheden betrokken bij samenvoegen van Nederland en België: Engeland, Pruisen, Oostenrijk Rusland, later ook Frankrijk.

³⁵ **Republiek der (zeven) Verenigde Nederlanden (Belgium Foederatum)** bestaat van 1588 tot 1795. De republiek ontstaat nadat in 1581 d.m.v. het **Plakkaat van Verlatinghe** de Spaanse koning is afgezworen. Stadhouders als hoogste ambtenaar aan het roer, aangesteld door **Staten-Generaal**. Ons land telt dan zo'n 1,5 miljoen inwoners. In 1795 ontstaat de **Bataafse Republiek** (patriotten).

³⁶ **Staaude Armee** (leger): een leger dat permanent – dus ook in vredestryd - onder de wapenen is en wordt geoefend. Het bestaat uit vrijwilligers (beroepssoldaten) of dienstplichtigen of uit een mix van beide. Daarvóór werden slechts legers geformeerd (huurlingen) voor de duur van een campagne. De facto wordt het Nederlandse leger dan kader-militieleger: (onder-)officieren zijn beroeps, soldaten vrijwillig (± 25%) dan wel dienstplichtig (± 75%).

beroep worden gedaan op (stedelijke) **schutterijen** en **vrijwilligerskorpsen**, vaak van studenten van hogescholen of universiteiten, die voornamelijk dienstdoen als flankeur of jager (thans nog: de studentenweerbarheden). Algemene (persoonlijke) dienstplicht blijft een heet hangijzer: deze wordt pas in 1898 ingevoerd en zal worden toegepast tot 1 mei 1997. Per die datum wordt de dienstplicht opgeschort, niet opgeheven en kan derhalve betrekkelijk eenvoudig opnieuw worden ingevoerd. Inmiddels is dan een beroepsleger geformeerd.

Zo komen we in 1814 op een staand vrijwilligersleger van omstreeks 25.000 man, een militieleger (dienstplicht) van om en nabij 20.000 man en schutterijen (lotelingen) die per stad zijn georganiseerd en in oorlogstijd kunnen worden omgevormd tot **mobiele schutterijen**.

De marine bestaat geheel uit vrijwilligers.

Juli-onrust in Europa

Medio juli 1830 breken op diverse plaatsen in Europa – Polen, Frankrijk – onlusten uit. Ook in Duitsland rommelt het (**Vormärz**-periode³⁷). Er zijn nog steeds koningen die geen lessen van onder meer de Franse Revolutie en de Verlichting hebben geleerd. Ze houden vast aan een autoritaire wijze van regeren met (te) weinig vrijheden en aandacht voor de noden en wensen van het volk. Zo komt, reeds na slechts 3 dagen van revolutie, in Frankrijk **koning Karel X**³⁸ ten val. Nederland heeft dan nog kennelijk geen idee wat het zelf een maand later te wachten staat.

Ondanks een vijftiental jaren van, deels ogenschijnlijke, rust blijkt het verbond met onze nieuwe zuiderburen niet bestendig. Verschillen in religie, taal én mores eisen hun tol. Mede door de halsstarrige politiek van Willem I ontstaat onenigheid. Medio augustus 1830 breken ongeregelde heden uit. Toch staat aan het begin ervan allerminst vast dat het tot een definitieve scheiding zal komen.

Aanvankelijk lijkt het er nog op dat men enkel hervormingen wil, getuige het in die dagen gescandeerde rijmpje:

*Wij willen Willem weg,
Wil Willem wijzer,
Wij willen Willem wel!*

Voor het noordelijke deel van het land komt de zuidelijke opstand als een verrassing. De pers reageert furieus en is van mening dat die Belgen hardhandig een lesje moeten worden geleerd.

Koning Willem I wacht te lang met zijn reactie en is daarin onvoldoende meevoelend met het Belgische deel van het land. Heeft hij geen les getrokken uit het feit dat een maand eerder binnen enkele dagen de Franse koning Karel X is afgezet?

³⁷ **Vormärz**-periode: globaal periode 1815 tot de revolutie van maart 1848. In 1806 eindigt het **Heilige Roomse Rijk** als de keizer genoeg neemt met de titel **Keizer van Oostenrijk**. Centraal gezag in Duitsland valt weg: ruim 30 staten hebben elk een eigen monarch, die absoluut regeren met onderdrukking van burgervrijheden, hetgeen tot toenemende (grote) spanningen leidt.

³⁸ **Koning Karel X** (Frans: **Charles Phillipe**, jongere broer van koning **Lodewijk XVI / XVIII**), geb. Versailles 9 oktober 1757, overl. Gorizia (Oostenrijk) 6 november 1830. Bij geboorte Graaf van Artois. Koning van Frankrijk van 16 september 1834 tot 31 juli 1830. Voert een autoritair bewind waarbij het alle schijn heeft van herstel van het Ancien Régime, alsof er nooit een Franse Revolutie heeft plaatsgevonden. Treedt af naar aanleiding van de **Juli Revolutie** in 1830.

*Koning Karel X van Frankrijk
(Collectie Rijksmuseum, Amsterdam)*

Door de gebeurtenissen die zich daarna in rap tempo opvolgen, slaat op zeker moment de stemming in het zuiden om en wil men nog maar één ding: afscheiding! **Kroonprins Willem**³⁹, die liever Frans dan Nederlands spreekt, speelt met betrekking tot het zuidelijke deel van het land een bedenkelijke rol⁴⁰ en leeft een tijdlang in onmin met zijn vader, koning Willem I. Toch wordt het opperbevel over het leger per 29 juli 1831 van zijn jongere broer **prins Frederik**⁴¹ op diens advies aan zijn vader, overgedragen aan de kroonprins.

³⁹ **Willem Frederik George Lodewijk, prins van Oranje-Nassau**, geb. 's-Gravenhage 6 december 1772, overl. Tilburg 17 maart 1849, is **Willem II** koning der Nederlanden 1840-1849. Trouwt in 1816 met **Anna Paulowna Romanowa** (1795-1865), zuster van de Russische tsaar.

⁴⁰ Door zijn proclamatie van 16 oktober 1830, waarin de Prins van Oranje zijn solidariteit betuigt met de opstandelingen. Tevens ziet hij in het begin nog wel een rol voor hem als koning der Belgen.

⁴¹ **Willem Frederik Karel (Frits), prins Frederik der Nederlanden**, 2e zoon **koning Willem I**, geb. Berlijn, 28 februari 1797, overl. Wassenaar, 8 september 1881. Trouwt in 1825 met zijn nicht prinses **Louise van Pruisen**. Hij is een periode commissaris-generaal (minister) van Oorlog en vanaf 1829 admiraal. Moderniseert het leger, voert nieuwe bewapening (o.a. houwitsers) in, richt de **KMA** (1828) op. Troubleshooter voor de koninklijke familie, plichtsgetrouw, integer, beminnelijk, bescheiden, geliefd. De Belgische koningen **Boudewijn** en **Albert II** zijn nazaten van prins Frederik, hoewel de jonge - na afscheiding van Nederland - Belgische regering bepaalde dat er nooit een lid van het Huis van Oranje op de Belgische troon mocht komen. Zijn adjudant (aide-de-camp) is **Alexander Cornelis Robert de Ceva** (1791-1876), generaal-majoor, kunstverzamelaar en kunsthandelaar. Hij is de grootvader van **Maria Louisa Elisabeth Charlotte Cunegonde de Ceva** (1857-1922). Zij is gehuwd met **Gérard Mahie** (1849-1906) en woont tussen 1879 en 1916 op kasteel Stapelen te Boxtel.

Prins Frederik der Nederlanden (1797-1881)

Zijn vader, koning Willem I

Opmaat tot opstand: uitvoering opera *La Muette de Portici*

De onrust in België krijgt zijn eerste ontlading op woensdag 25 augustus 1830. Ter ere van de 58e verjaardag van de koning, één dag eerder, wordt in de **Muntschouwburg**, gelegen aan de Munt te Brussel, de opera **La Muette de Portici**⁴² (Het doofstomme meisje van Portici) bestaande uit een ouverture en 5 bedrijven, van de Franse componist **Daniël Auber** uitgevoerd.

De stad is feestelijk verlicht ter ere van de verjaardag van de koning en er zal een vuurwerk worden afgestoken.

Deze opera is niet uitsluitend bijzonder door de politieke gevolgen die deze uitvoering te Brussel veroorzaakt, doch tevens omdat de hoofdpersoon zelf geen noot zingt.

⁴² Deze opera wordt in 1828 in de Opéra in Parijs voor het eerst uitgevoerd en wordt wel beschouwd als de eerste **Grand Opéra**. Als belangrijkste vertegenwoordiger wordt **Giacomo Meyerbeer** beschouwd. Kenmerken Grand Opéra: spectaculaire en massaffecten, ongewone klankexpressie.

Koninklijke Muntshouwborg te Brussel (cc by-sa 3.0 p pbrundel wiki)

De opera betreft een opstand van Napels tegen de Spaanse overheersing en speelt in 1647. Voordat de opera die avond begint, zijn er al samenscholingen vóór het operagebouw. Er hangt iets in de lucht. Als tijdens de uitvoering de aria *Amour sacré de la Patrie (heilige liefde voor het vaderland)* klinkt, wordt het onrustig in de zaal, er klinkt gejoel, mensen staan op.

Tekst van deze aria:

*Amour sacré de la patrie,
Rends-nous l'audace et la fierté;
A mon pays je dois la vie.
Il me devra sa liberté*

*Heilige liefde voor het vaderland,
Geef ons de moed en trots;
Aan mijn land dank ik mijn leven.
Het zal aan mij zijn vrijheid te danken hebben.*

Wellicht draagt het karakter van deze Grand Opéra hiertoe bij: tot dan niet gekende spectaculaire en massa-effecten gepaard aan een ongewone klankexpressie in de muziek en het feit dat de hoofdpersoon zelf geen noot zingt, doch haar gevoelens met veel gebaren en gelaatsuitdrukkingen de vrije loop geeft.

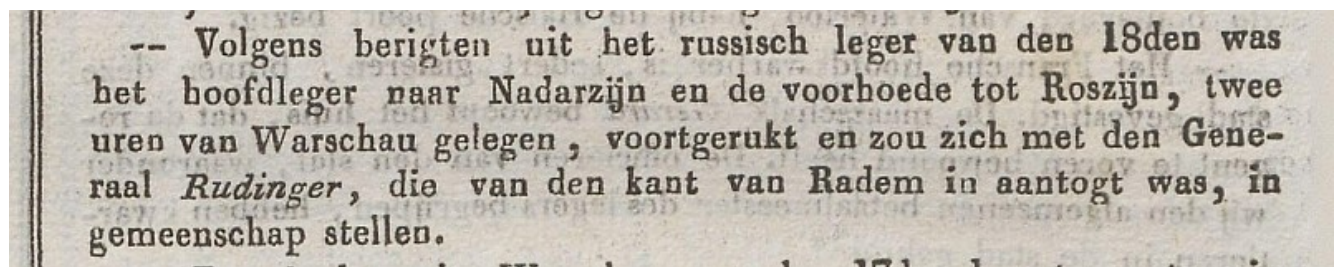
De opera kan niet tot een einde worden gebracht. Veel (neoliberale) concertbezoekers verlaten geagiteerd de operazaal en mengen zich buiten onder de reeds onrustige massa. Een huis wordt geplunderd, een ander in brand gestoken. Gaandeweg wordt de Belgische actie steeds gewelddadiger. Op 23 september dat jaar trekt de kroonprins met een leger van ruim 10.000 man de stad Brussel binnen. Er ontstaan gevechten met de door de Belgen opgericht vrijkorpsen.

Mogelijk heeft de Julirevolutie in Frankrijk, slechts één maand ervoor, de Belgen moed gegeven om hun land hetzelfde te doen.

Ruim één maand later, op vier oktober van dat jaar, scheidt België zich formeel af. Reeds een goede maand later kiezen 30.000 stemgerechtigde Belgen een **Nationaal Congres**, dat op 7 februari 1831 een grondwet goedkeurt.

Medio oktober 1830 wordt kroonprins Willem door zijn vader naar Antwerpen gedirigeerd in een poging België voor het koninkrijk te redden. De kroonprins geniet in België dan nog een goede naam. Er ontstaat het idee van een dynastieke Unie, waarbij de kroonprins onderkoning van België wordt. De Belgen willen er echter niets van weten. Daarop verklaart de kroonprins zich tot hoofd van de opstandelingen (?!), andermaal in een poging tot restauratie van het koninkrijk. Voor de voorlopige Belgische regering blijkt ook dit onbespreekbaar. Daarenboven wekt dit gedrag van de kroonprins de wrevel en woede op van zijn vader. Deze roept zijn zoon terug naar Nederland en zendt hem vervolgens met een diplomatieke opdracht naar Londen, zodat hij niet nog meer schade aan de zaak kan toebrengen.

Op 23 oktober 1830 ontslaat koning **Willem I** alle zuidelijke militairen. Er breekt oorlog uit. Willem I hoopt op steun van Pruisen en Rusland. Hij is immers getrouwd met **Anna Paulowna**, zuster van de Russische tsaar **Nicolaas I**. November 1830 breekt in Polen een opstand uit die de tsaar bindt. Hulp voor de koning der Nederlanden uit die hoek blijft derhalve uit.

-- Volgens berigten uit het russisch leger van den 18den was het hoofdleger naar Nadarzijn en de voorhoede tot Roszjn, twee uren van Warschau gelegen, voortgerukt en zou zich met den Generaal *Rudinger*, die van den kant van Radem in aantogt was, in gemeenschap stellen.

De Russische tsaar had zo zijn eigen problemen met Polen en kon zijn neef niet te hulp komen. Bericht in de Bredasche Courant van woensdag eenendertig augustus 1831.

*Straatgevechten te Brussel in de vroege ochtend van donderdag 26 augustus 1830
Opmaat naar definitieve afscheiding ruim één maand later (anonieme gravure).*

In Boxtel wordt, kort voor de afscheiding door België, op vrijdag zeventwintig augustus 1830 in een advertentie in de Nederlandse Staatscourant, de aanstaande verhuur of verpachting aangekondigd van de op dat moment in het bezit van het rijk zijnde Boxtelse papierfabriek (eerste in Noord-Brabant), gelegen op het terrein dat dan reeds de naam **Molenwijk** draagt. De fabriek is sinds 3 jaar buiten bedrijf.

Dit zal geschieden op woensdag acht september 1830, 's middags om twaalf uur in het *Lokaal van het Gouvernement* in 's-Hertogenbosch. Verhuur of verpachten zal geschieden door de gouverneur **A.J.L. van den Bogaerde van Ter Brugge**⁴³. Het betreft een uitgebreid terrein met de nodige gebouwen, waaronder twee windmolens. Dit alles kan voor de duur van vijf jaar worden gehuurd of gepacht.

⁴³ **André Jean Louis, baron (1830) van den Bogaerde van Ter Brugge**. Geboren te Gent 7 juli 1787, overleden te Heeswijk 12 november 1855. Is tussen 1830-1842 gouverneur van Noord-Brabant.

Septemberdagen 1830, Grote Markt te Brussel (Gustaaf Wappers, 1835)

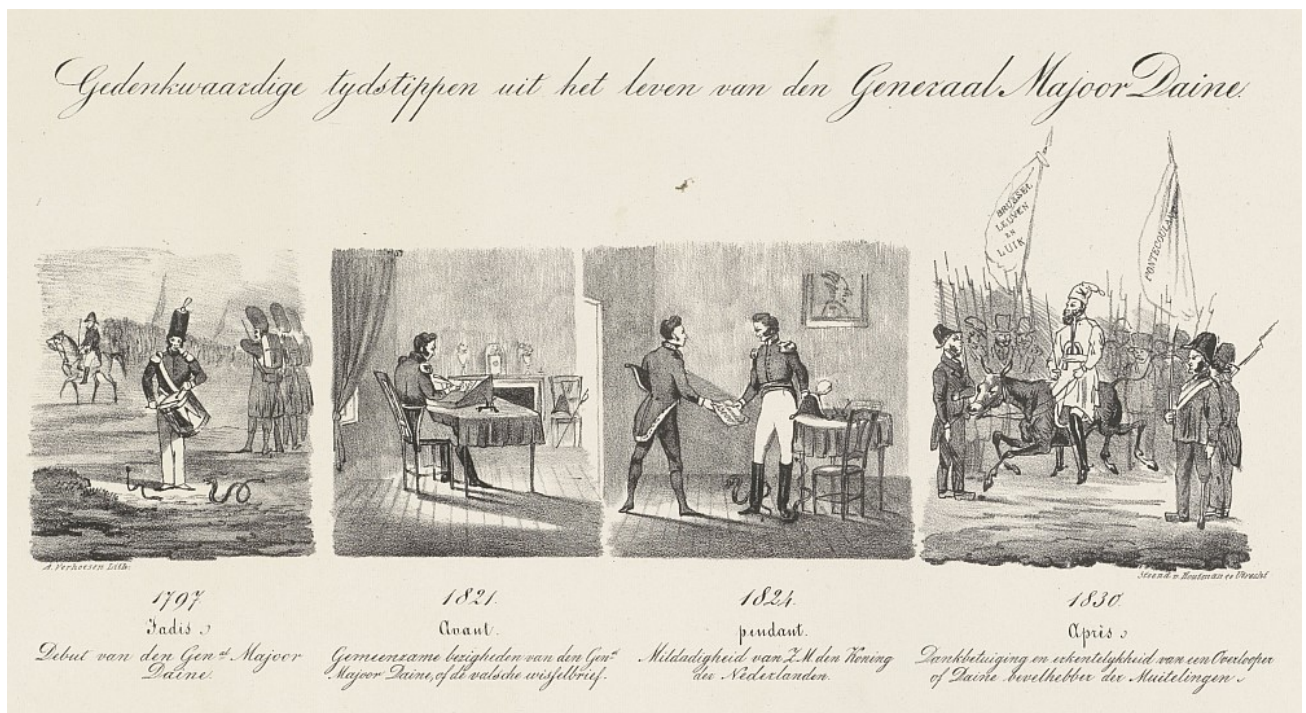

Beeld van de Belgische Revolutie (Constatin Fidèle Coene, 1830)

Orangistische beweging in België

De opstand der Belgen wordt niet algemeen gedragen. Er bestaat zelfs een Orangistische (Nederlandsgezinde) beweging die actief blijft tot jaren na de definitieve afscheiding. Vooral de kroonprins (later koning Willem II) is er populair. Daar komt bij dat vooral de economische politiek van koning Willem I bij veel Belgen – meer welvaart! – in de smaak is gevallen. Toch is er veel ontevredenheid onder gewone arbeiders, waar veel werkeloosheid heerst. Velen geven daarvan het toenemend gebruik van de stoommachine, die arbeidskrachten vervangt, de schuld.

Bij meerdere gelegenheden, tot begin jaren veertig van de 19^e eeuw zijn er aanwijzingen dat deze beweging, met geheime steun van dan koning Willem II, acties beamen om beide landen weer te hereniging, echter zonder dat het tot uitvoering komt. Zelfs van hun eigen commandant van het Maasleger, luitenant-generaal **Daine**, wordt beweerd dat hij hierbij bij herhaling een zeer dubieuze rol speelt.

Nederlandse spotprent inzake de dubieuze loyaliteit van de Belgische generaal Daine

In ons land is het vooral het protestantse deel van de bevolking dat blij is dat het katholieke zuiden zijn eigen weg heeft gekozen. In hun ogen is Nederland toch vooral een christelijke, lees protestantse, natie. Zij doen er alles aan dat zo te houden.

Leger valt uiteen

Zelfs al zou Willem I in die periode (september 1830) hard hebben willen ingrijpen met militaire macht, dan was hem dat niet gelukt omdat het leger uiteen is gevallen. Zuidelijke militairen deserteren massaal, weigeren bevelen op te volgen. Manschappen arresteren hun officieren. Chaos heerst.

Nadien zullen oude dienstmakers elkaar, onder oorlogsomstandigheden opnieuw tegenkomen. Een voorbeeld daarvan vinden we terug in een dagboekpassage van soldaat

Johannes Hardeman⁴⁴ inzake zijn belevenissen tijdens de Tiendaagse Veldtocht van augustus 1831. Na een mars op 7 augustus komt hij aan te **Kuringen**⁴⁵, alwaar zijn onderdeel een kerkhof als rustplaats wordt aangewezen. Johannes noteert daarover in zijn dagboek:

En terwijl wij ons daar bevonden werden er 5 krijgsgevangenen binnengebracht, welke een allesbehalve gunstig voorkomen hadden. Een derzelve, een Sergeant der artillerie, vond verscheidene kennissen onder de onderofficieren en manschappen, die tevoren (vóór de afscheiding van België zijne vrienden in dezelfde Brigade geweest waren.

⁴⁴ **Johannes Hardeman**, geb. Veenendaal (UT) 13 juni 1803, overl. Veenendaal 13 januari 1885 (81).
Lakenkoopman en wolhandelaar. Neemt deel aan de Tiendaagse Veldtocht augustus 1831.

⁴⁵ Kuringen (BE), deelgemeente van Hasselt.

PROCLAMATIE

van den 5 October 1830, nopens eene Algemeene Vrijwillige
Wapening.

WIJ WILLEM, BIJ DE GRATIE GODS,
KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN
ORANJE - NASSAU, 'GROOT - HERTOG VAN
LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Aan allen die deze zullen zien of hooren lezen, Salut!

Getrouw aan den eed op de Grondwet godaan en overeenkomstig de verplichtingen, die Wij ten aanzien onzer Bondgenooten vervullen moesten, hebben Wij tot hertoe vruchteloos alle middelen tot demping van den gewapenden opstand in de Zuidelijke Gewesten beproefd.

Door de zich, met verbazende snelheid, opgevolgde gebeurtenissen, buiten staat om de getrouwe ingezetenen aldaar tegen de overmagt te beschermen, gevoelen Wij, dat het noodzakelijk is thans uitsluitend bedacht te wezen op het welzijn van die deelen van het Rijk, wier onwankelbare trouw aan Ons huis en aan de instellingen eener welgeordende maatschappij, ook nu weder zóó ondubbelzinnig aan den dag is gelegd.

Gij ziet hoe spoedig de beginsels, waardoor eene beklagenswaardige menigte in beweging is gebracht, tot de vreeslijkste jammeren hebben gevoerd. Uwe bedachtzaamheid, uw pligtgevoel, uw opgeklaarde zin voor waarheid en regt, bovenal het geloof aan God, die de wreker der ongerechtigheid is, behoede u om door den stroom te worden medege-sleept. De handhaving van die vrijheid welke in de Vereenigde Nederlanden eeuwen lang heeft gebloeid, zou alsdan, welligt voor altijd, onmogelijk, en uw verderf onvermijdelijk zijn.

Uwe krachten, bewoners dier getrouwe gewesten! worden in deze oogenblikken tot bescherming van uw geboortegrond vereischt. -- De toestand van dit Rijk vordert dat eene algemeene wapening te dien einde spoedig tot stand gebracht zij, en dat dezelve veerkracht, die elders tot vernieling aangewend wordt, hier tot behoud van al wat u dierbaar en heilig is, in het werk worde gesteld.

De Grondwet schrijft, in omstandigheden gelijk die waarin Wij thans zijn geplaatst, het dragen der wapenen voor, als eene der eerste pligten, van alle ingezetenen van het Rijk. Dit voorschrift komt met uwe wenschen overeen. Welaan! *Te Wapen*, op de dringende bede van Uwen Vorst. *Te Wapen*, voor de zaak van orde en van regt. *Te Wapen*, onder ootmoedig en biddend opzien tot den Almagtigen God, die NEDERLAND en ORANJE zoo dikwerf uit de grootste gevaren heeft gered.

Wij gelasten de hoofden der stedelijke en plaatselijke besturen, onmiddellijk de maatregelen te nemen, door welke deze vrijwillige wapening, naar gelang van de onderscheidene gesteldheid der localiteiten, met den meesten spoed en op de meest doeltreffende wijze plaats hebben kan. Zij zullen tot regeling derzelve, Onzentwege, spoedig de noodige voorschriften ontvangen. Voor de aanvankelijke maatregelen worden geene bijzondere bepalingen vereischt, vermits hetgeen te doen valt, door Vaderlandsliefde wordt aangewezen.

En zal deze alomte worden afgekondigd en aangeplakt, waar zulks te doen gebruikelijk is, en voorts in het staatsblad worden geplaatst.

Gegeven te 's Gravenhage, den vijftien October des jaars 1830, van Onze regering het zeventiende.

W I L L E M.

Van wege den Koning,

J. G. DE MEY VAN STREEFKERK.

Te Wapen! Oproep van koning Willem I op dinsdag vijf oktober 1830.

Invoering veiligheidskaart

Bij koninklijk besluit van 9 oktober 1830 wordt in Nederland de **veiligheidskaart** ingevoerd. Deze is niet nieuw, reeds op 1 januari 1810 worden binnenlandse paspoorten vervangen door de veiligheidskaart, doch een jaar later zijn er weer binnenlandse paspoorten in gebruik. Hoe dan ook, de veiligheidskaart is een soort verblijfsvergunning, die vreemdelingen en rondzwervende ingezetenen in hun bezit moeten hebben. De Invoering ervan heeft alles te maken met de afscheiding van België.

Het document moet gratis en zegelvrij worden verstrekt. Het moet navolgende gegevens bevatten: naam, voornaam van de houder, alsmede zijn hoedanigheid, zijn signalement (bij gebrek aan pasfoto), alsmede naam en voornaam van degene bij wie hij is gehuisvest. De geldigheidsduur is veertien dagen en kan nadien, indien nodig, telkens met eenzelfde termijn worden verlengd door middel van een aantekening op de *rug* (achterzijde) van de kaart.

Genoemd document blijft in gebruik tot augustus 1849, als in Nederland de eerste vreemdelingenwet wordt ingevoerd.

Onderhandelingen te Londen

Al snel – op 4 november 1830 - beginnen te Londen onderhandelingen, met een sterke uitgangspositie voor België. Er volgt een wapenstilstand. Dan wordt tevens duidelijk dat de reden, waarom in 1815 België bij Nederland werd gevoegd, door de grote mogendheden niet langer relevant wordt geacht: Frankrijk heeft zich in de afgelopen periode nimmer agressief gedragen.

Koning Willem I accepteert gedurende lange tijd de eerste voorwaarden voor een afscheiding niet. Nederland moet alle zeilen bijzetten om een nieuw leger op te zetten, uit te rusten en voldoende te trainen. Het Nederlandse leger, aanvankelijk door de afscheiding gedecimeerd tot zo'n 9.000 man, wordt in korte tijd onder grote inzet van **prins Frederik** opgevijseld tot een getalssterkte van ongeveer 90.000 man, waarvan een, *mobiel* veldleger van zo'n 50.000 man. De kwaliteit laat echter te wensen over. Dat geldt voor training en uitrusting. Er is dus nog veel werk aan de winkel! Hetzelfde geldt tevens voor België.

Het binnen een klein jaar opnieuw opgebouwde Nederlandse leger heeft een nieuwe opzet gekregen. Ervaringen uit de Napoleontische periode en lessen geleerd zijn erin verwerkt. In tegenstelling tot voordien is niet uitsluiten een **statisch defensief** voorzien. Het leger is ook geschikt gemaakt voor een meer bewegelijke oorlogvoering en wordt om die reden dan ook wel betiteld als het *mobile* leger.

Iets van de waardering voor prins **Frederik**, de jongere broer van kroonprins **Willem** spreekt uit een zinsnede uit een van de dagorders van de kroonprins:

Maar dat het geheele leger op eenen wenk marschvaardig was, en krijgstucht en wapenhandel⁴⁶ kende, dat heeft het te danken aan de onvermoeide zorgen van mijnen geliefden Broeder den Admiraal en Kolonel-Generaal.

⁴⁶ Met *wapenhandel* wordt hier bedoeld de vaardigheid in het omgaan met wapens: onderhoud, exercitie, laden, gebruik bajonet en schietvaardigheid.

Voorjaar 1831 is het leger zover dat men zich begint voor te bereiden op een mogelijke aanval vanuit België. In de omgeving van **Heeze, Leende, Someren** en verder alle dorpen in de richting van de landsgrens worden van bruggen de planken die het wegdek vormen, losgewrikt en bij het vallen van de duisternis verwijderd. Op belangrijke passagepunten en dijken in de richting van België worden batterijen opgeworpen (stellingen voor kanonnen gemaakt) en worden schildwachten geplaatst. Zonder een door de burgemeester uitgegeven veiligheidskaart kan niemand van het ene dorp naar het andere gaan, zelfs niet van het ene deel van het dorp naar het andere. Op andere plekken verschijnen redoutes (veldversterkingen)⁴⁷.

Op één juli 1831 bedraagt de sterkte van het veldleger 50.834 officieren, onderofficieren en manschappen alsmede 8.882 paarden.

Het veldleger telt 3 infanteriedivisies, zonder divisiecavalerie (geen cavalerie ingedeeld bij de divisies): de cavalerie is geformeerd tot een aparte Cavaleriedivisie⁴⁸. Ook is er een mars- of reserve divisie. Voor ordonnansdiensten worden vanuit de Cavaleriedivisie cavaleristen gedetacheerd bij de divisies. Divisies 1, 2 en 3 bestaan uit elk 2 brigades, de reserve divisie telt 3 brigades. Waar in de aanduiding van legeronderdelen sprake is van **Afdeling**, kan men ook lezen de latere – vanaf 1841 - benaming **Regiment**⁴⁹. In de tijd van de afscheiding van België kennen legers 4 Wapens (legeronderdelen die deelnemen aan het gevecht): **Infanterie** (te voet), **Cavalerie** (te paard) en **Artillerie** (te voet en te paard) en **Genie** (te voet). Daarnaast wordt een leger ondersteund door hulptroepen van verscheidene aard, ook wel aangeduid met **dienstvakken**. Denk aan levensbehoeften/munitie/uitrustingstukken (**intendance**), vervoer (**aan- en afvoertroepen**), Geneeskundige verzorging (**Geneeskundige Dienst**). In later tijden komen daar bijvoorbeeld bij: communicatie (**Verbindingsdienst**), onderhoud (**Technische Dienst**), administratie (Intendanten / **Militaire Administratie**), Juridische Dienst.

Hierna volgt een vermelding van de belangrijkste legeronderdelen en hun verblijfplaats ten tijde van kort vóór aanvang van de Tiendaagse Veldtocht. Nadien wijzigt de locatie regelmatig.

Zo verblijft de kroonprins-opperbevelhebber regelmatig in Tilburg en komt dan vandaar te paard naar bijvoorbeeld het kamp bij Oirschot. Onderweg staat, in Moergestel dan een verspaard voor hem klaar.

⁴⁷ *Kronijk of aantekening der merkwaardige voorvallen binnen de gemeente Heeze en eenige omliggende dorpen en enkele welken algemene belangstelling verdienen* (1953), **Henricus van Moorsel**, p. 60.

⁴⁸ *Beknopte beschrijving van Neerlands Leger-Kamp bij Rijen* (1831), Breda, bij Broese en Comp, p. 14.

⁴⁹ **Regiment**: legereenheid bestande uit 3 bataljons, elk ter sterkte van zo'n 300 tot 1.000 militairen. Het Wapen der Artillerie bleef echter de benaming Afdeling voeren, grootte vergelijkbaar met een bataljon. De Cavalerie kent geen overeenkomstige eenheid. Een afdeling infanterie kan bijvoorbeeld bestaan uit een staf en 4 bataljons, 3 actieve en een reserve. Elk bataljon bestaat uit 4 compagnieën en 1 schoolcompagnie. Sterkte bataljon tussen ± 300 en 600 militairen. Sterkte van regiment en bataljon kunnen naar plaats en tijd in grootte variëren.

HOOFDKWARTIER LEGER TE VELDE

Opperbevelhebber: **Prins Frederik der Nederlanden**, Breda
vanaf: 29 juli 1831: de **Prins van Oranje** (latere koning Willem II)⁵⁰

Generale Staf:

- chef generale staf: luitenant-generaal baron **De Constant Rebecque**
- adjunct-chef generale staf: luitenant-kolonel **Nepvue**

Prins Frederik

Kroonprins Willem

*Luitenant-generaal der infanterie
Jean-Victor de Constant-
Rebecque (1773-1850), Chef
generale staf hoofdkwartier
opperbevelhebber de prins van
Oranje.*

*Ontwerpt het aanvalsplan tegen
België bij aanvang van de
Tiendaagse Veldtocht, augustus
1831*

⁵⁰ Op advies van zijn jongere broer, **prins Frederik der Nederlanden** benoemd door zijn vader, **koning Willem I.**

1^e DIVISIE

Commandant: luitenant-generaal **van Geen**⁵¹, Breda en omgeving.

1^e Brigade, commandant generaal-majoor **Schuurman**, Ginniken.

2^e Brigade, commandant generaal-majoor **De Favauge**, Tilburg

De 1^e Divisie vormt de rechtervleugel en verblijft in de omgeving van Breda.

1^e Divisie: Van Geen

⁵¹ **Josephus Jacobus baron van Geen**, geb. Gent 1 september 1775, overl. Rijswijk 10 november 1846 (71). Luitenant-generaal der infanterie (26 december 1826), ridder en officier Legioen van Eer, ridder en commandeur Militaire Willems Orde, baron (1831). Neemt deel aan gevechten tegen o.a. Fransen (1792-'96), in augustus 1799 tegen Russen en Engelsen in Noord-Holland, Portugal (1811). Verblijft van 1819 tot juni 1828 in Nederlands-Indië. Bezet bij afscheiding België de Naamse citadel en loopt, (zelf van Belgische origine) ondanks daartoe gedaan verzoek, niet over naar Belgen. Wordt commandant 2^e Divisie. Hij gaat in 1841 met pensioen.

2^e DIVISIE

Commandant: **luitenant-generaal Karel Bernhard hertog van Saksen-Weimar-Eisenach**⁵²,
Kamp bij Rijen, later te Boxtel.

1^e Brigade, generaal-majoor **Des Tombe**, kamp bij Rijen

2^e Brigade, kolonel **Baggelaar**, kamp bij Rijen

De 2^e Divisie vormt het centrum en is gelegerd in Tilburg en omgeving.

2^e Divisie: Van Saksen-Weimar-Eisenach

⁵² **Karel Bernhard hertog van Saksen-Weimar-Eisenach**, geb. Weimar 30 mei 1792, overl. Bad Liebenstein 31 juli 1862. Duitse generaal in Nederlandse dienst. Trouwt te Weimar op 30 mei 1816 **Ida van Saksen-Meiningen**, jongere zus van de vrouw van de koning van het Verenigd Koninkrijk. Zijn oudere broer Karel Frederik trouwt met grootvorstin **Maria Poulowna van Rusland**, zuster van koningin **Anna Poulowna** van Nederland. Hij gaat als 14-jarige in militaire dienst. Is tot 1815 in Saksische dienst (kolonel). In 1815 als kolonel in Nederlandse leger als commandant **Regiment Oranje Nassau**. Neemt deel aan **Slag bij Waterloo** tegen **Napoleon**. In 1816 bevorderd tot generaal-majoor, provinciaal commandant Oost-Vlaanderen. Neemt als commandant 2e Divisie in de rang van luitenant-generaal deel aan de **Tiendaagse Veldtocht** augustus 1831. Wordt per 6 december 1848 commandant van het leger in Nederlands-Indië en gaat in 1853 met pensioen. Vrijmetselaar, lid van diverse historische en letterkundige genootschappen. Houdt zich bezig met wiskunde (vindt in 1842 een benaderingsconstructie van de zijde van een regelmatige veelhoek). Drager van vele onderscheidingen, waaronder Officier Militaire Willems Orde 3^e Klasse. In 1866 wordt te zijner nagedachtenis aan de Haagse Lange Voorhout een gedenkteken opgericht.

3^e DIVISIE

Commandant: luitenant-generaal Meyer⁵³, Eindhoven

1^e Brigade, kolonel **Stoecker**, Eindhoven

2^e Brigade, kolonel **Sprenger**, Stratum

De 3^e Divisie vormt de linkervleugel en verblijft in Eindhoven en omgeving.

3^e Divisie: Meyer

⁵³ **Adriaan Frans Meyer**, geb. Axel 4 september 1768, overl. Amsterdam 8 februari 1845 (76). Officier Nederlandse leger, van 1810-1814 in Franse dienst. Jonkheer in 1842. Gaat in 1785 als sergeant in dienst Staatse leger. Wordt in 1795 als 2e luitenant opgenomen in het Bataafse leger. In 1807 is hij als luitenant-kolonel commandant 1e Bataljon 9e Regiment infanterie van linie van het Koninkrijk Holland. Van 1810-1814 in Frans dienst, in 1813 als kolonel commandant van het **2e Regiment Étrangers**. Verblijft in 1813 in Italië. Komt in 1814 als generaal-majoor terug in Nederlandse dienst, in 1826 bevorderd tot luitenant-generaal. Neemt als commandant 2e Divisie deel aan de Tiendaagse Veldtocht. Drager vele onderscheidingen, waaronder Officier Militaire Willems Orde en commandeur in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Hij gaat in 1838 met pensioen. Bij KB nr. 99 d.d. 17 januari 1842 het predicaat jonkheer toegekend.

MARS- OF RESERVE DIVISIE

Commandant: **luitenant-generaal Cort-Heyligers**⁵⁴, Sint-Oedenrode.

1^e Brigade, generaal-majoor **Knotzer**, Gemert

2^e Brigade, kolonel **Busch**, Veghel

3^e Brigade, kolonel **Von Quadt Huchtenbruck**

De Reserve Divisie verblijft aanvankelijk tussen Grave en Nijmegen⁵⁵, nadien in Sint-Oedenrode en omgeving.

Reserve Divisie: Cort Heyligers

De divisie van Cort Heyligers werd ook wel **schutterdivisie** genoemd, omdat zij niet bestaat uit reguliere, tot het veldleger behorende militairen, doch uit vrijwillige schutters. Zij zijn tevens niet op de gewone voet uitgerust met hetgeen voor deelname aan een veldtocht is

⁵⁴ **Gijsbertus Martinus Cort Heyligers**, geb Heusden 26 juli 1770, overl. Huize Brinkgeve bij Deventer 16 november 1849 (79), zoon van een chirurgijn-majoor van het Staatse leger. Op 15-jarige leeftijd in 1786 vaandrig bij het 21e Regiment Mariniers van de **Rijngraaf van Salm** (laatste heer van Boxtel). Van 1788-1792 als 2e luitenant in Franse dienst bij Régiment Royal Liegeois, in 1789 eerste luitenant. Dient in Bataafse Republiek als kapitein bij het 4e Bataljon Jagers te Groningen tussen 1795-1803. In 1805 commandant compagnie Jagers van de Garde van raadspensionaris **Schimmelpenninck**. In 1805 majoor, in 1808 kolonel, in 1809 brigade-generaal der infanterie. Ontzet fort Bath na bezetting door Engelse troepen. In 1810 in Franse dienst, aanwezig in zuid-Italië en in Rusland waar hij gewond raakt. Raakt in Russische krijgsgevangenschap en is in 1814 terug in Frankrijk. Tijdens Tiendaagse Veldtocht als luitenant-generaal commandant reserve divisie. Ontslag in 1838 en bevorderd tot generaal der infanterie. Na zijn overlijden richt zijn dochter in 1858 in het park van **Huize Brinkgreve** een gedenknaald ter ere van haar vader op. Commandeur Militaire Willems Orde, Ridder 3^e klasse Militaire Willems Orde, Ridder Legioen van Eer.

⁵⁵ Militaire Spectator 1832, nr. 4, artikel *De Tiendaagse Veldtocht uit krijgskundig oogpunt beschouwd*.

vereist. Zij worden niet ondersteund door cavalerie. Zij worden niet aangevoerd door militairen van beroep, maar door civiele ambtenaren, kooplieden en renteniers, die een moed en bedaardheid ten toon spreiden, die een meer dan dubbel zo sterke vijand verbaast⁵⁶.

CAVALERIE DIVISIE

Commandant: luitenant-generaal **Trip van Zoudtland**⁵⁷, Breda.

1e Brigade, generaal-majoor **Post** (kurassiers: zware cavalerie: kurassiers en lansiers).

Omgeving Oosterhout

2e Brigade, generaal-majoor **Boreel lichte cavalerie** (huzaren, lichte dragonders, dragonders), verblijft te Eindhoven en omgeving.

Cavaleriedivisie: Trip van Zoudtlandt

⁵⁶ *Merkwaardigheden uit den Tiendaagschen Veldtogt der Nederlanders in België*, door J. Olivier jr. te Amsterdam bij G.J.A. Beijerinck, 1834, p. 202.

⁵⁷ **Jonkheer Albert Domenicus Trip van Zoudtland**, geb. Groningen 13 oktober 1776, overl. 's-Gravenhage 22 maart 1835. Gaat als cadet infanterie in Staatse dienst in 1791, 2^e luitenant in 1792., 1^e luitenant in 1795 en over naar cavalerie, kolonel in 1814, generaal-majoor in 1816, luitenant-generaal 1816. Gaat, als commandant 14^e Regiment Kurassiers met Napoleon op diens Russische veldtocht. Raakt gewond aan het hoofd bij Slag bij de Berezina. Op 14 april 1814 ontslagen uit Franse dienst. Per 7 juni 1814 in Nederlandse dienst in de rang van kolonel en adjudant van koning Willem I. Neemt deel aan slagen bij **Quatre Bras** en **Waterloo**, hiervoor nadien onderscheiden met het grootkruis in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Tijdens Tiendaagse Veldtocht commandant Cavaleriedivisie. In 1912 wordt te Breda een kazerne naar hem genoemd.

ARTILLERIE

Commandant: kolonel-inspecteur **List**⁵⁸

Hij zal later, tussen 1840 en 1848, minister van Oorlog zijn.

Korps Rijdende Artillerie

Bataljons Artillerie van Linie

Bataljons Nationale Militie

De artillerie wordt benoemd als *ingedeelde en reserve-artillerie*

Commandant ingedeelde batterijen: luitenant-kolonel **Dubois**

Divisie reserve artillerie: luitenant-kolonel **Falter**

1^e Divisie: luitenant-kolonel **Steenberghe**

2^e Divisie: majoor **Ramaer**

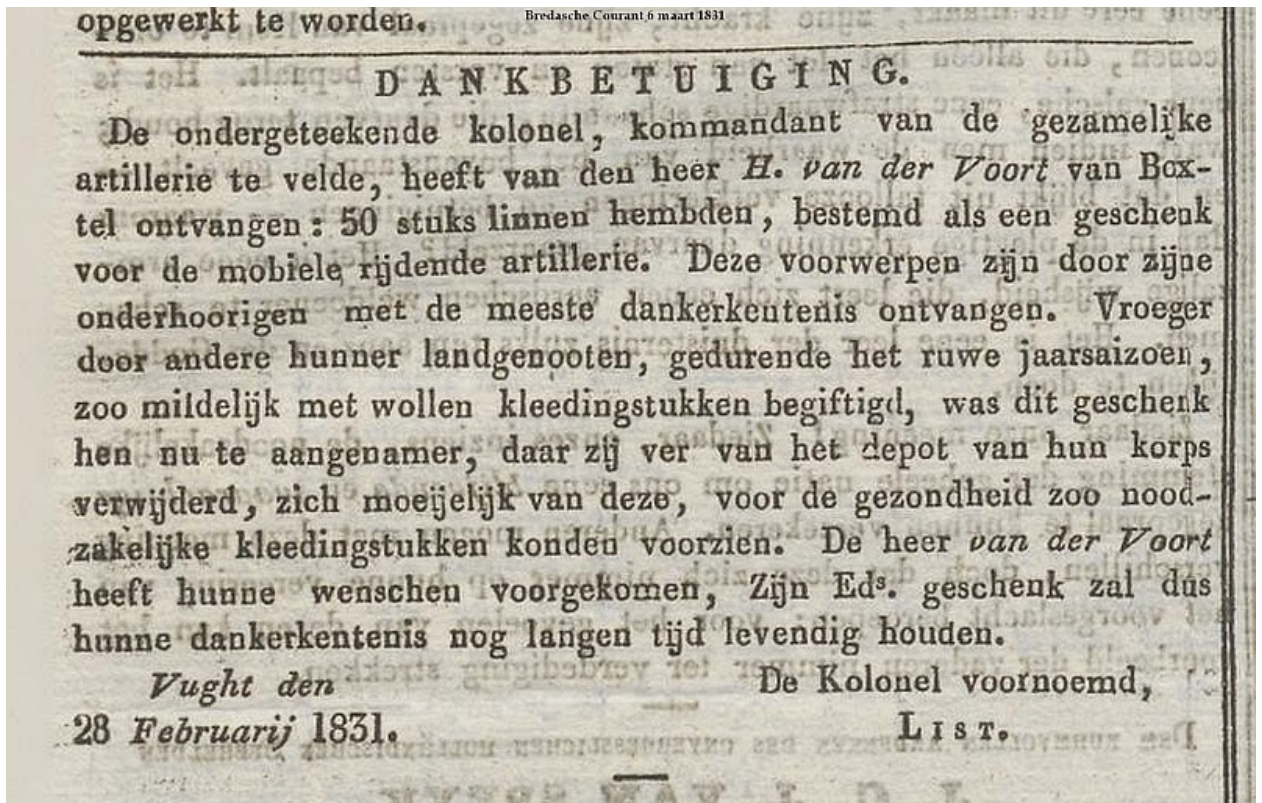
Groot Reserve Park: directeur kapitein **Van Deventer**

Artillerie: kolonel List (hier als luitenant-generaal)

⁵⁸ **Frederik Carel List**, geb. Breda 5 februari 1784, overl. Wageningen 22 november 1868. Wordt in 1797 cadet bij de 2^e halve brigade. Is in 1810 1^e luitenant bij de **Garde Artillerie**. Maakt Napoleons veldtocht naar Rusland mee. Wordt in 1814 als kapitein aangesteld bij het 4^e bataljon Artillerie van het Nederlandse leger. November 1814 bevorderd tot majoor, in 1815 tot luitenant-kolonel, in 1826 kolonel. Wordt in 1834 generaal-majoor en in 1843 luitenant-generaal. Is tussen 1840-1848 minister van Oorlog. Commandeur Militaire Willems Orde, Ridder Militaire Willemsorde 3^e en 4^e klasse, Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw, drager IJzeren Kruis 1831, als ridder in adelstand verheven in 1812.

Medio begin 1831 schenkt de Boxtelse linnenfabrikant **Hendrik van der Voort**⁵⁹ 50 stuks linnen hemden aan de Rijdende Artillerie. In de krant volgt een dankbetuiging van de artilleriecommandant kolonel List. Ook andere Boxtelse textielabrikanten, o.a. **Van de Ven** op de Markt, doen dit. Een goed reclamemiddel. In de hoop dat er orders voor leveringen aan het leger zullen volgen.

Dankbetuiging aan Van der Voort door kolonel List in de Bredasche Courant van 6 maart 1831

⁵⁹ **Henricus Justinus Dominicus van der Voort**, geb. 's-Hertogenbosch 24 februari 1785, overl. Boxtel 28 februari 1742 (verdronken in rivier de Dommel)

GENIE

Majoor der Genie Carel Frederik Gey⁶⁰

GENEESKUNDIGE DIENST

Chirurgijn-majoor **Brink**, directeur

MARECHAUSSEE (veldeskadron)

Majoor **Brummel**.

⁶⁰ **Carel Frederik Gey van Pittius**, geb. Willemstad 1790, overl. 1866. Wordt juli 1829 bevorderd tot majoor der genie. Op 1 maart 1831 aangesteld als commandant der Genie te velde. Neemt deel aan de Tiendaagse Veldtocht, gevechten bij Hasselt, Boutersem en Leuven. In 1834 wordt hij belast met de herbouw van de vesting Geertruidenberg. In 1859 op pensioen gesteld onder gelijktijdige bevordering tot luitenant-generaal der Genie. Hij krijgt in 1837 bij KB van 21 november 1837 het recht **van Pittius** aan zijn familienaam toe te voegen.

VESTING MAASTRICHT

Luitenant-generaal Dobbets

Luitenant-generaal der infanterie **Dobbets**⁶¹ is commandant van de vesting Maastricht gedurende de **Blokkade van Maastricht** (1830-1833). Maastricht en het dorp Sint-Pieter zijn de enige plaatsen in Limburg die in Nederlandse handen blijven tijdens de periode van afscheiding van België, tussen 1830 en 1839. In Maastricht is een groot aantal inwoners voorstander van aansluiting bij België. Dobbets heeft derhalve meer te duchten van een aanval van binnenuit, dan van buiten de stad. Vanuit Nederland krijgt hij het advies een

⁶¹ **Bernardus Johannes Cornelis Dobbets**, geb. Arnhem 7 september 1782, overl. Maastricht 29 maart 1839. Luitenant-generaal der infanterie van het Nederlandse leger. Chef van het 5^e commando en Opperbevelhebber vesting Maastricht. Ridder Militaire Willemsorde 3^e klasse, Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

aantal kanonnen op de stad zelf te richten, zulks ter intimidatie van inwoners die andere plannen hebben. De aanvankelijk nog zwakke militaire bezetting wordt nog verder uitgedund, doordat aan zuidelijke militairen, die sympathiseren met België, de kans wordt geboden eervol het Nederlandse leger te verlaten. Gelukkig voor Dibbets wordt er een effectieve politieorganisatie opgericht, die vooral efficiënt is in het opsporen en volgen van met de vijand heulende inwoners van de vestingstad. Die organisatie wordt opgezet door **J.J. Hennequin**⁶², kapitein-adjutant van het **korps Mineurs en Sappeurs**⁶³. Hierdoor, alsmede door een aanvulling van de zwakke bezetting en de onverzettelijke houding van Dibbets blijft Maastricht in Nederlandse handen. De periode van 1830 tot 1833 wordt wel de **Blokkade van Maastricht** genoemd. Op 18 november 1833 wordt in het Belgische dorp **Zonhoven** in het pand **De Franse Kroon** het **Verdrag van Zonhoven** gesloten tussen Nederland en België. Bijzonderheid van dit Verdrag is dat op dat moment beide landen elkaar nog niet erkennen en ze nog in oorlog met elkaar zijn.

Het verdrag regelt:

- vrije doorvaart voor België voor schepen op Maas en Schelde;
- een vrije corridor door Limburg voor Nederland naar Maastricht: de aanleg van de Militaire Dijk, tussen Budel en Maastricht.

Hiermee komt er een einde aan de isolatie van vestingstad Maastricht. Pas met het **Verdrag van Londen** in 1839 komt de provincie zelf weer in handen van Nederland. In 1840 wordt Limburg in de Nederlandse Grondwet vermeld, waarbij er in de Tweede Kamer 3 zetels worden toebedeeld aan deze, aanvankelijk nog als hertogdom aangeduide, provincie.

Hierbij moet worden opgemerkt dat dit aanvankelijk een vreemde constructie is. Bij het Verdrag van Londen wordt een deel van Luxemburg afgestaan aan België. Hierdoor verliest de Duitse Bond een stuk afzetgebied. Ter compensatie wordt (Nederlands) Limburg – met uitzondering van Venlo en Maastricht – als Hertogdom opgenomen in de **Duitse Statenbond**⁶⁴.

⁶² **Johannes Jacobus Hennequin** (N.H.), geb. Breda 25 maart 1796, overl. Geertruidenberg 29 oktober 1880 (84) gehuwd met **Goverdina Roessing van Itersen** (1813-1876) zoon van generaal-majoor der Genie **Pieter Hennequin**, geb. Sluis 1 februari 1765, overl. Utrecht 1 augustus 1825 en **Françoise Adriana Maria de Cliver**. Twee zonen uit dit huwelijk: **Johannes Jacobus** en **Daen Cornelis**. Beiden worden als kapitein ingenieur der Genie gepensioneerd. De zoon van Johannes Jacobus (1796-1880), **Johannes Jacobus Govert Hennequin** (1831-1889) dient als eerste luitenant en kapitein der infanterie in Nederlands-Indië en is daar later werkzaam als journalist. Hij wordt in 1878 benoemd tot burgemeester van Hoogezand. Een naamgenoot, **Jean François Hennequin**, geb. Wassigny (FR) 19 oktober 1772, overl. Gingelom (Belgisch Limburg) 28 oktober 1846, per 11 november 1815 genaturaliseerd tot Nederlander, geen familie, is vanaf 23 november 1819 gedurende een periode een van de drie burgemeesters van de stad Maastricht.

⁶³ *België, Limburg en de Koninklijke Marechaussee 1814-1848*, dr. **J.P.E.G. (Jos) Smeets**, Uitgave Stichting Vrienden van het Museum der Koninklijke Marechaussee, brochure nr. 47.

⁶⁴ Duitse Statenbond, in 1815 opgericht teneinde de soevereiniteit van de 38 lidstaten te waarborgen. De Bond wordt opgeheven in 1866.

Kaart vesting Maastricht met op westelijke oever de stad en rechts, oostelijke oever stadsdeel Wyck

In 1848 dreigt Limburg te worden geconfisqueerd door de Duitse Statenbond. De Bondsdag besluit op 19 juli 1848 officieel dat Limburg zich moet afscheiden van Nederland en moet toetreden tot genoemde Bond. In Limburg wordt het onrustig. Er zijn plaatsen waar de Nederlandse driekleur wordt vervangen door een Duitse vlag. Nederland grijpt in die plaatsen in om de onrust te smoren. Door interne verdeeldheid binnen de Duitse Bond komt het niet tot uitvoering van voornoemd besluit.

Pas met de opheffing van genoemde Bond in 1866, wordt de weg vrijgemaakt om Limburg op te nemen als 11^e provincie van Nederland. Formeel gebeurt dat op 11 mei 1867. De benaming **hertogdom** voor deze provincie blijft in gebruik tot het jaar 1906.

In de vesting Maastricht doet in die periode een stafmuzikant dienst bij de **3^e Afdeling Infanterie**, die we jaren later terug zullen zien als burger muzikant te Boxtel en wel als dirigent van de eerste harmonie aldaar: **Muziekgezelschap Oefening en Volharding**, opgericht in 1850. Het betreft **Johannes (Jan) Lurmans**⁶⁵.

Laatste commandant vesting Maastricht

Na Dibbets wordt, tussen 1839 en 1841, **baron van de Capellen** interim- bevelhebber van de vesting Maastricht. Per 1 januari 1841 wordt de in het kasteeltje **Kleine Ruwenberg** te Sint-Michielsgestel geboren luitenant-generaal **baron des Tombe**⁶⁶ - bijnaam *de stoomp*: hij loopt mank ten gevolge van een in Spanje opgelopen kniewond - aangesteld als opperbevelhebber van de troepen in het hertogdom Limburg en tevens commandant van de vesting Maastricht. Dat blijft hij tot zijn dood. Hij woont in het riante, in 1809 gebouwde generaalshuis aan het Vrijthof te Maastricht.

Dit fraaie pand is in later tijd o.a. een periode in gebruik als politiebureau. Thans doet het dienst ingang voor het **Theater aan het Vrijthof**⁶⁷. Tijdens de Tiendaagse Veldtocht neemt Des Tombe in de rang van generaal-majoor daaraan deel als commandant van de 1^e Brigade van de 2^e Divisie van de hertog **Van Saksen-Weimar-Eisenach**, die dan met zijn gezin een periode in Boxtel woont.

Des Tombe is de laatste vestingcommandant. In 1867 wordt een begin gemaakt met de afbraak van stadspoorten en daarmee de ontmanteling van de vesting Maastricht.

⁶⁵ **Johannes (Jean/Jan) Lurmans**, geb. Nijmegen 19 augustus 1811, overl. Eindhoven 4 september 1886. Trouwt te Eindhoven op 28 januari 1838 met **Adriana Maria van Munster** (1811-1864). Militair muzikant, *muzijkmeester*, dirigent, o.a. **Apollo's Lust** te Eindhoven (1843-1853), **Oefening en Volharding** (ca. 1850) Boxtel..

⁶⁶ **Andries Jan Jacob baron des Tombe**, Nederduits gereformeerd, geb. 6 september 1787 kasteeltje de **Kleine Ruwenberg** te Sint-Michielsgestel, overl. Maastricht 18 februari 1845 (57). Wordt in 1803 cadet in het **Infanterieregiment Saksen-Gotha** van de Republiek der 7 Verenigde Nederlanden. (Eerder, in 1772 wordt de laatste heer van Boxtel, **prins Frederik III van Salm-Kyrbourg**) als kolonel aangesteld bij dit regiment) hij wordt datzelfde jaar nog luitenant. Neemt deel aan diverse veldtochten als officier in dienst van Napoleon en nadien in Nederlandse dienst. Door Napoleon verheven tot baron, hetgeen in 1829 ook koning Willem I doet. Per 1 november 1814 bevorderd tot luitenant-kolonel. Neemt augustus 1831 als generaal-majoor deel aan de Tiendaagse Veldtocht. Nadien bevorderd tot luitenant-generaal.

⁶⁷ Uw scribent maakt daar op 28 november 1999 een opname die nadien op cd verschijnt van de jubilerende (125 jaar) **Koninklijke Oude Harmonie** van Eijsden, of 'De Blöw' (de Blauwe), waarvan de in Boxtels wonende **hr. drs. Willem Alting von Geusau** (Volksmuziekgroep Kwis?Niks) dan beschermheer is.

Grijs gebouw met timpaan in daklijst is het generaalshuis uit 1809 waar Des Tombe woont in de periode dat hij opperbevelhebber van de troepen in Hertogendom Limburg, tevens commandant van de Vesting Maastricht is

Lijkstoet begrafenis baron des Tombe trekt over het Maastrichtse Vrijthof op 22 februari 1845. Fotografie is sinds 6 jaar uitgevonden, doch nog zeldzaam. Vandaar een prent van de hand van Jacques Philippe le Clerc. Op de achtergrond links de Sint-Servaaskerk. In het midden, gebouw met inpandige galerij met rondbogen: De Hoofdwacht gebouwd in 1736, verbouwd tot huidig uiterlijk in 1773. Hoofdkwartier garnizoenscommandant, tevens krijgsraadkamer, officiers- en soldatenwacht. Van hieruit vindt ten tijde van de vesting de aflossing van de wachten der stadspoorten plaats. Verliest in 2006 zijn militaire functie. Door Ministerie van Defensie verkocht aan de stad Maastricht, onder voorwaarde dat het pand een publieke functie krijgt, wat het sindsdien ook heeft. In de hier niet zichtbare rechterwand van het Vrijthof, ligt de woning van Des Tombe, het generaalshuis. In 1926 vindt, met militaire eer, een herbegraving van Des Tombe's stoffelijk overschot plaats op een andere locatie in Maastricht, in het Waldeckpark.

Luitenant-generaal baron des Tombe

De hoofdwacht op het Vrijthof te Maastricht

CITADEL VAN LUXEMBURG

Het staatje **Luxemburg** verwerft ten gevolge van de besluiten van het Wener Congres de status van Groothertogdom. Tevens ontstaat dan de **Duitse Bond**, een samenwerkingsverband tussen 38 Duitse staatjes (34) en steden (4). Er bestaat één (overleg) orgaan: de **Bondsdag** die zetelt in Frankfurt am Main. Het doel van de bond is het ontwikkelen van een gezamenlijk buitenlandbeleid, het bewaren van de zelfstandigheid van Duitsland en het handhaven van autonomie van elk der lidstaten. De Bond kan worden gezien als de opvolger van **Het Heilige Roomse Rijk** dat in 1806 was geëindigd.

Als er tijdens het Wener Congres wordt gesproken over de bufferstaat tegenover Frankrijk, wordt behalve België, ook Luxemburg aan Nederland toebedeeld. Dat gebeurt niet anders dan nadat Pruisen heeft bedongen, dat zij het oostelijke deel van Luxemburg in hun bezit krijgen. Bovendien willen zij een Pruisisch garnizoen vestigen in de citadel⁶⁸ van de stad Luxemburg. Aldus gebeurt. Bovendien gaat Luxemburg deel uitmaken van eerdergenoemde Duitse Bond. Als België zich in 1830 afsplitst, kiezen de Luxemburgers de zijde van België. Het Pruisisch garnizoen in de stad Luxemburg blijft zich echter gedragen als bondgenoot van Nederland en daarmee van koning Willem I.

Bij het Verdrag van Londen in 1839, wordt Luxemburg opgesplitst. België krijgt het Franstalige westelijke deel toegewezen. Het oostelijk deel, de stad Luxemburg inclusief, komen weer in handen van Nederland. Willem I is aldus wederom groothertog van Luxemburg. Deze situatie duurt voort tot het jaar 1866, wanneer de Duitse Bond wordt ontbonden. Vanaf dat moment is Luxemburg een onafhankelijke staat, doch de opeenvolgende koningen Willem I, II en III blijven er groothertog van. Na het overlijden van koning Willem III in 1890

⁶⁸ **Citadel:** een strategisch gelegen versterkt gebouw of stelstel van gebouwen (o.a. forten) dat een vestingstad domineert en zelfstandig Verdedigbaar is.

kiezen de Luxemburgers een eigen weg⁶⁹. Zij kiezen dan **Adolf van Nassau**⁷⁰ tot hun groothertog. Daarmee komt een einde aan 75 jaar staatkundige bemoeienis van Nederland met Luxemburg.

Vesting van Luxemburg vóór de sloop in 1867

BELEG VAN DE CITADEL VAN ANTWERPEN

De citadel van Antwerpen stamt nog uit de Spaanse tijd en werd ontworpen en gebouwd door **Francesco Paciotto**, bouwmeester van **Alva**. Als in 1830 het Nederlandse leger uiteenvalt, zijn er op zeker moment nog 9.000 militairen over. Ongeveer de helft, zo'n 4.500 man voegt zich bij de bezetting van de citadel van Antwerpen, de overige helft verlaat Belgisch grondgebied, richting Breda.

Het Nederlandse garnizoen binnen de Citadel van Antwerpen kan zich niet meer buiten de bescherming van de verdedigingsforten wagen en voelt zich op zeker moment dermate bedreigd, dat wordt besloten tot een beschieting van de stad. Dat artilleriebombardement vindt plaats op 27 oktober 1830. Er ontstaat grote schade. De bewoners zijn geïntimideerd, doch tevens nog vastberadener geworden in hun verzet tegen de Hollanders. Teneinde een

⁶⁹ Op basis van de **Lex Salica** en het Huisverdrag, de **Erneuerte Nassauische Erbverein**.

⁷⁰ **Adolf Willem Karel August Frederik van Luxemburg**, geb. Wiesbaden, Biebrich 24 juli 1817, overl. Slot Hohenburg 17 november 1905. Hij is van 1839-1866 de laatste hertog van Nassau, van 1890 tot 1905 groothertog van Luxemburg.

herhaling van een beschieting van de stad te voorkomen, wordt een wapenstilstand gesloten. Dit beperkt, zoals we hierna nog zullen zien, generaal Chassé nadien zeer in zijn mogelijkheden om weerstand te bieden tegen een, de Belgen te hulp gekomen, Frans leger.

Op 4 november 1830 beginnen in Londen de eerste onderhandelingen om te komen tot een vredesakkoord. Op 20 december dat jaar erkent de conferentie België als zelfstandige staat. Koning Willem I, en nadien koning Leopold I, zullen deze onderhandelingen, zoals we verderop nog zullen zien, rekken tot voor jaar 1839. Vanaf het begin der onderhandelingen is een van de eisen, de ontruiming van de **Citadel van Antwerpen** en de **Scheldeforten Lillo** en **Liefkenshoek**⁷¹. De eis luidt, dat die ontruiming op 12 november 1832 gereed moet zijn.

De forten Lillo en Liefkenshoek op een Ferrariskaart uit 1775

⁷¹ Forten Lillo en Liefkenshoek, tegenover elkaar liggend gebouwd in 1579, ter beheersing van de scheepvaart naar en van Antwerpen. Tot 1839 in Nederlandse handen, daarna over naar België. In 1894 als fort buiten bedrijf gesteld. Lillo is tot 1839 een Zeeuwse enclave. Thans zijn beide locaties onderdeel van het havengebied van Antwerpen.

Koning Willem I weigert echter. Op 11 november dat jaar tekent Frankrijk te Brussel een overeenkomst dat Frankrijk Nederland desnoods met geweld mag dwingen citadel en forten te verlaten. De citadel staat onder oppercommando van luitenant-generaal der infanterie **Chassé**, dan 67 jaar oud en gehinderd door een mank been.

Chassé staat er met zijn troepen alleen voor. Op versterking vanuit Nederland hoeft hij niet te rekenen en ook kan hij de citadel – ten gevolge van een eerder gesloten overeenkomst – niet verlaten voor het doen van uitvallen of verkenningen. Koning Willem I heeft hem laten weten dat hij de citadel in hoge mate moet verdedigen, doch daarbij niet tot het uiterste hoeft te gaan. Aan Chassé wordt het overgelaten het moment te bepalen wanneer hij zich moet overgeven, mocht het zover komen. De citadel beschikt over erg veel infanterie – eigenlijk teveel voor een belegering - en voorts over 145 vuurmonden (artillerie).

Als duidelijk is dat Nederland niet toegeeft, trekt de Franse veldmaarschalk **Gérard** met een leger⁷² richting Antwerpen. Het duurt geruime tijd alvorens zijn leger alle voorbereidingen en werkzaamheden voor de belegering heeft kunnen realiseren. Op 4 december 1832 openen de Fransen voor het eerst het vuur op de citadel.

*Luitenant-generaal der infanterie David Hendrik Chassé
door Jan Willem Pieneman*

⁷² De schattingen van de sterkte van het Armée du Nord van Gérard lopen uiteen van 40 tot 90.000 man, doch was in ieder geval waarschijnlijk groter dan het Nederlandse leger op dat moment.

De beschietingen en aanvallen op de citadel zijn dermate hevig, dat Chassé op 23 december dat jaar het moment gekomen acht zich over te geven. Zijn troepenmacht telt dan 124 doden en ca. 360 gewonden. Van Nederlandse zijde werden 42.000 (kanon)schoten gelost, aan Franse zijde 63.000.

Omdat koning Willem I de Scheldeforten alsnog weigert te over te geven, gevoegd bij het feit dat Chassé zich niet bevoegd acht tegenover veldmaarschalk Gérard te beloven dat zijn troepen niet opnieuw worden ingezet tegen België, worden hij en zijn troepen in krijgsgevangenschap afgevoerd naar Frankrijk. Vandaar keren zij pas juni 1833 terug naar Nederland⁷³. De Schelde wordt weer bevaarbaar voor de Belgen bij het Verdrag van Zonhoven van 18 november 1833.

Anoniem, Universiteitsbibliotheek Antwerpen

⁷³ De citadel van Antwerpen, verdediging en val in december 1832, H. Amersfoort, Sectie militaire geschiedenis van de landmacht, artikel in Militaire Spectator.

Het Belgische leger⁷⁴

Als België zich afscheidt, telt het Belgische deel dubbel zoveel inwoners als Nederland. Van de 2.377 legerofficieren zijn er slechts 404 van Belgische origine⁷⁵. Het totale aandeel van Belgen in het tot dan toe gezamenlijke leger bedraagt omstreeks tweederde.

Kort na de formele afscheiding komt de leiding in handen van het **Comité de la Geurre**.

Het Belgische leger dat dan wordt opgebouwd bestaat voornamelijk uit:

- patriotten verenigd in zogeheten Vrijkorpsen;
- gedeserteerden uit het noordelijke leger van Willem I;
- reservisten, woonachtig in België.

Het bij Hasselt verblijvende **Maasleger** van luitenant-generaal **Daine**⁷⁶ telt zo'n 15.000 man. Bij Mechelen verblijft het **Scheldeleger** onder aanvoering van de luitenant-generaal **De Tiecken de Terhove**, eveneens zo'n 15.000 man sterk. Het garnizoen van Antwerpen kent een sterkte van 4.300 man, het leger van Vlaanderen 6.500 en het leger van Luxemburg 5.000. Het Belgische totaal, inclusief burgerwachten (gardes civiques) komt daarmee op zo'n 50 tot 60.000 man.

De militaire expertise van **Daine** wordt hoger aangeslagen dan die van **De Tiecken de Terhove**⁷⁷. Belgische (onder)commandanten hebben geen of weinig ervaring met troepenaanvoering, zeker niet in een gevecht, terwijl geoefendheid en discipline van de troep (veel) te wensen overlaten.

Les Chasseurs de Niellon

Een derde Belgische generaal mag niet onvermeld blijven, hoewel hij slechts een ondergeschikte rol speelt. Het is een type vrijbuiters. We doelen op **Charles Niellon**⁷⁸ Hij

⁷⁴ *De Tiendaagse Veldtocht, 2 tot 12 augustus 1839 een relativering na anderhalve eeuw*, W. Walthuis, brigade-generaal der infanterie b.d., Militaire Spectator, 1981 (0337-01-0092).

⁷⁵ *De Tijdspiegel* (tijdschrift), jaargang 63, 28 mei 1906, p. 392.

⁷⁶ **Nicolas Joseph Daine**, geb. Andenne 13 oktober 1782, overl. Charleroi 19 oktober 1843. Officier in Franse, Nederlandse en Belgische dienst. Komt in 1815 als kolonel en commandant 24^e Bataljon in Nederlandse dienst. Per 24 november 1816 bevorderd tot generaal-majoor. Voorjaar 1831 als luitenant-generaal en commandant van het Maasleger in Belgische dienst. Raakt voorjaar 1831 betrokken bij een mislukte actie om te pogen het gezag van koning Willem I te herstellen, dan wel diens zoon (kroonprins) op de Belgische troon te helpen. Nadien nog meermalen bij dit soort pogingen betrokken. Zijn militaire optreden in conflict met Nederland roept op dit punt vele vraagtekens op. Man met vele schulden en daardoor wel beschouwd als een officier met een dubieuze loyaliteit. Weer anderen pleiten hem vrij van beschuldigingen op dit vlak.

⁷⁷ **Luitenant-generaal Maria Michiel Balthasar (Michiel) de Tiecken de Terhove**, geb. Tongeren 11 januari 1777, overl. Tongeren 8 juli 1848), zoon van een officier in Franse dienst. Dient als officier in legers van het Eerste Franse Keizerrijk, het Koninkrijk der Verenigde Nederlanden en het Koninkrijk België. Hij eindigt zijn militaire carrière als luitenant-generaal. In 1822 in Nederland erkend als behorende tot erfelijke adel, in 1847 benoemd tot baron. Eigenaar kasteel Terhove in Bommershoven, gemeente Borgloon, Belgisch Limburg. Franse dienst: cadet 2e Regiment Huzaren, 10 september 1795, onderluitenant 28 april 1800, luitenant 10 september 1805, kolonel 1 juli 1815. Nederlandse dienst: luitenant-kolonel 11 augustus 1815, kolonel 27 augustus 1820, generaal-majoor en gepensioneerd 16 april 1830. Belgische dienst: luitenant-generaal 27 december 1830, pensioen 3 juli 1835. (Bron: o.a. *Le Lieutenant-Général Michel de Tiecken de Terhove 1777-1848*, **Henri F. Dejardin**, conservateur du Caillou, december 1955)

⁷⁸ **Charles Niellon**, geb. Straatsburg 15 februari 1795, overl. Laken 26 februari 1871. Aanvankelijk in dienst Franse leger van Napoleon. Nadien aanvoerder vrijwilligers bij opstand België tegen

neemt als 12-jarige dienst in het Franse leger. In 1817 deserteert hij en vertrekt naar Brussel. Vervolgens maakt hij deel uit van een groep toneelspelers en is hij secretaris van een Russische generaal. Daarna vertrekt hij naar Parijs met de bedoeling zijn reisherinneringen uit te geven, hetgeen mislukt. Vervolgens probeert hij dit zelf te doen, doch pleegt daarbij valsheid in geschrifte, wordt veroordeeld en vlucht opnieuw naar Brussel, waar hij zich bezighoudt met het uitgeven van een anti-gouvernementeel blaadje **Le Minerve**. Als in 1830 de opstand begint, wordt hij 24 augustus 1830 de aanvoerder van een groep die barricaden opwerpt. Zij krijgen de naam **Les chasseurs de Niellon**. Ook is hij betrokken bij de plundering van het huis van de Nederlandse minister van Justitie **Van Maanen**. Reeds één dag later wordt hij benoemd tot kapitein van deze groep **franc tireurs** van zo'n 700 man. Bij Schaarbeek valt hij het Nederlandse leger aan en verplaatst zich vervolgens naar Leuven. Op 27 september dat jaar wordt hij in de rang van luitenant-kolonel opgenomen in het Belgische leger. In oktober komt hij aan in Brussel waar hij de 28^e tot brigade-generaal wordt bevorderd vanwege zijn aandeel in de ontzetting van deze stad en eerder die van Lier. Medio oktober 1831 volgt zijn bevordering tot generaal-majoor en divisiecommandant in Gent. Dan begint zijn verleden hem parten te spelen. In de pers duiken berichten op inzake zijn vroegere desertie uit het leger en zijn veroordeling wegens valsheid in geschrifte. De legerleiding ziet in dat hij de facto minder geschikt is om een groot legeronderdeel te leiden en zet hem – hij is dan pas 38 jaar oud – per 26 januari 1833 op non-activiteit. Hij sterft in 1871, geheel berooid in Laken bij Brussel.

De leiding van België heeft, met de Tiendaagse Veldtocht in het vooruitzicht, géén plan. Ze wanen zich veilig omdat de grote mogelijkheden positief staan tegenover hun wens tot afscheiding. Voorts denkt men dat Nederland de decimering van het leger nog niet te boven is gekomen en put men hoop uit het feit dat er inwoners van ten zuiden van de Moerdijk die zijn overgelopen naar België: men meent reeds een vooruitzicht op een België tot aan de Moerdijk te hebben!

Over het moreel der Belgische troepen

Johannes Hardeman, een Nederlandse soldaat die deelneemt aan de Tiendaagse Veldtocht en daarvan een dagboek bijhoudt, geeft een aardig inkijkje hoe sommige Belgen zelf over de gevechtskracht van hun leger denken. Hardeman komt op maandag 8 augustus 1831, na een mars aan in de stad Sint-Truiden, waar hij samen met de officieren van zijn compagnie wordt gekantonneerd bij een pastoor. Over hetgeen deze pastoor over zijn landgenoten zegt, tekent hij op:

Genoemde Pastoor verhaalde aan de officieren, dat hij gedurende langen tijd Belgische soldaten in kwartier had gehad, over welks gehouden gedrag hij zich zeer beklaagde. Ook evenzoveel verachtte hij hunne militaire houding en betuigde ons dat er geene de minste orde bij het leger bestond en dat wij naar zijn oordeel weinig tegenstand meer zouden vinden.

Tiendaagse Veldtocht

Willem I besluit België binnen te vallen, waarmee hij de wapenstilstand verbreekt. Als een land een bestaande wapenstilstand wil verbreken is het dan usance, de vijand daarvan in kennis te stellen en daarna tenminste 3 etmalen te wachten met militaire activiteiten tegen dat land.

Nederland. Nadien officier in Belgische leger. Op 38-jarige leeftijd als generaal-majoor met pensioen gezonden.

Van twee tot en met twaalf augustus 1831 volgt aldus de **Tiendaagse Veldtocht**, waarbij Nederland ten strijde trekt in een poging het zuidelijke deel weer terug te brengen binnen het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, hoewel in Nederland meer en meer wordt betwijfeld of dit wel zinvol is. Hoe dan ook, de geschonden eer moet worden hersteld. Het is tijdens deze acties en de vele verplaatsingen, voornamelijk te voet, warm tot zeer warm zomerweer. Veel soldaten ontdoen zich tijdens marsen van, door hen te zwaar of onnodig geachte, uitrustingsstukken.

Aanvoer van voeding, maar vooral van water is slecht, zo helemaal niet geregeld. Als men dan eindelijk iets te eten krijgt is het vaak niets anders dan veel te zoute soep die de toch al grote dorst doet toenemen. Men drinkt noodgedwongen uit sloten *daar men de Levende insecten in kon zien bewegen* aldus, een dagboekpassage.

In documenten van die tijd komen regelmatig opmerkingen voor over de (veel) te warme kleding gedurende de zomer, het niet tijdig beschikbaar zijn van voedsel en de kwaliteit ervan, de te zoute soep en gebrek aan water, waardoor het voor kan komen dat men, alvorens een dagmars te beginnen, geen gelegenheid heeft de veldfles te vullen...

En uit het verslag van een deelnemer aan de Tiendaagse Veldtocht⁷⁹:

... want wij hadden op de heide één roggebrood van 4 Nederlandse ponden met twintig man te delen, en wat slootwater te drinken gehad...

< **Mobiele Schutterij 1831, flankeurs en fusiliers.**

* Flankeur: is een lichte infanterist (lichtbewapend) die zeer actief, bewegelijk kan optreden. Goed kunnen schieten en veel eigen initiatief zijn belangrijk. Een overblijfsel in onze tijd vormen de studenten weerbaarheden.

* Fusilier: lichte infanterie met geweer. Wordt niet zo bewegelijk ingezet als de flankeur .

De functie van flankeur, doch ook die van jager, is in 1831 vooral populair bij de uit Studenten van hogescholen geformeerde eenheden

Boxtel, gelegen aan een belangrijke doorgaande route - 's-Hertogenbosch-Eindhoven/Luik v.v. - en omringd door uitgestrekte heidevelden waar geoefend en gebivakkeerd kan worden is, mede om die redenen, in trek als kantonnementsplaats. Dinsdag twee augustus 1831

⁷⁹ *Merkwaardigheden uit den Tiendaagschen Veldtogt der Nederlanders in België*, door J. Olivier jr., bij G.J.A. Beijerinck te Amsterdam, 1934. P. 195.

gonst het al heel vroeg in Boxtel. Hier en in de omgeving hebben onderdelen bevel gekregen richting de grens met België op te rukken. Vanuit Boxtel vertrekt om vier uur in de morgen, het 2e bataljon van de **1e Afdeling⁸⁰ Zuid-Hollandse Mobiele Schutterij**, onder bevel van de majoor **Seeuwen** richting grens. Dit onderdeel vertoeft sinds drie weken op Boxtels grondgebied.

Veel Boxtelaren worden die mooie zomerochtend vroeg gewekt door geluid van langs marcherende soldaten, die luidkeels kreten uit als *hourah* en *leve de koning*. Ze zijn dan nog fit. Dat zal later die dag, onder een brandende zon, danig veranderen. Een krant verwoordt de geest die er op dat moment heerst:

Het lang gewenscht bevel om voorwaarts te rukken, is eindelijk gekomen.

In Nederland heerst opwinding maar ook naïviteit. Men heeft geen idee van de verschikkingen van de komende, zij het korte en beperkte, veldtocht.

Een veelzeggend gedicht luidt:

*Maar eenmaal komt de dag
Waarop wij allen wachten:
Dan gaan we naar de grens
Om Belgen af te slachten.*

Geweer

Het belangrijkste wapen van de infanterist is zijn geweer. Geweer komt van *zich (ver)weren* of *verdedigen*. Vroeger sprak men van *sijtgeweer* (sabel, degen die aan een riem aan de zij wordt gedragen) en *schietgeweer* (vuurwapen). Kuras (borstharnas kurassier) en helm worden tot de (verdedigende) wapens gerekend.

De diverse typen vuursteenslot geweren zijn weinig geliefd bij gebruiker Jan Soldaat. Het geweer is zwaar, het laden duurt lang (voorlader), het is onbetrouwbaar (vochtig weer), niet bijster zuiver (gladde loop) en vergt veel onderhoud, mede om roesten te voorkomen. Een geluk: het grootste deel van de wereld, en dus ook nog het Belgische leger, is op ongeveer gelijk niveau bewapend.

Snaphaan

Maar liefst gedurende twee eeuwen, tussen ca. 1650 en 1850 is de **snaphaan** het gangbare (schiet)geweer. Het is een doorontwikkeling van de **musket**. Het feit dat dit wapen in die periode ook door krijgsmachten wordt gebruikt, betekent dat het naar de eisen van de tijd voldoet voor wat betreft optimaal haalbare bedrijfs-, trefzekerheid en vuursnelheid. Kortom: iets beters is dan niet voorhanden. De snaphaan is een **gladloops, voorladend** geweer, voorzien van een **vuursteen slot**.

Voor het laden heeft men nodig:

- kruut (in een tuitvormig flesje, vaak in de vorm van een uitgeholde runderhoorn);
- een (ronde) loden kogel
- afdichtmateriaal, bijvoorbeeld papier/vilt (om ruimte tussen kogel en loopwand af te dichten);
- laadstok: om de kogel in de loop aan te stampen dat hij goed vast komt te zitten. Niet in gebruik zijnde, heeft de laadstok een bergplaats onder de loop.

⁸⁰ De naam **Afdeling** wijzigt later in **Regiment**.

Het geweer wordt geladen door een weinig kruit in de (kruit)pan (bij kanon het zundgat) te doen, nodig voor de ontsteking van de voortdrijvende lading in de loop. De pan staat via een kanaaltje in verbinding met het achterste deel van de loop, de kamer, waar een grotere hoeveelheid kruit terecht komt bij de volgende fase van het laden: er wordt kruit in de loop gegoten, gevolgd door de kogel, voorzien van afdichtend materiaal (bijvoorbeeld papier), teneinde te voorkomen dat de kogel uit de loop kan rollen. Vervolgens wordt de kogel aangestampt met de laadstok. Door daarna de haan te spannen is het wapen gereed om af te vuren. Bij het afvuren slaat de haan onder de druk van een ontspannende veer een stuk vuursteen, dat d.m.v. een klem aan de voorzijde van de haan is bevestigd, langs een ruw ijzeren onderdeel (aambeeld), waardoor vonken ontstaan die het kruit in het zundgat doen ontbranden. De uitdrukking *de vlam slaat in de pan* komt hier vandaan. Als het schot vervolgens door vochtig geworden kruit niet afgaat leidt tot het gezegde *het loopt met een sisser af*.

Vervolgens komt, na het overhalen van de trekker, het kruit in de loop tot ontbranding. De aldus ontstane gasdruk drijft de kogel de loop uit. Effectieve dracht van de snaphaan: slechts om en nabij 55 meter.

Een latere verbetering aan de snaphaan vormt het naar het zundgat taps toelopen maken van de pan: hierdoor hoeft niet langer apart een weinig kruit in de pan te worden gedaan alvorens de loop wordt gevuld met kruit. In de nieuwe situatie is het voldoende direct alle kruit in de loop te doen: het verspreidt zich aldus tevens tot aan het zundgat. Deze verbetering betekent een snellere laadtijd: er kan sneller opnieuw worden geschoten. Voor wie hedendaagse vuurwapens kent en er mee geschoten heeft, klinkt het wellicht ongelofelijk in de oren, doch als je bij een snaphaan de trekker overhaalt, duurt het even voordat het schot (knal) daadwerkelijk afgaat. Dat komt omdat het enige tijd duurt voordat het ontbrandende kruit vanuit de pan de kamer bereikt en de kogel de loop uitdrukt.

Aangezien het herladen een tijdrovende zaak is, bestaan er in de begintijd van het gebruik van de snaphaan ook **piekeniers**, soldaten uitgerust met een piek van ca. 3 tot 5 meter lengte als wapen. Zij dienen ter beveiliging van de musketiers⁸¹, die bezig zijn hun wapen te herladen. Reeds in de 17e eeuw wordt de **bajonet**, een dolk vormig steekwapen uitgevonden, die op of aan de loop van het geweer kan worden bevestigd. De musketier kan vanaf dat moment zichzelf beveiligen. Aldus verdwijnt de piekenier na verloop van tijd uit de organisatie van legers. (Niet te verwarren met de **lansiers** van de cavalerie)

Dit type geweer (snaphaan) wordt pas geladen, als men zeker is dat het wapen kort erna moet worden afgeschoten. Onnodig laden betekent in geval een actie, bijvoorbeeld een aanval, niet doorgaat, men het wapen toch moet afvuren. Het is namelijk niet mogelijk kogel en kruit uit het geweer te halen, op te bergen en later opnieuw te gebruiken.

⁸¹ **Musketier** is lang de benaming voor geweerschutter, ongeacht het type geweer dat hij bedient.

Vuursteenslot met links bovenaan de haan met schroefklem voor vastzetten vuursteen. Het stuk vuursteen werd in een loden houder in de schroefklem geplaatst, zulks om op en neer bewegen te voorkomen: staal op steen klemt onvoldoende.

De snaphaanschutter leert ook zijn schoten te tellen. Na een aantal schoten moet namelijk het zundgat preventief gereinigd worden. Gebeurt dat niet op tijd, dan weigert het wapen op zeker moment af te vuren. Dat reinigen wordt *ruimen* genoemd. Daartoe heeft de soldaat op een van zijn lederen bandelieerriemen een houder, met daarin gestoken een koperen - mag geen vonk veroorzaken - ruimer die in het zundgat wordt gestoken en enige malen heen en weer wordt gehaald teneinde kruitslijm te verwijderen en de doorgang naar de kamer vrij te maken. De kamer is het achterste dele van de loop waarin het kruit voor het afvuren van het wapen wordt geschud.

Snaphaan is storingsgevoelig

Vervuiling door kruitslijm, ontstaan na afvuren van een aantal schoten, vocht of mist die de werking van de vuursteen tenietdoet of het kruit onbruikbaar maakt, leidt ertoe dat het geweer gevoelig is voor storingen. Het door afvuren ontstane kruitslijm moet geregeld worden verwijderd omdat het onder meer de ijzeren delen aantast door corrosie. Het heeft derhalve veel preventief onderhoud nodig en dient met de nodige voorzorg behandeld te worden, wil de gebruiker er redelijk zeker van zijn dat het wapen goed blijft functioneren. Niet zonder reden heeft hij altijd enige reserve vuurstenen in zijn kogeltas. Een hevige regenbui tijdens een veldslag kon vuurwapen zo maar binnen enige minuten tijdelijk onbruikbaar maken...

Percussiegeweer met getrokken loop

Omstreeks 1840 komen enige nieuwe vindingen samen in een nieuw type geweer: **percussieonsteking**⁸² en **getrokken loop**. Een getrokken loop kent trekken en velden.

⁸² De Schot **Alexander Forsyth** vindt in 1805 slagsas uit dat, opgeborgen in een behuizing (slaghoedje) kan gaan dienen om de kruitlading van vuurwapens te ontsteken.

Hierdoor wordt bij afvuren van het geweer de kogel in die trekken en velden geperst waardoor er geen gasdruk kan ontsnappen tussen kogel en loopwand. Bovendien krijgt de kogel een om zijn as roterende beweging. Voordelen: een stabielere en zuiverder baan, gekoppeld aan een grotere effectieve dracht.

De **percussieontsteking** (uitgevonden in 1810) betekent het einde van het gebruik van een vuursteen en los kruit in de pan. Er wordt vanaf dat moment een slagpijpje of slaghoedje in de pan gestoken dat afgaat als de haan er bij het afvuren tegenaan slaat. In dat slaghoedje - vaak een koperen behuizing - is een kleine hoeveelheid slagsas aanwezig. Voordelen: bedrijfszekerder en sneller herladen. Het duurt desalniettemin nog tot 1840 voordat het Nederlandse leger het percussiegeweer opneemt in de bewapening, zij het dat het dan omgebouwde vuursteenslotgeweren betreft.

Kort nadien verandert het optreden van infanteristen van gesloten naar verspreide formaties. Dit heeft ook gevolgen voor de signaalmuzikanten: trommelaars kunnen hun signalen over korte afstanden overbrengen: voldoende bij optreden in gesloten formatie. Bij verspreide formatie zijn verder klinkende trompetblazers nodig.

Achterlaadgeweer

Rond 1865 komt het achterlaadgeweer algemeen in gebruik. Dat is mogelijk geworden doordat **kogel, kruit** en **ontsteker** voortaan samen in één behuizing zitten: de **eenheidspatroon** zijn samengevoegd en het feit dat men een gasdichte, afsluitbare kamer weet te bouwen. Dit type geweer moet echter nog na elk schot worden herladen. In 1867 gaat het Nederlandse leger dit geweer gebruiken, zij het dat het nog omgebouwde voorladers (kostenbesparing) betreft.

Repetergeweer/magazijn­geweer

Reeds luttele jaren later volgt de volgende stap: de mogelijkheid om in een in, of aan het wapen aanwezige **patroonhouder** of **magazijn**, meerdere patronen te plaatsen, waardoor het herladen na ieder schot aanmerkelijk wordt bekort en men een aantal malen achter elkaar in betrekkelijk korte tijd kan vuren. Na elk schot moet de grendel naar achter worden getrokken waarbij de lege huls wordt uitgeworpen; bij de weer na vóór gaande beweging van de grendel wordt een nieuwe patroon in de loop geschoven: het wapen is herladen voor een volgen schot.

Zwart kruit, rookzwak kruit

Zwart buskruit wordt algemeen gebruikt tot omstreeks 1886. Het bestaat uit **salpeter**, **zwavel** en **houtschool**, gemengd in de verhouding 75/15/10. Mengen gebeurt, onder toevoeging van water, in een **kogelmolen**. Zwart buskruit is extreem gevoelig voor vocht, waardoor het moeilijk, mogelijk in het geheel niet meer ontbrandt. De **constabel**, bij legeronderdelen verantwoordelijk voor wapens en munitie (waaronder kruit) heeft te velde zijn handen vol om bij vochtig of regenachtig weer zijn kruit droog te houden... Een familielid van scribent dezès was majoor-constabel bij de Nederlands Marine en was aanwezig bij een zware ontploffing aan boord van het schip waar hij verblijft. Vanwege zijn doortastend en koelbloedig optreden werd hem nadien een onderscheiding toegekend.

In 1884 wordt **rookzwak kruit**⁸³ uitgevonden en vanaf 1886 in toenemende mate vervanger van het tot dan toe gebruikte **zwart kruit**. Voordeel: minder vochtgevoelig en minder kans op ontdekking van de positie van een scherpschutter na het afgeven van een schot. Ook soldaten die zich tijdens een aanval in linie bevinden wordt het zicht op de vijand niet langer belemmerd door de kruit- en rookdampen. Daarenboven is het nieuwe kruit wel driemaal krachtiger als zwart kruit.

Semi-automatisch geweer

Tot dan wordt de **gasdruk** die ontstaat bij het afvuren van een patroon geheel gebruikt om de kogel uit de loop te drijven. Dan ontdekt iemand de mogelijkheid om een deel van dat gas af te tappen en toe te passen om het wapen (automatisch) te herladen. Aldus ontstaat het **semi-automatisch** geweer.

Toch duurt het nog tot 1936 als in de Verenigde Staten van Amerika het leger een nieuw geweer in de bewapening opneemt: het semi-automatische geweer **M1 Garand**. Totale dracht ca. 2.700 meter, effectieve dracht 550 meter. De Garand wordt alom gebruik door Amerikaanse soldaten tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het wapen is een bovenlader: nadat de grendel naar achter is getrokken kan een clip met daarin acht patronen van boven in het wapen worden geplaatst. Dit is niet zonder risico. De zogeheten **Garandduim** is berucht: bij het plaatsen van de clip met patronen moet deze met de duim naar omlaag in het wapen worden gedrukt, waarbij de duim op het juiste moment en met de juiste beweging moet worden teruggetrokken. Gebeurt dat niet correct, dan kan men zijn duim ernstig verwonden, door de zich onder sterke veerdruk naar voor schietende afsluiter. Uw Scribent leerde de Garand - hoewel het Nederlandse leger op dat moment (halverwege jaren 60) reeds opvolger, het geweer FAL in gebruik had - tijdens zijn militaire opleiding gebruiken. Hij kwam die fase door zonder Garandduim.

Ontwikkeling vuurwapens heeft gevolgen wijze oorlog voeren en troepenaanvoering

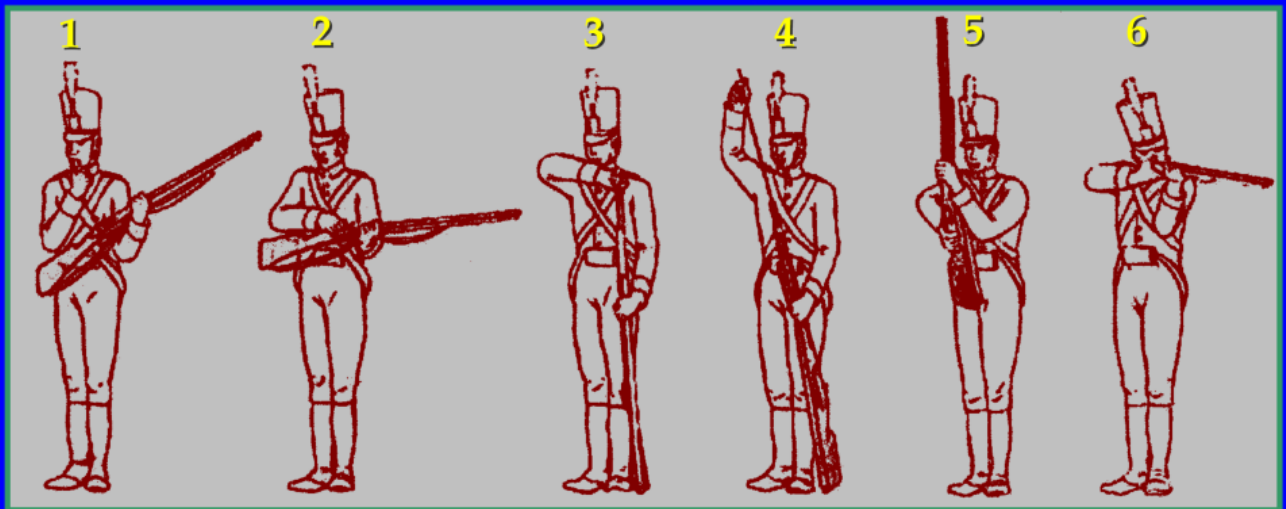
De ontwikkeling die onder meer handvuurwapens in de 19^e eeuw doormaken: zuiverder en effectief verder dragend schot, nopen militaire strategen tot herzien van het optreden van legeronderdelen in gesloten formaties op het slagveld. Dit leidt er onder meer toe dat opgetreden gaat worden in meer verspreide formaties. Dit leidt weer tot herbezinning op de tot dan toe toegepaste wijze van bevelvoering, deze wordt in het veld meer dan voorheen overgelaten aan lagere commandant. In het Nederlandse leger werden die veranderingen ingevoerd zo tussen 1850 en 1860.

Het Russische leger handhaaft de oude wijze van bevelvoering tot in de 21^e eeuw. Als Putin medio februari 2022 de Oekraïne binnenvalt, breekt hem dat lelijk op tegen het op moderne, op westerse wijze opererende Oekraïense leger.

⁸³ De Franse chemicus **Paul Vielle** vindt doudre V (later Poudre B genoemd) uit: een kruitsoort dat bij verbranding nauwelijks rook ontwikkeld en drie keer krachtiger is dan het tot dan toe gebruikte zwart kruit. Nadeel is dat het niet altijd stabiel is. Om die reden wordt het nadien vervangen door nitrokruit.

laadexercitie vuursteengeweer.

Door eindeloos herhaalde instructie (drill) werden de handelingen dusdanig ingeprent dat ze op een hectisch slagveld zonder mankeren werden uitgevoerd.

1	2	3	4	5	6
patroonhulsel (papier) met tanden openscheuren	ontstekingskruit wordt in de pan gedaan	Kruit en kogel worden in de looptromp aangebracht	met laadstok wordt kogel omlaaggestoten	de haan wordt gespannen	geweer wordt gericht en afgevuurd

AD 1830: geweer M 1825 no. 1, lengte (zonder bajonet) 1,5 m, gewicht 4,5 kg
maximum dracht: 270m, effectieve dracht: ca. 55 m

Naast het geweer model M 1825 no. 1 bestaat er ook een iets kleiner exemplaar, model M 1825 no. 2 dat wordt uitgereikt aan tenger gebouwde soldaten, doch ook daarvan ligt het gewicht nog boven de vier kilo.

Infanteristen dragen, in hun reguliere uitrusting, aan het begin van de Tiendaagse Veldtocht onder meer vijftig patronen en drie reserve vuurstenen bij zich, terwijl cavaleristen 10 patronen bij zich dragen. Voorts is elk infanteriebataljon voorzien van den zogeheten **Russisch munitie- caisson**, onder bijzonder toezicht van een infanterie-officier, met daarin 12.600 scherpe patronen en 1.200 vuurstenen⁸⁴. Voorts ligt er in vestingsteden extra munitie opgeslagen en is voorzien in een gerelde aanvoer ervan naar de troepen te velde.

Veel soldaten zijn nauwelijks langer dan hun geweer. Als er met deze geweren een salvo wordt afgegeven hangt er zo'n kruitdamp en rook dat de vijand enige tijd niet te zien is. Een

⁸⁴ Militaire Spectator nr. 4, 1832, artikel *De Tiendaagsche Veldtogt uit een krijgskundig oogpunt beschouwd*.

geoefend schutter kan met geweer model M 1825 twee schoten per minuut halen.

Een goed gebit onontbeerlijk bij laden geweer

Een soldaat met een slecht gebit of missende tanden heeft een probleem: hij kan als eerste handeling van de laadexercitie, het met zijn tanden openscheuren van het patroonhulsel, niet of niet goed uitvoeren.

Zelfs al is zijn gebit wèl in orde: als tijdens een actie snel achter elkaar telkens herladen moet worden, raken de lippen door het kruit geïrriteerd, waardoor pijnlijke kloven ontstaan.

Papierpatroon (Pruisen), met links de, zich in het omhulsel bevindende Miniékogel (uitgevonden door Fransman Claude Étienne Minié in 1847). De soldaat dient met zijn tanden het papieren omhulsel open te trekken. In het papieren omhulsel bevindt zich tevens de voortdrijvende lading (buskruit). Wordt afgeschoten door voorlader met trekken en velden.

Geneeskundige verzorging

In 1813 wordt de **Militair Geneeskundige Dienst** opgericht. In 1822 wordt in Utrecht het zogeheten **Duitse Huis** aan de Springweg - dat reeds een hospitaalfunctie had - uitgebreid met een nieuw gebouw en krijgt de naam **Groot Rijks Hospitaal**. Tegenwoordig is er **Hotel Karel V** in gevestigd. Geneeskundige verzorging van militairen stelt in de praktijk nog lange tijd, zeker te velde, weinig voor. Als jaren later het Rode Kruis wordt opgericht, wordt daar om ondersteuning gevraagd. Zelfs in 1911 gebruikt het Nederlandse leger tijdens grote oefeningen een van het Rode Kruis geleende ziekenauto.

De kortstondige augustuscampagne van 1831 kost ons land 131 gesneuvelden en ca. 590 gewonden. Dat zijn er betrekkelijk weinig. Niet uitsluitend de korte duur van de operatie en de relatief beperkt gebleven confrontaties zijn daar oorzaak van. Geweervuur wordt vaak op een te grote afstand geopend en richt daardoor betrekkelijk weinig schade aan. Hoewel

soldaten is geleerd het vuur pas te openen op bevel van hun meerdere, wordt in de hectiek van het slagveld op te grote afstand reeds geschoten. Voor een soldaat die de eerste keer in die omstandigheden verkeert is het bijzonder angstaanjagend de vijand te zien naderen. Als de afstand nog redelijk groot is zijn vage figuren zichtbaar, doch zodra men dichterbij elkaar komt worden uniformen, uitrustingsstukken, wapens, ja ook gezichten duidelijk zichtbaar. Die angst kan groter worden dan de discipline te wachten met vuren tot de vijand binnen het effectieve bereik (ca. vijftig meter) van de geweren is gekomen en men bevel krijgt te vuren. Daar komt nog bij dat soldaten onder die enerverende omstandigheden bij het laden wellicht kruit naast de loop morsen, waardoor de kogel bij afvuren niet de kracht krijgt die hij nodig heeft. Ook de beperkte inzet van de (Belgische) artillerie houdt de verliezen aan Nederlandse zijde binnen de perken. Onder de slachtoffers zijn er die zijn bezweken aan de gevolgen van de hitte tijdens de marsen, (te) warme kleding en onkunde van legerleiding en medische verzorging om uitdroging en bevangen zijn door de hitte te voorkomen of adequaat te behandelen, alsmede slechte hygiëne in het algemeen. Door de Nederlandse legerleiding is te **Tienen** in België in een klooster een veldhospitaal ingericht waar zusters (vrouwelijke religieuzen) eerste hulpverleners. Hun liefdevolle, onbaatzuchtige inzet wordt nadien, ook in geschrift geroemd. Dit is een bekende, oude werkwijze. In vroeger tijden stond medische verzorging door legers zelf nog op een laag peil en maakt men veelvuldig gebruik van kloosters of door deze gestichte en geleide gasthuizen.

Tweede Hospitaal te 's-Hertogenbosch

Op grotere afstand van het front is een zogeheten **Tweede Hospitaal** aanwezig, dat zich te 's-Hertogenbosch bevindt: het **Groot Ziekengasthuis**. Medio augustus 1831 verblijven daar gemiddeld 647 gewonde en zieke militairen met een piek van 864 militairen op eenentwintig augustus. 's-Hertogenbosch kan dat niet alleen verwerken en daarom wordt te Eindhoven een noodhospitaal ingericht voor tachtig tot honderd gewonden. Eindhoven kampt echter met een tekort aan verband- en geneesmiddelen omdat die eerder zijn overgebracht naar 's-Hertogenbosch. Niettemin doen de heren **Smits**, stadsdokter en **Hoeben**, chirurgijn, onvermoeibaar alles wat in hun vermogen ligt om de gewonden zo goed mogelijk te helpen. Ook in Breda, Bergen op Zoom en buiten Brabant - o.a. Delft, Utrecht - worden gewonden verzorgd. Het vervoer geschiedt door middel van karren, met daarin matrassen waarop de gewonden en zieken liggen. De karren verplaatsen zich in colonne en kunnen over de slechte wegen maximaal om en nabij dertig kilometer per dag afleggen. Onnodig te zeggen dat zo'n reis, nog afgezien van de duur, verre van comfortabel is voor de gewonde passagiers. Op doorreis worden de gewonden ook te Boxtel verzorgd. Het kanongebulder is er te horen.

Officier van gezondheid

Het leger kent officieren van gezondheid met de rangen derde klasse (kapitein), tweede klasse (majoor) en eerste klasse (luitenant-kolonel). Onder hen is ook **Antonius Mathijssen** (1805- 1878), geboren in het Brabantse Budel. Hij volgt zijn opleiding onder meer aan de 's **Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen**⁸⁵ te Utrecht. Hij is actief tijdens de

85 Tussen 1808 en 1810 (opheffing i.v.m. inlijving bij Frankrijk) vindt opleiding militaire geneeskundigen (officier van gezondheid: is géén doctor medicinae) plaats aan het **Groot Koninklijk Militair-Hospitaal** te Leiden. In 1815 vindt oprichting plaats van de Militair Geneeskundige dienst en volgt te Leiden de oprichting van de **Kweekschool voor Militaire Geneeskunde** voor kweekelingen voor den M.G.D. van de Land- en Zeemagt. In 1817 krijgt ook het Militair Hospitaal te Leuven deze opleidingsfunctie. In 1822 worden beide genoemde hospitalen opgeheven en komt er een **Groot Rijks-Hospitaal** te Utrecht waar ook wordt gevestigd 's-Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen. De opleiding voor militair geneeskundigen geschiedt tussen 1822 en 1865 te Utrecht (Springweg, aanvankelijk nr. E 476-478, vanaf 1890 nr. 17,

Tiendaagse Veldtocht en verblijft in de vesting Ieper. Op twaalf augustus 1831 wordt hij verplaatst naar het **Groot Rijkshospitaal** in Utrecht, waar veel gewonden van de veldtocht in België worden verpleegd. In 1851 vindt hij het **gipsverband** uit, dat later wereldwijd erkenning zal krijgen. Daarna is hij onder meer nog werkzaam in 's-Hertogenbosch. Hij verlaat het leger als officier van gezondheid eerste klasse. In 1878 overlijdt hij te **Hamont**, net over de grens in België, waarmee intussen de betrekkingen zijn genormaliseerd. Later is zijn naam decennialang verbonden aan het militair hospitaal te Utrecht. Mathijsen overleeft in ieder geval de het Belgische avontuur in augustus 1831. Dat het werk van een officier van gezondheid ook gevaarlijk kan zijn ondervindt zijn collega, officier van gezondheid tweede klasse **Oostveen** bij het **Regiment Lansiers no. 10**. Oostveen heeft zojuist een gewonde op het slagveld verbonden en wil weer op zijn paard stijgen als hij dodelijk in de buikstreek wordt getroffen door een kogel van een twaalfpounder (kanon Rijdende Artillerie).

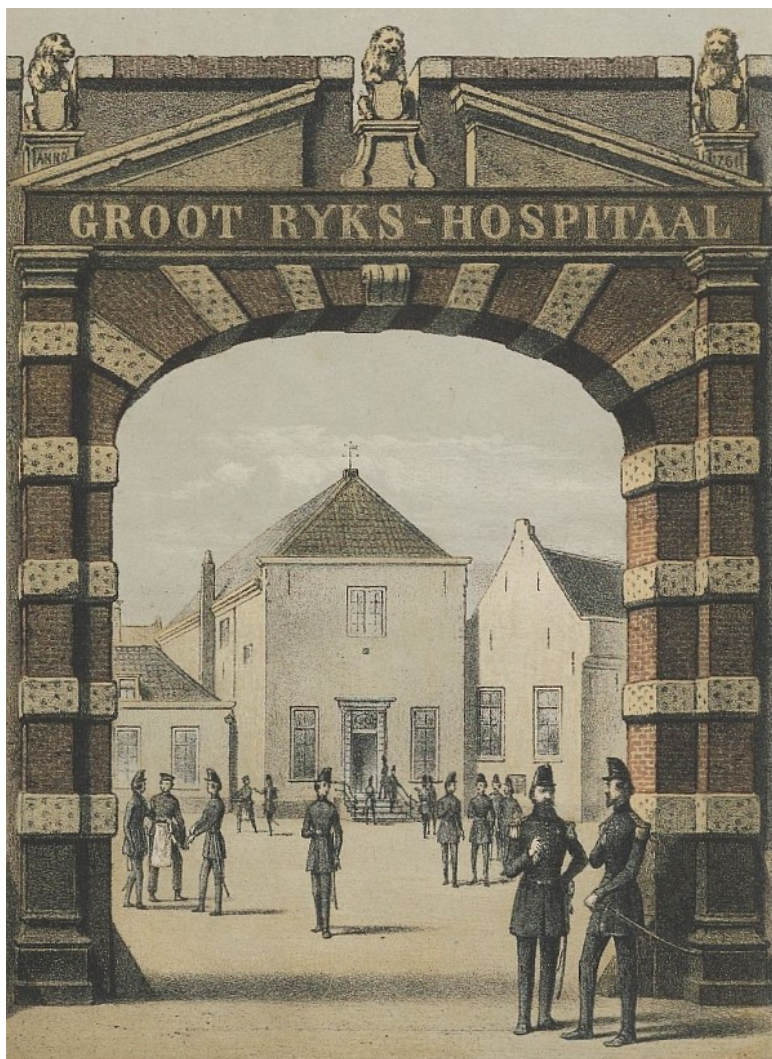

< **Antonius Mathijsen 1805-1878**
geboren te Budel, overleden te Hamont, België. Officier van gezondheid eerste klasse. Neemt deel aan Tiendaagse Veldtocht en verblijft in de vesting Ieper. Mathijsen was een bescheiden, introverte persoonlijkheid. Hij bleef zijn leven lang vrijgezel.

Mathijsen vindt in 1851 belangrijke verbeteringen uit van het reeds bestaande gipsverband uit en krijgt daarvoor, ook internationaal, veel waardering.

(foto: collectie Jac. Biemans)

vanaf ca. 1922 nr. 21). In 1868 verhuist de school naar Amsterdam. Daar komt in 1881 een einde aan deze opleiding. Nieuw personeel wordt nadien voortaan aan universiteiten opgeleid.

Toegang tot het Groot Ryks-Hospitaal aan de Springweg te Utrecht, waar ook 's-Rijks Kweekschool voor militaire Geneeskundigen is gevestigd tussen 1822 en 1868.

In 1868 verhuist de school naar Amsterdam, waar deze tot 1880 actief blijft.

Vanaf 1881 worden nieuwe kwekelingen opgeleid tot arts aan een reguliere universiteit.

De militaire officieren van gezondheid zijn géén doctor medicinae, want niet opgeleid aan een universiteit.

Ziekenoppassers en pleegzusters

Ter zake kundig en opgeleid verplegend personeel kent men nog geheel niet. Er bestaan zogeheten ziekenoppassers en pleegzusters, doch die zijn voor het overgrote deel van een bedenkelijke kwaliteit. We citeren een bron uit die periode: ***oude schoonmaaksters, dienstboden, bakers***. Zelfs zwervers worden ervoor ingezet... Het hoeft geen betoog dat zij de gewonden en zieken vaak meer kwaad dan goed doen. Pas in 1908 zal er een bekwaamheidsdiploma voor ziekenoppassers komen. Derhalve in 1830 nog een lange weg te gaan.

Rol van kranten

De kranten staan dag na dag bol van berichtgeving over de veldtocht, de aanloop er naartoe en de nasleep ervan. Dagorders; berichten van de kroonprins-bevelhebber aan de koning, zijn vader; verplaatsingen van legeronderdelen; verslag over verloop van de veldtocht; behandeling van gewonden; ontvangst, verantwoording en distributie van ontvangen giften in geld en in natura; alles passeert uitgebreid de revue. Kennelijk is er geen gevaar voor spionage of de vijand in de kaart spelen, want niets lijkt gecensureerd. Het is goed te bedenken dat hetgeen nu gebeurt, hoogstens één dag later in de krant kan staan. Communicatie verloopt nog traag en omslachtig.

Ook in België wordt bericht over de oorlog. Een van die kranten is de ***Courrier (Belge)***, die

vóór de tweedeling *Courrier des Pays-Bas* heette. Hoofdredacteur is **Louis de Potter** die een boete en gevangenisstraf kreeg opgelegd wegens zijn kritiek op het beleid van koning Willem I. Journalisten van deze krant zijn medeaanstichters van de rellen die leiden tot de afscheiding. Vanaf 1832 is de krant in andere handen.

De Potter speelt aanvankelijk een prominente rol in België. Hij wordt er voorzitter van het voorlopig bewind en nadien voorzitter van het **Nationaal Congres**. Later blijken zijn ideeën niet te stroken met die van de meerderheid. Zo is hij voorstander van een republiek. Zijn rol raakt uitgespeeld en vertrekt naar Frankrijk.

Louis de Potter, journalist, geboren te Brugge, 26 april 1786, aldaar overleden 22 juli 1859

Een voormalig drukkersgezel van deze krant poogt tijdens de Tiendaagse Veldtocht bij Hasselt een aanslag te plegen op de opperbevelhebber, de prins van Oranje.

Hij is mikpunt van de Nederlandse minister van Justitie, Van Maanen, een slaafs volger van de koning die (vermeende) tegenstanders genadeloos laat oppakken.

Na de slag bij **Leuven** op twaalf augustus, bezetten Nederlandse troepen de **IJzerenberg**. Kort nadien plaatst de *Courrier* een bericht waarin de Nederlandse commandant 2^e Divisie, de luitenant-generaal de **hertog van Saxe-Weimar-Eisenach** - die we later nog tegenkomen in dit verhaal - een rol speelt. Het bericht luidt:

zekere serjant J.B. Jacque, die op den Yzerenberg in persoon tegen de hertog van Saxe-Weimar streed, en na drie wonden van denzelven ontvangen te hebben, afgemat ter aarde zeeg, op last van den hertog dadelijk is verbonden en verzorgd geworden, en daarenboven, ter belooning zijner dapperheid, twee tienguldenstukken van hem heeft ontvangen.

GEVECHT BIJ DEN IJZEREN BERG.

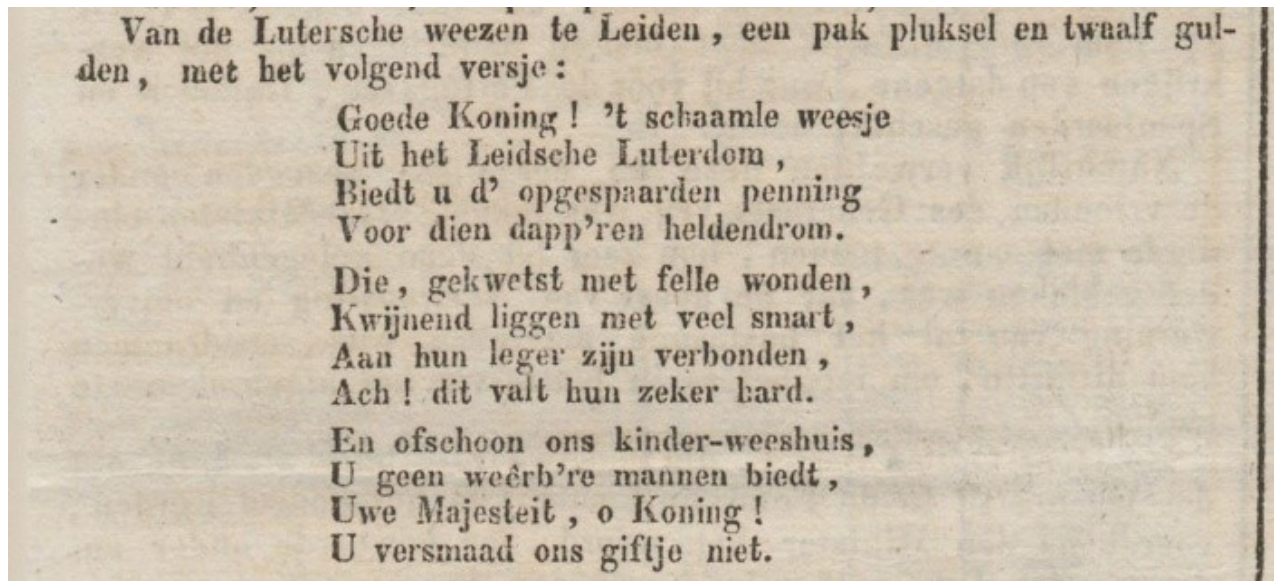
Reeds eerder voert luitenant-generaal de Hertog van Saksen-Weimar een – vanuit (huidig) militair oogpunt gezien – onbezonnen actie uit. Dat is op dinsdag 2 augustus, de eerste dag van de campagne. Van Saksen-Weimar is met zijn **2^e Divisie** onderweg richting Turnhout als hij de vijand gewaarwordt. In de buurt van **Ravels** komt het tot een gevecht. Van Saksen-Weimar, gevolgd door een brigadecommandant, stijgen van hun paard om vervolgens in de straten met de sabel in de hand in de aanval te gaan... Het is dan nog de tijd dat persoonlijke moed van de leider en diens voorbeeld, als onontbeerlijke deugden worden gezien. Daarbij wordt voorbijgegaan aan de mogelijkheid dat met één welgericht vijandelijk schot of sabelhouw, een divisie van haar commanderend officier kan worden beroofd. De opperbevelhebber, kroonprins Willem rapporteert niettemin nog diezelfde avond aan zijn vader: *De Hertog van Saksen-Weimar heeft samen met de kolonel Baggelaar te voet aan het hoofd den aanval met uitstekenden moed geleid.*

Verantwoording ontvangen giften

Zoals reeds gezegd er wordt veel aandacht gewijd aan de verantwoording van ontvangen giften die vanuit het hele land naar de onderdelen en hospitaal toestromen. Zo zetelt in Kampen een *Commissie tot ontvangst van Vaderlandsche giften* die gelden en goederen van zeer uiteenlopende aard inzamelt en verspreidt, onder meer naar de hospitalen in

's-Hertogenbosch en Breda. In Rotterdam bestaat een *Kommissie ter inzameling van liefdegiften ten behoeve van het leger*.

We doen een greep uit de geschonken goederen: een half anker Bordeaux-wijn; 550 flessen bessensap, zes flessen citroensap, rijst, pluksel, zwachtels, scheurlinnen, tabak, compressen, 'gestampte' suiker, pruimtabak, suikerbroden, slaapmutsen, sokken, handschoenen, wanten, handdoeken, windsels, linnen lakens, thee, *oude sloopen*. Sommige giften gaan vergezeld van een versje. Er worden speciale concerten gehouden, waarvan de opbrengst ten goede komt van gewonde militairen.

Gedicht bij gift Leidse wezen in de Nederlandsche Staatscourant van veertien oktober 1831.

In Breda is, sinds zijn vlucht uit het Belgische Mons, het gezin van de heer **V. Buuren** woonachtig. Hij heeft drie dochters (drieling), oud zeven en een half jaar, die de namen van de prinsessen van Oranje dragen: **Frederika**, **Anne Poulowna** en **Marianna**. Zij schenken in het hospitaal in Breda een fles wijn aan de verminkte militair **Van Weerd** die daar verblijft, waarbij hun vader de man toespreekt. De gewonde is door dit gebaar tot tranen geroerd.

Leemannen van superieur Nederlands fabrikaat

Een oorlog brengt onvermijdelijk gewonden en verminkten met zich mee. Vooral verlies van hand, arm, voet of been is zeer ingrijpend.

In 's-Gravenhage is een heer **Adams** werkzaam die *leemannen* (kunstledematen) maakt die alom bewondering wekken, ja zelfs koninklijke aandacht trekken. Beroepsmatig wordt hij wel aangeduid als kunstenaar. Deskundigen beoordelen het werk van Adams als zijnde beter dan alles wat er tot dan toe - inclusief in het buitenland - op dat gebied verkrijgbaar is. Niet alleen zijn zijn producten goedkoper, ze functioneren ook nog stukken beter zulks *tot groot gemak van de lijdens*. Zijne koninklijke hoogheid de prinses van Oranje stelt zich persoonlijk op de hoogte van de producten van Adams en geeft vervolgens opdracht om alle in het Willem's hospitaal in 's-Gravenhage verblijvende gewonden, die dat nodig hebben, te voorzien van een door hem te vervaardigen hulpmiddel.

< *Sappeur in groot tenue,
Nederlandse infanterie.*

Sappeurs zijn lange kerels, dragen altijd snor en volle baard. Tot hun uitrusting behoren onder meer een lange (vaak witte) lederen voorschoot, lederen handschoenen met kappen en een bijl met lange steel en kolbak of 'berenmuts'. Zij lopen voorop, verrichten genietaken, onder meer het opruimen van door de vijand opgeworpen hindernissen en het aanleggen van aanvals- of naderingloopgraven (Frans: sappe of approche).

Ze werden opgericht door het Staatse leger op vijftien mei 1748 met een sterkte van zeshonderd man. Thans nog bestaande schutterijen kennen bielemannen die bij een openbaar optreden of deelname aan een optocht - meestal gedrieën - vooroplopen. Deze bielemannen zijn terug te voeren op deze sappeurs en zijn dienovereenkomstig uitgedost.

Traditie: Bielemannen aan het hoofd van de Maastrichtse Schutterij. Vrijthof in Maastricht, zondag 30 mei 2010 na afloop van het 8e Internationale Reuzen Festival

SITUATIE IN BRABANTSE DORPEN

Hoewel dit verhaal voornamelijk over Boxtel handelt, kunnen parallellen worden getrokken met dorpen elders in de provincie. In een aantal gevallen zijn daarover aantekeningen en beschrijvingen van bewaard gebleven die tonen dat bijvoorbeeld nkwartiering meestal als een ((te) grote overlast wordt beschouwd. Enige daarvan passeren hierna de revue.

Esch wordt (te) zwaar belast met inkwartiering

Esch is in die tijd een klein dorpje met weinig huizen, die veelal te klein zijn om grote aantallen militairen te huisvesten en te voeden. Bij herhaling schrijft de burgemeester, in die tijd is dat **Andries van Houtum**, brieven aan de opperbevelhebber **kroonprins Willem** en aan de **Hertog van Saksen-Weimar-Eisenach**, luitenant-generaal en commandant van de Tweede Divisie, die in die jaren gedurende een periode met zijn gezin in Boxtel woont. Wat de antwoorden zijn geweest op deze noodkreten weten we helaas niet.

Gedateerd 25 oktober 1835 verlaat het, dan nog in een aanbouw tegen de kerktoren gevestigde raadhuis van Esch een brief, gericht aan de opperbevelhebber van het leger, kroonprins Willem. Onderwerp: *Verzoek om mindere inkwartiering.*

In dit schrijven wordt gemeld dat op dat moment, sinds 6 september 1835 *een geheele compagnie van het 9^e bataljon van de 7^e Afdeling Infanterie, bestaande uit 149 manschappen in Esch is gekantonneerd. Dit aantal zal, door de terugkerenden uit de hospitalen nog aanzienlijk worden vermeerderd.*

Betoogd wordt dat Esch op dat moment ten hoogste 400 zielen telt alsmede slechts 42 huizen, waaronder 15 arbeiderswoningen, die inkwartiering kunnen dragen. Veel huizen zijn met 6

(!) manschappen bezwaard, Vooral in de winter is het ondoenlijk om aan een zodanig groot aantal militairen enigszins behoorlijk *plaats, ligging en dekking te bezorgen*. Daarbij komt dan nog dat de bewoners niet in staat zijn om voldoende brandstoffen te leveren *om den soldaat betamelijke verwarming te kunnen verschaffen*. De opperbevelhebber wordt *zeer eerbiediglijk* verzocht om in overweging te willen nemen om Esch gedurende het winterseizoen van dusdanige zware inkwartieringen te ontlasten.

Een soortgelijk schrijven gaat op 3 november 1836 de deur uit, gericht aan de commandant van de 2^e Divisie, de luitenant-generaal de Hertog van Saksen-Weimar-Eisenach, wiens hoofdkwartier in Boxtel is gevestigd en wiens gezin in een herenhuis aan de Boxtelse Clarissentraat woont. Er is dan sprake van het feit dat in Esch sinds 12 september 1836 een gehele compagnie is gekantonneerd, behorende tot de 7^e Afdeling Infanterie, op dat moment de 3^e Compagnie van het Flankbataljon van genoemde Afdeling. In dit schrijven wordt gemeld dat Esch slechts 400 zielen telt en slechts 30 huizen die inkwartiering kunnen hebben, waaronder 10 arbeiderswoningen. *Aldus zijn enige huizen met 4 manschappen bezwaard, andere huizen met 3 manschappen en de dagloners met 2.*

Wederom wordt betoogd dat het, vooral in de winter, ondoenlijks is om *een zodanig aantal militairen enigszins behoorlijk plaats, legging en dekking te bezorgen en de geringe bewoners zich van gene genoegzame brandstoffen kunnen voorzien om den soldaat betamelijk verwarming te verschaffen*.

Levering goederen door Esschenaren aan het leger

N°. 41.
der Ordonnancie.

Dienstjaar 1839.

N°. 75
der bewijsstukken van de Rekening.

De Plaatselijke Ontvanger der Gemeente *Esch* zal betalen op den
uit de gelden van het Rijk ontvangen wegens levering van de militaire troepen
 post, onder N^o. *der Begrooting toegestaan*, aan *Johannes Raaijmakers*
 wonende te *Esch* de Somme van ~~_____~~

N A A M VAN DEN BELANGHEBBENDEN.	O B J E C T VAN B E T A L I N G	B E S L A G.	AANWIJZING DER BESCHIEDEN TOT DEZE ORDONNANCIE GEHOORENDE.
<i>Johannes Raaijmakers</i>	<i>een ton in de provoost der militaire troepen</i>	<i>1--</i>	<i>de rekening aan deze geëndelst</i>

En zal deze Ordonnancie behoorlijk voldaan geteekend, en de bescheiden daarnevens gevoegd zijnde, aan
voornoemden Ontvanger in rekening voor uitgaaf worden geleden.

Esch den 6 Maart 1840
 De Burgemeester en den Assessor der Gemeente *Esch*
Kraanbeekman M. von Schyn del

Voldaan, den 6ten Maart 1840
J. P. van der

TER ORDONNANCIE VAN DEZELVEN,
J. C. L.

Kwitantie d.d. 6 maart 1840 Gemeente Esch wegens uitbetaling van een bedrag van f 1,-- aan Johannes Raaijmakers wegens levering van een ton in de provoost (gevangenis) der militaire troepen. Teneinde aan te geven dat het hier een bijzondere uitgave betreft, die derhalve niet ten laste mag komen van de reguliere gemeentebegroting, is met pen vermeld dat betaling geschiedt *uit de gelden van het Rijk ontvangen wegens levering aan de militaire troepen.*

N°. 10
der Ordonnantie.

N°. 62
der bewijstukken van de Rekening.

DE PLACHTSDEKING DER NEDERLANDEN
BUITEN GEWOON TE ZEGELEN

FORMAAT-ARBEID
15 C.
NOOD-BRAND
500

Dienstjaar 1830

De Plaatselijke Ontvanger der Gemeente *Esch* betalen op den
uit de gelden van het Rijk. ontvanger wegens lening aan de *Johannes van den Broek*
post, onder N^o. *der Begrooting toegestaan*, aan *van den Broek*
wonende te *Esch*. de Somme van *14 53*

N A A M VAN DEN BELANGHEBBENDEN.	OBJECT VAN D E T A L I N G	B E D R A G.	AANWIJZING DER BESCHIEDEN TOT DEZE ORDONNANCIE GEHOORENDE.
<i>Johannes Broek</i>	<i>Huur van een loocaal tot wachtpost</i>	<i>f 14 53</i>	

En zal deze Ordonnantie behoorlijk voldaan geteekend, en de bescheiden daarnevens gevoegd zijnde, aan voornoemden Ontvanger in rekening voor uitgaaf worden geleden.

Esch den *12 Nov* 1830

De Burgemeester en den Assessor der Gemeente *Esch*
W. van den Broek *M. W. van Schuyndael*

Voldaan, den 12 Nov 1830
dat x hand o. g. f. 14 53
Jan van den Broek
voor wachtpost
M. L. N. i. t.

TER ORDONNANCIE VAN DEZELVEN,
J. C. L. van der Meer

Kwitantie Gemeente Esch wegens betaling van een bedrag van f 14,53 aan Johannes van den Broek wegens *huur van een loocaal tot wachtpost*. Merk op dat Van den Broek voor ontvangst 'tekent' met een kruisje: hij is de schrijfkunst niet machtig.

N°. 16
der Ordonnancie.

Dienstjaar 1839.

N°. 70
der bewijstukken van de
Rekening.

De Plaatselijke Ontvanger der Gemeente *Esch* betalen op den
post, onder N^o. *der Begrooting toegestaan, aan Michiel van Oers*
wonende te *Esch* - de Somme van *een gulden en*

vijftig Cent

N A A M VAN DER BELANGHEBBENDEN.	O B J E C T VAN B E T A L I N G	B E D R A G.	A A N W I J Z I N G D E R B E S C H E I D E N T O T D E Z E O R D O N N A N C I E G E H O O R E N D E.
<i>Michiel van Oers</i>	<i>Wegens transport van zieke militairen naar het Hospitaal te 's-Bosch gebragt op den 24 Mei 1839.</i>	<i>1-50</i>	

En zal deze Ordonnancie behoorlijk voldaan geteekend, en de bescheiden daarnevens gevoegd zijnde, aan
voornoemden Ontvanger in rekening voor uitgaaf worden geleden.

Esch den 20 november 1839

De Burgemeester en den Assessor der Gemeente *Esch*
Jan van Schuyndel

Voldaan, den 13. 1839

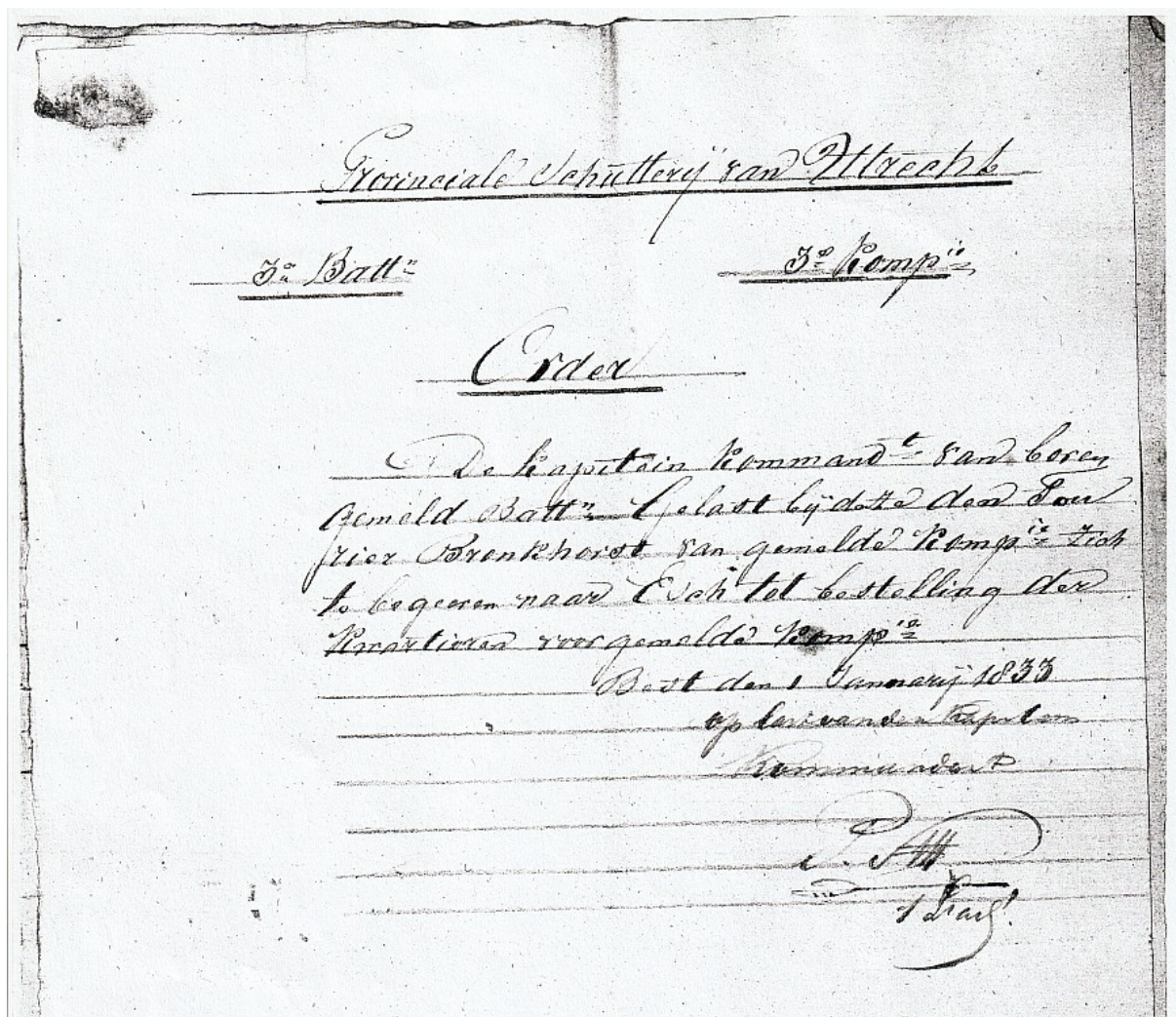
M. v. Oers

TER ORDONNANCIE VAN DEZEELVEN,

J. J. Laun

Op 20 november 1839 betaalt de Gemeenteontvanger van Esch een bedrag van f 1,50 uit aan Michiel van Oers *wegens transport van zieke militairen naar het Hospitaal te 's-Bosch gebragt op den 24 Mei 1839.*

Wat de reden van deze late betaling is blijft ongewis.

Order van 1 januari 1833, gegeven door de commandant van de 3^e Compagnie van het 3^e Bataljon van de Provinciale Schutterij van Utrecht, op dat moment nog verblijvend in Best. Het betreft de opdracht van de kapitein-commandant van vermeld bataljon aan fourier Bronkhorst van gemelde compagnie om zich naar Esch te begeven *tot bestelling der kwartieren voor gemelde compagnie*.

Heeze, Leende en Someren

In een bewaard gebleven kroniek⁸⁶ worden onder meer de voorvallen in de dorpen Heeze, Leende en Someren in de onderhavige periode beschreven. Behalve over de vele inkwartieringen en overlast ervan, treffen we ook andere beschrijvingen aan. Zo werd op 11 februari 1831 door het militair gerecht op de heide tussen Valkenswaard en Aalst een huzaar wegens desertie opgehangen. Die locatie moet tegenwoordig worden gezocht op het terrein van Eindhovense Golf. In de volksmond daar nog bekend onder de naam Galgenberg. Soortgelijke berichten over voltrekken van de doodstraf komen we in die periode meer tegen. Voorts wordt op 10 augustus 1831, derhalve gedurende de periode van de Tiendaagse Veldtocht (2-12 augustus 1831) door Nederland tegen België, het navolgende bericht. Die dag arriveren circa 2,000 Belgen met 2 stukken geschut, enige kruitwagens in Leende. Daar

⁸⁶ Henricus van Moorsel, Kronijk of Aantekening der merkwaardige voorvallen binnen de gemeente Heeze en eenige omliggende dorpen en enkele welken algemene belangstelling verdienen, editie Domincus de Jong. Vanaf p. 49: periode 1830-1839.

planten ze de Belgische vlag op de toren. Ze nuttigen er enige manden vol met boterhammen met vlees en spek. Bij Willem Maas, bierbrouwer, halen ze de tonnen bier uit de kelder, laden deze op mestkarren en trekken die zelf naar de legerplaats bij Boshoven en driken daar tot alle tonnen leeg zijn. Vervolgens zijn ze van plan om op te marcheren naar Eindhoven, doch laten dat plan varen als ze vanuit Weert nadere berichten ontvangen. Ze trekken terug richting België, onder meenemen van een zestal runderen. Een van de beesten weet in Maarheeze te ontkomen en weet, niettegenstaande dat er diverse gewerschoten op haar worden gelost, ongehinderd in Leende aan te komen.

Mierlo⁸⁷

Ook hier grotendeels dezelfde bericht: leveren van ondersteuning aan het leger in de vorm van paarden en karren. De burgemeester wordt er regelmatig door de gouverneur op aangesproken dat dienstplichtigen niet terugkeren van verlof. Dat geeft hem veel extra werken: uitzoeken hoe het zit: desertie of bijvoorbeeld ziek thuis. Regelmatige klachten over overlast door militairen: inwoners die worden lastiggevallen, aanrichten van vernielingen of diefstal. Ook is er regelmatig sprake van desertie. Ook te Mierlo zijn er in die tijd meer dan normale geboorten uit ongehuwde moeders en trouwen er militairen met Mierlose jongedochters. Op 12 april 1833 wordt op de heide in Heeze Johan Dapper, een veroordeelde deserteur, opgehangen. Voor deze executie moet de galg uit Breda worden aangevoerd..

Sint-Oedenrode

Harry van Kuijk (1935-2015)⁸⁸ schreef het artikel **Militaire verdedigingswerken in Sint-Oedenrode 1839**. Het is een deel van de verdedigingswerken die medio februari dat jaar werden opgeworpen omdat men alsnog vreesde voor een Belgische inval. Die verdedigingslijn liep ook via Esch en Boxtel, welke laatste plaats maar liefst twaalf redoutes op haar grondgebied kreeg. Esch kreeg er vier.

Liempde ook in gebruik als kantonnementsplaats

Een citaat uit een toespraak van burgemeester **Evert van der Sande** van Liempde, bij gelegenheid van zijn vijfentwintig jarig ambtsjubileum in 1852, inzake de periode van onmin met België:

De inkwartiering heeft in deze gemeente een aanvang genomen op den 17 Februari 1831 en is geëindigd op den 17 Junij 1839, gedurende dien tijd zijn hier ingekwartierd 468.078 manschappen (berekend tegen het verblijf van één dag) waarvoor aan de ingezetenen is uitbetaald 163.870 gulden en 30 cent. (De vergoeding bedraagt 35 cent per man per dag).⁸⁹

Persoonlijk verslag gewonde

Simon Proot uit Zeist behoort tot het **1e Bataljon** van de **Eerste Afdeling van de Schutterij van Gelderland**, ingedeeld bij de reserve-divisie van luitenant-generaal Cort Heijligers. Van zijn diensttijd, waaronder zijn deelname aan de Tiendaagse Veldtocht, houdt hij een dagboek bij. Hij is op veel plaatsen in Brabant gekantonneerd geweest.

⁸⁷ *Mierlo tijdens de Belgische Opstand*, **Theo de Groof**, Heemkundkring Myerle.

⁸⁸ Heemschild herfst 2021, 3-maandelijk tijdschrift van Heemkundekring De Oude Vrijheid, Sint-Oedenrode..

⁸⁹ **Coenen, Jean**: *Baanderheren boeren & burgers*, 2004, Uitgeverij Aeneas Boxtel, ISBN 90-75365-68-3, blz. 300.

Om een indruk te geven hoe het gesteld was met de hygiëne in sommige boerenwoningen, volgt hierna een dagboekpassage die dat aardig illustreert. Proot verblijft dan kortstondig in Sint-Oedenrode.

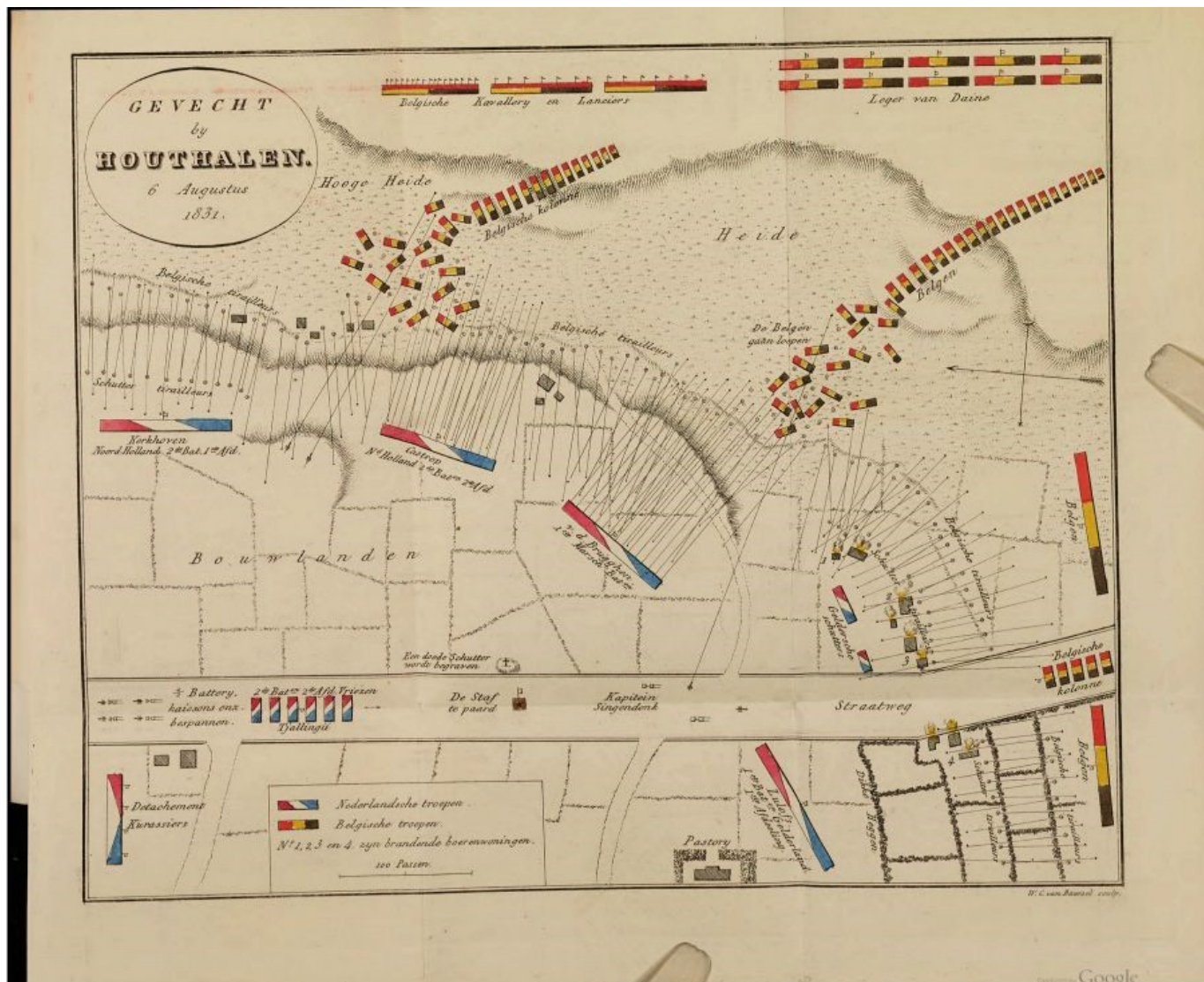
Wij hebben er een halve dag en nacht in doorgebracht want het was ons onmogelijk om het daar langer in uit te houden, vooreerst was de Boer zowat van zijn verstand beroofd want als hij wat Eeten wilde liep hij met zijn zwarte ijzeren pot met roggemeels=pap, hier en daar om het huis rond, en dan zette hij zig plat op de grond met de pot op zijn schoot ter neder, en als hij ons zag, liep hij weg, de meid die mede van de vuiligheid stonk, zoude het Eeten voor ons opdoen terwijl zij van de stal kwam en de koemest aan handen en rokken had zitten, hoe wij ook te werk gingen, niets was er tog aan te doen om haar een tot een redelijk mensch te maken, het water dat men ons voor drinken aanbood was geheel geel en wierdt uit een kolk gehaald en stonk vreeslijk. hier wierdt ons voor het eerst zout in de koffij gedaan, ik vroeg aan de meid of zij de koffij in zeewater gekookt had dit scheen zij niet te verstaan, maar toen zij tog hoorde dat wij het over de koffij had, zeide zij of er nog zout in moest, wij zagen hierop elkander verwondert aan, en vroegen haar, of zij ook gek wierdt dan zouden wij haar met de boer vastleggen, daarop liep zij weg en hadde grote moeite om weer iets van haar gedaan te krijgen, maar weldra hoorden wij bij een andere boer dat het 9 zout goed voor de onreinheid van het water was, en toen wij in de gelegenheid kwamen een beter kwartier te krijgen pakte wij onze biezen en vertrokken naar een andere boer daar het met alles beter en ook zindelijker was.

Simons laatste kantonnement, voordat zijn onderdeel deelneemt aan de Tiendaagse Veldtocht, is in Liempde waar hij is gehuisvest in herberg **De Drie Zwaantjes**. Hier zwaait een weduwe de scepter. Voorwaar zo'n slecht adres nog niet. Hij houdt een dagboek bij en schrijft:

het niet Onaardige Dorpje Liempde, het welk ons laatste Cantonnement voor de veldtogt was, bevat anders niets bijzonders. Herberg De Drie Zwaantjes waar Simon verblijft was gelegen in het centrum van Liempde, tegenover het raadhuis, op de plaats waar thans een drogisterij is gevestigd. De herberg kent een roemloos einde, juni 1877, als een felle brand in het centrum van het dorp **De Drie Zwaantjes** en nog zes andere gebouwen in de directe omgeving in de as legt. Een ernaast gelegen boerderij vormt een van de overige panden die afbranden. Deze wordt in 1877 herbouwd waarbij een gemetseld deel wordt hergebruikt. De boerderij bestaat heden ten dage nog. Op zolder staat, tegen een muur die de zolder in twee helften deelt, in grote rode letters het jaar van herbouw geverfd. Het pand wordt gedurende de jaren 2016-2017 gerestaureerd (SPPIL-project⁹⁰) en is thans onder de naam *Den Liempden Herd* in gebruik met een openbare functie, waaronder dat van bezoekerscentrum.

Eerdergenoemde soldaat Proot raakt op zaterdag zes augustus 1831 omstreeks 17.00 uur te Houthalen aan zijn rechterschouder gewond door een Belgische geweerkogel, op het moment dat hij even stilstaat om met de laadstok de kogel in de loop van zijn geweer aan te zetten. Kort ervoor heeft hij twee strijdmakkers dodelijk gewond zien neervallen.

⁹⁰ SPPILL: Stichting Promotie Projecten in Leefbaar Liempde.

Kaart van het gevecht bij Houthalen op maandag 6 augustus 1831

Nog op Belgisch grondgebied wordt hij, anderhalf uur van het slagveld verwijderd, per caissonwagen van de artillerie - de ambulance is bezet - vervoerd naar een tijdelijk onderkomen. Een weinig comfortabel vervoermiddel voor gewonden, zo'n ongeveer caissonwagen. Hij wordt ondergebracht in een geïmproviseerde *Ambulance* (veldhospitaal), niet meer dan een hut, waar gedurende avond en nacht het gevaar bestaat ontdekt te worden door een Belgische patrouille. Gelegen op een stenen, met een weinig stro bedekte, vloer brengt hij samen met vele andere gewonden en *in vreeselijk pijn* de nacht door. Een naast hem gelegen kapitein deelt zijn mantel met hem om op te liggen. Daar begint een arts de gewonden te behandelen. Vóórdat Simon aan de beurt is, bezwijken twee gewonden tijdens de behandeling. De naast Simon gelegen kapitein is de volgende. Met succes wordt een kogel uit diens knie gehaald. Daarna is Simon aan de beurt. De arts bewerkt zijn gewonde schouder eerst met een priem en haalt daarna met een *spitse Tang* - waarbij Simon *woedende van de pijn is* - de loden kogel van diep uit zijn schouderblad vandaan. Hij krijgt van de arts complimenten met het feit dat hij zich kranig wist te houden. Zijn wond wordt vervolgens met *pluksel* (in draden uiteen geplukt linnen of katoen, dat dient als eerste verband tot in het hospitaal) dichtgestopt en dat was dat. Het is zondag zeven augustus 1831 geworden.

Bij het aanbreken van de dageraad beseft Simon dat hij in vierentwintig uur niet meer dan één scheepsbeschuit⁹¹ met water heeft genuttigd. Per kar onderweg naar Eindhoven wordt gestopt in Hechtel en gaat hij samen met een Friese schutter een woning binnen om aan wat eten te komen. Een oude vrouw geeft ze brood met boter en wat water met melk.

Ze verfrissen zich en vervolgen dan de reis richting Eindhoven. Daar arriveert hij om tien uur in de avond en wordt direct naar het daar ingerichte hospitaal gebracht. Het is laat die dag als drie dokters zijn wond bezien en behandelen. Hij brengt de nacht op een zaal door en beschrijft vervolgens zijn reis van daar naar 's-Hertogenbosch op maandag 8 augustus als volgt:

...en met de eerste gelegenheid die er bestond, vertrok ik op den 8e Aug= des morgens tien uure met zes karren en 21 gekwetsten na s' Hertogenbosch. Hetwelk een afstand van 6 uuren is, en men de schoone dorpen Boxtel en Vucht passeerde, zo wierdt ons van deszelfs inwoners veel liefde bewezen daar men ons alle verversingen toebragt, weldra kwamen wij des namiddags vijf uure hier aan onder een verschrikkelijke toeloop van menschen...

⁹¹ Scheepsbeschuit: stevig, dubbelgebakken, hard brood, dat gedurende lange tijd goed blijft. Om het gemakkelijk te kunnen eten wordt het vaak in melk, thee of koffie gedompeld. Wordt gebruikt als een soort noodrantsoen als andere voeding ontbreekt., of op zee bij lange reizen (zeekaak)

Generaal-majoor Frederik Knotzer, geboren Den Haag, tien augustus 1782, overleden Amerongen, zesentwintig november 1853. Als luitenant-kolonel en commandant van het 1e Bataljon West-Indische Jagers onderscheidt hij zich in de Slag bij Waterloo. Hij gaat als adjudant van de gouverneur-generaal naar Nederlands-Indië. In de jaren 1816-1818 doet hij dienst in Curaçao. Wordt in 1831 bevorderd tot generaal-majoor en later nog tot luitenant-generaal. Knotzer is lid van het Hoog Militair Gerechtshof. In de slag bij Houthalen speelt hij een belangrijke rol. Nederlandse troepen lijden daar gevoelige verliezen doch winnen de slag. Schilderij van Nicolaas Pieneman: Knotzer tijdens slag bij Houthalen.

Slag bij Houthalen, België, op zaterdag zes augustus 1831. In deze slag onderscheidt de Nederlandse generaal-majoor Frederik Knotzer zich, ondanks zware Nederlandse verliezen en brengt het Belgische Maasleger van generaal Daine een nederlaag toe. Tijdens deze slag wordt Simon Proot uit Zeist gewond. Proot ziet, tijdens zijn vervoer als gewonde, generaal Knotzer en hoort hem met andere officieren spreken over het verloop van de strijd.

Op dinsdag negen augustus 1831 komen in Eindhoven een aantal gewonden aan, de meesten zijn gekwetst aan de benen. Ingezetenen van Eindhoven, doch ook die te Boxtel doen er alles aan om *alles wat deze braven slechts eenige lafenis kan verschaffen met ruime handen toe te bedelen.*

Texelse luitenant in Boxtel

Van Texel komt de, militair zo groen als gras zijnde, tweede luitenant **Ludovicus Johannes Kikkert** (1810-1878) voorjaar 1831 met zijn onderdeel, behorende tot de **Noord-Hollandse Schutterij** naar Brabant. Op dinsdag tien mei 1831 arriveert hij vanaf Loon op Zand via Haaren, op doorreis naar Schijndel, in Boxtel dat hij in zijn dagboek omschrijft als *eene der schoonste dorpen in de geheele Meierij*. Het blijkt dat de inwoners van Boxtel bevreesd zijn en de militairen niet met de gebruikelijke vriendelijkheid bejegenen. De oorzaak blijkt te liggen in slechte ervaringen die de Boxtelaren hebben opgedaan met Amsterdamse remplaçanten die in het dorp ingekwartierd zijn geweest. Later blijkt men ook in Schijndel bang te zijn. Daar had men tot voor kort niets van doen gehad met inkwartiering, doch wel allerlei negatieve verhalen uit omliggende dorpen gehoord. De jonge luitenant zal tussen 1831 en 1836, als hij terugkeert naar Texel waar hij in dat jaar notaris wordt, het Brabantse

land kriskras doorkruisen en nog meerdere malen in de omgeving van Boxtel verblijven. Kikkert ondergaat zijn vuurdoop op zondag zeven augustus 1831 als hij in de omgeving van **Schulen** in België in een hinderlaag terecht komt, maar het overleeft. Nadien verblijft hij onder meer in het tentenkamp op de heide bij Oirschot dat voor wat betreft comfort en hygiëne niet zo'n beste naam heeft. Een nieuwe, in Nederland dan nog onbekende ziekte, de **cholera**, ligt op de loer.

LEGERKAMPEN BIJ RIJEN (REIJEN)⁹² EN BIJ OIRSCHOT

Algemeen

Het onderbrengen van het gehele veldleger in Noord-Brabant is geen sinecure. garnizoenskazernes in vestingsteden zitten overvol. Veel militairen, paarden en uitrusting worden noodgedwongen ondergebracht bij particulieren. Het oefenen van kleine legeronderdelen zoals peloton of compagnie kan veelal in of in de omgeving van kantonnementsplaatsen geschieden. Wil men tevens in groot verband kunnen oefenen, zoals op divisieniveau (ca. 10.000 militairen), dan zijn andere voorzieningen en veel meer ruimte nodig. Daarenboven wil de legerleiding voldoende militairen snel paraat hebben ingeval er een Belgische inval in ons land dreigt. Zo komen er twee grote tentenkampen tot stand: als eerste bij Rijen, een jaar later bij Oirschot. Beide kampen zijn ontworpen om één **infanteriedivisie** of twaalf bataljons, ca. 10 tot 12.000 man te herbergen. **Artillerie** (geschut/kanonnen) en **cavalerie** (soldaten die te paard vechten, o.a. huzaren en kurassiers) verblijven niet in de kampen, doch zijn in omringende dorpen ondergebracht. Bij divisieoefeningen komen ook zij naar de heide die beide kampen omringt.

Het kamp bij Rijen meet ca. 1.700 (breed) bij 250 meter (diep), dat te Oirschot ca. 1.800 bij 400 meter. Wat beide kampen gemeen hebben is hun langgerekte vorm: ze zijn vele malen breder (of langer) dan diep. Het kamp te Rijen is in gebruik tussen 1831 en 1838, dat te Oirschot tussen 1832 en 1834.

De, langgerekte, vorm van beide kampen is niet zo maar gekozen. Deze ligt ten grondslag aan de praktische gedachte dat bij alarm de kampbezetting zo snel als mogelijk in gevechtstenuë in de gewenste slagorde of gevechtsformatie gereedstaat. Zo zien we dan ook dat het front van de kampen of *front de bandière*, aan de meest logische naderingsrichting van de vijand ligt. In dit geval betekent dat in de richting van de (betwiste) grens met België.

De kampbreedte (front) wordt bepaald door de sterkte van de kampbezetting. Is er dus één divisie gehuisvest, dan moet de kampbreedte in meters overeenkomen met de breedte van een divisie, opgesteld in slagorde⁹³.

⁹² Rijen: hoofdplaats van de Gemeente Gilze en Rijen.

⁹³ Bron: Algemeen Militair Zakwoordenboek, 1839, p. 194

De lengte of het front van een kamp (*front de bandière*) regelt zich naar het aantal kamperende troepen, moettende dezelve, in slagorde geschaard, dezelfde lengte-uitgebreidheid als het kamp beslaan. (Algemeen Militair Zakwoordenboek 1839, p. 194)

Voorts zijn beide kampen niet het gehele jaar door in bedrijf. Uitsluitend van begin juni tot begin september zijn ze bezet en wordt er geoefend. Dit heeft alles te maken met de onmogelijkheid om in de periode van natte en koude jaargetijden effectief oorlog te voeren. Niet alleen is oorlog voeren in de periode buiten ca. juni-september - **campagnetijd**⁹⁴ - vrijwel onmogelijk, ook het in stand houden van een tentenkamp: bevoorrading, verwarmen, drooghouden zijn dan praktisch onmogelijk.

Als op divisieniveau wordt geoefend betekent zulks dat tevens hoofdofficieren en generaals op hun niveau verder kunnen worden bekwaamd.

Kampen zonder (eigen)naam

Beide kampen - Rijen en Oirschot - dragen geen officiële naam, doch worden onder meer aangeduid als *Legerkamp (bij) Oirschot, Kamp bij Oirschot, Legerkamp te Oirschot, Kamp bij R(e)ijen, legerkamp bij R(e)ijen, Kamp van R(e)ijen, R(e)ijensch legerkamp*.

Beveiliging kampen

De kampen in Rijen en Oirschot zijn beveiligd door wachten en patrouilles. Tevens worden, op enige afstand van de kampen veldversterkingen aangebracht in de vorm van een redoute of gelijksoortige verschansingen in het terrein. Het is immers noodzaak om, bij een eventueel naderende vijand, deze tijdelijk te vertragen en gelijktijdig het kamp te alarmeren, zodat men daar tijdig gereed is om de vijand van replek te dienen. Zo ligt bij het aan Oirschotse zijde gelegen landgoed 's-Heeren Vijvers een redoute waarop een kanon is geplaatst.

Aan Belgische zijde kent men soortgelijke kampementen, onder andere te **Beverlo** (Leopoldsburg) Het is strategisch gelegen en biedt ruimte (heide) in overvloed.

Generaal-majoor De Ruyter van Stevencinkkazerne⁹⁵ (Legerplaats Oirschot)

Ruim één eeuw later zal in die omgeving, op enige kilometers afstand van de locatie waar tussen 1832 en 1834 het legerkamp Oirschot ligt, aan de Oirschotsedijk, richting Best/Eindhoven, de tegenwoordige **Legerplaats Oirschot**, verrijzen. Dat gebeurt in 1945 waarbij plaats is voor zo'n 6.5.00 militairen. In 1969 wijzigt de naam in **generaal-majoor De Ruyter van Steveninckkazerne**, naar de naam van de voormalig commandant van de **Prinses Irenebrigade**. Aangrenzend ligt een oefenterrein in de vorm van heide en bossen. Het is een van de grootste legerplaatsen

⁹⁴ **Campagnetijd**: periode, jaargetijde waarin door een leger effectief een veldtocht kon worden gehouden. Laat-Latijn: *campania*: vlakte, open land.

⁹⁵ **Albert Cornelis (De) Ruyter van Steveninck**, geb. Tiel 28 november 1895, overl. 's-Gravenhage 25 juni 1949. Gaat na de HBS in 1915 naar KMA (artillerie). Commandant Prinses Irene Brigade van 7 januari 1941 tot 13 juli 1945. Kort voor zijn overlijden bevorderd tot generaal-majoor.

van het land. Over de heide ligt, tussen Oirschot (landgoed 's-Heeren Vijvers), richting Wintelre een fraai fietspad: De Wintelresedijk. Een andere niet minder fraaie fietsroute loopt vanaf de Langereijt of N395 bij Oostelbeers. Aan het einde van zijweg Burgemeester Jan Smulderslaan begint een ander fietspad, eerst De Hanenberg,, daarna St. Martensbergweg geheten - over de Oostelbeerse en Straatsche Heide richting (Boterpad) Wintelre. Op ruim één kilometer afstand, in een rechte lijn gerekend vanaf de Langereijt of N395, kruist dit fietspad zelfs de locatie van het voormalig Legerkamp Oirschot (in breedterichting)!

Vrouwelijke ondersteuning gebrekkige voorziening eerste levensbehoeften leger

Zoals we reeds zagen is in die tijd de tijdige bevoorrading van de manschappen met eerste levensbehoeften gebrekkig en of onvolledig. Om die lacune (deels) op te vullen, zijn er vrouwen met diverse benamingen die het leger volgen en in de meeste gevallen zijn gehuwd met een soldaat of onderofficier. Hun benamingen:

- marketentster
- zoetelaarster
- wasvrouw / blanchisseuse
- vivandière
- cantinière

Wat ze wel en niet mogen, is in hoge mate afhankelijk van de legerleiding. Ze volgen de eenheid te voet of op een paard, daarbij hun handel meevoerend. In sommige gevallen reizen vrouwen met hun kinderen en handel in een kar of wagen mee. In dat geval kan er vaak ook een tent meegenomen worden, die op plaatsen waar het legeronderdeel overnacht, wordt opgezet om de handel aan de man te brengen en beschutting te geven.

Om overzicht te houden wie er allemaal rondlopen in een legerkamp of bivak, wordt op zeker moment een penning, met daarop de functie, naam van de vrouw en aanduiding van het legeronderdeel vermeld, verplicht gesteld. Aan de penning zit een oog, zodat deze met een koord kan worden gedragen: om de nek of aan een riem om de middel en de penning in een zak gestoken. Ook dragen ze vaak een soort uniform, met soms een rok over de broek, op het hoofd een hoed.

Ook een document, bekend onder de Franse naam Patente⁹⁶ wordt ingevoerd, een schriftelijk bewijs dat de desbetreffende vrouw haar verzorgende functie - tegen betaling - bij een onderdeel mag uitoefenen.

Het meest bekend is wellicht de marketentster die met een houten vaatje met krantje, dat ze aan een leren riem op haar heup draagt. Tevens heeft ze enige glaasjes bij zich. Tegen betaling tapt ze voor ieder die het wil, een glaasje. Vaak heeft ze méér koopwaar bij zich. Dit geldt eveneens voor de zoetelaarster en vivandière: brood, kaas, worst, soep, tabak, pijpen om enige producten te noemen die Jan soldaat er kon kopen. Om porties te kunnen snijden heeft ze een mes bij zich. De handelswaar draagt ze in een rieten mand met hengsel en/of een linnen zak voorzien van hengsels over schouder. Overigens zij nog vermeld dat het in die tijd gewoonte is dat

⁹⁶ Patente: ook wel octrooi genoemd. In dit geval os het woord vergunning op zijn plaats.

de militair bij zijn ontbijt een rantsoen (1 borrel) jenever krijgt. Bij bijzondere gelegenheden komt er nog een, als extra, bij.
De wasvrouw of blanchisseuse wast en herstelt, tegen betaling, kleding.

Onder de grondvondsten, gedaan op het terrein van voormalig legerkamp Oirschot bevindt zich een penning van de wasvrouw van het 2^e Bataljon van de 2^e Afdeling van de Mobiele Geldersche Schutterij.

Bij de 3^e Divisie is een marketenster ingedeeld die de oorlogen in Spanje en Rusland (Napoleon) heeft meegemaakt. Zij volgde de troepen daar steeds te paard.⁹⁷

*Hoed en vat marketenster vrouw Maes, Jan Hoyneck
Van Papendrecht, in of voor 1869
Collectie Rijksmuseum, Amsterdam*

⁹⁷ Veldtogt der Heeren studenten van de Hoogeschool te Leiden, p. 48.

Legerkamp bij Oirschot

De 2^e luitenant **Johannes Ludovicus Kikkert**⁹⁸, afkomstig van Texel, verblijft een periode in het kamp bij Oirschot. Tijdens zijn verblijf daar maakt hij een gedetailleerde schets van het kamp bij Oirschot, gelegen op wat dan nog **Oost Beersche Heide** heet. Het kamp is voor het eerst, vanaf halverwege juni 1832, in gebruik door de Reserve Divisie van de luitenant-generaal **Cort Heyligers**. Najaar 1834 wordt het kamp ontmanteld, restanten worden pas op 21 april 1836 openbaar verkocht tegen contante betaling. In latere jaren verdwijnt de heide er nagenoeg en ontstaan er bospercelen. Het kamp is gegroepeerd rond een kruising van zandwegen naar Oirschot, Wintelre, Best en Oostelbeers. Hoewel het kamp dichter bij Oostelbeers dan bij Oirschot ligt, wordt het toch *kamp bij Oirschot* genoemd.

⁹⁸ **Johannes Ludovicus Kikkert**, geb. Texel 17 januari 1810, NH gedoopt aldaar 18 januari 1810, overl. Maarsse

(Utrecht) 19 februari 1878 (68). Tweede luitenant vrijwilliger bij 1^e bataljon, 3^e Afdeling van Noord-Holland. Bij

KB nr. 113 d.d. 23 januari 1836 benoemd tot notaris te Texel. Tevens wethouder te Texel en lid Provinciale

Staten van Noord-Holland. Neemt deel aan de Tiendaagse Veldtocht, augustus 1831.

Tenslotte is Oostelbeers⁹⁹ in die dagen een onbeduidend gehucht, terwijl Oirschot meer aanzien heeft en tevens een echt stadje is (ca. 3.600 inwoners).

Johannes Ludovicus Kikkert (1810-1878) in 1864

De westelijke vleugel van het Kamp ligt vlak bij Oostelbeers. De afstand van daar tot aan de kerk van Oostelbeers, dan de schuurkerk op de hoek van Kerkstraat en Driehoek bedraagt slechts 1,2 km. Aan de oostelijke flank ligt het kamp niet ver van het landgoed **'s-Heeren Vijvers**. Vanaf die oostelijke flank tot aan de Oirschotse Markt en kerk is het een kleine 3 km.

⁹⁹ Oostelbeers vormt vanaf 1803, in die tijd samen met Westel- en Middelbeers één gemeente (De Drie Beerzen) en telt ca dan 400 inwoners (in 2021: 1.835). In 1997 gaat genoemde gemeente op in de Gemeente Oirschot.

Tekening door Kikkert. Monument zoals door de Vrijwillige Groningse Jagers wordt opgericht te Westelbeers.

Replica origineel gedenkteken dat op 30 april 2016 te Westelbeers werd onthuld door een nazaat van Van Valkenburg.

Johannes Hardeman, een naam die al eerder viel, is onder de deelnemers aan de Tiendaagse Veldtocht, waarvan hij een dagboek bijhoudt. Inzake het sneuvelen van Van Valkenburg tekent hij aan:

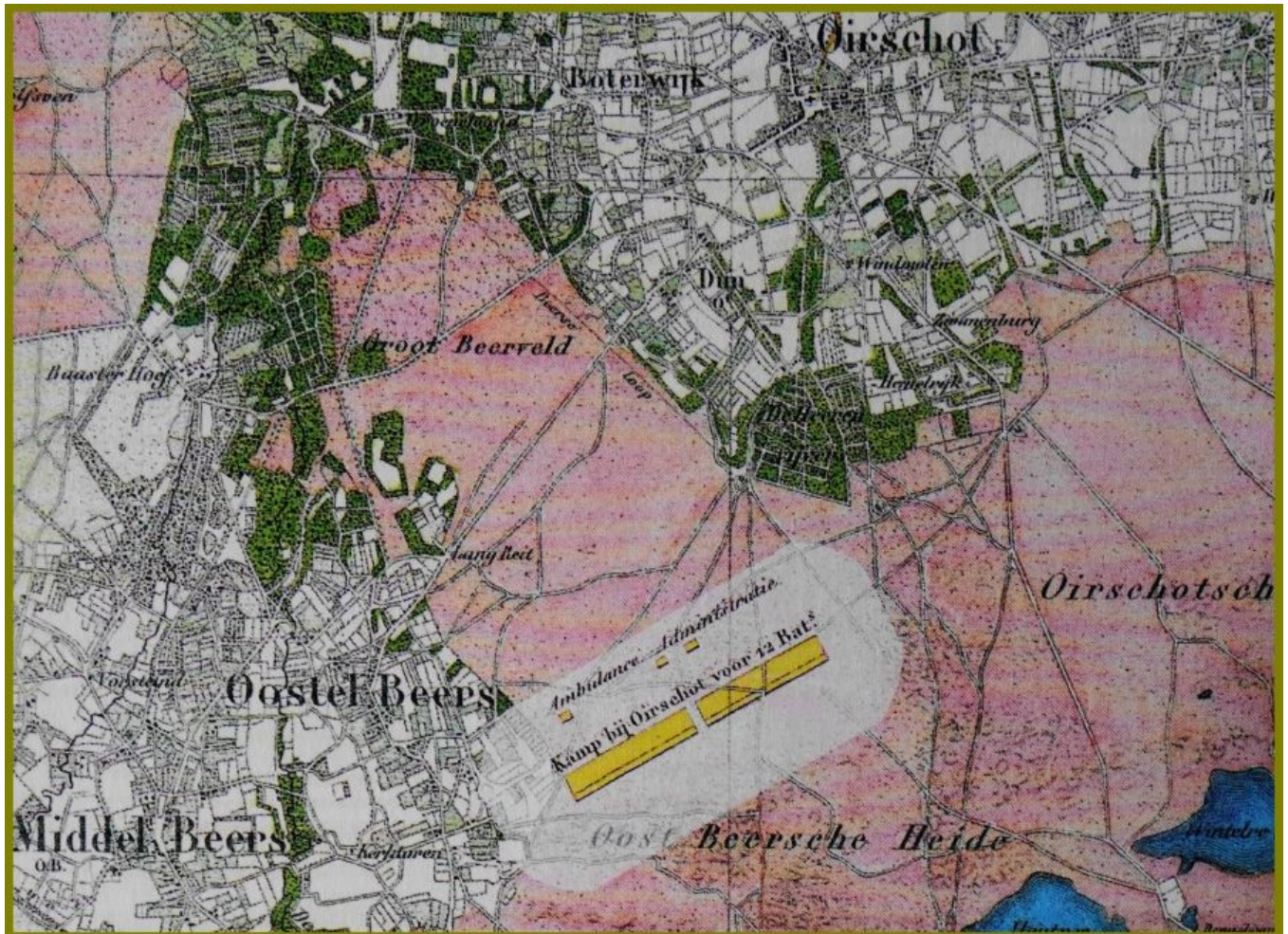
De Colonel Valkenburg van het Korps vrijwillige Groninger Jagers sneuvelde aldaar. Genoemde Colonel, die geen vrees kende of gevaren zag, begaf zich volgens zeggen dezer Jagers te ver voor de Kolonne, daar zijn pligt hem niet riep, uit. Enige Belgen, die zich in en achter een aldaar aanwezig huis verborgen hadden, branden nu ineens op hem los. Den Colonel trof een schot in het hoofd, dien ten gevolge hij van zijn paard viel, en werd ten prooi van den ontaarden vijand die hem volgens hun zeggen allerijpseljkst mishandeld hadden.

» In het dorp Bauterssem is de voorhoede met den vijand handgemeen geweest. Het gevecht was op zich zelf niet veel beduidend; doch het deed ons het verlies betreuren van den Luitenant-Kolonel VALKENBURG, die de Groningsche jagers kommandeerde. Hij stierf aldaar eenen roemrijken dood.

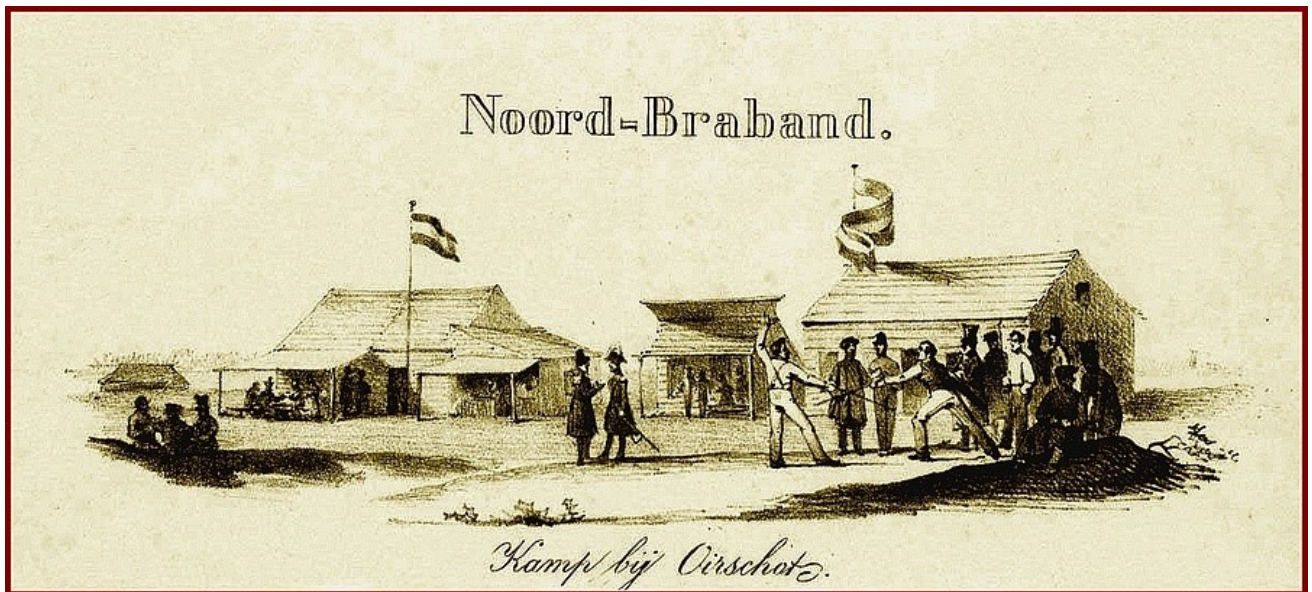
» De Opperbevelhebber van het leger,
WILLEM, Prins van Oranje.»

Uit de dagrapportage van de Prins van Oranje aan zijn vader, koning Willem I vanuit het hoofdkwartier te Thienen op 11 augustus 1831

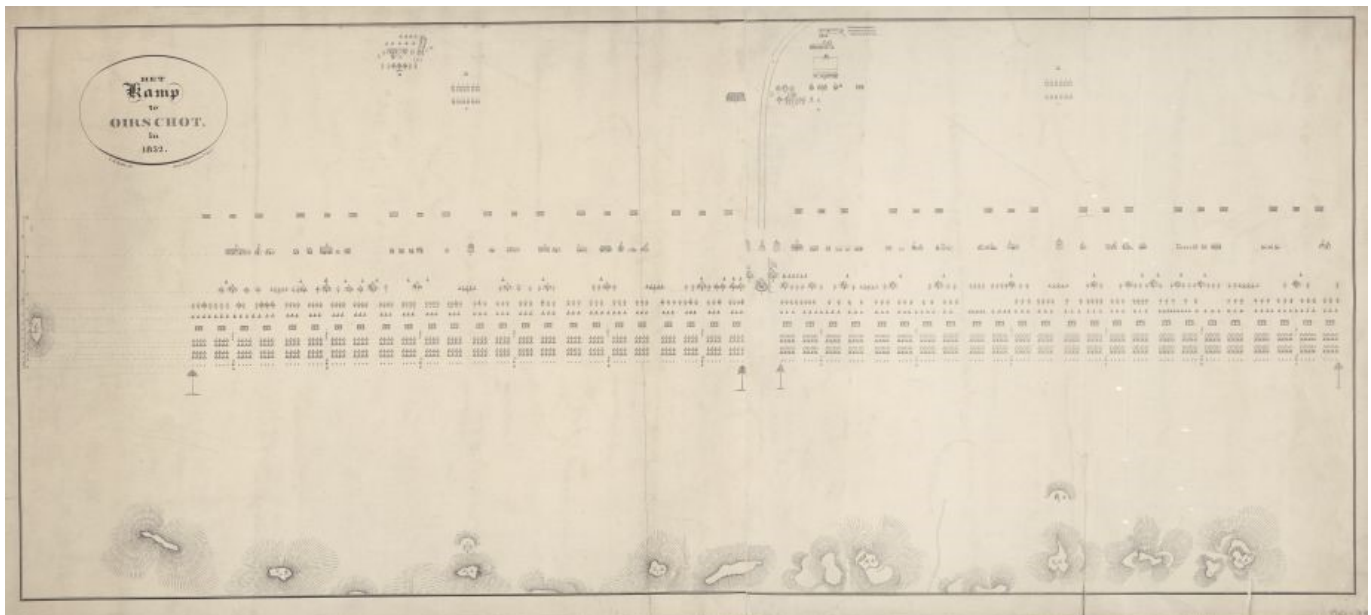
Het legerkamp bij **Oirschot**, is voorzien van onder meer twee gebedsplaatsen (rooms-katholiek en protestant), een marktplaats, latrines, kantines, stallen, kookplaatsen, runderpark met slachterij, vivresmagazijn (levensmiddelen), postkantoor.

Stafkaart uit 1840 met ingetekend de locatie van legerkamp Oirschot, boven de rechtervleugel van het kamp ligt landgoed 's-Heerenvijvers, dat weer grenst aan landgoed Hemelrijken. Een deel van het legerkamp heeft bij regenval veel last van water, omdat het lager gelegen is.

Beeld van het kamp bij Oirschot (1831-1834).

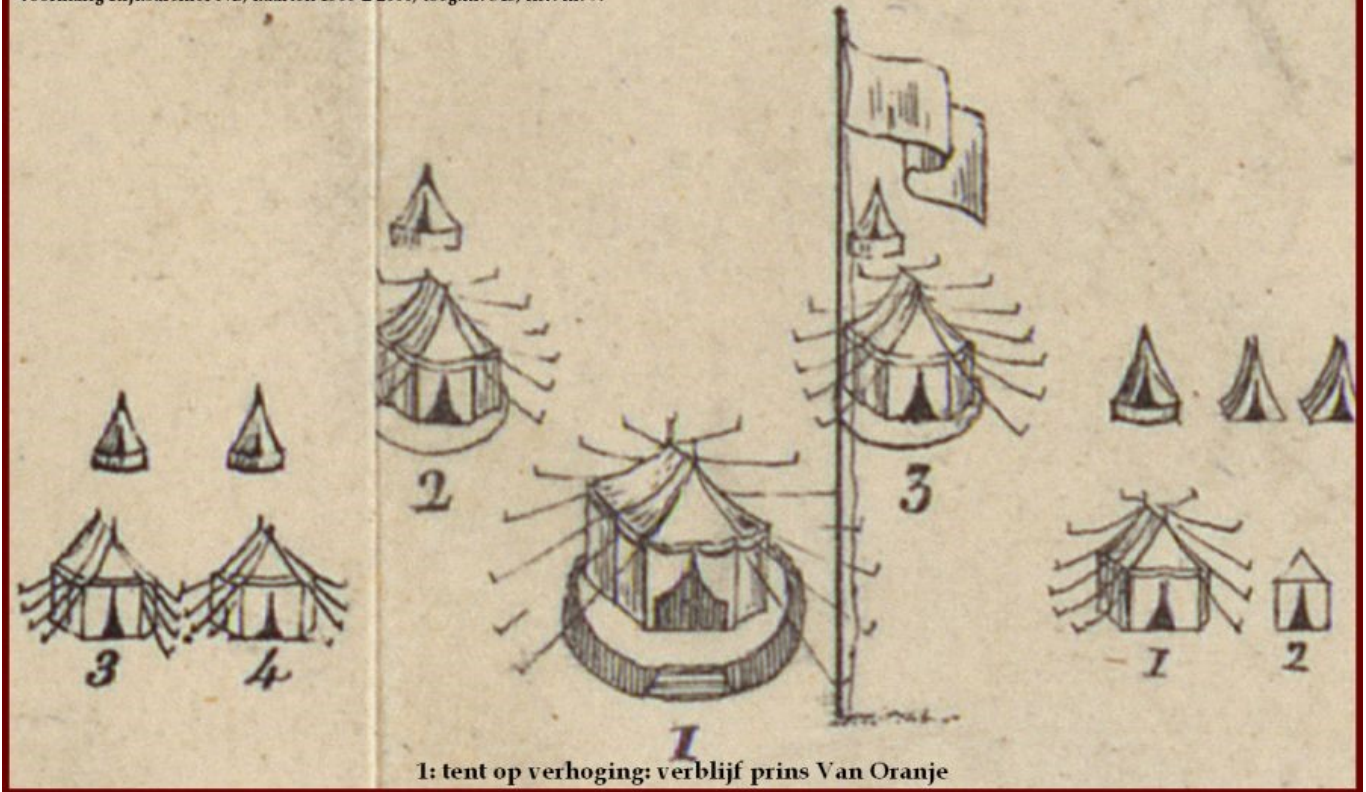

*Plattegrond van het Kamp bij Oirschot, in 1832 gemaakt door G.M. Heaton¹⁰¹
Ongeveer in het midden van de kaart loopt de weg naar Oirschot (bovenzijde)
(BHIC Den Bosch, voormalig Rijksarchief NB, kaarten 1500-±2001, toeg. nr.
343, inv. nr. 97)*

Hieronder volgen enige detailafbeeldingen van de plattegrond van Heaton

¹⁰¹ **G.M. Heaton**, geb./overl. Onbekend, schilder, miniatuurschilder, tekenaar, aquarellist, graveur (prentmaker) lithograaf. Nationaliteit: Nederlander (vermoedelijk). Gedurende 1827-1836 werkzaam te Amsterdam (Bron RKD).

Detail plattegrond Kamp Oirschot 1832, G.M. Heaton - BHIC Den Bosch
voormalig Rijksarchief NB, kaarten 1500-±2000, toeg.nr. 343, inv. nr. 97

Op de complete plattegrond (hierboven) is dit tafereel in het midden ingetekend

Detail plattegrond Kamp Oirschot 1832, G.M. Heaton - BHIC Den Bosch
voormalig Rijksarchief NB, kaarten 1500-±2000, toeg. nr. 343, inv. nr. 97

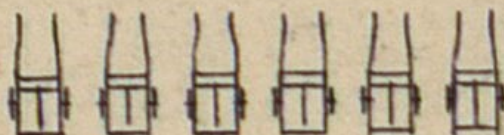
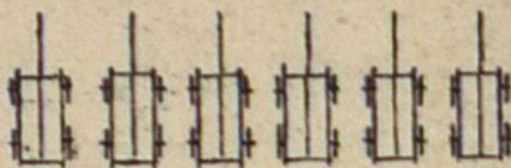

Detail plattegrond Kamp Oirschot 1832, G.M. Heaton - BHIC Den Bosch
voormalig Rijksarchief NB, kaarten 1500-±2000, toeg. nr. 343, inv. nr. 97

latrines (door gebruikers aangeduid als 'de balk')

Detail plattegrond Kamp Oirschot 1832, G.M. Heaton - BHIC Den Bosch
voormalig Rijksarchief NB, kaarten 1500-±2000, toeg. nr. 343, inv. nr. 97

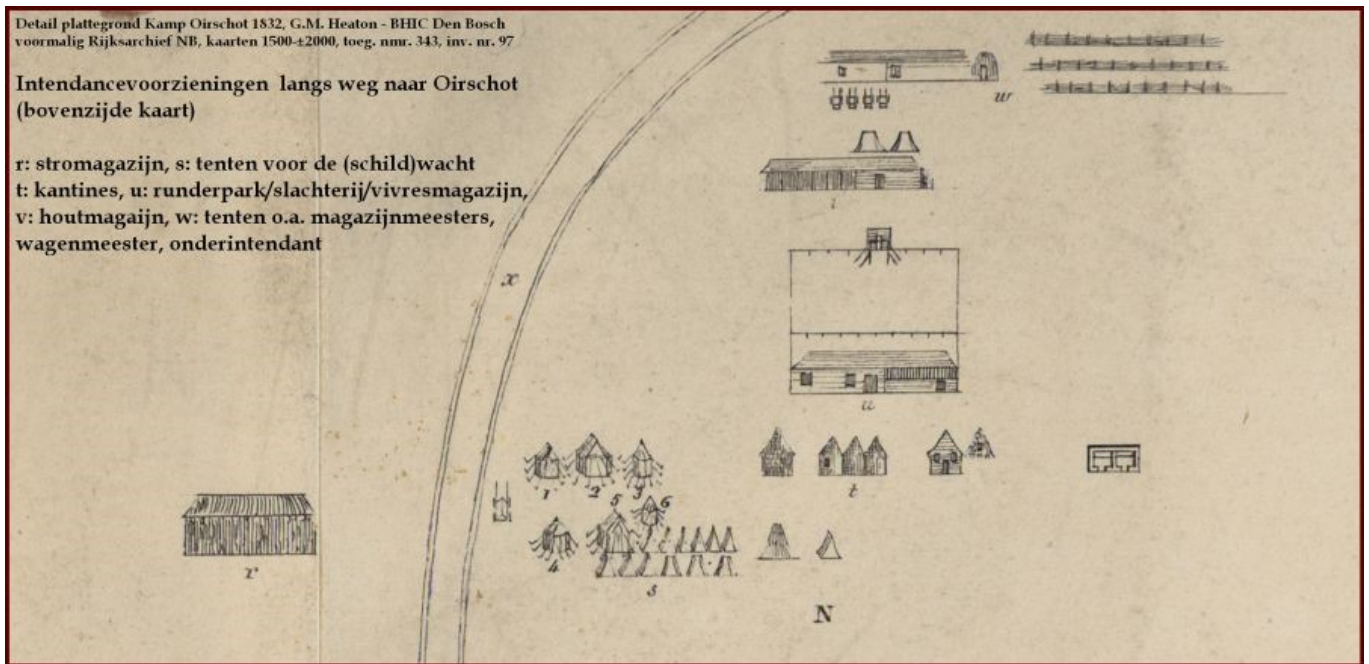

q
wagenpark

Detail plattegrond Kamp Oirschot 1832, G.M. Heaton - BHIC Den Bosch
voormalig Rijksarchief NB, kaarten 1500-±2000, toeg. nmr. 343, inv. nr. 97

**Intendancevoorzieningen langs weg naar Oirschot
(bovenzijde kaart)**

r: stromagazijn, s: tenten voor de (schild)wacht
t: kantines, u: runderpark/slachterij/vivresmagazijn,
v: houtmagazijn, w: tenten o.a. magazijnmeesters,
wagenmeester, onderintendant

Detail plattegrond Kamp Oirschot 1832, G.M. Heaton - BHIC Den Bosch
voormalig Rijksarchief NB, kaarten 1500-±2000, toeg.nr. 343, inv. nr. 97

Stijgende belangstelling voor legerkamp Oirschot in huidige tijd

Op enig moment ontstaat verhoogde belangstelling voor locatie en geschiedenis van het voormalig legerkam bij Oirschot. Diverse partijen komen op die wijze bijeen.

Heemkundeproject Legerkamp Oirschot

Voorjaar 2016 ontstaat in Oirschot het idee het voormalige legerkamp in Oirschot uit de vergetelheid te halen. **Stichting Kapittel van Oirschot**, Heemkundekringen **De Heerlijkheid Oirschot**, **Den Beerschen Aard** (Oost- West en Middelbeers), en **De Hooge Dorpen** (Vessem, Wintelre en Knegsel), Museum **De Vier Quartieren** te Oirschot, alsmede **Antoon Verspaandonk** uit Veldhoven (grondvondsten) werken daarbij samen. In het tijdschrift **inbrabant** verschijnt een artikel van de hand van **Arthur de Vries**, secretaris van Kapittel van Oirschot en voorzitter van Heemkundekring De Heerlijkheid Oirschot. Voorts verzorgt deze Heemkundekring op 17 maart dat jaar een lezing over dit onderwerp.

Zaterdag 30 april dat jaar wordt te Westelbeers op een driehoekig pleintje, in de directe omgeving van de witte Mariakapel de replica onthuld van het monument ter nagedachtenis

van **Coenraad van Valkenburg**. Zaterdag 7 mei 2016 wordt het boek **Het legerkamp Oirschot 1832-1834** (auteurs: **Nicoline van Tiggelen, Marcel van der Heijden** en **Jos van Gils**), gepresenteerd waarbij tevens een expositie wordt geopend in Museum **De Vier Quartieren** in Oirschot.

Hier zijn onder meer een maquette van het kamp te zien, alsook een aantal grondvondsten, tevoorschijn gekomen op het terrein van het voormalige kamp, dat was gelegen ten zuiden van **Langereyt** (weg) tussen Oirschot en Oostelbeers.

Rapportage Rijksdienst Cultureel Erfgoed

Het terrein is eigendom van het **Rijksvastgoedbedrijf** en in gebruik bij het **Ministerie van Defensie**.

Van november 2017 dateert RAM245¹⁰² (**RAM**: Rapportage Archeologische Monumentenzorg). Het betreft een waardestellend onderzoek naar het belang van het legerkamp bij Oirschot (1832-1834). De titel luidt: **Kroonluchter op de hei**. De conclusie is onder meer dat ter plaatse waardevolle archeologische resten zijn aangetroffen.

Voorts wordt aanbevolen om het gebied aan te wijzen als archeologisch rijksmonument.

Aanleiding voor de rapportage vormen plannen om een bosgebied bij Oirschot in te richten tot een militair oefenterrein.

Rapport Oefenterrein Oirschotse Heide

Van november 2020 dateert vervolgens het definitieve rapport **Oefenterrein Oirschotse Heide**¹⁰³. Het betreft een inrichtingsplan voor herontwikkeling van het oefenterrein en omgeving. Opdrachtgevers zijn de **Gemeente Oirschot** en het **Rijks vastgoedbedrijf Vastgoedbeheer**. Het rapport verwoordt de wens om het voormalig legerkamp bij Oirschot zichtbaar en beleefbaar te maken. Hiertoe wordt een traject uitgezet door de **Gemeente Oirschot**, lokale **Heemkundekringen**, het **Ministerie van Defensie** en de **Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed**. Het project wordt begeleid door **Kunstloc**¹⁰⁴.

Ontwerpwedstrijd

Vervolgens wordt medio oktober 2021 een ontwerpwedstrijd uitgeschreven met als doel het legerkamp Oirschot zichtbaar en beleefbaar te maken. Dit gebeurt door de Gemeente Oirschot, in nauwe samenwerking met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Defensie en

¹⁰² Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (min. Van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap), RAM245: waardestellend

onderzoek naar het legerkamp bij Oirschot (1832-1834) in de Gemeente Oirschot, B. Beex, O.Brinkkemper, J. van Doesburg, J.W. de Kort, J. Roymans, J. Schreuers.

¹⁰³ Rapport opgesteld door Bosch Slabbers, landschapsarchitecten.

¹⁰⁴ **Kunstloc** (Tilburg/Eindhoven) werkt op basis van het uitvoeringsprogramma Cultuur van de Provincie Noord-

Brabant voor gemeenten, onderwijs, culturele sector, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven. Doel:

zoveel mogelijk Brabanders deel laten nemen aan kunst en cultuur. Kunstloc doet dat door bieden van

expertise, netwerk en toegang tot financiële ondersteuning.

Kunstloc. Vier ontwerpers gaan aan de slag, waarna hun voorstel door een panel van deskundigen wordt beoordeeld. Zij kiezen TIMETUBE van **Rob Sweere**¹⁰⁵ tot winnend ontwerp. Hierna krijgt Sweere van burgemeester en wethouders van Oirschot de opdracht zijn project te realiseren.

Op donderdag 29 juli 2022 wordt door de Gemeente Oirschot in De Kerk te Oostelbeers een informatiemiddag gehouden onder meer over het Sweere's kunstproject TIMETUBE. Door de ontwerper wordt een toelichting gegeven en in een filmpje en met plaatjes wordt zijn ontwerp gevisualiseerd. Het bestaat uit een aantal, op regelmatige afstand van elkaar in het terrein te plaatsten, bogen waardoor de bezoeker door de locatie van het voormalig legerkamp gevoerd. Er is ook aandacht voor de speciale plek van de tent van de kroonprins – op een verhoging – waarvoor Sweere een apart object ontwierp. Omdat het hiervoor genoemde rapport **Oefenterrein Oirschotse Heide** een aantal thema's kent, waaronder fietsen, is er ook een nieuw aan te leggen fietspad gepland dat deels door het kamp loopt. Vanuit de aanwezigen kwam een reactie inzake bekend stellen van de historische achtergrond. Het kunstwerk alleen doet dat niet goed genoeg. Daaraan zal nog nader invulling gegeven moeten worden. Ook werd gewezen op mogelijke verstoring van het gebied omdat en in de toekomst (veel) meer bezoekers in dit gebied komen.

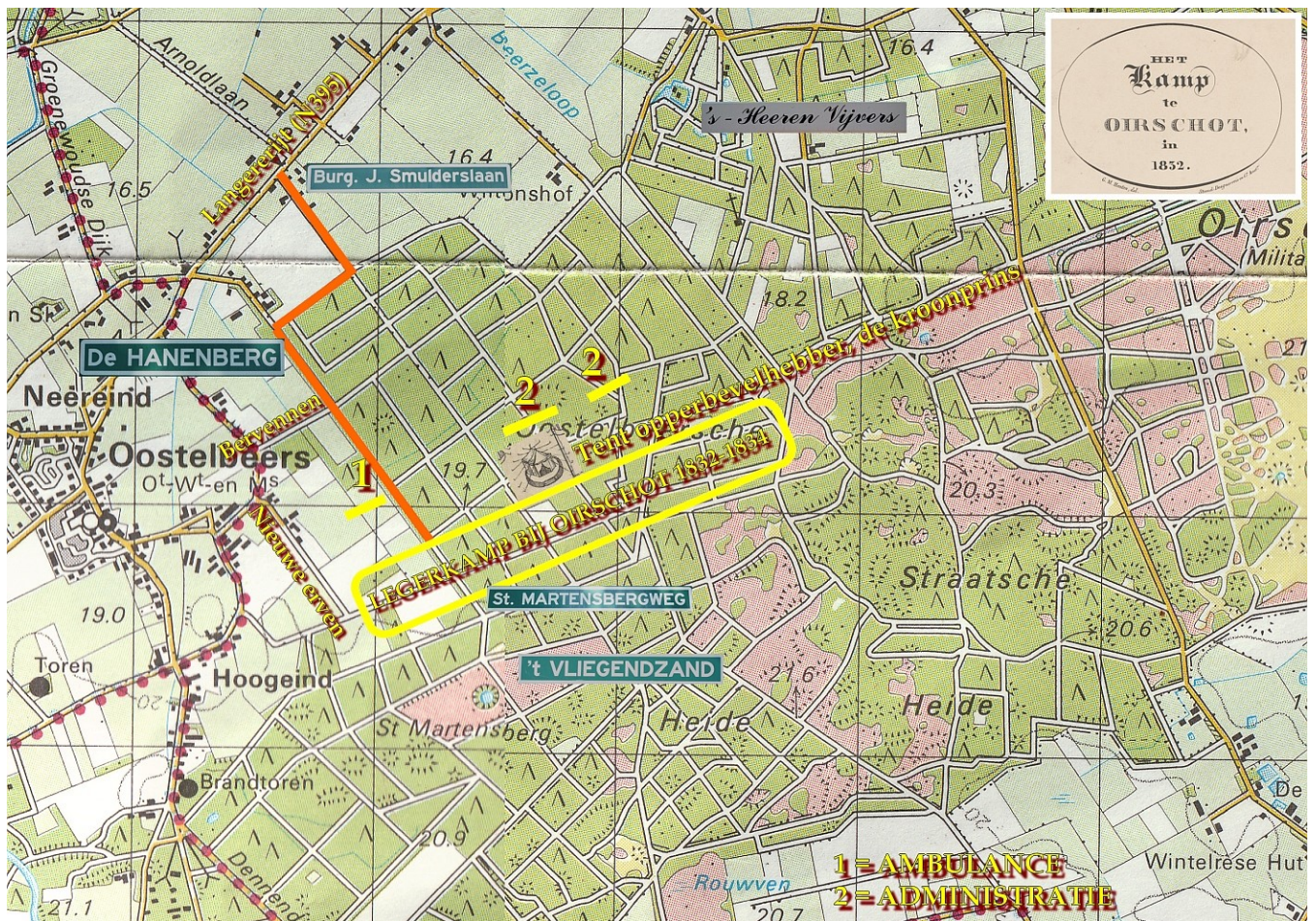

Bogen uit ontwerp TIMETUBE van Rob Sweere, voeren de bezoeker door het terrein van het voormalig legerkamp bij Oirschot

¹⁰⁵ **Rob Sweere**, Arnhem, geb. Boxmeer 29 december 1963, artworks & projects, www.robsweere.com

Ontwerp TIMETUBE: nabij locatie tent opperbevelhebber, kroonprins Willem (later koning Willem II)

Voormalig legerkamp bij Oirschot, ingetekend in hedendaagse stafkaart

Legerkamp te Rijen

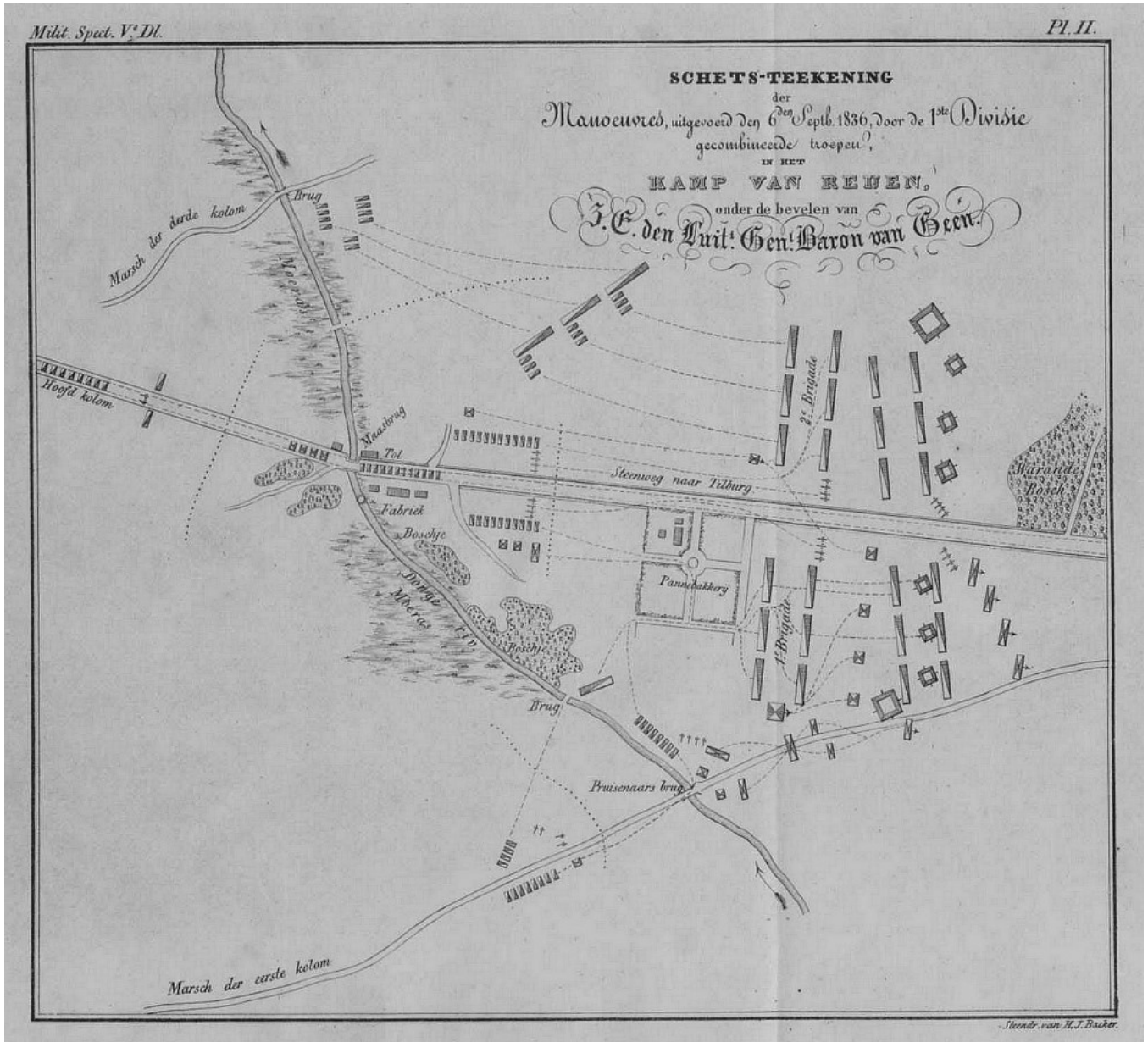
Ook in Rijen (**Vijf Eiken**¹⁰⁶) verrijst een soortgelijk legerkamp. De schrijfwijze is in die periode ook wel *Reijen*.

Het Kamp te Rijen is reeds gereed in juni 1831. Vandaar vertrekt men kort erop – 2 augustus – om deel te nemen aan de **Tiendaagse Veldtocht** tegen België. Het kamp blijft in gebruik tot in 1838, doch helemaal verdwijnt het niet. Nadien maakt het leger er nog regelmatig gebruik van, tot in de 20^e eeuw toe.

Het legerkamp te Rijen 1831, J.P. Houtman, Brabantcollectie, Universiteit van Tilburg. De aanvankelijk vierkante tenten zijn hier reeds vervangen door ronde exemplaren. Het kamp ligt tegenover de huidige locatie van de vliegbasis Gilze-Rijen

¹⁰⁶ Locatie van een vijftal eiken, later wordt er een boerderij met die naam gebouwd die transformeert tot herberg.

Schets betreffende de oefening die wordt gehouden op 6 september 1836 door de 1^e Divisie in het Kamp van Rijen onder leiding van de luitenant-generaal J.J. baron Van Geen¹⁰⁷

¹⁰⁷ Bron: Militaire Spectator, 5D, no. 6 1836, p. 124.

Kamp Rijen, getekend door kapitein Gevers van Endegeest

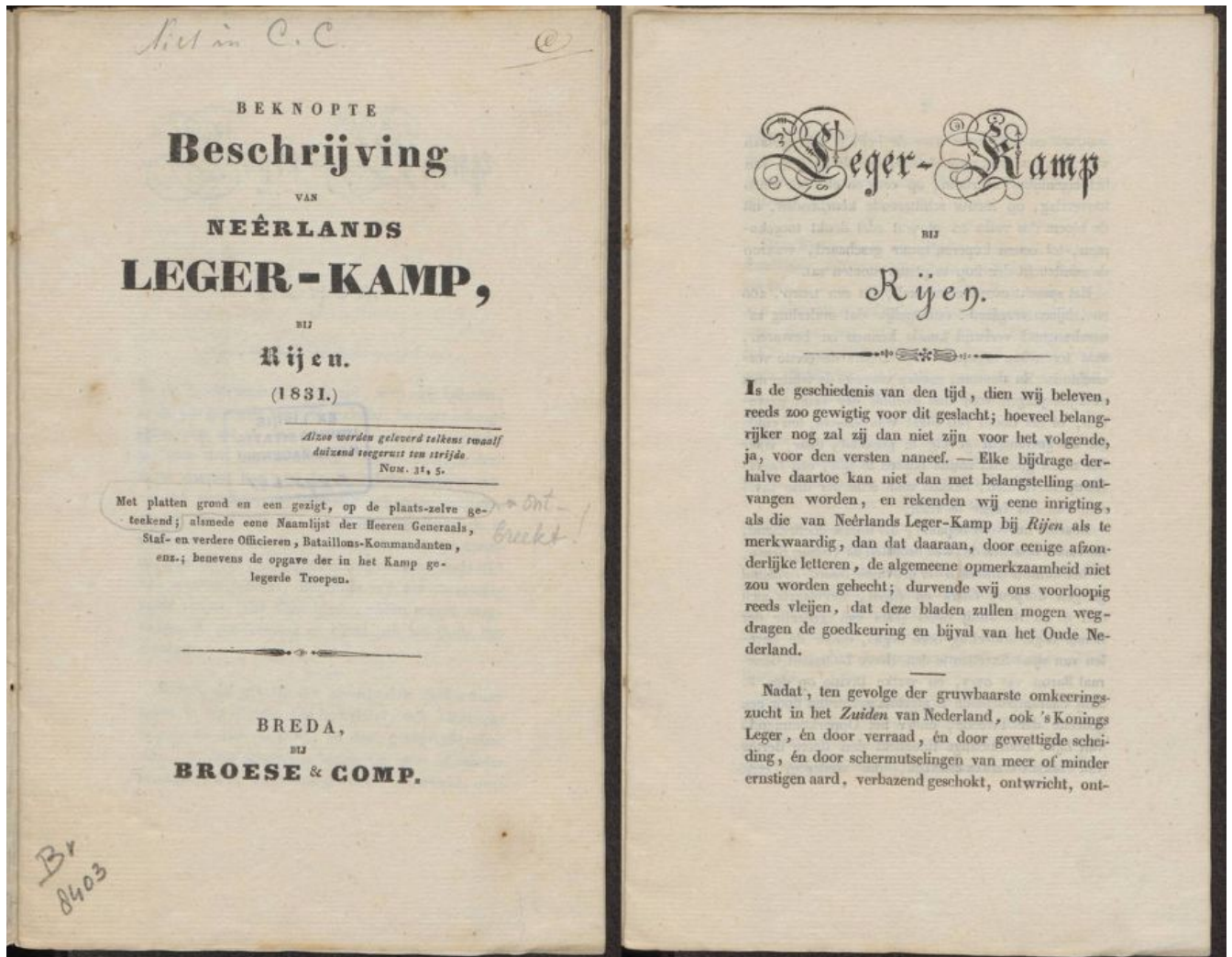
Terrein legerkamp Rijen omstreeks begin van de 20e eeuw, nog steeds in gebruik bij oefeningen.

H.P. Oosterhuis, del.

Pagn. XXIX.

'S KONINGS WAPENSCHOUW IN HET KAMP BIJ *REIJEN*.

Inzake het legerkamp te Rijen verschijnt in 1831 een beknopte beschrijving. Daar hoort ook een plattegrond bij, die helaas bij dit exemplaar ontbreekt

Eerste bezetting kamp bij Rijen

In Kamp Rijen wordt als eerste, juni-juli 1831, de 1^e Divisie onder commando van de luitenant-generaal **J.J. van Geen** gelegerd. Deze wordt een maand later, op 8 juli 1831 afgelost door de 2^e Divisie van de luitenant-generaal de hertog **van Saksen-Weimar-Eisenach**, wiens troepen er tot eind augustus 1831 verblijven.

Cavalerie treft men niet aan bij de infanteriedivisies in het kamp: er is een aparte cavaleriedivisie geformeerd. Daarenboven zijn ze om praktische redenen bij burgers ingekwartierd.

Naauw schijnt een uur de lieve dag,
Of die verbruide trommelslag
Vermaant ons uit het stroo te rijzen.
Men denkt: »het is een weinig vroeg!»
Een *Korpus* is beleefd genoeg,
Om door een' vloek ons 't uur te wijzen.
Nog naauwlijks slaaprig opgestaan,
Trekt men zijn kleedren knorrig aan;
Men hoort een vloek om 't schriklijk dralen,
En wordt nu andermaal gestoord:
»Kom, eerste sectie, maak wat voort!»
Roept men, »'t is tijd, om drank te halen!»
Op 't magtwoord: »drank,» welks kracht men weet,
Is, met den *veldtop*, elk gereed,
Om zich de nachtre keel te smeren,
En gaat zich voor de tent *rangeren*,
Waar *baas* fourier, met wijs beleid,
Met ernst en zekre waardigheid,
En bij de *appellijst* af, voor elk het vocht gaat meten.
Daar roept er een: »*Fourier*, gij hebt mij nog vergeten!»

Hoort eens, hoe ernstig hij dit zegt!
't Gaat vast, de man heeft zeker regt!
Dus moet het ons gewis verwonden,
Dat hij tot antwoord krijgt: »Zeg, wou je mij b.....
»Of heb je nu alreeds een *spat*?
»Jij hebt je borrel zóó gehad!»
Dit stelt den *reclameur* te vreden;
Ligt, dat hij 't ook vergat; 't is al een poos geleden;
Hij spreekt dus van zijn regt niet meer. —

't Is vijf uur en appel, daar slaat de trommel weér;
Men krijgt, naauw in 't gelid gekomen,
Voor ochtendgroet: »sta niet te droomen!
»Links af! kom over, nog een man;
»Toe, neem jela! je voorlud dan!»
Zie zoo, men is gerigt; nu schijnt het klaar te wezen;
En de Onder-Officier gaat straks de *appellijst* leuen.
Eén komt er nog te laat; dat had ik reeds gevreesd;
Hij is bij 't koukenvuur geweest,
En heelt zijn pijp eens opgestoken;
Nu loopt de man met smaak te rooken;
Maar 't rooken kómp hem duur te staan:
Hij wordt voor *stoomen* opgeschreven,
Maar schijnt daar weinig om te geven;
Hij roept: »Zie zoo, *daar ben ik dan!*» —
Een trekt zijn buurman bij de haren;
Een korporaal komt dit te ontwaren;
De *Stoomboes* dient hier weér tot straf.
Nu leest men nog *corvéers* af,
Wier ambtsverriging is gelegen,
In 't stroo en valmis weg te végen.

J. Ovenbeek jr. is schutter bij de 1e Compagnie van jet 1e Bataljon van de 2e Afdeling van de Mobile Noord-Hollandsche Schutterij. In 1831 verblijft hij in Kamp Rijen. Van een dag zet hij zijn belevnissen in rijn op schrift. In 1839 laat hij er op eigen kosten een boekje (40 pagina's) van drukken (oplage onbekend). Het is voor 55 cent te koop en de opbrengst is ten bate van het Fonds tot ondersteuning van de gewapende dienst

Een dag in het Kamp bij Rijen, 1831, in luimig rijn beschreven door J. OVENBEEK, JR., Schutter bij de 1ste Comp. van het 1ste Batt. der 2de Afd. mobiele Noord-Hollandsche Schutterij. (Uitgegeven ten voordeele van het fonds tot ondersteuning van de gewapende dienst.) Te Amsterdam, bij J. D. Sijbrandi. 1839. In gr. 8vo. 40 bl. f: - 55.

Een stukje, dat geene aanspraak maakt op poëtische waarde, maar getrouwelijk beschrijft, wat er al zoo in het kamp gebeurt. Het komt wat laat; maar er zijn welligt nog Schutters genoeg, die zich het vroeger ondervondene nog eens willen herinneren en dit kleine stukje koopen. Wij hopen het, om het weldadige doel der uitgave. Wie smaak vindt in stukjes gelijk het bekende *Familiaar Souper, de Trekschuis enz.*, zal welligt hier evenzeer zijnen smaak voldaan vinden.

Het boekwerkje van Van Ovenbeek krijgt datzelfde jaar zowaar nog een recensie. Tevens wordt het, onder het kopje boekwerken, vermeld op pagina 2 van de Nederlandsche Staatcourant nr. 119 van woensdag 22 mei 1839

Boek Kamp Rijen

Over het legerkamp te Rijen wordt maandag 29 januari 2021 een boek gepresenteerd door **Heemkring Molenheide**. Het werd geschreven door historicus **Kees van der Heijden** en draagt de titel *Verdwenen tentenstad op de hei*, met ondertitel *Militairen en bevolking in Glize en Rijen bij de Belgische afscheiding 1830-1839*. Het boek telt 180 pagina's en is voorzien van de nodige afbeeldingen. De prijs bedraagt € 15 en is onder meer verkrijgbaar via de webshop van www.heemkringmolenheide.nl.

Beide legerkampen zijn voorzien van een postkantoor, waar stempels werden gebruikt. Postzegels bestaan dan nog niet in Nederland. De ontvanger van de brief is dan nog gewoon de frankeringskosten bij aflevering van de brief te betalen.

Adam Keyzer

Adam Keyzer¹⁰⁸ neemt als kersverse tweede luitenant der Koninklijke Marechaussee deel aan de Tiendaagse Veldtocht en verwerft daarmee het IJzeren Kruis.

Adam wordt reeds in 1804 militair. Hij begint op 7 februari 1804 als kanonnier bij het **5e Bataljon Artillerie** (geschut/kanonnen). Per 20 mei van het jaar 1808 wordt hij trompetter bij het **3e Regiment Huzaren**. In 1807 verblijft hij in Pruisen en van 1808 tot 1811 is hij in Spanje, waar hij door een lanssteek gewond raakt aan zijn hoofd. Augustus 1808 krijgt koning **Lodewijk Napoleon** (we zijn dan beland in de periode van het Koninkrijk Holland van 1806-1810) van zijn grote broer, de Franse keizer, opdracht, hem een brigade te leveren ter ondersteuning van de **Spaanse Onafhankelijkheidsoorlog** waarin Napoleon is gewikkeld. Koning Lodewijk stuurt dan een onderdeel dat de naam **Hollandse Brigade** meekrijgt, onder leiding van generaal-majoor **David Hendrik Chassé**, naar Spanje. De brigade verplaatst zich te voet naar Spanje (!). (Chassé verdedigt in 1832 de citadel van Brussel tegen de Belgen, maar moet zich later overgeven aan een Frans leger)

¹⁰⁸ **Adam Keyzer**, geboren Amsterdam, 24-9-1785, overleden Maastricht 17-7-1859. Overleeft deelname aan Napoleons Russische Veldtocht en leert in Polen zijn echtgenote kennen: **Rosalie Ekkert**, geboren Czerniejewo ca. 15-8-1793, overleden Maastricht, 2-1-1855.

Na zijn terugkeer uit Spanje gaat Adam reeds in het daaropvolgende jaar 1812 als huzaar van het **11e Regiment Huzaren**¹⁰⁹ met **la Grande Armée** van **Napoleon** mee en neemt deel aan de veldtocht naar Rusland.

Napoleon begint aan zijn Russische avontuur op 24 juni 1812 met een leger van 691.500 militairen, waaronder omstreeks 15.000 Nederlanders, waarvan er slechts enige honderden terugkeren.

Als een van de weinige Nederlanders overleeft hij de barre terugtocht, zij het met bevroren benen na oversteken van de **Berezina**. Hij raakt in krijgsgevangenschap, doch ziet kans te ontsnappen. Op de terugtocht wordt hij in Polen verpleegd. Daar leert hij zijn vrouw, **Rosalie Ekkert** kennen. Adam woont gedurende een zevental jaren in Boxtel.

Tussen 1823 en 1830 is hij, in de rang van wachtmeester honorair, commandant van de Brigade Koninklijke Marechaussee te Boxtel.

Hij woont met vrouw Rosalie en kinderen in het tot kazerne verbouwd woonhuis in de Rechterstraat (locatie voormalige winkel Witteveen). Vier van hun kinderen worden te Boxtel geboren, waarvan er een korte tijd later overlijdt. Later zal Adam met zijn gezin in Maastricht terechtkomen en bereikt hij de rang van kapitein der Koninklijke Marechaussee. In 1855 overlijdt Rosalie, Adam volgt in 1859.

Joost Prinsen nazaat van Adam Keyzer

Toneelspeler, presentator, zanger en schrijver **Joost Prinsen**, geboren te Vught als zoon van de burgemeester Prinsen van Roosendaal en later Breda, stamt aan moederszijde af van Adam en Rosalie Keyzer. Medio maart 2012 volgt Joost een deel van het traject van zijn voorouders in het televisieprogramma **Verborgen Verleden**. Het graf van Rosalie Keyzer-Ekkert is op de, in 1812 aangelegde, begraafplaats Tongerseweg te Maastricht nog steeds aanwezig.

Bij KB no. 78 van 17 mei 1831 wordt hij bevorderd tot tweede luitenant der Koninklijke Marechaussee. Hij is dan 45 jaar oud. Drie maanden later zal hij deelnemen aan de Tiendaagse Veldtocht tegen de afgescheiden Belgen

¹⁰⁹ Het **11e Regiment Huzaren**, opgenomen in het Frans leger van keizer **Napoleon Bonaparte**, bestaat geheel uit Nederlanders en stamt af van de huzaren van het **Legioen Lichte Troepen van Rijngraaf van Salm (prins Frederik III van Salm-Kyrbourg)**, welk Legioen op 11 november 1784 wordt opgericht. Frederik III is tevens de laatste **baron van Boxtel** en **heer van Liempde**, hij sterft juli 1794 te Parijs onder de guillotine. In de nadagen van de heerschappij van keizer **Napoleon** weigeren de huzaren van het 11e Regiment Huzaren trouw aan de keizer te zweren, ondanks beloofde promoties. Ze werden daarop te Parijs gevangengezet en nadien bevrijd door de geallieerden, nadat Napoleon is verdreven.

Foto van het echtpaar Adam Keijzer en echtgenote Rosalie Keijzer-Ekkert op latere leeftijd. Opschrift achterzijde foto: Photographie van L. Stollenwerk Spiegel en Lijstenfabriek 's Bosch Zilveren medaille eerste provinciale tentoonstelling van nijverheid 's Hertogenbosch 1857. Deze foto is dus een herdruk van een eerder genomen foto: Rosalie overleed immers in 1855. Fotografie bestaat pas sinds enige decennia (1839, Daguerre).

Adam Keyzer, portret gemaakt in zijn Bredase periode. Als jeugdig kanonnier in dienst van Napoleon laat hij bijna het leven in Rusland. Als een van de weinige Nederlandse soldaten in de armee van Napoleon overleeft hij het Russische avontuur. Hij is achtendertig jaar als hij als wachtmeester honorair in 1823 commandant is van de Brigade Boxtel van de Koninklijke Marechaussee wordt. Deze functie vervult hij tot 1830. Samen met vrouw Rosalie en kinderen woont en werkt hij in het tot kazerne verbouwd pand aan de Rechterstraat (voormalige winkel Witteveen) Hij zal uiteindelijk in Maastricht terecht komen en als kapitein het korps Koninklijke Marechaussee verlaten.

Blijkens een aantekening in Adams staat van dienst bij de marechaussee doet **Adam** vanaf enig moment in 1830 dienst bij het mobiele leger¹¹⁰. Ook de reden wordt vermeld: *den opstand in België*.

Naast het verlies van België heeft de opperbevelhebber nog een ander probleem: door deze gebeurtenis zijn er van de tien compagnieën marechaussee van vóór de scheiding nog slechts twee over. Een groot deel van zijn marechausseeperoneel verblijft aldus in België, waar het onder de naam **Gendarmerie** blijft bestaan en tegenwoordig bekend is onder de Vlaamse naam **Rijkswacht**.

Aan de krijgsverrichtingen tegen het opstandige België neemt ook de, dan 41-jarige infanterie-kapitein **Wilhelmie**¹¹¹ deel, als commandant van 253 man behorende tot de **Vrijwillige Jagers**, verdeeld over 2 compagnieën en bestaande uit studenten van de **Hogeschool Utrecht** (Universiteit)¹¹². Op 15 november 1830 komen zij aan te Bergen op Zoom, waar zij gedurende ruim drie weken vestingdienst verrichten. Hun optreden blijkt respect af te dwingen, want hun commandant ontvangt daarvoor een koninklijke onderscheiding: de Militaire Willemsorde 4e klasse.

D. E. WILHELMIE

Ridder der Militaire Willem's Orde 4e Klasse
Kapitein der Vrijwillige Jagers van de Utrechtsche Hoogeschool

¹¹⁰ Staat van dienst KMar: Bij het mobiele Leger ter gelegenheid van den opstand in België in 1830.

¹¹¹ **Dulon Evertus Wilhelmie**, geb. 3 november 1789, overleden Boxtel, 13 december 1862.

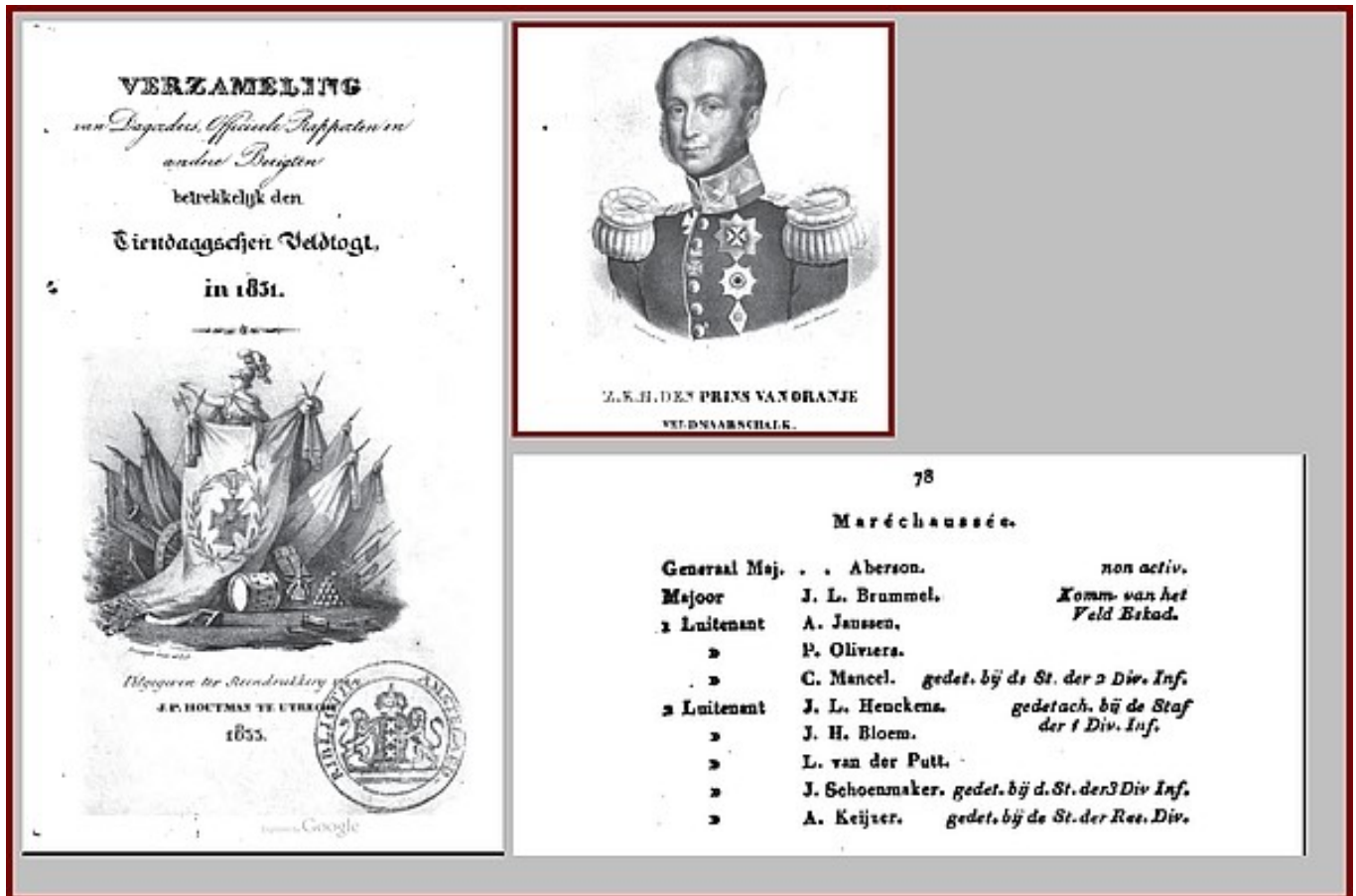
Nederlands kolonel der infanterie, Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse. Tijdens Belgische opstand als kapitein commandant van 2 compagnieën studenten Hogeschool Utrecht (Vrijwillige Jagers, sterkte 253 man). Laatste functie in de rang van kolonel als plaatselijk commandant van Maastricht (1848-1853). Gehuwd met Johanna Jacoba Mispelblom-Beijer, geb. Rotterdam 13 december 1792.

¹¹² **L.E. Bosch**: *De Kompagnie VRIJWILLIGE JAGERS der Utrechtsche Hoogeschool, Utrecht, 1831*.

Wilhelmie hier als kapitein, in Boxtel woont hij op Kasteel Stapelen. Later krijgt hij, evenals Keijzer, een functie in Maastricht

Adam neemt deel aan de Tiendaagse Veldtocht, augustus 1831

Adam neemt van 2 tot 12 augustus 1831 deel aan de Tiendaagse Veldtocht tegen de Belgen. Hij is dan als tweede luitenant gedetacheerd bij de Staf van de **Reserve Divisie**¹¹³.

Adam Keijzer neemt als tweede luitenant bij het Korps Marechaussee deel aan de Tiendaagse Veldtocht tegen België, augustus 1831. Hij is dan gedetacheerd bij de staf van de Reserve Divisie (onderste regel tekst rechtsonder vermeldt zijn naam).

¹¹³ Verzameling van Dagorders, Officieele rapporten en andere bergiten betrekkelijk den Tiendaagsche Veldtocht in 1831, Steendrukkerij J.P. Houtman te Utrecht, 1833.

Gijsbertus Martinus Cort Heyligers (geb. Heusden, 26 juli 1770, overl. Diepenveen, 16 november 1949). Neemt als 15-jarige dienst bij het Regiment Mariniers no. 21 van de Rijngraaf van Salm (tevens baron van Boxtel).

Is, als luitenant-generaal der infanterie, commandant van de Reserve Divisie - waar Adam Keijzer dient - tijdens de Tiendaagse Veldtocht tegen België.

Zijn divisie bestaat grotendeels uit schutterijbataljons, die minder hoog worden aangeslagen dan de reguliere bataljons (van linie)

Het vuurwapen waarmee de marechaussee dan is voorzien is de **vuursteenkarabijn M1825**, voorzien van bajonet.

Taken marechaussee tijdens Tiendaagse Veldtocht

De leden van het Korps Koninklijke Marechaussee die deelnemen aan de Tiendaagse Veldtocht zijn belast met speciale taken. Ze nemen niet direct deel aan de gevechtshandelingen. Uiteraard zijn ze gewapend en zullen ze vechten als ze worden aangevallen, doch dat is niet hun hoofdtaak.

Zij worden ingezet voor:

- tegengaan van desertie en opsporen van gedeserteerden;
- begeleiden van konvooien;
- transporteren van krijgsgevangenen;
- in het hoofdkwartier van de opperbevelhebber: uitvoeren van verkenningen en verrichten van ordonnansdiensten.

Over die ordonnansdienst wordt nog geschreven¹¹⁴:

Deze zoo gewichtige dienst werd toen vooral vervuld door het wapen der Marechaussée; hiervan was één veldescadron bij het leger ingedeeld onder een majoor en bij den staf van elke divisie één officier met de nodige manschappen, allen den rang hebbende van brigadier. Steeds achter de Divisie-generaal of brigade-commandant rijdende, waren zij in gestadige beweging door het overbrengen van orders. Ook bij

¹¹⁴ *Veldtogt der Heeren Studenten van de Hoogeschool te Leiden* (Leidse Jagers), J. Roemer, 1831.

den grooten staf van den Prins van Oranje deden eenige van dit wapen dienst. Allen waren uitgelezene en zeer vertrouwde militairen.

Verzameld op Woenselse Heide

Zaterdag 23 juli 1831 ligt de **Reserve Divisie** van generaal **Cort Heyligers** verzameld op de **Woenselse Heide** bij Eindhoven, alsmede een gebied tussen **Veghel** en **Gemert**. Onder hen bevindt zich tweede luitenant Adam Keijzer.

Drie dagen later, dinsdag 26 juli vindt er een schouw plaats voor koning **Willem I**, die drie dagen later het opperbevel zal overdragen aan zijn zoon, kroonprins **Willem Frederik**. Twee dagen eerder is te Brussel **Leopold van Saksen-Coburg** aangetreden als koning der Belgen.

Maandag 1 augustus is het veldleger gereed voor de aanval. De **Reserve Divisie** bevindt zich dan op de heide bij Son. Als de divisie in beweging komt, zet deze koers richting Eindhoven en vandaar naar Hasselt in België, met als opdracht de linkerflank te dekken. Vooral de eerste dagen is voornamelijk het weer de grootste vijand voor het oprukkende leger. De nachten zijn koud en de dagen zeer heet en droog. De bevoorrading laat veel te wensen over. Er is vooral gebrek aan vers drinkwater. Er wordt gedronken uit poelen en sloten, met veel ziekte tot gevolg. Soldaten gooien uitrustingsstukken en kledingweg om minder te hoeven dragen en minder last te hebben van de hitte.

Dinsdag 2 augustus is het prachtig weer en wordt weinig weerstand ondervonden van de vijand, die intussen door heeft dat Nederland de grens is overgetrokken, doch nog geen benul heeft wat het eigenlijke doel van de Nederlanders is. De divisie verblijft dan bij **Wilrijt**.

Donderdag 4 augustus verplaatst de Reserve Divisie zich verder naar het zuiden. De divisie blijft op de achtergrond in de omgeving van **Lommel** en **Overpelt**.

Vrijdag 5 augustus gaat de Reserve Divisie verder op weg, aanvankelijk richting **Hasselt**, doch orders wijzigen die koers in richting van **Hechtel**.

Zaterdag 6 augustus. De opperbevelhebber bestempelt deze dag tot rustdag, hoewel zijn troepen nog geen uitputtende slag hebben geleverd. De **Reserve Divisie** wordt naar voren gebracht, teneinde een dag later deel te nemen aan een grote aanval op het (Belgische) **Maasleger** van generaal **Daine**. Tijdens die verplaatsing komt het tot een gevecht bij **Houthalen**.

Van de **Reserve Divisie** verliezen 16 man het leven, er zijn 78 gewonden.

Mijn Hoofdkwartier is hier te *Gheel* gevestigd.
De geheele armee zal morgen, den 6 dezer, rustdag houden, en in de vroeger' gemelde posities blijven.

De Opperbevelhebber van het leger,
(*was get.*) WILLEM PRINS VAN ORANJE.

Uit de rapportage d.d. 5 augustus 1831 van opperbevelhebber Willem, prins van Oranje aan zijn vader, koning Willem I Zaterdag 6 augustus wordt een rustdag gehouden

Zondag 7 augustus verplaatst de Reserve Divisie zich over Beringen naar Heusden.

AAN DEN KONING.

Hoofdkwartier DIEST den 7 Aug. 1831.

Ik heb de eer uwe Majesteit te berigten, dat ik heden morgen mijn Hoofdkwartier alhier te *Diest* heb gevestigd.

De tweede divisie heeft positie genomen te *Herck* op de helft van den afstand tusschen *Diest* en *Hasselt*.

Het korps van den Luitenant Generaal *Cort Heyligers* is te *Heusden* gevestigd.*

Volgens herhaalde berigten van dien Generaal, moeten bij de gevechten, die plaats hebben gehad, de Schutterijen zich telkens door den voorbeeldigsten krijgsmoed onderscheiden hebben.

De Opperbevelhebber van het leger,
(*was get.*) WILLEM PRINS VAN ORANJE.

De generaal Cort Heyligers is commandant van de Reserve Divisie waartoe ook Adam Keijzer behoort

Maandag 8 augustus wordt *Hasselt* ingesloten. De Reserve divisie wordt daarbij opgesteld tussen *Zolder* en *Zonhoven*. De Belgische generaal *Daine* en de troepen van zijn Maasleger ontvluchten de stad over de weg naar *Tongeren*. De brigade lichte cavalerie van de generaal-majoor *Boreel* zet de achtervolging in, tot aan de andere zijde van het dorp *Wimmertingen*. Hierbij maken de mannen van *Boreel* omstreeks

honderd Belgische militairen van alle wapens krijgsgevangen. Tevens worden 3 zesponders (kanonnen), 2 houwitsers en 7 caissons voor kanonnen en houwitsers, alsmede veel cavalerie- en treinpaarden en veel wagens met uitrustingsstukken buitgemaakt. Onder de buitgemaakte kanonnen zijn ook die, welke later zijn bedoeld om het ijzeren herinneringskruis¹¹⁵ van te maken.

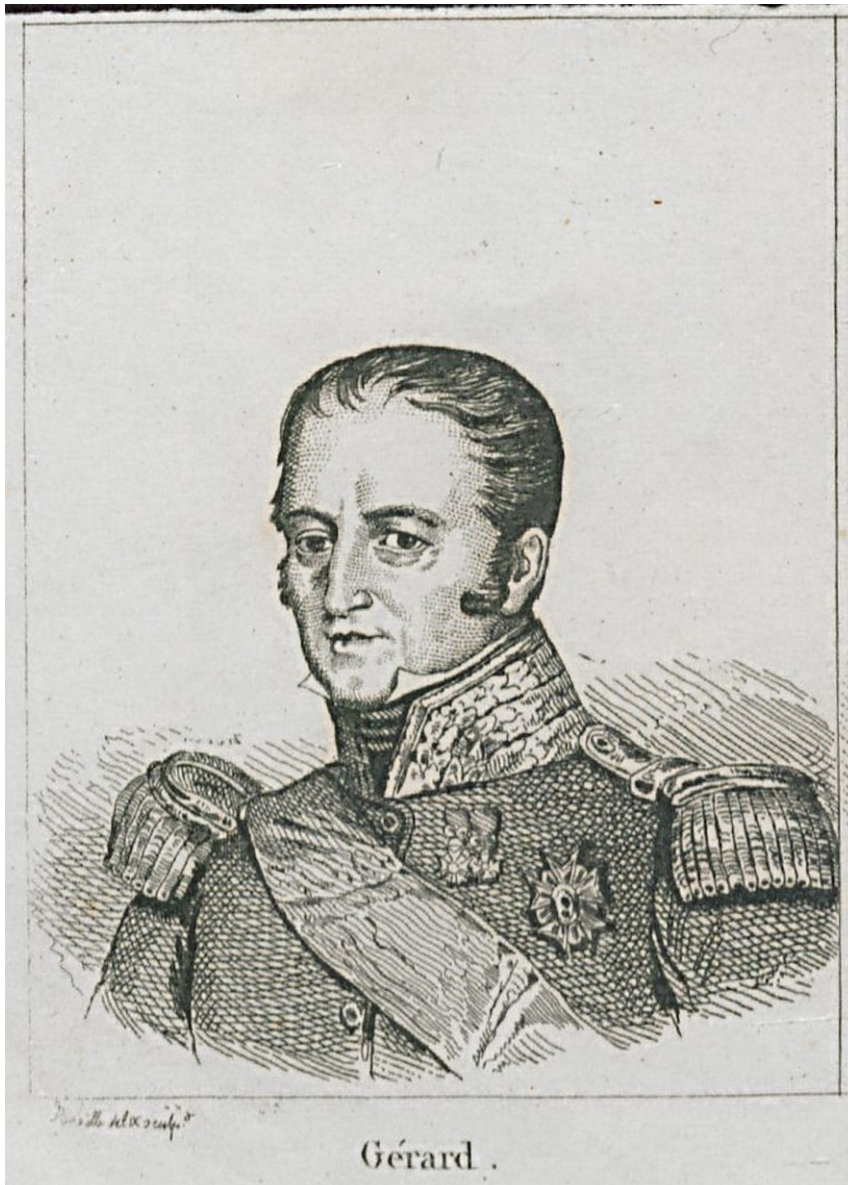
Nederland gedwongen België te verlaten

Internationale diplomatie leidt er intussen toe, dat de grote mogendheden van mening zijn dat het zo welletjes is en dat Nederland België dient te verlaten. Frankrijk is bereid een leger te leveren om dat, indien nodig, gewapenderhand, af te dwingen.

Dinsdag 9 augustus staat op de grens tussen Frankrijk en België de Franse maarschalk **Gérard** met een leger paraat, om op het eerste teken de

¹¹⁵ Er wordt wel beweerd dat het brons van deze kanonnen niet geschikt is om er de kruizen van de maken.

grens over te steken en de Hollanders te verdrijven... Door de haast waarmee dit Franse leger is begonnen aan haar opdracht, oogt, in ieder geval een deel ervan, bij aankomst in de omgeving van de Nederlandse troepen in België, niet bepaald fit. Daarenboven had het gebrek aan de nodige voorzieningen, den kaan aan voedsel en water¹¹⁶

De Franse maarschalk Gérard¹¹⁷ (Universiteitsbibliotheek Antwerpen)

¹¹⁶ Militaire Spectator, p. 173: artikel van F. de Bas 'Kijkjes in een dagboek' uit 1882, vervolg en slot van no. 2, blz. 82.

¹¹⁷ **Étienne Maurice Gérard**, geb. Damvillers 4 april 1773, overl. Parijs 17 april 1852 (79). Frans legerofficier ten tijd van de Franse Revolutie en de periode **Napoleon I**. In 1813 verheven tot graaf, in 1830 benoemd tot maarschalk van Frankrijk. Commandant Armée du Nord.

Woensdag 10 augustus krijgt de Reserve Divisie opdracht om twee brigades te leveren: één ervan moet naar **Hasselt**, de andere naar **Helchteren**, teneinde vijandelijke naderingen vanuit **Venlo**, **Roermond** en **Weert** te kunnen tegenhouden.

Inmiddels zijn Franse troepen begonnen, in drie colonnes, België binnen te trekken.

In de omstreken van Hasselt wordt de Prins van Oranje bijna slachtoffer van Belgisch verraad. Een blauwkiel heeft zich, met geladen geweer en pistolen in het loof van een aardappelveld, niet ver van den groten weg verscholen, met oogmerk om den Kroonprins bij het voorbij trekken der Nederlandsche troepen, verradelijk om het leven te brengen. Gelukkig wordt deze onverlaat door eenen Maréchaussee nog in tijds ontdekt en gevat. Het is een voormalig drukkers-gezel van den beruchten Courier des Pays-Bas¹¹⁸.

Donderdag 11 augustus ontvangt opperbevelhebber de prins van Oranje in zijn dan te **Tienen** gevestigde hoofdkwartier bericht van zijn vader, koning **Willem I**, dat de vijandelikheden moeten worden gestaakt, zodra Franse troepen dreigen zich in de strijd te gaan mengen. Kort voordat zulks gebeurt, vindt nog de Slag bij Boutersem plaats.

¹¹⁸ *Merkwaardigheden uit den Tiendaagschen Veldtocht der Nederlanders in België*, door J. Olivier jr. te Amsterdam bij G.J.A. Beijerinck, 1834.

Militaire Spectator.

Het is bekend, dat het linker-voorbeen van het paard, waarop de Prins *van Oranje*, op den 12den augustus 1831, bij het deboucheren uit Boutersem, gezeten was, door eenen kanonskogel werd weggeslagen. Het toeval wilde echter, dat beide de Prinsen, op een en denzelfden dag en bijna in hetzelfde uur, uit een oogenblikkelijk gevaar gered werden. Kort na het opgenoemde voorval met den Prins van *Oranje*, vloog een kanonskogel zoodigt voorbij het hoofd van den Prins *Frederik*, dat hoogstdezelfs hoed door de drukking der lucht aan den eenen kant sterk werd ingedrukt. De Prins toonde zulks, met den vinger naar dezen indruk wijzende, aan een', in de nabijheid zijnde, hoofd-officier, en begon te glimlagchen. Meer koelbloedigheid konde men toch in zulke oogenblikken niet betoonen.

Slag bij Boutersem, 12 augustus 1831, paard Alice van de kroonprins is voorbeen afgeschoten door een kanonskogel. De majoor Hojel¹¹⁹ biedt de prins zijn paard aan

¹¹⁹ Naamgever latere **Hojel**-kazerne, Croeselaan te Utrecht, vestingartillerie 1888-1990.

Militaire Spectator.

Hoevele soortgelijke voorbeelden van vreemde veldheeren ook zijn aan te halen, gelooven wij, met gerustheid, als eene bewezene waarheid te kunnen aanvoeren, dat, wat persoonlijken moed aanbetreft, onze veldheer, de Prins *van Oranje*, allen overtreft. Dit is geene vleitaal, maar het is de taal der waarachtige geschiedenis. Wanneer de Fransche troepen in Spanje een koen waagstuk, of eene stoute verkenning, bij het Engelsche hulpleger, zagen plaats hebben, dan was het reeds tot spreekwoord bij hen geworden: *C'est le Prince d'Orange!* (Z. K. H. was destijds adjudant bij den Hertog van *Wellington*). De slag van Waterloo, zijn meer dan stoutmoedige intogt in het oproerige Brussel, de schermutseling bij Poppel, de verkenning des vijands buiten Hasselt, en de gevechten bij Boutersem en Leuven (augustus 1831), waar hij altijd te midden der voorste tirailleurs en het hevigste kanon- en geweervuur was, en overal dezelfde koelbloedige geestkracht aan den dag legde, kunnen het bovengezegde staven en bevestigen. Daár, waar het gevaar het hevigste woedde, was men ook verzekerd, den witten vederbos des veldheers te ontmoeten, en bij de laatste opgenoemde gevechten, zag men dezen nimmer zonder den vederbos van den Prins *Frederik der Nederlanden*.

De Militaire Spectator stelt (over)moed en eigen voorbeeld van legeraanvoerders anno 1834 nog als voorbeeld zoals het hoort. Daar wordt tegenwoordig anders over gedacht. Verlies van een leider betekent in veel gevallen verlies van de eenheid. Witte pluimen op het hoofddeksel van de hoogste legeraanvoerders zijn een gewild doelwit!

Bij andere beschrijvingen van het voorval tijdens de **Slag bij Boutersem** wordt wel geschreven over een *verdwaalde kanonskogel*, bepaald een understatement: die kogel is niet verdwaald, doch treft zijn doel nèt niet. De vijand is er op uit om met onder meer artillerievuur aanvoerders uit te schakelen, met als onmiddellijk bijkomend gevolg ook demoralisatie van de troep!

Vrijdag 12 augustus is de Nederlandse invasiemacht drukdoende om **Leuven** in te nemen, als de opperbevelhebber namens de Engelse gezant een bericht ontvangt dat Engeland en Frankrijk eisen dat Nederland de strijd staakt. Zo niet, dan verklaren beide genoemde landen zich in oorlog met Nederland.

Friese miliciens getuige van contact tussen Franse generaal en commandant 2e Divisie Ruurd Jans Deelstra¹²⁰, een Friese milicien, ingedeeld bij de 18e Afdeling Infanterie van de 2e Divisie, die deelneemt aan de Tiendaagse Veldtocht houdt daarvan een dagboek bij. Hij is die dag – 12 augustus 1831 – getuige van contact tussen een Franse generaal (**maarschalk Gérard?**) en zijn divisiecommandant, de **luitenant-generaal de Hertog van Saksen-Weimar**. We vermelden hierna zijn desbetreffende aantekening in zijn dagboek:

En den 12 Augustus voor Leuven. Hier kwamen wij nagenoeg of halfweg Brussel en Leuven op de straatweg en hier zagen zij een Franse generaal met de koets met 4 paarden staan, welke generaal met onze Divisie Generaal den Hertog van Saksen Wiemar eenige woorden verwisselde, welke wij naderhand vernamen een bevelhebber te zijn van eenige duizenden Fransen welke België waren binnengetrokken om ons te noodzaaken om de vijandelijkheden te staaken.

Ook een andere, een dagboek bijhoudende, deelnemer aan de veldtocht maakt gewag van de Franse **maarschalk Gérard**. Het is de, Hiervoor reeds meermalen geciteerde Veenendaalse soldaat **Johannes Hardeman**, die daarover noteert:

Kort daarop zag men den Franschen Generaal Gerard zich naar den Kroonprins begeven. Zo ontwaarden wij toen dat er zich een aanzienlijk Fransch leger in derzelver nabijheid bevond, dientengevolgen de voorwaardsche overwinnende marschen zouden gestaakt worden en wij den lden daaraanvolgende de terugmarsch naar den oudvaderlandschen grond zouden aanvaarden, welke gewaarwording op dat oogenblik een algemeene vreugde onder ons veroorzaakte.

Leuven is omsingeld, doch plotseling doet een groep Belgische cavaleristen een uitval en ontsnappen. Later blijkt dat onder hen zich koning **Leopold bevindt**.

¹²⁰ **Ruurd Jans Deelstra**, geb Tietjerksteradeel op 10 maart 1811. Opkomst op 1 mei 1830 bij het 15^e Regiment Infanterie. Ingedeeld als milicien voor de tijd van 5 jaren als zijnde loteling van de lichte 1830 uit de Provincie Friesland, Tietjerksteradeel, onder nr. 31 Reserve. Bij gelegenheid van de opstand van België op 5 oktober 1830 te Leeuwarden opgekomen, ingedeeld bij de 8^e Afdeling, op 8 november 1830 ingedeeld bij de 18e Afdeling. Neemt deel aan de Tiendaagse Veldtocht. Ontvangt te Vessem op 13 juli 1832 het IJzeren Kruis. Op 11 december 1835 met onbepaald verlof naar huis.

Pagn. 269

DE VLIJGT VAN LEOPOLD.

Het komt, onder druk van de Franse en Engelse gezanten - de Franse interventiemacht van generaal Gérard is opgerukt tot aan **Waver** - tot een wapenstilstand¹²¹.

¹²¹ **De Vrede van Pellenberg** (Pellenberg is thans een dorp in de Belgische provincie **Vlaams-Brabant** en is een deelgemeente van **Lubbeek**). De Nederlandse kroonprins verblijft ten tijde van het tekenen van de vrede in de directe omgeving van het **Kasteel Pellenberg**.

CAPITULATIE VAN LEUVEN.

De kroonprins tevens opperbevelhebber, is aanwezig bij zijn troepen die bij Leuven liggen. Hij beveelt zijn troepen zich te verplaatsen tot onder de wallen van de stad Leuven. De Belgen trekken zich terug tot in de stad zelf. De situatie blijft, voornamelijk aan Belgische zijde, zeer nerveus en gespannen. Hun vestinggeschut op de wallen blijft daarbij intact.

Het gaat mis

Omstreeks twee uur in de middag laat een Belgische artillerieskapitein die kanonnen het vuur openen. Ook geweervuur, van beide zijden, mengt zich in het kabaal dat omstreeks één uur lang aanhoudt. Ook burgers sneuvelen. Bij de **Tiense Poort** vliegt een kruitwagen in de lucht. Er moeten nieuwe onderhandelingen aan de te pas komen om de nerveuze Belgen te overtuigen dat er toch echt een wapenstilstand van kracht is.

Het voorval is weliswaar een omissie aan Belgische zijde, doch het kost alsnog vijftig Nederlandse militairen het leven. Onder hen is de marechaussee te paard **Hendrik**

Hulsbos¹²²,

geboren in hetzelfde jaar als **Adam Keijzer**. **Hulsbos** bevindt zich dan niet ver van de locatie waar opperbevelhebber de prins van Oranje aanwezig is.

De Nederlandse troepen brengen de daaropvolgende nacht door op het terrein rond de stad Leuven.

Vooruitziende blik

Een van de ooggetuigen van dit gebeuren is wederom **Johannes Hardeman**, hij geeft blijk een voortuitziende blik te hebben. Hij noteert daarover in zijn dagboek:

De vijand, in de stad zijnde, zonden een Parlementair tot den Kroonprins ten einde 5 uren stilstand der wapenen te verzoeken, mits den kroonprins zijne troepen onverhinderd tot onder de muuren van Leuven zoud voortbrengen, zo als ook geschiede. Wij, die in het minst van deze onderhandelingen niet bewust waaren, waren zeer verwonderd op zo een korte afstand (dat wij hun kanonnen op de wal zien staan konden) onverhinderd genaderd te zijn. Te meer was men verwonderd toen er bevel 'de geweren aan rotten', daaruit te marscheeren, de ransels af te leggen en onder het bereik van 's-vijands geschut, dat op ons scheen gerigt te staan, te rusten. Maar nauwelijks waren wij geleden, of wij werden begroet door een hagelbui van kanonkogels en blikke dozen die men allertwegen zag vallen en zal u dus niet behoeve te zeggen dat op dat oogenblik verslagenheid als uit elks gelaat te lezen was, want wij stonden daar als ontwapend voor het kanonvuur en den door ons verwacht wordende aanvallenden vijand, blootgesteld. Een ieder deed zoo spoedig zijn ransel om en marscheerde onder het bulderen van 's-vijands geschut in de beste orde naar onze wapenen. Daar gaf onze Brigade kommandant, den Lt. Colonel Sprenger, bevel van te retireren. Op dat kommando zag men verschillende Bat. veele manschappen zonder wapenen in wanorde wegloopen! En maakten het dus onze officieren moeilijk om de manschappen in hunne gelederen te houden, want zodra als men in die omstandigheden zijnde, ziet loopen of vluchten, is men weldra genegen dit voorbeeld te volgen en zijn dikwijls alle pogingen tot herstel der orde machteloos. Schier gelukte het onze officieren het Bat. in de beste orde te doen voortgaan. Zindelijk kwamen wij van die hooge bouwlanden voor een laag invallende rijweg, die van onze zijde met een waterloze sloot, 6 à 7 voeten diep, omgeven was. Het kanonvuur werd hoe langer hoe heviger, wij vreesden dus niet om van die hoogte daar in te vallen, wijl wij genoemde weg als een veilige schuilplaats voor ons beschouwden. Op deze weg bevonden zich verschillende Bat., die aldaar in de grootste verwarring voortmarcheerden. Daar kwam ons Bataillon tusschen in vallen en behoef dus niet te zeggen in welke wanorde en omstandigheden wij daar verkeerden en men ontzag zich niet om te zeggen: 'het is verraad!' 'Ja', voegde men er bij, 'straks koomd des vijands Kavelarie en wij zijn gevangen of dood!' Eindelijk kwamen wij weder op de vlakke bouwlanden en zagen aldaar dat ons gevaar niet zo groot was dan wij hetzelve wel beschouwd hadden, doordien de 1ste. Brigade aldaar in slagorde geschaard stond. Wij verzamelden ons zo spoedig mogelijk en bekwamen dan het bevel van voorwaards te rukken, hetwelk ons als een zeer gevaarlijke onderneming toescheen, want wij zagen de gemelde Brigade Kurassiers, welke aan den regterzijde der straatweg geschaard stond, vergezeld van een groot gedeelte der Artillerie, als in overhaasting retireren. Den Colonel der Kurassiers met zijn zoon zag men wegdragen, die

¹²² **Hendrik Hulsbos**, geboren 1 juni 1785, medio augustus 1831 deel uitmakend van de 1e Compagnie van het Veldeskadron Koninklijke Marechaussee bij het Mobiele Leger. Hij sneuvelt op 12 augustus 1831 bij Leuven. Zijn naam staat als eerste vermeld in het Gulden Boek van de Koninklijke Marechaussee, waarvan de eerste versie in 1934 het licht ziet.

beiden hun been verlooren hadden. Wij marscheerden tegen des vijands donderend geschut voorwaards en hoe gevaarvol ook onze uitzichten mogten zijn, deed zich echter een algemeen 'hurah!' het geroep van 'Leve de Prins van Oranje' allerwegen hooren! Deze voorwaardsche beweging had ten doel om onze stukken, die op een hooge berg, gericht op de stad, stonden, los te branden, voor derzelver overrompeling de vijandelijke tiraileurs uit de stad kwamen opzetten, te dekken. Wij, met een Bat. der Frieze Schutters en met een gedeelte der 17ste Afdeling, begaven ons voor genoemde hoogte. Daar zijnde gaf de Brigade Kommandant dadelijk bevel om allen op den grond neder te liggen. Zo waren wij aldaar tusschen des vijands- en ons kanonvuur voor de grootste gevaren blootgesteld. Ja wij waren daar als door een hagelbui van kanon- en geweerkogels (de tiralleurs waren ons ook nabij) begroet! Doch, daar de vijand nu als altijd hunne stukken te hoog gericht hadden, vielen er van ons zeer weinig. Terwijl wij daar ter neder gelegen waren, zagen wij van tijd tot tijd de Kroonprins, die slechts nog weinige oogenblikken geleden door een kanonkogel de voorbenen van zijn paard waren verbrijzeld geworden, allerwegen heen snellende bevelen geven. Eindelijk kwam er weder bevel om te retireren. Toen men opgerezen was en retirerende was, vielen er nog veelen van de Friezen en der 17de Afdeling, terwijl er van ons slechts een schutter door een geweerkogel aan het been gewond werd en een Tamboer door een kanonkogel zijn trom voor het lijf werd weggeschoten. Wij namen toen onze schuilplaats achter een zeer groot Logement dat aan den linkerzijde der straatweg stond en vernamen toen dat de stad ook aan de andere zijde door de onze beschoten werd, hetwelk spoedig ten gevolge had dat de vijand een Parlementair met de witte vlag tot den Kroonprins zond om te capituleeren, waarop onze Brigade Kommandant spoedig bij ons kwam, zeggende: 'Goede tijding jongens, er is gekapituleerd. Morgen voor 12 uren zal de vijand de stad ruimen en wij binnen dezelve trekken!' Waarop men een algemeen 'hurah!' hoorde aanheffen. Kort daarop zag men den Franschen Generaal Gerard zich naar den Kroonprins begeven. Zo ontwaarden wij toen dat er zich een aanzienlijk Fransch leger in derzelver nabijheid bevond, dientengevolgen de voorwaardsche overwinnende marschen zouden gestaakt worden en wij den 14den daaraanvolgende de terugmarsch naar den oudvaderlandschen grond zouden aanvaarden, welke gewaarwording op dat oogenblik een algemeene vreugde onder ons veroorzaakte.

De volgende dag, zaterdag 13 augustus, trekken de Nederlandse troepen alsnog Leuven binnen en houden er een (overwinnings)parade. Opperbevelhebber, de prins van Oranje bezoekt er onder meer een herberg waar hij wat drinkt, om vervolgens elders in de stad een maaltijd te gebruiken. De kort tevoren getekende overeenkomst bepaalt, dat de Nederlandse troepen niet in Leuven mogen overnachten. Daarom vertrekt de prins tegen het vallen van de avond met zijn troepen weg uit de stad en zet koers naar Tienen.

Tijdens de gevechten in België is het kanongebulder - blijkens berichten - tot in Bostel te horen. De natuur is in die tijd veel minder vervuild door allerlei andere geluiden en geruis, waardoor geluiden van verre eerder gehoord kunnen worden.

Donderdag 18 augustus trekt de Reserve Divisie van luitenant-generaal **Cort Heyligers** onder meer door Heeze. Daarvan is een beschrijving bewaard gebleven:

18 Augustus de divisie van den generaal Cort Heyligers door Heeze en Leende, na Someren, Asten, Deurne, etc. gepasseerd, hebbende bij zich een groot aantal koeijen en ossen, die zij uit Belgien hebben meegebracht; deze troepen zagen er erbarmelijk uit; de riemen in plaats van

*wit geel; de geweren gantsch geroest; vele soldaten en officieren in lage tijd niet geschoren, etc.*¹²³

Hun mars terug naar Nederland begint op 16 augustus met het verlaten van Hasselt. Vier dagen later, 20 augustus is het hoofdkwartier van generaal Cort Heyligers weer te Sint-Oedenrode gevestigd.

De streek Heeze-Leende en omgeving is ook lange tijd toneel van doortrekkende en voor één of meer nachten in de dorpen verblijvende militaire onderdelen. Zo passeren op 19 en 20 augustus dat jaar zo'n 7.000 man van de 2e Divisie van Van Saksen-Weimar-Eisenach Heeze-Leende, waarbij ze een groot aantal karren vorderen.

Zaterdag 20 augustus bericht de opperbevelhebber vanuit zijn hoofdkwartier dat dan in Eindhoven is neergestreken aan zijn vader de koning, dat alle Nederlandse troepen op vaderlandse bodem zijn teruggekeerd. De **Reserve Divisie** zal een dag later, zondag 21 augustus, in kantonnement gaan in de omgeving van Sint-Oedenrode.

Het veldleger is terug in Noord-Brabant, voorts zijn op dat moment nog in Nederlandse handen de vestingen Antwerpen, Luxemburg en Maastricht.

Aldus eindigt het kortstondig verblijf van Nederlands veldleger in België. De verliezen bedragen ruim 1.100 doden, gewonden en vermisten.

Tweede luitenant **Adam Keijzer** kan daarna beginnen aan het meest vreedzame deel van zijn leven: hij heeft dan nog een kleine dertig jaar te gaan. Zijn volgende standplaats wordt, waarschijnlijk, Eindhoven.

Oorlogsbuit komt naar Boxtel

De Tiendaagse Veldtocht is nog geen week voorbij als op donderdag achttien augustus 1831, vanuit Eindhoven, te Boxtel het groot reservepark van het leger aankomt. Een reservepark omvat alles dat het leger in reserve houdt alsmede onderdelen teneinde verloren of defect geraakte wapens of uitrustingsstukken te kunnen vervangen. Daaronder is nu ook de krijgsbuit, door de Bossche Schutterij begeleid, de op de weg van Hasselt naar Tongeren veroverde Belgische kanonnen: drie zesponders en twee korte houwiters van vijftien duim (stukken geschut), smidswagens, zeven transport- en ambulancewagens, een kruitwagen en vijftig karren met buskruit, ransels etc.

Enige van deze kanonnen zullen later worden gesmolten teneinde er metalen herinneringskruizen voor deelnemers aan de Tiendaagse Veldtocht van te maken¹²⁴. Een dag later vrijdag negentien augustus, arriveert de stoet in 's-Hertogenbosch, begeleid

¹²³ Kronijk of Aantekening der merkwaardige voorvallen binnen de gemeente Heeze en eenige omliggende dorpen en enkele welken algemene belangstelling verdienen (1953), Henricus van Moorsel, p. 62.

¹²⁴ Er bestaat twijfel of het ijzer van deze kanonnen geschikt was om de herinneringskruizen van te produceren.

door de in het veld geweest zijnde compagnie van de **Bossche Schutterij** onder commando van **J.F. ridder van der Schueren**.

Aan de stadspoort wordt men verwelkomd door burgemeester **A.G. Verheijen**. Onder luid en herhaald geroep *Leve de koning!* trekt men vervolgens naar de **Esplanade**, een inmiddels verdwenen plein te 's-Hertogenbosch. Na de Vestingwet van 1874 wordt op de plek waar de Esplanade lag gebouwd, onder andere een concertgebouw (1884) en, aan de Jan Heinstraat, een gereformeerde kerk. De voorgevel van het concertgebouw wordt bij een gasontploffing in 1965 ernstig beschadigd en jaren later afgebroken. Ervoor in de plaats verrijst de huidige bioscoop **Euro-Cinema**.

Commandant Bossche Schutterij
Mr. Leonard Anthonie Lichtenvelt¹²⁵

De commandant van de Bossche Schutterij mr. Leonard Anthonie Lichtenvelt (1795-1873)

Als augustus 1830 ook de Bossche Schutterij zich opmaakt voor vertrek met de Tiendaagse Veldtocht, reik kroonprins Willem op het plein bij de Citadelkazerne aan de schutterij een

¹²⁵ **Leonard Anthonie Lichtenvelt**, R.K., geb. 's-Hertogenbosch 28 oktober 1795, overl. Hyères (FR) 29 oktober 1873. Zoon van **Daniël Lichtenvelt** (17...-18150 en **Maria Anna Bartolomea van Geel** (18...-1810) Zijn vader heeft op het adres Hinthamerstraat 52 pand De Gulden zin een winkel in koloniale waren, een jeneverstokerij en een chocolademolen. Studeert rechten in Leiden. Niet-praktizerend katholiek. Woont aanvankelijk samen met de protestantse Henriëtte Johanna Wils (1795-1858) met wie hij later trouwt. Kinderen worden 'vrij' opgevoed. Beviend met koning Willem II, rechter, diverse malen minister: van Katholieke Eeredienst en van Buitenblandse zaken. Staatsraad. Gezant in Frankrijk. Regeringscommissaris in Limburg bij dreigende ongeregelheden in 1848.

vaandel uit. Lightenvelt is dan nog kapitein bij die schutterij. Hij neemt zelf geen deel aan de veldtocht. Hij is in 's-Hertogenbosch gebonden aan het verrichten van garnizoensdiensten. Later zal hij als majoor commandant van de Bossche Schutterij optreden. Negen jaar nadat formeel vrede is gesloten met België (1839) raast revolutie door Europa. Ook in het Hertogdom Limburg is het onrustig. Vooral op het platteland heerst een anti-Nederlands en pro-Duits sentiment. Limburg maakt dan nog deel uit van de Duitse Statenbond. Lightenvelt wordt in 1848 als regeringscommissaris naar Limburg gezonden, teneinde daar met de gouverneur en militaire commandant te overleggen over de situatie en te bezien wat men het beste kan doen. Uitkomst is dat **L.F.H. Beerenbroek** wordt benoemd tot commissaris namens de Nederlandse regering bij de Duitse bond. Kort erna loopt alles gelukkig met een sissier af. Lightenvelts laatste functie is die van gezant in Frankrijk. Als zodanig schaatst hij op zeker moment met de Franse keizerin Eugénie op de bevroren vijver in het Bois de Boulogne. Haar man is keizer Napoleon III en is de zoon is van **Hortense de Beauharnais** die gehuwd was met koning **Lodewijk Napoleon** van Holland. Haar vader, **Alexandre de Beauharnais** was bevriend met de laatste heer van Boxtel, **prins Frederik III van Salm-Kyrbourg**. Alexandre en Frederik III worden beiden op dezelfde dag in juli 1794 in Parijs onder de guillotine onthoofd.

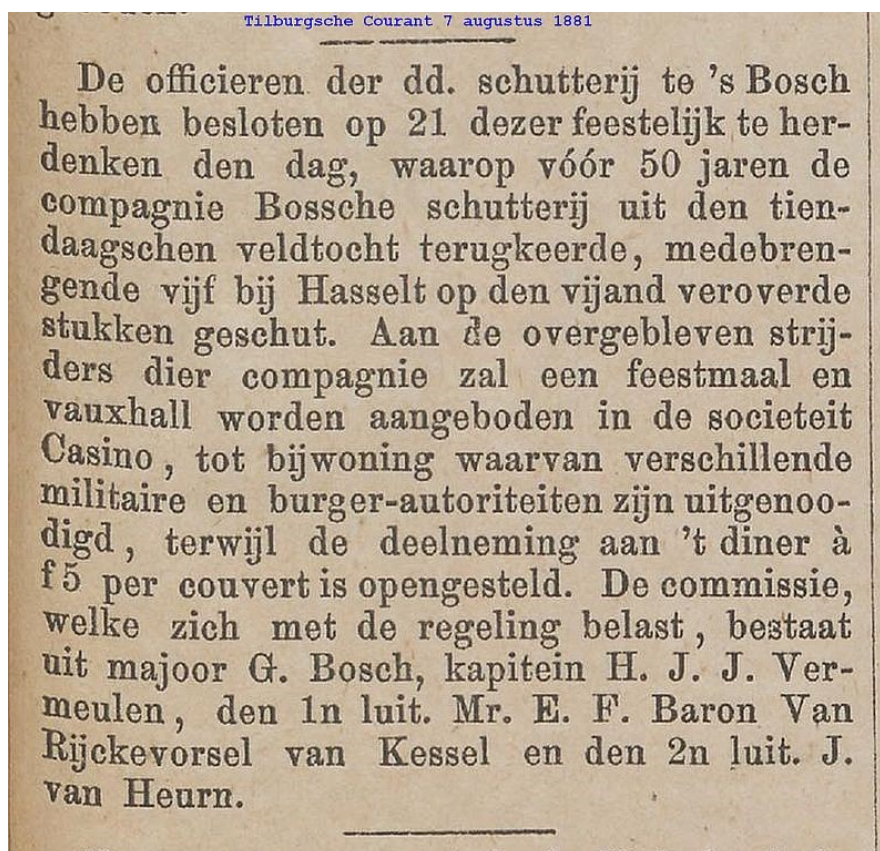

Mr. L.H. Lightenvelt, foto door de beroemde Franse fotograaf Félix Nadar¹²⁶.

Krijgsgevangenen en buit arriveren in 's-Hertogenbosch

Zaterdag twintig augustus 1831 arriveren in de vesting 's-Hertogenbosch een honderdtal Belgische krijgsgevangenen, waaronder negen officieren. Ze worden ingescheept om verder vervoerd te worden. Maandag tweeëntwintig augustus vertrekt de karavaan met buitgemaakte spullen weer uit 's-Hertogenbosch. Mogelijk gaat het reservepark richting Oss waar het zijn stek heeft. De buitgemaakte stukken geschut worden richting Delft vervoerd.

Te 's-Hertogenbosch zal een halve eeuw later onder meer feestelijk het feit worden herdacht dat de op België veroverde stukken geschut in die stad werden binnen gevoerd.

De Bossche Schutterij herdenkt op zondag 21 augustus 1881 feestelijk dat zij een halve eeuw eerder terugkeerde in de stad na afloop van de Tiendaagse Veldtocht tegen België, plus het feit dat daarbij 5 stukken geschut werden meegebracht die bij Hasselt op de vijand waren buitgemaakt.

Kroonprins wordt te Delft afgehaald

Dinsdag drieëntwintig augustus 1831 is de weg die de koninklijke stoet naar **Paleis Noordeinde** zal nemen rijk versierd met loof- en bloemfestoenen, guirlandes en slingers. De Haagse Stedelijke Schutterij te paard haalt de kroonprins in Delft op en begeleidt hem en zijn stoet naar 's-Gravenhage waar men omstreeks half drie in de middag aankomt bij het paleis. Op de verjaardag van koning Willem I een dag later, woensdag vierentwintig augustus, staan de buitgemaakte stukken geschut 's morgens te tien uur op de binnenplaats van paleis Noordeinde opgesteld en worden door de kroonprins veldmaarschalk aan zijn vader

¹²⁶ Pseudoniem voor **Gaspard-Félix Tournachon** (1820-1910).

aangeboden.

Koning Willem I aanvaardt het cadeau en schenkt vervolgens twee van die stukken weer aan zijn zoon de kroonprins en bestemt later, bij besluit nummer zeventig van twaalf september 1831, de overige drie stukken om te worden gesmolten teneinde te dienen als herinneringskruis voor de deelnemers aan de veldtocht. Daarna worden die dag de stukken geschut naar het Buitenhof vervoerd, waar een grote parade wordt gehouden, georganiseerd door de Stedelijke Schutterij. 's Avonds bezoekt de koninklijke familie de schouwburg waar twee stukken worden opgevoerd: *Zoë* of *De geleerde minnaar* en *De Tamboer van de Landmilitie* of *De Geldersche Bruiloft*.

De Arnheemsche Courant opent een dag later, donderdag vijftwintig augustus, met een over de gehele voorpagina afgedrukt gedicht van **Robidé van der Aa**¹²⁷, een lofzang op de koning.

Veldmaarschalk en erfprins van Oranje woont inwijding orgel bij

Zondagochtend 13 november 1831 woont de Erfprins van Oranje samen met zijn zoon **Alexander** de inwijding bij van het nieuwe **Bätzorgel** in de, dan nog jonge, Nederlands Hervormde Kerk¹²⁸ aan de Kerkstraat - nabij de Markt - in 's-Hertogenbosch. Het gloednieuwe instrument wordt bij die gelegenheid bespeeld door de blinde organist **Daniël Brachthuyzer**. Twee dagen later verzorgt deze organist zijn eerste concert op dit instrument, waarbij hij - zeer toepasselijk voor de tijdgeest - een *orgelmatige voorstelling eener bataille* ten gehore brengt: oorlogsgeluiden op het orgel¹²⁹.

¹²⁷ **Christianus Petrus Eliza Robidé van der Aa** (1791-1851), jurist en auteur.

¹²⁸ Nederlands Hervormde Kerk, Kerkstraat 's-Hertogenbosch, aanbesteding bouw op 4-9-1819, ingebruikname volgt op zondag 6 januari 1822. Het daar in 1831 geplaatste Bätzorgel (Utrecht) wordt laatstelijk gerestaureerd medio 2015 en in november dat jaar weer in gebruik genomen.

¹²⁹ Brabants Orgelrijkdom 2015, uitgave van de Brabantse Orgelfederatie.

De Grote of Protestantse kerk, Kerkstraat 20 te 's-Hertogenbosch, gelegen aan het Amadeioplein, geflankeerd door Kerk- en Gasselstraat. Tevens gelegen tussen Markt en Parade. Gebouwd tussen 1818 en 1821. In gebruik genomen op 6 januari 1822. Sinds 1970 rijksmonument.

Cholera bereikt Nederland

Cholera, klere (kolere), Aziatische buikloop of blauwe dood. Allemaal benamingen voor een ziekte die in 1816 voor het eerst in **Bangladesh** wordt geconstateerd en zich daarna over de wereld verspreidt. Veroorzaker is de bacterie **vibrio cholerae**, met een gemiddelde incubatietijd van zes uur tot ca. twee dagen. De naam **blauwe dood** wordt gebezigd omdat choleralijders vaak een blauwe huidskleur krijgen. In ongeveer 85% verloopt de ziekte zonder dat de besmette persoon symptomen vertoont. In de overige 15% ontstaat misselijkheid, braken, diarree, waardoor uitdroging en shock dreigt. Velen die de symptomen krijgen komen te overlijden. Door de vaak abominabel slechte hygiëne kan de ziekte zich gemakkelijk verspreiden. Men weet nog geen raad en een effectieve aanpak van cholera ontbreekt dientengevolge. In het jaar 1832 bereikt de ziekte Nederland in Scheveningen.

Verbod op eten onrijp fruit als middel tegen cholera

Dat jaar vaardigt de Brabantse gouverneur **Van den Bogaerde van ter Brugge** een verbod uit op het consumeren van onrijp fruit, een handelwijze waarvan wordt gedacht dat die in verband staat met het ontstaan van cholera. Overtreding van het verbod wordt bestraft met een boete. Kwakzalvers beleven gouden tijden, doch ook apothekers verkopen allerlei middeltjes waarvan de werking niet is bewezen.

Apothekers doen goede zaken

Zo prijst de Bredase apotheker **Johannes Overduin**, die zijn zaak heeft aan de Veemarkt, zijn *cholera elixer van professor Tilesius* aan, alsmede *een zeer aangenaam cholera bitter, dat bij een aanval van cholera op handen en voeten moet worden ingewreven*. Daarnaast verkoopt hij kruiden om te drinken als - volstrekt nutteloos - middel tegen de ziekte. Boekhandels doen goede zaken met het aanbieden van geschriften die pretenderen een effectieve behandelwijze van cholera te beschrijven.

Op twintig juli doen zich in 's-Hertogenbosch zeventien nieuwe cholera-gevallen voor. In het kamp te Oirschot breekt de gevreesde ziekte op negentwintig augustus 1832 uit. Ook in Boxtel heerst in die tijd cholera waarbij zowel onder de militairen als onder de burgerbevolking doden vallen. De Gemeente Boxtel moet een ruimte beschikbaar stellen voor de verpleging van lijdende aan deze ziekte, doch heeft die niet. Een poging om het leegstaande kasteel Stapelen daartoe in te richten loopt spaak door de weigering van eigenaar **Onno Adolf Marc Guillaume de Senarclens de Grancy**, of heer van Haanwijk, Boxtel en Liempde en woonachtig te Sint-Michielsgestel. Later wordt alsnog ruimte gevonden in het oude vrouwengasthuis 't Hofje aan het Marktveld en in de leegstaande woning van **Velsen**.¹³⁰

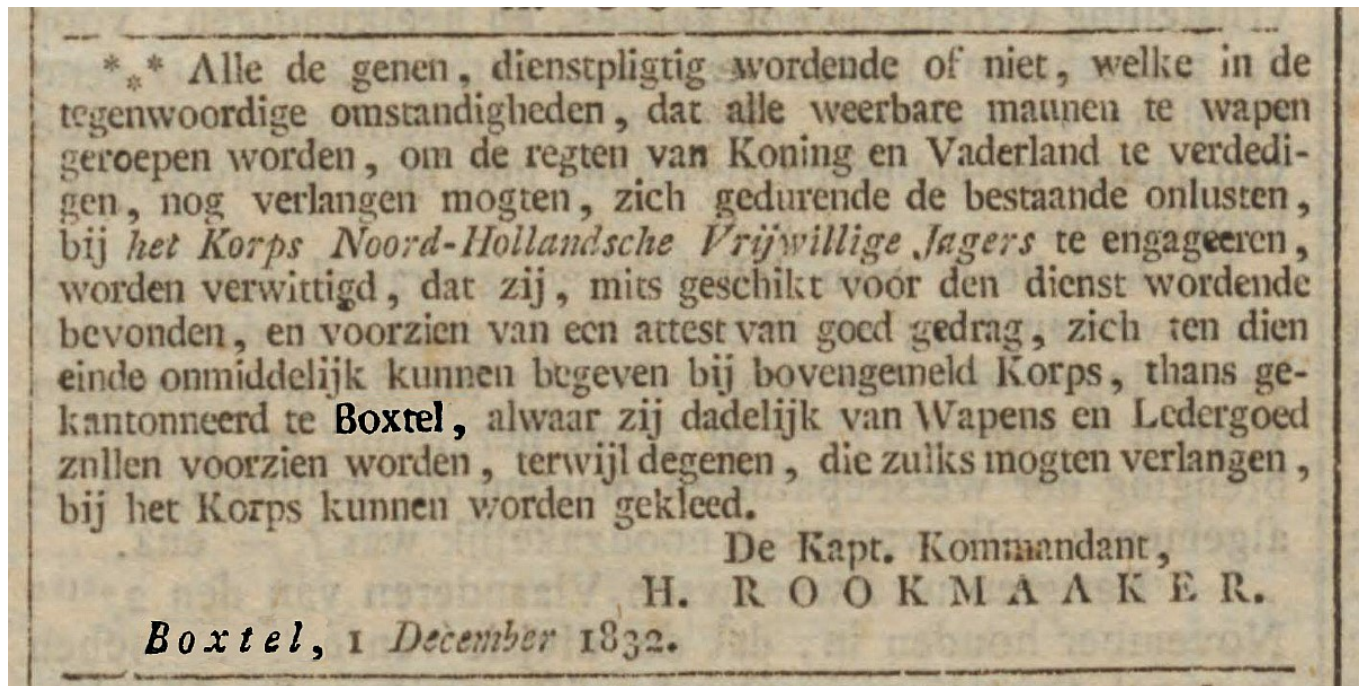
Heerschende ziekte

Kranten spreken in die periode in plaats van cholera ook wel van *heerschende ziekte*.

Veertig jaar later in 1873, zal in Boxtel op Duinendaal de **Rochusbouw** of **Smetbouw**

¹³⁰ **Coenen, Jean:** *Baanderheren boeren & burgers*, 2004, Uitgeverij Aeneas Boxtel, ISBN 90-75365-68-3.

verrijzen: Buxtels eerste ziekenhuis, bestemd voor besmettelijke zieken. Beneden vierentwintig bedden, met op de verdieping nogmaals plaats voor vierentwintig patiënten.

In Boxel worden jonge mannen opgeroepen dienst te nemen.

Bericht in Opregte Haarlemsche Courant, dinsdag vier December 1832.

Jarenlange patstelling na overwinning

Hoewel Nederland, zij het met het nodige geluk, een militaire overwinning op de opstandige Belgen behaalt, zal het daarna nog jaren duren alvorens zowel koning Willem I alsook koning Leopold I hun verzet, onder toenemende nationale en internationale druk, opgeven.

Conferentie te Londen

Op donderdag 4 november 1830 begint te Londen een conferentie inzake de ontwikkelingen tussen Nederland en België.

Aanvankelijk staan deze onder leiding van **lord Aberdeen**, minister van Buitenlandse Zaken van de Engelse **Tory**-regering, doch wordt in die functie als snel vervangen door **lord Palmerston** van de nieuwgevormde **Whig**-regering. Eerder werd al duidelijk dat de grootmachten van mening zijn dat Frankrijk geen bedreiging meer vormt voor de vrede, waarmee de reden voor samenvoegen van Nederland en België eveneens niet langer relevant is. Op donderdag 30 december dat jaar erkennen de grote mogendheden de scheiding tussen beide landen. Er volgt een wapenstilstand.

België heeft aanvankelijk nog het idee dat zij hun grondgebied kunnen uitbreiden met Zeeuws-Vlaanderen, Limburg en Brabant tot aan de Moerdijk! De komende jaren zullen anders leren.

Zaterdag 4 juni 1831 wordt **Leopold van Saksen-Corbug-Gotha** door het Belgische Congres tot koning der Belgen gekozen. Op donderdag 21 juli dat jaar legt Leopold de eed af, om daarna koning **Leopold I** aan het hoofd der jonge natie te staan.

Er volgt een jarenlange gespannen situatie waarbij Nederland rekening houdt met een aanval van België en omgekeerd. Het op de been houden van een groot leger brengt

Nederland aan de rand van bankroet. Ook binnenlands ontstaat steeds meer oppositie tegen het beleid van de, dan nog vrijwel almachtige, koning.

«De nederlandsche regering heeft gemeend, deze nota te moeten beschouwen als van eenen geschiedkundigen aard, en dus noch bestemd om de onderhandeling te doen teruggaan, noch strekkende om haar te bevorderen.

»Eveneens is het gelegen met het antwoord, hetwelk dat stuk van de nederlandsche zijde vereischte.

»Tot hetzelfde werd gekozen de vorm van eene memorie, door mij den 26 februarij aan de zaakgelastigden van Frankrijk en Groot-Brittanje in 's Gravenhage ter hand gesteld, en welke ik denzelfden dag aan de vertegenwoordigers der hoven van Oostenrijk, Pruisen en Rusland alhier mededeelde.

»Middelertwyl berigte ik aan den baron *van Zuylen van Nysvelt*, dat de Koning zijnen sedert lang geuiten wensch om naar het vaderland terug te keeren, hebbende ingewilligd, mij was opgedragen, hem op nieuw Zr. Ms. hooge tevredenheid te be-
tuigen, over zijne beredeneerde naauwkeurigheid in het nako-
men zijner voorschriften; over de bekwaamheid, waarmede hij
de hem toevertrouwde tijdelijke zending te Londen had weten
te vervullen, en over zijnen onvermoeiden ijver om de zaak
van het goede te doen zegevieren, ten blijke waarvan de Ko-
ning hem benoemd had tot minister van staat.

»Het voornemen Zr. M. is, om, zoodra mogelijk, een ge-
zantschap naar Engeland af te vaardigen, ter vervulling eener
bijzondere zending, strekkende, om door eene voorloopige over-
eenkomst de betrekkingen met Frankrijk en Groot-Brittanje
op den vorigen voet te herstellen en om dusdoende op nieuw
den weg te openen, langs welchen de Koning, gezamenlijk met
de vijf mogendheden, tot onderhandelingen over de eindelijke
voorwaarde van scheiding tusschen Holland en Belgie zal kun-
nen geraken.

»Den aard der voor dat gezantschap bestemde voorschriften
geeft grond om te vertrouwen, dat het oogmerk, hetwelk men
bedoelt, zal bereikt worden; en de regering hoopt, dat de
nadere berigten, die nog uit Londen worden te gemoet gezien,
haar zullen in staat stellen, deze voorgenomene zending weldra
te verwezenlijken.»

Zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op zaterdag 2 maart 1833. De zitting wordt na een pauze van twee uur om 14.30 uur hervat met mededelingen door de minister van Buitenlandse Zaken. Hij doet daarbij verslag van de loop der staatkundige onderhandelingen te Londen. Deze onderhandelingen zullen zich nog voortslepen tot

*voorjaar 1839*¹³¹.

Pas medio maart 1838 zal Willem I zich tenslotte neerleggen bij de definitieve amputatie van België in wat heet het **Verdrag van Londen**, dat een goed jaar later tot stand komt. In dat laatste jaar is het de Belgische koning **Leopold I** die zich steeds meer verzet tegen de in de dan voorliggende voorwaarden van het verdrag.

Ijzeren herinneringskruis

Medio maart 1832 wordt, conform het koninklijk besluit van twaalf september 1831, begonnen met het uitreiken van het **Metalen Kruis**, dat zou zijn vervaardigd uit het ijzer van buiten Hasselt op de Belgen buit gemaakt geschut. De uitreiking begint bij de Vloot op de Schelde, de troepen op het kasteel te Antwerpen en die in Staats-Vlaanderen. Daarna komen de divisies en garnizoenen aan de beurt.

Noord-Brabant gedurende 9 jaar overspoeld door militairen

De Nederlandse militairen die van elders naar Noord-Brabant komen zijn, zeker wat de minderen (soldaten) betreft, voor het grootste deel voor het eerst in hun leven van huis, vaak zelfs voor het eerst buiten hun geboorteplaats. Daarbij verstaan ze elkaar en ook de Brabanders vaak niet of nauwelijks door de vele dialecten die gesproken worden. De provincie Noord-Brabant wordt in die jaren opgezadeld met de nodige problemen die inkwartiering met zich meebrengen. Optredende cholera-epidemieën, vaak slechte

¹³¹ Noord-Brabander, 5 maart 1833.

hygiënische omstandigheden, verveling met daaruit voortvloeiende baldadigheid, drankmisbruik, en... vrouwen van licht zeden die bijdragen aan de verspreiding van geslachtsziekten onder de militairen, bezorgen commandanten en bestuurders de nodige kopzorgen. Het optredende taalprobleem is daarbij slechts een vervelende bijkomstigheid. Ook Brabantse jongemannen zijn onder de wapenen gekomen, zij worden ook elders in het land gelegerd, tot wel in Friesland toe.

In Brabantse dorpen en steden worden militairen ondergebracht in kazernes in onder meer de vestingsteden Bergen op Zoom, Grave, Nijmegen, Breda, 's-Hertogenbosch. Vestingsteden hebben op dat moment de facto hun betekenis in oorlogvoering reeds verloren, doch bieden nog wel het voordeel boven inkwartiering dat troepen er geconcentreerd zijn op één plek. Omdat er onvoldoende kazernes zijn, worden veel onderdelen verspreid over de provincie ingekwartierd bij de lokale bevolking. Ze verblijven daarvoor kortere of langere tijd om vervolgens weer naar een ander kampement of dorp verplaatst te worden. Veel militairen maken zo mee meerdere malen op dezelfde plaats terug te komen.

< *Opperbevelhebber van het Nederlandse leger in die periode is ZKH kroonprins en veldmaarschalk Willem, de latere koning Willem II. Roepnaam Guillot, bijnaam slender Billy. Geboren Den Haag, vijf december 1792, overleden Tilburg zeventien maart 1849. Prins van Oranje-Nassau. Brengt zijn jeugd door aan het hof van de koning van Pruisen. Krijgt daar een militaire opleiding en dient in het Pruisische leger. Hij wordt in 1815 troonopvolger. Neemt deel aan de Slag bij Waterloo op achttien juni 1815. Trouwt in 1816 met Anna Paulowna, dochter van tsaar Paul I van Rusland. Hij is van 1840-1849 koning der Nederlanden, groothertog van Luxemburg en hertog van Limburg. Hij heeft een moeizame relatie met zijn vader. Zijn bisexualiteit maakt hem chantabel.*

Aanvankelijk twijfel aan loyaliteit bevolking Brabant.

De provincienaam is, vanaf 1813, ***Braband***. Per vijftien september 1815 wijzigt de naam in ***Noord-Braband***. De *d* op het eind zal weer wijzigen in *t* bij de grondwetswijziging van 1848 (Thorbecke) en sindsdien is de naam ***Noord-Brabant*** gebleven. Oktober 1831 verbiedt de gouverneur (commissaris der koningin) van Noord-Brabant, ***André Jean Louis van den Bogaerde van ter Brugge***, tot nader order, het houden van jaarmarkten en kermessen in Brabant. Men vreest voor ongeregeldheden. Van den Bogaerde, van origine Belg en geboren te Gent, is Oranjegezind gebleven en goede bekende van koning Willem I en later van diens opvolgers II en III. Het is in die tijd een bijzonderheid dat een Belg in Nederland een belangrijke overheidsfunctie vervult. Vanaf 1830 is hij baron en vanaf 1834 eigenaar, tevens bewoner van kasteel Heeswijk. De gouverneur is drie jaar later aanwezig in de Bossche

sociëteit **Het Casino**, waar op hij zaterdag 8 april 1837 als eerste voorzitter is van het **Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen** het woord voert. Dit genootschap is kort ervoor opgericht op initiatief van de gouverneur, alsmede de Bosschenaren **Cornelis Rudolf Hermans**, rector van de Latijnse school en **Hendrik Palier**, drukker.

Aan de loyaliteit van de Brabanders zèlf wordt in die dagen aanvankelijk ook nog wel getwijfeld. De regering vreest namelijk dat de eerdere langdurige (1648 - 1794) onderdrukking van deze provincie de bevolking wellicht sympathie voor de Belgen zal opleveren, die overlopen naar het zuidelijke kamp tot gevolg kan hebben. Zo klinkt in het zuiden wel de kreet *België tot aan de Moerdijk!*... Om die reden wordt bijvoorbeeld de populaire krant **De Noord-Brabander** in november 1830 verboden. Weliswaar mag hij in de loop van 1831 weer verschijnen, zij het gecensureerd. Die sanctie overkomt ook andere Brabantse kranten. Mogelijk past de gewoonte om Brabantse militairen buiten hun eigen provincie dienst te laten doen eveneens in de maatregelen van een, ten opzichte van een deel van de eigen bevolking, aanvankelijk achterdochtige overheid.

Zo arriveren te Utrecht op zaterdag vijftieng januari 1832, komende van Naarden, veertien officieren, 542 onderofficieren en manschappen van het 2e Bataljon, 3e Afdeling Noord-Brabantse Schutterij. Zij vertrekken op zondag zesentwintig januari naar...

Middelburg. Toch kan men niet kieskeurig zijn: elke man telt en daarenboven: aan het vervullen van bepaalde functies worden bepaalde (fysieke) eisen gesteld. Voorbeeld: de paarden van de cavalerie moeten fit het gevecht in kunnen gaan en blijven volhouden. Goede verzorging en voldoende voeding zijn daarbij essentieel, doch ook het gewicht van de berijder plus diens uitrusting is een factor die geducht meetelt. Zo mag het gewicht van een huzaar lange tijd niet boven de 70 kilo uitkomen. Pas in het jaar 1891 wordt het verhoogd naar 75 kilo

***Noord-Braband heeft in 1831 de
achting wel weten te verwerven van 100,000
krijgers, die over ons gewest verspreid waren,
en deze hoogschatting zal nog vermeerderd wor-
den, indien wij ons als een Godsdienstig, dienst-
vaardig, arbeidzaam en trouwhartig volk blij-
ven gedragen. Onze leus blijve steeds: getrouw
aan de Godsdienst, den Koning en het
Vaderland!***

*deel van de tekst op pagina 61 van:
Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van de provincie Noord-Braband 1845*

Zes jaar na afloop van de periode 1830-1839, wordt in een in 1845 verschenen boekwerkje ook aandacht besteed aan de volksaard van de Brabander. Paragraaf XXIII kreeg de titel mee Verknochtheid aan den geboortegrond en onwankelbare trouw. Bovenstaande tekst is daar onderdeel van.

Militairen verkopen munitie

Op tweeëntwintig juli 1831 vaardigt gouverneur Van den Bogaerde van ter Brugge een

waarschuwing uit inzake het feit dat er kennelijk militairen zijn die munitie verkopen. Niet alleen het nadeel voor het rijk wordt vermeld, vooral de strafbaarheid van de handelwijze wordt benadrukt.

< **André Jean Louis van den Bogaerde van ter Brugge.**

Geboren te Gent zeven juli 1787, overleden te Heeswijk, twaalf november 1855. Zijn vader is burgemeester van Waasmunster (B.)

Gouverneur van de provincie Noord-Brabant 1830-1842. Per een maart 1830 wordt hij in de adelstand verheven met de titel van baron.

Hij is kunstverzamelaar en oprichter van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen van Noord-Brabant. Kamerheer van de koning. In Heeswijk bewoont hij vanaf 1834 tot aan zijn dood het kasteel.

Boxtel en militaire inkwartierungen door de eeuwen

Boxtel weet van oudsher wat het is om grote aantallen militairen en paarden binnen de dorpsgrenzen te hebben en te moeten verzorgen. Enige voorbeelden van vóór 1830.

Op zeventien mei 1748 vestigt veldmaarschalk **Karel graaf van Batthyany** zijn hoofdkwartier in Boxtel. Hij is een Oostenrijks-Hongaarse militair, tevens landvoogd van de zuidelijke Nederlanden van 1746 tot 1748. Het is tegen het einde van de Oostenrijkse Successieoorlog. Er wordt gemeld dat het kamp nog lang in Boxtel zal blijven. Er is ook sprake van proeven van 8 stuks nieuw geschut, waarmee men in vijftien minuten honderd schoten lost zonder dat het nodig is *dezelve eenmael uit te wischen* (de loop te reinigen). Later dat jaar is stadhouder **Willem IV** op bezoek in Eindhoven en reist vrijdag achtentwintig oktober naar 's-Hertogenbosch waarbij hij door Boxtel komt: de steenweg voert dwars door het centrum. Onder leiding van drossaard **Jan Bowier** worden de nodige ereblijken voorbereid. Een daarvan bestaat uit een erewacht op de Markt bestaande uit vijftig grenadiers van het Engelse Regiment dat hier is gekantonneerd.

Slag Bij Boxtel

Op zondag veertien en maandag vijftien september 1794 vindt de **Slag bij Boxtel** plaats. De bevolking heeft niet alleen de last te dragen van inkwartierungen, doch wordt ongewild toeschouwer van een heuse slag die de naam van hun dorp meekrijgt: de Slag bij Boxtel.

Onder meer het Barrièrehuis aan de huidige Clarissenstraat (nu huisnummer 37) wordt door vluchtende Engelse soldaten in brand gestoken...

Einde Ancien Régime

In 1795 wordt, met de komst van Franse troepen in ons land, het einde van het **Ancien Régime** ingeluid. De laatste stadhouder **Willem V** moet vluchten en op Nederlands grondgebied zal kort nadien de **Bataafse Republiek** ontstaan. Juni 1795 zijn ongeveer zevenhonderdvijftig Franse militairen binnengekomen en eisen inkwartiering. Dit is een taak voor het dorpsbestuur. Er wordt bepaald dat er in Boxtel binnen (centrumwijk) plaats is voor negentig militairen, de rest zal een plek krijgen in de overige buurtschappen van Boxtel. Dit is echter niet naar de wens van de Franse commandant die daarop zijn ondergeschikten een vrijbrief geeft dan maar zelf inkwartiering op te eisen bij burgers. Zo forceren twee artilleristen met geweld toegang tot de woning van **Hendrik Verhees**¹³² die in de Clarissenstraat vlakbij de Markt woont en bij wie reeds drie Franse officieren zijn ingekwartierd.

Nederland onderdeel Eerste Franse Keizerrijk

Luttele jaren later, doch niettemin drie staatkundige constellaties verder, na Bataafse Republiek en Koninkrijk Holland, wordt Nederland in 1810 ingelijfd bij het Eerste Franse Keizerrijk van **Napoleon Bonaparte**. Medio 1811 zijn er in Boxtel vierhonderd militairen ingekwartierd. In 1811-1812 huist de Keizerlijke Gendarmerie waarschijnlijk in het Hofje aan de Markt.

Dat betreft vreemd krijgsvolk en het is ongewis wat ze precies komen doen in Nederland. Doch ook nadien zijn inkwartieringen een steeds terugkerende (nood-) zaak. Op vrijdag acht december 1815 wordt op last van de provinciaal commandant en gouverneur luitenant-generaal baron **Van der Duijn** in Boxtel een compagnie artillerie te voet met trein (kanonnen op affuit, wagens met benodigdheden, getrokken door paarden) ingekwartierd.

Nationale zaak

Medio 1830 is het eigen volk dat ingekwartierd moet worden en betreft het een nationale zaak. In Boxtel en omgeving worden tussen 1830 en 1839 veel militairen, in wisselende bezetting, ingekwartierd. Dat kan betekenen onderdak en voeding bij de burgerij, dan wel uitsluitend nachtleger bij burgers, met *vivres* (mondbehoefte, levensmiddelen) gefoerageerd door het leger. De inwoners krijgen voor die inkwartiering een vergoeding. In te kwartieren militairen krijgen van hun onderdeel een biljet mee dat zij moeten afgeven bij de bewoners van het huis waar ze worden ondergebracht. Deze krijgen dan een vergoeding. Die bedraagt per dag: voor kost en inwoning vijfendertig cent; voor uitsluitend onderdak tien cent. Ook dienstpaarden worden ondergebracht. Er kan groot verschil bestaan in kwaliteit van inkwartiering. Officieren worden veelal bij notabelen ondergebracht en hebben meestal niet te klagen. Minderen lopen kans in arme gezinnen terecht te komen waar nauwelijks (slaap-) plaats voor ze is, doch ook voeding karig is. Alleen de, weinige, financieel wat ruimer bij kas zittende militairen kunnen van hun eigen geld een aanvulling kopen op hun schamele voeding of zelf een beter adres kiezen.

Vergoeding voor inkwartiering soms gekort

Voor de bewoners van stad of dorp die met inkwartiering te maken krijgen vormt het innen

¹³² **Hendrik Verhees**, geb. Boxtel 7 december 1744, overl. Boxtel 23 april 1813, zoon van **Hendrik Verhees sr.**, die meester-timmerman en meester-molenmaker was. Landmeter, cartograaf, aannemer, architect, waterbouwkundige, schetsenmaker, patriot (gematigd, pragmatisch federalist) bestuurder (lokaal, provinciaal, landelijk), vrederechter.

van de hen toekomstige bedragen nog wel eens een probleem. Wat is het geval? Een militair onderdeel verstrekt aan het gemeentebestuur een bedrag wegens inkwartiering.

Burgemeester en **assessoren** (wethouders) zijn vervolgens belast met de uitbetaling. Dit klinkt logisch want een militair onderdeel kan plotseling order krijgen tot verplaatsing, waardoor er geen gelegenheid is de bewoners uit te betalen. Hoewel de noodzaak van deze werkwijze dus duidelijk is, levert die in de praktijk nog als eens problemen op. Om zich in te dekken tegen eventueel optredende tekorten zijn er gemeenten die besluiten inwoners niet het volle, hen toekomstige bedrag uit te betalen, doch te korten met een bepaald percentage. Dit leidt kennelijk tot zoveel klachten dat Brabants gouverneur Van den Bogaerde van ter Brugge het noodzakelijk acht daarover een circulaire uit te vaardigen. Dat wordt circulaire no. 100 van tweeëntwintig april 1831. Daarin snijdt hij twee zaken aan. De eerste betreft het feit dat er gemeenten zijn waar de burgemeester zich in zijn eentje alles rond inkwartiering afhandelt, hetgeen niet is toegestaan. Dit dient te geschieden door burgemeester en assessoren. De tweede zaak betreft het korten op de uit te betalen vergoedingen wegens inkwartiering. Ook hier geeft de gouverneur expliciet aan dat elke vorm van korting verboden is. Hij roept gemeentebesturen zelfs op om, mocht er al gekort zijn, aan rechthebbenden nog toekomstige bedragen alsnog uit te betalen.

Inkwartiering niet populair

Algemeen kan gesteld worden dat steden en dorpen liever van inkwartiering verschoond blijven. Plaatsen gelegen aan doorgaande wegen zijn geliefd als inkwartieringslocatie. In 1824 is er sprake van de aanleg van een keiweg van Breda Tilburg/'s-Hertogenbosch.

Folkert Rypperda¹³³, dan burgemeester van Oisterwijk, doet alle moeite die weg door zijn dorp te laten lopen, omdat hij daarvan de voordelen ziet. Zowat de hele gemeente is echter tegen zijn streven omdat men vreest voor overlast door inkwartiering. Inkwartiering is weinig populair. In advertenties geplaatst in kranten uit die tijd inzake te koop aangeboden huizen wordt nog wel eens - als gunstige omstandigheid - benadrukt dat de gemeente waarin het pand staat *niet of nauwelijks* wordt belast met inkwartiering.

Boxtel, Liempde en Esch zijn nog zelfstandige gemeenten

Boxtel, Liempde en Esch zijn in die tijd nog twee zelfstandige gemeenten. Zoals we reeds hiervoor zagen, wordt ook Liempde benut voor inkwartiering. In Boxtel verblijven in het jaar 1832 vele honderden militairen, onder meer van het 1ste Bataljon van de *1ste Afdeling Vriesche Schutterij* - dat tijdens de Tiendaagse veldtocht te Hasselt hevig slag leverde met de Belgen. Van die Friese Schutters wordt wel gezegd: *die Friese zijn geen politesse, zij slaan met kolven en steke met messe*. Deze Friese Schutters klagen dat de kolven van hun geweren te licht waren om daarmee de vijand te kunnen vermorzelen. Velen van hen trekken tijdens de Tiendaagse Veldtocht daarom hun gevaarlijke jachtmessen en richten onder de Belgen een vreselijke slachting aan.

¹³³ **Folkert Rypperda (Ripperda)**, geb. Oisterwijk 18 september 1786 (NH doop), overl. Doesburg 13 september 1863. Zoon van **Sjoerd Rypperda**, geb. Dokkum 17 mei 1746, overl. Nijmegen 1 juni 1813 en **Rebecca de With**, geb. ?, begraven Oisterwijk 27 januari 1787. Trouwt Doesburg 10 oktober 1816 **Juliana Andrea Becquer**, geb./doop 25 maart/4 april 1796, overl. Doesburg 23 mei 1873. Legt in 1810 eerste steen Napoleonskerkje. Laatste griffier van Kwartier Oisterwijk. Adjunct-maire (1810-1914), volgt **Schellekens** op als schout-civiel/burgemeester van Oisterwijk (1814-1824) Verhuist in 1824 naar Doesburg alwaar van 1830 tot 1832 wethouder.

In de opmaat naar de Tiendaagse Veldtocht verblijven Friese Schutters in het in de Brabantse Kempen liggende dorpje Wintelre¹³⁴. Ze worden daar ondergebracht in onder meer het in 1828 gebouwde nieuwe schoolhuis, dat was gebouwd met stenen van een nog ouder schoolhuis.

Nog bestaand schoolhuis uit 1828 in de Kerkstraat te Wintelre in de omgeving van de kerk. Hier worden in augustus 1831 leden van de Friese Schutterij ondergebracht.

De **Batterij Rijdende Artillerie no. 3** met een sterkte van honderdvijfentwintig man, onder commando van de **kapitein Kops** komt op negentien januari 1831 vanaf Roosendaal, via Rijsbergen en Princenhage naar Boxtel en bivakkeert hier drie maanden. Nadien verblijven ze in Vught. Wisselend zijn van diverse divisies het hoofdkwartier in Boxtel gevestigd. December 1833 is zelfs het hoofdkwartier van het leger te velde (hoogste niveau) in Boxtel gevestigd. Begin 1839 leveren de lopende vredesonderhandelingen spanningen op en Nederland vreest voor een Belgische aanval.

¹³⁴ **Wintelre**: gelegen in de Brabantse Kempen, AD 2020 ruim 2.000 inwoners. Een van de **Acht Zaligheden**: Duizel (Duijsel), Eersel, Hulsel, Knegsel, Netersel, Reusel, Steensel en Wintelre (Wintersel). Kenmerk: de plaatsnamen eindigen op *sel*. Een van de verklaringen voor het ontstaan van de naam Acht Zaligheden is gekoppeld aan de periode van afscheiding van België, in welke periode hier veel militairen uit elders in het land verbleven. Naam zou verwijzen naar de (arm)zaligheid van deze arme landstreek.

Zijne Excellentie de Heer Luitenant-Generaal Meyer heeft het volgende doen uitvaardigen:

Leger te Velde, Hoofdkwartier **BOXTEL**, 6 December 1833.

D A G - O R D E R.

Ik vinde mij in de smartelijke verplichting gebragt om de troepen der 3de divisie infanterie te informeren, dat de twee veldbataljons der 13de afdeeling infanterie, ingevolge de bevelen van Z. K. H. den Opperbevelhebber, de divisie zullen verlaten om zich naar Maastricht te begeven, zullende deze vervangen worden door het vandaar komende derde en vierde bataljon der 8ste afdeeling infanterie.

Met genoegen herinner ik mij, het driejarig tijdperk, dat ik die dapperen onder mijne bevelen heb mogen gerangschikt zien; de goede orde en krijgstucht welke steeds bij deze korpsen hebben geheerscht, de welwillendheid en goede gezindheid welke zij ten alle tijde voor 's Konings dienst hebben aan den dag gelegd, de naauwgezetheid, waarmede de aan hen gegevene bevelen zijn ten uitvoer gebragt, hebben mij het moeilijke, van de gewigtige taak, die mij als Opperbevelhebber der divisie, was opgedragen, aanmerkelijk veraangenaamd en verligt, terwijl hunne onwankelbare moed en koele bedaardheid, gedurende den Tiendaagschen veldtocht, zelfs in de bagchebijkste oogenblikken ten toon gespreid, hun immer eene regtmatige aanspraak op mijne bijzondere Hoogachting zullen geven.

Ik kwijte mij dan ook bij deze volgaarne van de voor mij zoo aangename taak, de HH. Hoofd- en verdere Officieren en manschappen mijnen welmeenendsten dank te betuigen; ik wensche hun een hartelijk welvaren en bevele mij bijvoortdoring in hunlieder aandenken.

Op last van Zijne Excellentie den Luitenant-Generaal
MEYER, bevelvoerende over de 3de divisie Infanterie.

De Majoor, fungerende Chef van den Staf,

(Get.) **ROLOFF**.

Bericht vanuit het dan in Boxtel gevestigde hoofdkwartier van het Leger te Velde, gedateerd 6 december 1833 (Bron: Algemeen Handelsblad, 17 december 1833)

*Rijdende artillerie met caissonwagen (munitie) en kanon, omstreeks 1900. Behalve de
bewapening veranderde er in het uiterlijk voorkomen sinds de oprichting in 1793, weinig...*

*< Muts van de Gele Ridders (rijdende artillerie), zoals die
heden ten dage nog wordt gedragen.*

*Foto van zaterdag negenentwintig juni 2013:
Nationale Veteranendag, defilé en veteranenconcert door
André Rieu op het Vrijthof te Maastricht)*

< *Rijdende artillerie (Gele Rijders)*

geschilderd door George Hendrik Breitner in 1885-'86.

In Nederland werd het Korps Rijdende artillerie opgericht op 21-2-1793 op aandringen van stadhouder Willem V, die door zijn vrouw was gelieerd aan Pruisen, waar dit type artillerie reeds langer bestond.

Reeds begin 1789 had de bevelhebber der artillerie Paravinci di Capelli een ontwerp ingediend voor een splitsing in een vesting- en een veldartillerie.

Ter verduidelijking van de term *rijdende artillerie*: kanonnen waren van oudsher zwaar, hoe ouder hoe zwaarder kun je stellen. Aanvankelijk waren kanonnen immobiel en werden uitsluitend op één en dezelfde locatie (vesting) ingezet. Als ze al ooit verplaatst moesten worden deed het leger dat niet zelf, doch huurde een aannemer in die deze klus klaarde. Ze konden, door hun gewicht en afmetingen, onmogelijk een bijdrage leveren aan tactische manoeuvres op een slagveld. Om in later tijden de veel snellere cavalerie op het slagveld te kunnen volgen was het derhalve noodzakelijk dat kanonnen en affuit voldoende licht gemaakt konden worden, zonder kans op ontploffen van de loop bij afvuren van een schot.

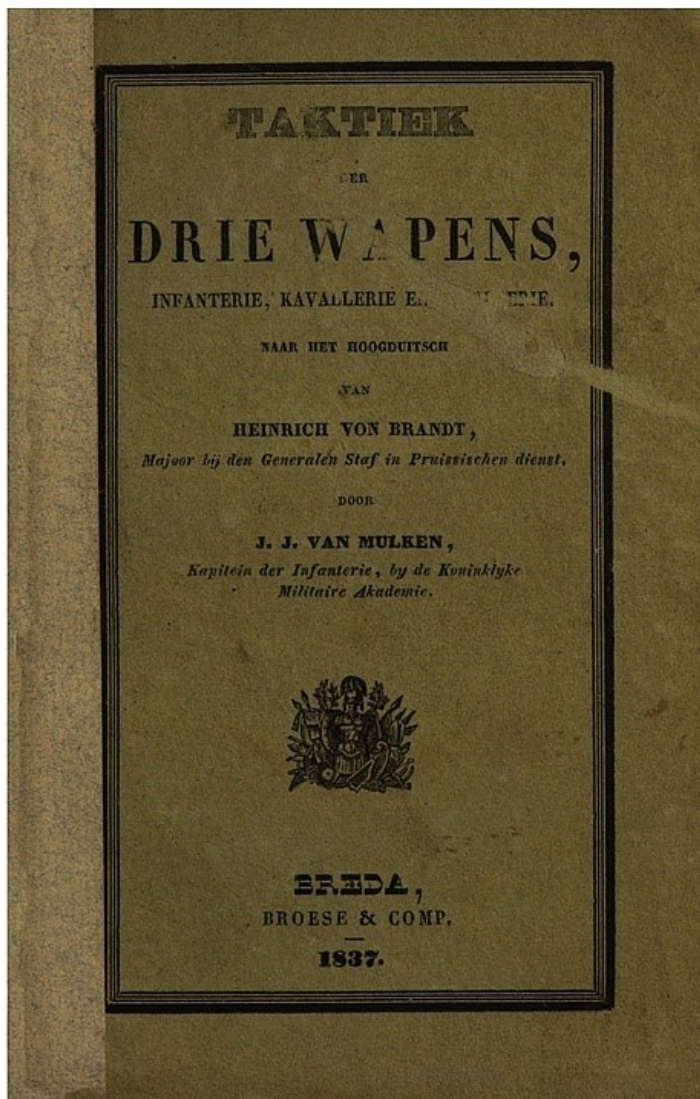
Toen de techniek dat eenmaal mogelijk had gemaakt kon de artillerie de cavalerie op het slagveld volgen en daar snel stelling innemen om te vuren ter ondersteuning. Dat gebeurde - aanvankelijk - met de zogenaamde drie- en zesponders en houwitsers van 24 pond ijzer. De term **rijdende** is dus ter onderscheiding van de - niet, of minder bewegelijke - **vesting- veld- kustartillerie**. De *rijdende artillerie* werd in Nederland opgericht in 1793 en is bekend onder de naam *Gele Rijders*.

Voorts moeten bij de artillerie nog **kanonnen** en **houwitsers** worden onderscheiden: een houwitser is, in tegenstelling tot een kanon een krombaanwapen en heeft een relatief kortere loop.

Bij de marine is het meervoud van het woord (scheeps-) kanon niet **kanonnen** doch **kanons**.

De houwitser 15 dm. M1827 (kaliber is 15 duim, model in 1827 ingevoerd). De houwitser is, in tegenstelling tot een kanon, een krombaanwapen en heeft een kortere loop. Met een houwitser kan men over eigen troepen vuren, doch ook tot achter een verschanste vijand.

ken de uitwerking dezer projectielen aanmerkelijk. Het gewigt van eenen kartets-kogel is voor den 12ponder bijna 2, voor den 6ponder en veld-houwtiser van 15 duim, nagenoeg 1 Ned. ons. Bij de twee eerstgenoemden, bevat elke blikkendoos 41, en bij de laatste 56 kogels. — De kartets-kogels breiden zich, onmiddellijk nadat zij het geschut verlaten, naar alle zijden uit; deze uitbreiding vormt eenen kogel, wiens middellijn bij den 12ponder het $\frac{1}{11}$, bij den 6ponder het $\frac{1}{10}$, en bij genoemden houwtiser het $\frac{1}{6}$ van den bereikten afstand bedraagt.

Bij den 6ponder geeft het kartetsschot op 600 passen eene voldoende uitwerking, mits het terrein zeer gunstig zij; bij voorkeur bezigt men hetzelfde echter op kortere afstanden, en verkrijgt hetzelfde eerst de beste uitwerking op 400 passen en naderbij. Bij den 12ponder kan men dit schot, onder dezelfde gunstige omstandigheden van het terrein, op 800 passen reeds met gevolg aanwenden.

Op een gunstig terrein heeft men met ons geschut, tegen eene schijf van de reeds opgegevene afmetingen, per schot, het navolgende aantal treffers verkregen:

KALIBER.	800 Passen.			700 Passen.			600 Passen.			500 Passen.		
	Doorgeslagen.	Teruggekeerd.	Totaal.	D.	T.	Tot.	D.	T.	Tot.	D.	T.	Tot.
12ponder.	13	2	15	14	1	15	17	»	17	18	»	18
6ponder.	4	7	11	7	8	15	16	1	17	18	»	18
Hw. v. 15 dm. (Mod. 1827.)	19	2	21	19	2	21	21	2	23	24	»	24

Van granaten bedient men zich tegen eenen bedektstaanden vijand, in doorsneden terrein, waardoor het vrije uitzigt belemmerd wordt, tegen troepen in bosschen opgesteld, tegen zeer hoog of laag liggende stellingen, tegen maauwe, doch lange doortogten (holle wegen, desfilés), in welke de vijand marcheert; bij den aanval van verschanste stellingen, dorpen, tot het stichten van brand, en voornamelijk in bergachtige streken. De granaten van 15 duim gaan (met 1 pond lading) tot op 2000 passen; zij springen met de gewone lading, in 16 à 18 stukken, die tot op 450 passen geslingerd worden, en waarvan de grootste meestal 1 Ned. pond — de kleinste 0,1 Ned. pond wegen. Het gebruik

Voorzijde van een militair handboek uit 1837. Rechts pagina 393 daaruit, met een overzicht van de uitwerking van de houwtiser 15 dm. M1827 (onderaan in tabel).

BOXTEL IN DE PERIODE 1830-1839

Boxtel is AD 1830 een bescheiden *vlek* op de kaart, voornamelijk agrarische ingesteld en telt om en nabij 3.600 inwoners. Burgemeester is, sinds 1811, **Abraham Florentius jonkheer Speelman van Wulverhorst**. Als gevolg van het feit dat Brabant gedurende bijna anderhalve eeuw (1648-1795) generaliteitsgebied was, zijn in Boxtel burgemeester, notaris **Johannes Hendrik van den Ham** en hoofd openbare school (Torenschool), tevens kostschoolhouder **Hendrik van der Velden** op dat moment nog allen protestanten. De gemeentesecretaris, **Petrus Cuijpers**, afkomstig uit Luyksgestel, is katholiek. Hij is op dat moment tevens gemeentesecretaris van Liempde.

De protestanten, altijd klein gebleven in aantal, hebben sinds eind 1812 het door **Hendrik Verhees** ontworpen kerkje in gebruik. Dominee **Petrus van Dugteren** is daar, sinds 1825, voorganger. Hun aantal lidmaten groeide behoorlijk sinds de komst in 1802 van de papierfabriek op het Smalwater (werknemers: 1810: zesentwintig, in 1812: achtennegentig). De Sint-Petruskerk is, na een lange periode van verval en teruggave door de protestanten, eindelijk ingrijpend herbouwd, vanaf november 1827 weer in gebruik bij de katholieken. Pastoor en deken **Franciscus Antonius de Wijs**, dan in de zestig, woont nog op de

Burgakker, in het fraaie pand dat de pastorie van de schuurkerk vormt en omstreeks 1960 zal worden gesloopt. Hij is telg uit een welgestelde en invloedrijke - ook op politiek terrein - Bossche familie. Zijn broers Josephus en Antonie bezitten het fraaie Landgoed Eikenhors^{135t} in Esch, gelegen aan de steenweg van 's-Hertogenbosch naar Eindhoven/Luik.

Tot 1823, het jaar waarin begonnen wordt met restauratie van de Sint-Petruskerk, is het raadhuis gevestigd aan de achterzijde van het gebouw, de huidige Heilig-Bloedkapel, nog door een muur afgescheiden van de rest van de kerk. Onder het raadhuis bevindt zich een gevangenenkelder, die vaak onder water staat.

Als wordt begonnen met restauratie van de kerk, wordt voor gemeentebestuur en archief tijdelijk een onderkomen gevonden in de **Dekanij** op Duinendaal, woning van gemeentesecretaris **Petrus Cuijpers**. AD 2017 ligt daar de pastorie van de Heilig-Hartparochie.

Medio 1832 is het raadhuis daar nog steeds ondergebracht. Reeds in 1826 bestaan plannen een raadhuis te bouwen naast het Hofje, dus op de plaats waar thans het hoofdgebouw van het huidige gemeentehuis uit 1937 staat. Dat gaat niet door, dus plannen om een nieuw raadhuis te bouwen bestaan nog steeds. Door de oorlog met België, gevolgd door de lange periode van geldverslindende mobilisatie van het leger, is er geen geld. Het zal nog duren tot 1843 voordat Boxtel zijn eerste echte raadhuis en tevens onderkomen voor het vrederecht op het dan nog onverharde **Marktveld** in gebruik kan nemen. Sinds 1818 is in de Rechte(r)straat (deels huidige pand Witteveen) de **Brigade Maréchaussée Boxtel** gevestigd, dan belast met civiel politiewerk als een vorm van rijkspolitie. Boxtel telt de nodige herbergen. Die hebben het, zeker vanaf 1743, toen de straatweg van 's-Hertogenbosch naar Luik, waarvan de aanleg april 1742 te 's-Hertogenbosch aanving, Boxtel passeerde het steeds drukker gekregen. De gehele route is overigens pas sinds 1818 geheel gereed.

Zo staat op het Marktveld, dicht bij de overgang naar Clarissenstraat, de reeds in 1668 door **Hendrik van de Mosselaar** gebouwde, herberg **Het Fortuin**. In 1910 zal de naam ervan wijzigen in Hotel *De Kei*. In 1971 zal het worden gesloopt en gaapt er, tot 1985, het *gat in de Markt*. De herbergier doet er ongetwijfeld goede zaken, mede door consumpties van de vele ingekwartierde militairen. Een andere zeer oude, herberg, tevens brouwerij is **De Zwaan**, van **Jan Hendrik van Hoogerwou**. Die brug ligt op de plaats waarvan verondersteld wordt dat Boxtel ooit is ontstaan: een **vada** of doorwaadbare plaats in de Dommel, waar op dat moment reeds de **Zwaansche brug** ligt, en die haar naam dankt aan de ernaast gelegen herberg. De brug wordt daarvóór ook wel aangeduid als **Oude Brug** of **Groote Brug**. De naam verandert in de 18e eeuw in **Zwaansche brug**. De brug is al lang aan vervanging toe. Met Allerzielen 1837 vindt in de naast de brug gelegen herberg De Zwaan de aanbesteding voor de bouw van een nieuwe burg plaats.

Zaterdag 21 juli 1838 legt burgemeester **Abraham F. Speelman**, geassisteerd door de assessoren (wethouders) in het *bijzijn eener grote menigte aanschouwers* de eerste steen voor een nieuwe brug.

Volgens het bestek moet de aannemer tijdens de bouw van de nieuwe brug *een noodvonder optimmeren voor de passage van voetgangers*. Het tijdelijk ontbreken van een brug op deze belangrijke locatie betekent ook een omweg - via Stapelen of de steenweg Den Bosch-Luik - voor militair verkeer. De nieuwe brug wordt medio september/oktober in gebruik genomen. De bouw kost ruim 3.500 gulden. Het is voor het eerst dat deze brug op stenen landhoofden rust.

¹³⁵ Aangelegd in 1806. Thans eigendom van Brabants Landschap, bewoond door architect **Henket**.

Brug en herberg worden aan het einde van de Tweede Wereldoorlog vernield. De brug wordt herbouwd, de (voormalige) herberg niet. Vóór aanleg van de weg 's-Hertogenbosch-Luik (1742-1818), komt al het doorgaande verkeer van noord naar zuid, vice versa, over deze brug. Vóór de brug, komende van Br(e)ukelen, buigt verkeer richting Oirschot dan naar rechts en gaat het *Zandpad naar Oirschot* (later: *Ossenpad*, nu Prins Hendrikstraat) in. Naar links leidt *'t Gareneindje* (nu Molenstraat) naar de watermolens. De brug overgaande komt men in Boxtel binnen (centrum): de Rechte(r)straat. Aan het einde daarvan gaat doorgaand verkeer vóór de aanleg van eerdergenoemde weg 's-Hertogenbosch-Eindhoven- Luik, de *Meulekensebrug* (Binnendommeltje) over en kiest dan voor de weg naar Schijndel (later: Nieuwstraat, nu deels Nieuwe Nieuwstraat) voor richting Schijndel of de Maastrichtsestraat die richting Sint-Oedenrode gaat: de route richting Maastricht. Na aanleg van de weg naar Eindhoven gaat verkeer hier circa vijfenzeventig meter voor de Meulekensebrug rechtsaf de straatweg (nu Fellenoord) weer op, richting Best.

< *Marechaussee te paard in groot tenue.*

In de jaren waarover dit artikel handelt, kan men dagelijks de tot de Brigade Boxtel behorende marechaussees aldus gekleed tegenkomen bij hun dagelijkse werkzaamheden. De aanduiding 'te paard' bij deze marechaussee betekent dat dit tenue gebruikelijk is voor het personeel dat bereden, te paard, hun werk verricht. Er bestaat ook marechaussee te voet. Het pand waar de brigade dan in Boxtel is gevestigd staat deels op de plaats waar in de Rechterstraat thans het door Witteveen gebouwde winkelpand staat. Aan de linkerzijde daarvan is, als scheiding tussen dit en het ernaast staande pand, hoogstwaarschijnlijk nog een restje muur zichtbaar van het pand waar vanaf 1818 de Boxtelse Brigade Koninklijke Marechaussee is ondergebracht.

Later (1843) verhuizen ze naar een pand op de Fellenoord. Vanaf 1912 tot 1940 hebben ze een eigen kazerne aan de kasteellaan. Na de oorlog komt daar, tot 1984, de Bereden Groep van de Rijkspolitie.

Zoals reeds hiervoor gemeld neemt de tweede commandant van de Boxtelse Brigade der Koninklijke Marechaussee, wachtmeester honorair **Adam Keyzer**, deel aan de Tiendaagse Veldtocht. Boxtel is, als overblijfsel uit de Franse Tijd, kantonplaats en heeft een **Vredegerecht** binnen de grenzen dat zijn werk nog moet doen in een geïmproviseerde zittingzaal. **Pieter Lodewijk Muller** is vrederechter en woont in een fraai groot pand aan de Markt (daarna o.a. winkel van Den Ouden, woninginrichting, thans fitnesscentrum). Na diens overlijden wordt, per koninklijk besluit van twintig februari 1834, **P.C. van de Ven** als zodanig aangesteld. Van de Ven woont in het pand op de locatie waar thans villa **Het Hof**,

bij de Zwaanse brug (restaurant **De Rechter**), is gelegen. In 1838 wijzigt de naam in kantonrechter. De vrede- en later kantonrechter hoeven dan nog geen geschoold jurist te zijn: zij worden ook wel lekenrechter genoemd. Dat zal pas veranderen in 1877.

Bescheiden scheepvaart op de Dommel

Op de Dommel is, op kleine schaal, nog scheepvaart tot 's-Hertogenbosch, met een losplaats bij onder andere café het **Scheepje** naast de **Ter Aasche brug**, die regelmatig wordt gebruikt om stenen aan te voeren voor onderhoud aan de straatweg van 's-Hertogenbosch naar Eindhoven/Maastricht/Luik. Tegenover het Scheepje, aan de andere zijde van de Dommel en eveneens bij de Ter Aasche brug, ligt het perceel grond met woning van schipper **Adriaan van den Akker**. Bomen worden eveneens regelmatig over deze smalle, bochtige rivier vervoerd. Bij herberg Het Scheepje ligt een van de twaalf in februari 1839 te Boxtel opgeworpen redoutes. De Dommel ook waar regelmatig iemand in omkomt door verdrinking. **Laaglandbeek de Dommel** en het gegraven **Smalwater** (oude naam **Molengraaf**) leveren stuwkracht voor twee dubbele watermolens, tezamen een indrukwekkend complex, gelegen voorbij aan Molenstraat en Zandvliet.

Standerdmolen op de Molenweide

Op de vlakbij gelegen **Molenweide** staat een houten standerdmolen gebouwd in 1681, allemaal ooit bezit van de heer van Boxtel. Deze molen staat AD 2012, **De Vlijt** geheten, te Geffen. Tegenover de Molenweide, bij huis **Bellvue**, staat de windmolen van brouwer **Jan Cornelis van Krieken** die in het centrum bij de Zwaanse brug tevens zijn brouwerij **De Paauw** annex moutmolen met rosaandrijving (paard) exploiteert. Zijn bedrijf staat mei 1837 te koop.

Molenwijk: terrein eerste Brabantse papierfabriek

Op de Tongerse heide liggen op het terrein dat dan reeds de naam **Molenwijk** draagt en grenst aan de **Hoge Walakkers** en **Den Tijber** (nu **Selissenwal**), de gebouwen van de eertijds vermaarde papierfabriek, opgericht aan het Smalwater in 1802 en in 1819 vanaf het Smalwater in een spectaculaire operatie - in zijn geheel, zonder afbreken! - daar naartoe verplaatst. Het complex is nu buiten bedrijf en eigendom van het Rijk der Nederlanden. Voorts zijn er enige linnenweverijen actief. Thuiswerkers verdienen met weven, spinnen en bleken wat bij. Voorts kent Boxtel veel klompenmakerijen. Kasteel Stapelen, met veel landerijen en gebouwen, waaronder zeven molens, zijn in 1830 nog eigendom van **Onno baron de Senarclens de Grancy**, heer van Haanwijk (Sint-Michielsgestel) en gaan in het jaar 1834 in eigendom over naar **Gerard Bogaers**, wollen stoffenfabrikant in Tilburg, die vanaf dat moment ook wel als **Bogaers van Boxtel** wordt aangeduid. Hij is een bekende van koning en kroonprins door jachtpartijen en sociëteit te Tilburg. Bogaers zal nooit op kasteel Stapelen wonen. Regelmatig staat het kasteel te huur.

Kruisstraat Boxtel. Dit fraaie winkelpand heeft aan de rechterzijde een poortje met het jaartal 1833 in de sluitsteen. Op het moment dat die sluitsteen wordt gemetseld, wemelt het in Boxtel nog van militairen

Poortje naast winkel in oud pand Kruisstraat te Boxtel. Sluitsteen met jaartal 1833.

De bevolking heeft weinig weet van de hogere krijgsverrichtingen of internationale politieke ontwikkelingen. Daar heeft men ook niet de tijd voor. Men moet hard werken om, geplaagd

door een vrijwel altoos aanwezig gebrek aan voldoende mest, een bescheiden oogst binnen te halen en het hoofd boven water te houden. Al dat vreemd **Hollands** volk in de dorpen brengt wel extra inkomsten mee, doch kan ook spanningen veroorzaken onder meer ten gevolge van verveling en opspelende hormonen. De vaak nog jeugdige soldaten willen actie en zien weinig of niets in almaar wachten, oefenen en verplaatsen. Van tijd tot tijd ontstaan wrijvingen. Dat vergt veel tact en leiderschap van militaire meerderen en burgerlijke overheid. Anderzijds is het een tijd waarin van alles gebeurt en te zien is voor de Boxtelse bevolking. Doortrekkende militairen en hun uitrusting en wapens, de oefeningen op de heide. Zeker ook de regelmatig terugkerende bezoeken van hooggeplaatste, ja zelfs vorstelijke, personen en de feesten van de hertog zullen veel nieuwsgierigen hebben getrokken en... stof om nog lang over te praten! Jonge militairen in hun kleurrijke uniform zullen bij menig Boxtelse jonge deerne het hart sneller hebben doen slaan. Ongeruste ouders zullen, meer nog dan anders, de gangen van hun *jongedochters*¹³⁶ hebben gecontroleerd en ze, zo nodig vermanend hebben toegesproken.

Opgave sterkte compagnie per 1 december 1832

3 ^e Afd. Soeda H. Mob. Schutterij	
1 ^{ste} Bataillon	1 ^{ste} Compagnie
Sterkte van gemelde Compagnie op den 1 ^{sten} December 1832	
Kapitein	1
1 ^{ste} Luitenant	1
2 ^{de} Luitenant	1
3 ^{de} Officiers	5
Kopporaal	1
Lambours	1
Schutters	95
Maschrouwen	2
Totaal 112	
Boxtel den 30. November 1832.	
De Commandant der Compagnie	
H. A. Mellingma	
D. H. H. H.	
<p>De Post 35 Cents</p>	

¹³⁶ **Jongedochter**: oude aanduiding voor een ongehuwde vrouw. Als een vrouw van vijftig voor het eerst in het huwelijk trad werd ze tot dat moment nog aangeduid met 'jongedochter'.

Op 31 november 1832 tekent de kapitein commandant van de 4e Compagnie, 1e Bataljon, 3e Afdeling Noord-Hollandse Mobiele Schutterij een staat van opgave van de sterkte van zijn in Boxtel gelegerde compagnie, één dag later. Linksonder is vermeld dat voor het kantonnement (kost en inwoning) 35 cent per militair wordt betaald.

Romances, huwelijken en geboorten

Toch vinden er de nodige romances plaats die al dan niet tot een huwelijk leiden, doch hoe dan ook hun spoor nalaten door de inschrijvingen van huwelijken en de geboorte van kinderen. In het doopregister van de protestantse gemeente te Boxtel is, uiterst rechts een kolom aanwezig, waarin in voorkomend geval opmerkingen konden worden geplaatst. In de periode 1830-1839 komen we daar geregeld een der volgende aantekeningen tegen:

vader:

militien (deze omschrijving wordt meermalen gebruikt)

Rotterdamsche schutter

uit Berlyn, canonier

Utrechtsche schutter

Sergeant Militien

Luitenant bij de Infanterij

onderofficier by het leger

Sergeant bij de Batterij te velde

Lieutenant bij de Batterij te velde

Korporaal bij de Batterij

Marechaussee bij den Hertog van Saxen Weimar

Marechaussee

Tamboer Majoor bij de 18 Afdeling Infanterij

Sergeant bij de armé te velde

Luitenant der Artillerie te velde

Luitenant Kwartiermeester 17 Afd. inf.

Het vermelden kan nog een ander doel hebben gediend. Gezien de vele wisselingen van plaats van verblijf is het mogelijk dat de kerkenraad besluit genoemde aantekeningen te maken om mogelijkerwijs nadien, bij een aanvraag om *onderstand* (bijstand) te kunnen aantonen dat de vader hier niet woonachtig was en dat de diaconie van de kerk niet hoeft bij te dragen in het onderhoud van moeder en kind. Opvallend is voorts dat bij een aantal van de aangiften van geboorten de naam van de vader ontbreekt...

Voorts worden de nodige huwelijken en geboorten in de krant vermeld. Zo vindt op woensdag negen april 1834 het huwelijk plaats tussen de dochter van de Boxtelse *med. Doctor* (geneesheer) **Baetings** en **A. Voerman Az. junior**, Ontvanger der Directe Belastingen te Heeg in Friesland en thans in Boxtel gelegerd als tweede luitenant bij het 1e Bataljon der 2e Afdeling *Mobiele Vriesche Schutterij*. Maandag één oktober 1838 bevalt **D.M. Verkade**, van een *welgeschapene dochter*. Zij is echtgenote van **P.G. Callenfels**, die als eerste luitenant dient bij **Veld-batterij No. 12**.

In oktober 1839 trouwt te Boxtel jongedochter¹³⁷ **Maria Catharina Deppen** met de eerste luitenant **Jan Schnebbelie**, behorend tot de **7^e Afdeling Infanterie**. Vader van Maria Catharina is **Jan Servaas Deppen**, koopman en winkelier, woonachtig in het pand **Zeven Gestar**, naast het Hofje op de Markt. Haar moeder is **Maria Catharina Deppen-Kouwenberg**. Op de locatie van het pand **Zeven Gestar** en de ernaast gelegen huizen had het gemeentebestuur reeds in 1826 een nieuw raadhuis willen bouwen.

¹³⁷ **Jongedochter** is de aanduiding van een nooit getrouwde vrouw. Voor de man geldt **jongeheer**.

Na het jaar 1839 houden vermeldingen inzake huwelijken met militairen en geboorte van kinderen van militairen abrupt op.

Moord op jeugdige Italiaanse marskramer

Naast alle militaire activiteiten gaat ook het gewone leven zijn gang, soms betreft dat een tragische gebeurtenis.

Maandag elf april 1836 komt vanuit Rosmalen de zesendertigjarige, ongehuwde tingieter **Jan Baptist Borghini** naar Boxtel en vestigt zich hier. Hij is afkomstig van **Premosello** in Italië. Samen met hem komt een zoontje van zijn vriend mee. Dat zoontje heet **Giovanni Castiglione**, op dat moment veertien jaar oud. Het is de bedoeling dat Giovanni in Boxtel en omgeving, als **marskramer**, prenten gaat verkopen. Een marskramer is een rondreizende koopman die zijn handel in zijn mars, een kastje of korf die hij met leren riemen om de schouders als een soort rugzak met zich meedraagt. Ruim twee jaar later, op zaterdag twee juni 1838 wordt langs de zandweg van Oirschot naar Boxtel, op Oirschots grondgebied - thans de **Oude Grintweg** - het ontzielde lichaam van de inmiddels zestienjarige Giovanni gevonden. Zijn mars is leeg en kapotgeslagen. De route van Boxtel naar Oirschot loopt destijds anders dan tegenwoordig. De huidige Prins Hendrikstraat draagt dan nog de naam Zandpad naar Oirschot (later Ossenpad) en komt uit op de Mijlstraat. De huidige Mijlstraat maakt, enige honderden meters voordat deze - op Oirschots grondgebied - uitkomt op de Oude Grintweg een bocht naar links. Rechtdoor loopt echter een zandweg door een bosperceel om verderop richting Oirschot weer uit te komen op de Oude Grintweg. Dit onverharde stuk is in die periode onderdeel van het tracé van de weg naar Oirschot. Genoemd punt ligt nabij de plek waar het jonge Italiaantje werd vermoord en waar nu een gedenkkruis staat. Het tegenwoordige beginpunt van de Oirschotseweg in Boxtel, tegenover restaurant **De Ceulse Kaar**, dateert pas van 1850, als deze weg wordt aangelegd.

Al snel wordt de twintigjarige, reeds eerder veroordeelde, in Arnhem geboren, **Martinus Zoeren** aangehouden, die op dat moment als wever in Oirschot woont, waar ook zijn vader verblijft. Tijdens de behandeling van zijn zaak voor de rechtbank blijft hij emotioneel en bekent geen schuld. Het Provinciaal Gerechtshof in 's-Hertogenbosch veroordeelt hem ter dood, doch de verdediging weet het vonnis bij de Hoge Raad ongedaan te maken. Bij appel wordt de zaak daarna voor het Provinciaal Hof van Gelderland gebracht. Gedurende de nieuwe rechtszaak worden maar liefst 76 getuigen gehoord. Uiteindelijk wordt Zoeren op zaterdag achttien mei 1839 schuldig bevonden aan **moedwilligen moord en diefstal** en ter dood veroordeeld. Er wordt nog een verzoek om gratie ingediend, doch dit wordt afgewezen, temeer daar Zoeren nog steeds geen enkel berouw toont en niets bekent. Zondag vierentwintig november 1839 wordt Zoeren medegedeeld dat hij geen gratie heeft gekregen en dat het vonnis al twee dagen later zal worden voltrokken. Onder invloed van de katholieke priester die hem in zijn laatste dagen bijstaat komt hij toch nog tot inkeer en bekend zijn daad. Dinsdag zesentwintig november 1839 is het marktdag in Arnhem. Die dag staat er, behalve de kramen voor de kooplui, ook de galg opgesteld. Er is veel volk op de been als om twaalf uur Martinus Zoeren, dan eenentwintig jaar oud, door ophanging om het leven komt. Dat is ruim twintig jaar voordat de doodstraf in ons land wordt afgeschaft.

Ten aanzien van de rechtspleging dient nog te worden opgemerkt dat in die tijd, indien bepaalde misdrijven bewezen waren, rechters niet anders kunnen dan de doodstraf opleggen. Met andere woorden: de rechters hebben nog niet de mogelijkheid om binnen een bepaalde marge een lichtere of zwaardere straf op te leggen. Gewoonte is al wel dat in veel gevallen waarin de wet - bij wettig en overtuigend geleverd bewijs - de doodstraf vordert, er automatisch bij de koning gratie wordt aangevraagd die meestal wordt verleend. De reden

dat zulks niet bij Zoeren gebeurt, houdt voornamelijk verband met zijn emotieloze en ontkennende houding.

< Een herinneringskruis in het terrein naast de Oirschotse Grintweg op Oirschots grondgebied houdt de moord uit 1838 op de jeugdige Italiaanse marskramer tot op de dag van vandaag levendig.

De weg van Boxtel naar Oirschot volgt in die tijd nog een ander tracé dan tegenwoordig het geval is.

De weg van Boxtel naar Oirschot heet op Boxtels grondgebied Oirschotseweg en op Oirschots grondgebied Oude Grintweg.

Kapitein Ludwig George von Hartitzsch

Ludwig George von Hartitzsch wordt geboren op vijftien oktober 1782 te **Freyburg** in het **Keurvorstendom Saksen**. Hoewel van adel (Freiherr), voert hij geen titel. Hij gaat in militaire dienst en neemt als officier deel aan meerdere veldtochten, onder andere in 1806 tegen Frankrijk in Jena, 1807 tegen Pruisen en Russen, in 1809 tegen Oostenrijk, en in 1814-1815 tegen Napoleon. In 1818 gaat hij, 35 jaar oud, als kapitein met pensioen. Later treedt hij als kapitein in dienst bij het Nederlandse leger en wordt in 1821 genaturaliseerd tot Nederlander. Hij neemt als kapitein bij de 13e Afdeling Infanterie deel aan de gevechtshandelingen tegen de Belgen in 1830 en 1831 en verwerft daarmee het IJzeren Kruis. In 1832 verlaat hij het leger. Tussen 1832 en 1842 woont hij met zijn gezin in 's-Hertogenbosch. In 1842 verhuist hij naar Boxtel waar hij gaat wonen op kasteel Stapelen. Zijn twee zonen kopen in 1847 **Huis Duinendaal** waar, na een verbouwing, hun vader Ludwig George met zijn gezin gaat wonen. Zijn vrouw is **Sidonie Colette Charlotte Ghislaine vicomtesse (burggravin) de Blois d'Arondeau**. Ludwig is en blijft Luthers, zijn vrouw rooms katholiek. Ze krijgen drie kinderen: twee zonen die protestants worden opgevoed en één dochter die, overeenkomstig de religie van haar moeder katholiek wordt grootgebracht. Niet lang daarna, op twaalf februari 1849, overlijdt hij. Ludwig George wordt begraven op het kerkhof bij het protestantse kerkje, waar zijn graf heden nog aanwezig is. Zijn jonggestorven dochter en echtgenote - overleden in 1888 - zijn begraven in een

grafkapelletje aan de noordoostelijke rand van het kerkhof rond de Sint-Petrusbasiliek, een goede honderd meter van zijn graf verwijderd.¹³⁸

Kerkhof bij protestantse kerk aan Clarissenstraat te Boxtel. Graf (liggende steen) van kapitein Ludwig George von Hartitzsch.

Voor zover bekend het enige graf in Boxtel van een militair die deelnam aan de Tiendaagse Veldtocht tegen België.

Links achteraan, direct rechts naast het groen van de kerstbomen, op het kerkhof rond de Sint-Petrusbasiliek, de bovenzijde van de grafkapel van zijn jonggestorven dochter (1844) en echtgenote (1888). Hoewel van adel zijnde, voerde Von Hartitzsch geen titel. In zijn wapen komt de barbeel (vissoort voor). Von Hartitzsch was de laatste bewoner van het herenhuis Duinendaal.

¹³⁸ Chris van Eekelen: *De laatste bewoners van Huize Duinendaal Familie Von Hartitzsch*, Heemkundekring Boxtel, ISBN 9789081376402.

Noordzijde kerkhof rond Sint-Petrusbasiliek te Boxtel. Zicht op pastorie (witte huis), tussen 1648 en 1995, met een korte onderbreking, woning van de dominee. Bij de dominee waren twee militairen ingekwartierd. Rechts het uit 1844 stammende grafmonument met daarin de graven van de dochter en echtgenote van Ludwig Georg von Hartitzsch, die katholiek zijn. Dochter Elodi Rose overlijdt als eerste, op de nog jeugdige leeftijd van eenentwintig jaar op 20 oktober 1844. Haar moeder overlijdt elf maart 1888 en overleeft daarmee haar dochter met maar liefst 43 jaar.

Certificaat.

De Ondergeteekende Major Kommanderende
 het Reserve Bataillon der 13de Afdeling Infanterie
 verklaart, dat de Heer
Louis George von Hartitzsch
 gerechtigd is, tot het Dragen van het
BEWYS VAN AANDENKEN, ingesteld by Zynner
 Majesteits Besluit van den 12^{den} September
 1831, N^o: 70; als hebbende gediend in den
 Rang van Kapitein
 by de 13de Afdeling Infanterie
 en alzoo hebbende deel genomen aan de
 Oorlogsverrigtingen van 1830 en 1831.

Uitspraak den 5 April 1832.
 De Major Kommandende

[Handwritten signature]

Bovenstaande Uitspraak bekrachtigd, door my
 Directeur-Generaal van Oorlog, als belast met
 de Uitvoering van Zynner Majesteits Besluit van
 den 12den September 1831, N^o: 70.

de Eerens.

x metalen kruis.

Certificaat van deelname aan Tiendaagse Veldtocht door de Buxtelse kapitein der infanterie Louis George von Hartitzsch.

Jacobus Antony Waleson¹³⁹

Jacobus Antony Waleson is zoon van de technische man in de directie van Brabants eerste papierfabriek te Boxtel, **Johannes Waleson¹⁴⁰**. Jacobus Antony is kwekeling in Boxtel. Met andere woorden hij volgt de opleiding tot onderwijzer. Wellicht gebeurt dit onder supervisie van onderwijzer, schoolhoofd van de **Torenschool** en tevens ondernemer - Franse Kostschool - **Hendrik van der Velden**. Donderdag 12 oktober 1826 doet hij examen. Kennelijk kiest hij kort nadien in een in zijn ogen avontuurlijker bestaan dan dat van onderwijzer: hij begint een carrière in het leger, waar hij als sergeant der Grenadiers aan de slag gaat. Kort nadien mag hij de kroonprins, de latere koning Willem III onderrichten *in den wapenhandel* (omgaan met wapens). In 1831 wordt hij aangesteld als 2e luitenant der infanterie. Als zodanig neemt hij deel aan de Tiendaagse Veldtocht, medio augustus 1831. Nadien vertrekt hij naar **Padang** op west-Sumatra in Nederlands-Indië en klimt hij getaag door de officiersrangen. In 1862 wordt hij bevorderd tot generaal-majoor en gaat in 1869 met pensioen. Hij blijft in Padang wonen, waar hij overlijdt in 1882.

Jacobus Antony Waleson (1807-1882). Geboren in Breda. Komt in Boxtel te wonen omdat zijn vader daar als technische man in de directie van Brabants eerste papierfabriek komt te werken. Volgt in Boxtel de opleiding tot onderwijzer, mogelijk bij Hendrik van der Velden. Kiest echter voor een carrière in het leger. Begint als sergeant der Grenadiers neemt als 2e luitenant deel aan de Tiendaagse Veldtocht tegen België. Vertrekt nadien naar Padang op West-Sumatra en wordt in 1862 bevorderd tot generaal-majoor.

Contact Boxtel met het Belgische Hoogstraten

Het mag opmerkelijk worden genoemd dat, ondanks de troebelen met het voormalig zuidelijk deel van het land dat nu als België door het leven gaat, er nog - zij het moeizaam - contact bestaat met het Belgische Hoogstraten. Hoogstraten is de plek waar de Boxtelse **Heilig Bloeddoeken**, na enige omzwervingen zijn terechtgekomen na aanvang van de periode van de Reformatie in Brabant: 1648-1795. In Hoogstraten vindt ieder jaar nog de verering van de Boxtelse bloeddoeken plaats, hetgeen veel pelgrims trekt en het nodige geld in het laatje van de kerk daar brengt.

Van oudsher bestaan er afspraken tussen de parochies van Boxtel en Hoogstraten om te delen in de kosten van de Heilig Bloedverering en de opbrengsten van de geofferde penningen. Gemiddeld is er in het verleden een bedrag van zo'n tweehonderd vijftig gulden aan Boxtel toegevalen, er zijn echter ook jaren van vier à vijfhonderd gulden!

¹³⁹ **Jacobus Antony Waleson**, geb. Breda, 16 september 1807. overl. Padang, West-Sumatra, 26 augustus 1882. Zoon van **Johannes Waleson** en **Maria Catharina Nicasie**.

¹⁴⁰ **Johannes Waleson**, geb. 's Gravenhage, 21 april 1778, overl. 's-Hertogenbosch, 22 december 1867. Hij treedt in 1800 in het huwelijk met Maria Catharina Nicaïsie. Het echtpaar krijgt 12 kinderen.

Jaarlijks reist een Boxtelse afvaardiging naar Hoogstraten. Boxtel bezit één der sleutels van de offerkist in Hoogstraten. Hun taak is het de opbrengsten en onkosten te verifiëren om vervolgens met de helft van de netto-opbrengst huiswaarts te gaan. Van de opbrengst is twee derde deel bestemd voor de Boxtelse pastoor, éénzesde deel gaat naar diens kapelaan en nogmaals één zesde deel krijgt de pastoor van Gemonde.

In de periode 1830-1839 is de grens gesloten. Pastoor **Cauwenbergh** van Hoogstraten schrijft op 1 juni 1831 aan Boxtel dat er dat jaar alleen maar onkosten zijn, de pelgrims zijn weggebleven door de onlusten. Communicatie tussen Hoogstraten en Boxtel is in die periode problematisch. Waarschijnlijk nog in 1839 - na normalisatie van de betrekkingen op landelijk niveau - reist deken **De Wijs** met een delegatie van kerkmeesters vanuit Boxtel naar Hoogstraten teneinde de offerkist te openen en de rekening over de afgelopen jaren op te maken. Wellicht tot zijn opluchting blijkt er per saldo toch nog een - zij het bescheiden - bedrag van 70,61 gulden beschikbaar voor Boxtel te zijn ...¹⁴¹

Verstandhouding met militairen

We zullen zien dat de militairen die in Boxtel verblijven, hun behandeling meestal weten te waardeerden en dat de verstandhouding met de bevolking overwegend goed is.

De 12e Afdeling Infanterie is in 1831 te Boxtel gekantonneerd. Op drieëntwintig maart 1831 dankt de commandant, kolonel **Friedrich Stoecker den Heer P.C. van de Ven, fabrikteur in damast en ander tafelgoed, linnen en dimetten** voor het feit dat deze laatste hem zestig *linnen hembden* schonk ten behoeve van *zijne onderhebbende manschappen*.

¹⁴¹ **Dorenbosch, Piet**:: de boxtelse St.-Petrus (2 delen), Stg. Red de Toren / Stg. Hartje Boxtel

Friedrich Stoecker, geboren Sachsenhausen Waldeck in Duitsland op achtentwintig september 1777. Overleden aldaar op drie maart 1837. Officier in Nederlandse dienst. In 1826 bevorderd tot kolonel, vanaf februari 1834 generaal-majoor. Maart 1831 is hij als kolonel commandant van de 12e Afdeling Infanterie.

Kolonel Stoecker verblijft medio maart 1831 met zijn 12e Afdeling Infanterie te Boxtel. Linnenfabrikant **P.C. van de Ven**, die zijn weverij op de Markt heeft, schenkt **zestig linnen hembden** voor Stoecker's soldaten. Stoecker bedankt Van de Ven daarvoor met een advertentie in een krant.

Uitreiken eresabels in legerkamp Oirschot

Op dertien augustus 1832 krijgt kolonel Stoecker in het kamp bij Oirschot van de **Vrijwillige Jagers van de Hogeschool te Leiden** een eredegeen met zilveren schede als huldeblijk. De hertog van Saxon-Weimar-Eisenach ontvangt bij die gelegenheid een rijkversierde eresabel. Genoemde hertog woont in deze periode met zijn gezin een periode in Boxtel.

Zoon Oirschotse logementhouder maakt tijdens zijn leven drie mobilisaties mee

In deze jaren verblijft de hertog van Saxe-Weimar-Eisenach op zeker moment in herberg **De Zwaan** – sinds 1623 - aan de Oirschotse Markt. Deze bestaat - na te zijn herbouwd na een brand¹⁴² - heden ten dage nog onder de naam **De Zwaan 1623**. Mogelijk heeft hij iets te vieren - de hertog houdt wel van een feestje - want het is in de nacht van zaterdag op zondag 20 april 1834. Op zeker moment komt herbergier **Somers** hem en de overige aanwezigen verzoeken wat rustig aan te doen: zijn vrouw is zojuist bevallen van een zoon: **Antonij (Toon) Somers**. Het is kort na vier uur in de nacht. Daarop worden de jonge ouders door de hertog persoonlijk gefeliciteerd met hun gezinsuitbreiding. Diezelfde Toon Somers zal in zijn leven in totaal maar liefst drie mobilisaties meemaken: die van 1830-1839 als hij wordt geboren, vervolgens 1870, **Frans-Duitse Oorlog**, en tenslotte de mobilisatie van het Nederlandse leger in 1914 aan het begin van de **Eerste Wereldoorlog**. Hij is dan inmiddels bejaard en zal het einde van de Eerste Wereldoorlog niet meer meemaken: hij overlijdt op vrijdag 4 februari 1916¹⁴³.

De familie Somers was gedurende lange tijd uitbater van de herberg.

Toon Somers (1834-1916), zoon van logementhouder Henk Somers van herberg De Zwaan op de Oirschotse Markt.

Hij wordt in april 1834 geboren terwijl de Hertog van Saxe-Weimar-Eisenach in de herberg van zijn ouders verblijft.

Ruim tien jaar na de hiervoor beschreven geboorte van Toon Somers wordt, op woensdag 27 juni 1849, in het nu als **Logement De Zwaan** te Oirschot omschreven, de aanbesteding gehouden van het:

aanleggen eener AARDENBAAN en het maken van eenen GRINDWEG over dezelve, van af het Dorp Oirschot naar Boxtel, lang 9,430 Ellen¹⁴⁴.

Het betreft hier de weg die in Boxtel uitkomt tegenover restaurant **De Ceulse Kaar**¹⁴⁵, aan de

¹⁴² In de nacht van 24 op 26 juli 1995 brandde De Zwaan op de Oirschotse Markt, daterend uit 1623, uit.

¹⁴³ **J. Kooiman: De Nederlandsche krijgsmacht en hare mobilisatie in 1914**, Herman de Ruiter uitgever Arnhem.

¹⁴⁴ De Noord-Brabander, 16 juni 1849.

¹⁴⁵ Naamswijziging: sinds juni 2019 is de naam gewijzigd van **De Ceulse Kaar** in **De Koetsier**.

Eindhovenseweg. Ten tijde van de perikelen rondom België, loopt de weg van Boxtel naar Oirschot vv. nog vanaf herberg **De Zwaan** (dezelfde naam!)aan de gelijknamige Dommelburg in Boxtel, over het Zandpad naar de Mijlstraat en zo verder naar Oirschot .

Veel wegen in onder meer Noord-Brabant zijn in deze periode nog onverhard en ze vormen in de zomer stuivende en rulle zandbanen, in natte perioden vormen zich poelen in de karrensporen en in de winter vormen de omhoog staande, hard bevroren randen modder een struikelblok voor mens en paard. Er zijn dan letterlijk periodes - dagen, soms weken durend - dat wegen of onderdelen ervan totaal onbegaanbaar zijn.

Restaurant De Zwaan 1623 aan de Markt te Oirschot. Herberg of Logement De Zwaan wordt gedurende lange tijd bestierd door de familie Somers¹⁴⁶.

Tot aan de afscheiding van België is de opbouw van het leger moeizaam verlopen en laten opleiding, wapens en uitrusting te wensen over. Nu de noodzaak zich plotseling voordoet om te kunnen beschikken over een sterk leger, keurt de Tweede Kamer budgetverhogingen zonder problemen goed. In korte tijd moeten vele uitrustingsstukken en wapens geleverd worden, hetgeen niet zonder problemen verloopt, zowel wat aantal als kwaliteit betreft. Wellicht kan de Boxtelse fabrikant **Petrus Cornelis van de Ven** het niet langer aanzien dat die soldaten er slecht gekleed bijlopen. Anderzijds kan het ook een reclame stunt zijn, in de

146 In 1916 is Hotel-café-restaurant-brouwerij **De Zwaan** eigendom van **Antonie Somers**. In januari van dat jaar verkoopt hij zijn brouwerij aan concurrent **De Kroon**. Een maand later overlijdt Anthonie. Blijkens muurankers (zij-/achtergevel) dateert het pand uit 1623. **W. Klaasen**, streekarchivaris, vond een akte van 6 januari 1501, waaruit blijkt dat de herberg toen reeds bestond onder de naam **De Doelen**. Het pand wordt in de nacht van dinsdag 25 juli 1995 getroffen door een uitslaande brand en nadien herbouwd.

hoop in de toekomst legerorders te verwerven. De Weverij van Van de Ven ligt in die tijd, sinds ca. 1775, in het centrum van Boxtel, op de Markt en wel op de plaats waar thans de poort van de **Croonpassage** ligt, alsmede de er direct rechts van gelegen winkelunit, richting Clarissenstraat. Naast de weverij, richting Clarissenstraat ligt dan de woning van blauwverver **Princen**.

Instructeur hoornblazen gezocht

Medio april 1833 is er vraag naar iemand die genegen is om in dienst te treden als instructeur voor de hoornblazers. Betrokkene zou worden aangesteld als onderofficier en het traktement van een sergeant genieten met daarboven nog een jaarlijkse toelage van maar liefst vierhonderd gulden. Gegadigden worden opgeroepen zich met bewijzen van goed gedrag en bewijs van hun kunnen te melden bij de majoor **baron Van Asbeck**, commandant van het eerste bataljon van de *Tweede Afdeeling Friesland*, verblijvend in het *kantonement Boxtel*.

Kalander AD 1775. Dit exemplaar is aanwezig in de linnenweverij van P.C. van de Ven op de Markt te Boxtel als kolonel Stoecker in 1831 zestig linnen hemden ten behoeve van zijn manschappen van deze fabrikant ontvangt. Een kalander wordt met de hand aangedreven door middel van het grote ijzeren wiel aan de linkerkant zichtbaar. Het apparaat dient om linnen een meer gesloten en glanzend karakter te geven. De kalander stond een tijdlang in de hal op de eerste etage van het gemeentehuis van Boxtel aan de Markt. Sinds 16 maart 2014 verblijft hij in het die dag geopende Museum Boxtel (Sint-Ursulagebouw, Baroniestraat).

Op de oude foto van Boxtel hierna, is de weverij van **Van de Ven** (midden) nog zichtbaar. In de vijftiger jaren van de twintigste eeuw was er een **Edahwinkel** (kruidenier) in gevestigd

met **Piet Traa** als bedrijfsleider. Zijn vrouw **Lena** werkte mee in de winkel (oom en tante van de schrijver van dit artikel), juffrouw **Engelman** is dan winkeljuffrouw.

Markt, (westwand) Boxtel met in het midden de linnenweverij van P. C. van de Ven. Boven de ingang is het bord van hofleverancier zichtbaar. De foto dateert van omstreeks 1900. Het Marktveld is nog onverhard. Boxtel had reeds in 1899 een - de eerste in Noord-Brabant! - eigen elektriciteitscentrale. Vandaar dat prominent een hoge, gietijzeren lantaarn boven de nog jonge boompjes uitsteekt, waarschijnlijk voorzien van een booglamp, werkend op koolstaven. Rechts ervan het huis van blauwverver Prinsen. In het woonhuis links woont Pieter van de Ven. April 1917 vordert generaal-majoor Piepers (commandant Cavalerie-Brigade en garnizoenscommandant in het legeringsgebied van de Brigade) het beneden voorlokaal van het huis van Pieter van de Ven. Dat moest gaan dienen als ontspanningslokaal voor zijn officieren. Aan Pieter van de Ven wordt vergunning verleend om daar sterke drank te schenken. Hier vestigt Pieter van de Ven in omstreeks 1924 zijn café-restaurant De Bijenkorf, nadien Hotel van de Ven geheten (gesloten ca. 1960).

Bijna duizend militairen ingekwartierd

In 1833 zijn in Boxtel - met een inwonertal van omstreeks 3.600 - maar liefst 977 militairen gekantonneerd, alsmede 532 paarden. Saillant detail: zowel dominee **Pieter van Dugteren** (Pastorij op Koppel), als deken **Franciscus Anthony de Wijs** (nog woonachtig in pastorie voormalige schuurkerk op Burgakker) hebben ieder twee ingekwartierde militairen onder hun dak. Ook schoolmeester **Hendrik van der Velden**, woonachtig bij de **Torenschool**, heeft er twee in huis. Medio september 1833 wordt in 's-Hertogenbosch de levering van hooi en voederstro ten behoeve van legerpaarden aanbesteed. Op een lijstje van negen plaatsen - voor wat betreft de hoeveelheden benodigde hooi en stro - komt Boxtel voor op de derde

plaats. In Boxtel zijn 150.000 Nederlandse ponden hooi en hetzelfde gewicht aan voederstro nodig... (Een Nederlands pond was ca. 480 gram (libra = Latijn voor pond, afk. lb.) Van deze inkwartieringen is niets terug te vinden in het register van ingekomen en vertrokken personen te Boxtel uit die periode. Dat zou ook een zeer tijdrovende taak zijn geweest voor de bescheiden gemeenteadministratie. Bovendien zijn alle militairen bekend en geregistreerd bij de diverse legeronderdelen waartoe ze behoorden. Wel komen we in genoemd register namen van oud-militairen en gepensioneerde militairen tegen die zich in Boxtel vestigden. Legeronderdelen worden in die tijd veelvuldig verplaatst onder andere om, voor de burgerbevolking volstrekt onbegrijpelijke, strategische redenen, dan wel teneinde ze geoefend te houden.

Humeur en moreel van de vele duizenden militairen die vaak - ook op de vreemdste tijden - van de ene locatie naar de ander moeten verkassen wordt er, zeker na het einde van de Tiendaagse Veldtocht, niet beter op. Daarnaast moeten ze ook geoefend worden. Zo'n verplaatsing kan daar onderdeel van zijn. Heidevelden in de omgeving bieden voldoende ruimte voor manoeuvres: **Tongersche** en **Kempsche Heide** (bij Boxtel), **Achtste Heide**, **Bestse Heide**, **Helvoirtse Heide**. Het is mogelijk tevens een methode teneinde te veel inburgeren van militairen in de lokale gemeenschappen te voorkomen.

) De **Kempsche Heide ligt tussen Boxtel en Oisterwijk. De oude schrijfwijze '**Kempsche**'¹⁴⁷ is gebruikt omdat deze heide is opgegaan in het huidige natuurgebied **Kampina**¹⁴⁸ en de naam voor deze heide thans niet meer wordt gebruikt. Gebruik van de benaming '**Kempense Heide**' dekt de vlag niet, omdat hiermee een hedendaags natuurgebied in België wordt aangeduid.*

Op dinsdag acht oktober 1833 komen in Boxtel twee Belgische deserteurs aan, een wachtmeester en een lansier, beiden met hun paard en volle wapenuitrusting. Zij beklagen zich over het feit dat hun officieren mishandelingen plegen: veel Belgische deserteurs gaan richting Frankrijk.

¹⁴⁷ In (kranten)berichten uit die tijd komt ook de schrijfwijze *Kempensche heide* voor.

¹⁴⁸ **Kampina**: natuurgebied tussen Boxtel en Oisterwijk. **Candidus Ten Brink** koopt in 1834 landgoed **Balsvoort** en in 1846/1847 heidegrond en de hoeve **Kampina**. Zij geven het gebied de naam **Kampina**. De Familie Ten Brink verkoopt het gebied in 1904 aan **Gijsbert van Tiendhoven** (burgemeester en minister). Het wordt hun familielandgoed. Zoon **Pieter Gerbrand van Tiendhoven** (1875-1953) jurist, ontpopt zich als natuurbeschermer pur sang. Hij koopt in 1924 **Kampina** en breidt het uit. In 1927 wordt hij voorzitter van Natuurmonumenten.

< **Kurassier** (*kuras = borstharnas*) *cavaleriesoldaat te paard bewapend met pallas (bepaald type zwaard) en pistool. Hij vecht te paard en behoort tot het ruitervolk of (zware) cavalerie. Deze soldaten opereren tegenwoordig vanuit tanks. Na de Napoleontische oorlogen wordt het kuras eigenlijk niet meer operationeel gedragen. Kurassiers worden op het slagveld vaak op de flanken opgesteld en opereren ook achter de vijand, door deze in de rug aan te vallen of logistiek (aanvoer munitie, voeding etc.) te verstoren. Huzaren zijn (meestal) lichtbewapende cavaleristen en worden vooral ingezet voor verkenningsdoeleinden. Bij de tiendaagse Veldtocht ontbreekt het vaak aan goede verkenningen, zodat de legerleiding zijn acties niet goed kan voorbereiden of, eenmaal tijdens het gevecht, niet voldoende gefundeerd kan herzien...*
Dragonders vormen een verhaal apart. Dit zijn *infanteristen/ cavaleristen die zich te paard verplaatsen, doch te voet vechten. Worden soms wel tot de lichte cavalerie gerekend.*

Schieten naar de schijf

Op woensdag drie en zaterdag zes juni 1835 worden op de Kempsche Heide *agter Boxtel* door de batterijen te velde *naar de schijf geschoten*. Er wordt dus met scherp geschoten. Teneinde de bewoners rond dit gebied te waarschuwen om de heide niet te betreden worden er artikelen in de krant geplaatst. De gemeentebesturen worden ingelicht. Artikelen in de krant worden geplaatst op last van gouverneur **baron Van den Bogaerde van ter Brugge**. De effectieve dracht van de kanonnen der veldartillerie is dan nog slechts omstreeks duizend à vijftienhonderd meter.

juni 1835: artillerie schiet naar de schijf

niet zonder reden draagt een van de vele vennen in Kampina de naam KOGELVANGERSVEN

Het is de periode 1830-1839: afscheiding België. In die tijd verblijft het veldleger in Noord-Brabant en moet regelmatig worden geoefend. Rond Boxtel is dan nog heidegebied in overvloed aanwezig.

© Ruud van Nooijen, Boxtel

Kempsche Heide = KAMPINA

Nederlanden.
De Gouverneur der Provincie Noord-Brabant, ontvangen hebbende eene missive van den heer generaal-Majoor, commandant der artillerie bij het leger te velde, van den 13 dezer maand, no. 586, houdende bericht, dat, op de hierna vermelde dagen en plaatsen, door de artillerie troepen te velde, naar de schijf zal worden geschoten, als:

Op den 19 Junij, op de kempsche heide achter	Haaren.
— — 20 — — — —	kempsche heide achter Boxtel.
— — 22 — — — —	woenselsche heide.
— — 23 — — — —	kempsche heide achter Boxtel.
— — 24 — — — —	heide voor het kamp van Reyen.
— — 25 — — — —	kempsche heide achter Haaren.
— — 26 — — — —	kempsche heide achter Boxtel.
— — 27 — — — —	“ “ “ “

Brenzt zulks ter kennis van de besturen der aan de genoemde heide belendende gemeenten, met aanschrijving, om hunne ingezetenen daarvan te preveniëren, ten einde, tot voorkoming van ongelukken, het terrein, hetwelk door het schieten zal worden bestreken, gedurende de voorschrevene oefeningen vermeden worde. En zal dit besluit wijders in de binnen deze provincie uitkomende nieuwspapieren worden geplaatst, ten einde daaraan meerdere publiciteit te geven.

's Hertogenbosch den 15 Junij 1835.
De Gouverneur voornoemd,
BOX. VAN DEN BOGAERDE.

bericht in de Noord-Brabander, zaterdag 20 juni 1835

Eene luisterrijke soirée in woning commandant 2e Divisie

Een van de gelegenheden waarop Boxtelse jongedochters uit de gegoede stand kunnen kennismaken met officieren vormt *eene luisterrijke soirée* die luitenant-generaal **Karel Bernhard hertog van Saksen-Weimar-Eisenach**, commandant van de Tweede Divisie die te Boxtel verblijft, houdt op de avond van zaterdag achtentwintig februari 1835. Zijn vrouw is **Ida van Saksen-Meiningen**, de jongere zus van de vrouw van **koning Willem IV** van het (Engelse) Verenigd Koninkrijk. Personen uit het kantonement Boxtel en uit andere plaatsen zijn uitgenodigd voor het feest dat wordt aangericht bij gelegenheid van de verjaardag van **Z.K.H. prins Frederik der Nederlanden**, broer van de kroonprins.

De avond begint om zeven uur met een bal dat voortduurt tot ongeveer elf uur. Hierna volgt een souper, waarna andermaal muziek en dans volgt. Het feest duurt voort tot laat in de nacht. Over dit, voor Boxtel ongekende, evenement wordt ongetwijfeld nog tot lang nadien gesproken. De hertog houdt duidelijk van een feestje.

Één jaar eerder gebeurt dat zelfs tweemaal: op dinsdag achtentwintig oktober en daarna bij gelegenheid van de verjaardag van **Z.K.H. den Opperbevelhebber des legers** en wel op zaterdag zes december 1834. De hertog is kennelijk een goed gastheer want over laatstgenoemde avond wordt gemeld:

Heerschte ook op deze feestvereniging gulle vrolijkheid en hartelijke eensgezindheid; en bij het verlaten van dit vreugdefeest, dat eerst in den vroegen morgen plaatshad, was ieder der gasten vervuld met dankbaar gevoel voor den doorluchtigen gastheer, die zich steeds beijvert anderen het leven zoo aangenaam mogelijk te maken en daarvan onophoudelijk de blijken geeft!

Mei 1836 Boxtelse papierfabrikant Velsen treedt in het huwelijk

Op zaterdag 14 mei 1836 treedt te Boxtel **Pieter Hermanus Velsen**¹⁴⁹ in het huwelijk met **Jacoba van Hoogerwou**. Beiden zijn telg uit aanzienlijke protestantse Boxtelse ondernemersfamilies. Pieter is eigenaar van de papierfabriek op KleinderLiempde, gevestigd in onder meer een een grote windmolen op een aan de Dommel grenzend perceel grond. De fabriek werd door zijn vader, **Adam Hendrik Velsen** (1778-1835) opgericht. Tevens is hij grondbezitter en is hij een tijdlang gemeenteraadslid. Velsen wordt later eigenaar en bewoner van het pand aan de Clarissenstraat, dat kort vóór hem bewoond werd door de hiervoor genoemde hertog van Saksen-Weimar-Eisenach.

Pieter Hermanus Velsen en zijn vrouw Jacoba Velsen-van Hoogerwou met zes van hun kinderen, allen meisjes.

Woning hertog van Saxon-Weimar-Eisenach

Het vorenstaande Brengt ons bij de vraag wáár te Boxtel de Hertog van Saksen-Weimar-Eisenach woont en zijn Divisiestaf heeft ondergebracht. De Hertog en zijn gezin nemen hun intrek in een fraai ruim pand in Boxtel-binnen op de percelen kadastraal bekend onder Sectie K, nrs. 10 en 11. Dit betekent dat hij woont op de locatie van het huidige statige herenhuis dat de Clarissenstraat (nr. 22) - dan nog aangeduid als *straatweg* - siert en reeds jarenlang in gebruik is als bedrijfspand, waaronder als notariskantoor. Belendende percelen zijn van **Onno Adolf Marc Guillaume de Senarclens de Grancy**, vanaf 1834 van **G. Bogaers** en aan andere zijde van **G.J. Buddemeijer**. Aan de achterzijde loopt een weg (**Koppel**).

Het pand wordt als volgt beschreven:

'Een groot, wel geconserveerd en goed betimmerd HEEREN-HUIS, met Erve, Openplaats, Moes- en Bloementuin, omringd met Hagen en Grachten, beplant met vele exquisite Vruchtboomen en andere Bloem- en Heestergewassen; mitsgaders Koetshuis en Stalling. Dit huis is voorzien van twee groote Voorkamers, groote Zaal, vier Bovenkamers, alle net behangen, geplafonneerd en voorzien van Stookplaatsen en Kasten, Diensboden-Kamers, voorts groote Keukens, voorzien van Fornuizen en Pomp, een groote en welingerigte drooge Kelder, Privaat, Turf- en groote Droogzolder en verdere Commoditeiten.'

Het beschreven pand werd gebouwd door voormalig pachter tevens tollenaar van het aan de overzijde gelegen zijnde Boxtelse barrièrehuis, **Johan van den Ham**. Deze koopt hier in 1787

¹⁴⁹ **Pieter Hermanus Velsen**, geboren te Utrecht, 30 december 1815, overleden te Boxtel 6-9-1884.

Trouwt op 14-5-1836 te Boxtel met **Jacoba van Hoogerwou** (1813-1872). Het echtpaar krijgt 14 kinderen, waarvan er enige op jonge leeftijd overlijden.

een perceel grond van de heer van Boxtel, prins **Frederik III Van Salm-Kyrbourg**, en laat er een herenhuis op bouwen. Mogelijk is **Hendrik Verhees** de architect. In ieder geval maakt Verhees een kaartje van het perceel. In 1790 wordt het huis verkocht aan **Antonie Hermanus Helbach**, vooraanstaand lid van de protestantse gemeente.

In de periode dat Helbach er woont komt de protestantse gemeente zonder kerk (1794-1812) te zitten. Hij stelt dan enige tijd een kamer in zijn ruime huis ter beschikking om kerkdiensten te kunnen houden. Helbach verkoopt, bij zijn vertrek uit Boxtel, het huis in 1801 aan **Johannes Lafferté** uit Empel.

Vervolgens wordt in 1806 **Cornelis Hoevenaar** eigenaar, die er in ieder geval in 1810 nog woont. In 1832 is het eigendom van de weduwe van **Hendrik Alexander Krieger** uit 's-Gravenhage, **Catharina Elisabeth Krieger-de Back**, *rentenierster*. Zij verhuurt het pand mei van dat jaar aan de hertog bij diens komst en die van het hoofdkwartier van de **2e Divisie** naar Boxtel. In juni 1836 staat het te koop en wordt in 1840 voor f 4.200 gekocht door de hiervoor vermelde **Pieter Hermanus Velsen**. Als deze op 6 september 1884 overlijdt, zien we medio februari 1885 een advertentie in de krant verschijnen, waarbij de Boxtelse notaris **Niemann** het pand namens de erven verkoopt. De nieuwe eigenaar laat het pand in 1885 verbouwen, dan wel op dezelfde plek een nieuw pand bouwen. Latere bewoners zijn onder anderen de adellijke burgemeesters baron **Van Lamsweerde** en baron **Van Hugenpoth tot Aerd**; de families **V.d. Ven** (niet de burgemeester met die naam) en **J. Franke**.

Deze locatie is dus met recht als historisch te bestempelen. Het voormalig koetshuis, gelegen op enige afstand van en schuin tegenover het herenhuis bestaat nog: het is thans in gebruik als woning. Overbuurman (locatie barrièrehuis: thans herenhuis met koetshuis en hondenhokken) van de hertog schuin tegenover is **Christiaan Cornelis Joseph Achterberg**, op dat moment nog wijnkoper. Van 1842 tot 1864 is hij burgemeester van Boxtel.

Pand Clarissenstraat nr. 22: foto van omstreeks 1890. Of het pand er vóór de verbouwing van 1885 (veel) anders uitzag, weten we helaas niet.

Pand Clarissenstraat nr. 22 te Boxtel zoals dat er thans uitziet. Op deze locatie woont de Hertog van Saxon-Weimar-Eisenach, waarschijnlijk¹⁵⁰ tussen ca. 1832 en 1836 als commandant van de 2e Divisie, waarvan in die periode het hoofdkwartier te Boxtel is gevestigd. Later komt ook het hoofdkwartier van het veldleger van opperbevelhebber de prins van Oranje (latere koning Willem II) naar Boxtel. Het pand is dan reeds een van de mooiste en voornaamste huizen van huizen en valt in de hoogste belastingklasse.

*Laatste Huurder Zijne Hoogheid de Hertog van Saxon-Weimar.
Te aanvaarden bij de definitieve toewijzing.*

Advertentie in Bredasche Courant van 21 juni 1836

Mogelijk wordt het hoofdkwartier van de 2e Divisie, waarvan de hertog commandant is, in de directe omgeving van de residentie van de hertog ondergebracht. In de omgeving liggen dan nog veel percelen open terrein. Zijn divisiestaf zal deels in tenten en deels bij burgers (inkwartiering) ondergebracht zijn geworden. De prins van Oranje is in die periode meermalen te gast in Boxtel. Hij verblijft hier enige tijd als medio december 1833 als zijn hoofdkwartier van het leger te velde in Boxtel is gevestigd. Zelfs de troonopvolger van Rusland - neef van de kroonprins - verblijft dan in Boxtel. Deze zal nadien tenminste nog éénmaal in Boxtel zijn. Ook zijn Divisie verblijft in de omgeving van Boxtel, waaronder Esch.

¹⁵⁰ Gebaseerd op een krantenadvertentie van de, in Den Haag woonachtige, weduwe **Krieger**, inzake de verkoop van het pand, waarin gewag wordt gemaakt dat de laatste huurder: de hertog van **Saksen-Weimar-Eisenach** was. (Bron: Bredasche Courant van 21 juni 1836).

Luitenant-generaal Karel Bernhard hertog van Saxon-Weimar-Eisenach¹⁵¹.

De hertog van Saxon-Weimar-Eisenach maakt zich te Boxtel bij de bevolking zeer gezien en geliefd. Eerder gebeurt dat ook te Eindhoven. Commandant van de Tweede Infanteriedivisie, waarvan het hoofdkwartier onder meer in Boxtel gevestigd is geweest. In

¹⁵¹ **Karel Bernhard hertog van Saxon-Weimar-Eisenach**, geboren in Weimar, Thüringen 30-5-1792, overleden te Liebenstein, Thüringen op 31-7-1862, getrouwd met **Ida van Saxon-Meningen** (1794-1852). Ida is de jongere zuster van koningin **Adelheid**, koningin en echtgenote van koning **Willem IV** van het (Engelse) Verenigd Koninkrijk Hij gaat als 14-jarige in het leger. Neemt als 23-jarige kolonel en commandant van het **Regiment Oranje-Nassau No. 28** deel aan de **Slag bij Quatre Bras** op vrijdag 16-6-1815. Die middag moet hij het commando van voornoemd Regiment overnemen van de eigenlijke commandant, tevens brigadecommandant, de kolonel **Von Goedecke**, die gewond is door een trap van zijn paard. Twee dagen later neemt de hertog deel aan de **Slag bij Waterloo** op zondag 18-6-1815, waar ook de Nederlandse kroonprins en latere koning Willem 2 vecht en gewond raakt. Bron: o.a. **Arie Rens: Huzaren van Boreel**).

1868 wordt aan de Lange Voorhout in 's-Gravenhage een gedenkteken opgericht ter ere van de hertog. Het is een vrijstaande gedenknaald van vijftien meter hoogte, vormgegeven in neoclassicistische stijl. Het is een rijksmonument. Karel Bernhard en zijn vrouw Ida krijgen 8 kinderen. Dochter prinses **Amalie Maria da Gloria Augusta van Saxen-Weimar-Eisenach** trouwt te Weimar op 19 mei 1853 met prins **Willem Frederik Hendrik (Hendrik)**, zoon van koning **Willem II** der Nederlanden. Zijn zoon Herman Bernhard van Saxen-Weimar-Eisenach (1825-1901), trouwt op 17 juni 1851 met prinses **Augusta von Württemberg** (1826-1898), dochter van koning **Willem I van Württemberg**.

Uitreiken eresabel aan officieren te Boxtel

Op donderdag 18 februari 1836 krijgt de kapitein **Van Daalen**, voor de periode dat hij kapitein-adjutant is geweest bij de **2e Afdeling Zuid-Hollanse Mobiele Schutterij**, een eresabel¹⁵² uitgereikt. Hij is op dat moment werkzaam als kapitein bij het **Flankeurbataljon van de 7e Afdeling Infanterie**. De uitreiking geschiedt door *twee commissarissen* van genoemde 2e Afdeling, te weten de kapitein **Ledeboer** en de eerste luitenant **Gevers**, beiden afkomstig uit Rotterdam.

Bij de uitreiking van de eresabel wordt een brief voorgelezen waarin alle officieren de grote verdiensten erkennen, door Van Daalen bewezen, aan de Afdeling in het algemeen en aan zijn collega-officieren bij dit onderdeel in het bijzonder. Van Daalen is zichtbaar geroerd door deze geste van zijn collega's, temeer daar de koning (Willem I) hem toestemming heeft verleend tot het dragen van de eresabel. De uitreiking vindt plaats tijdens een diner: er is sprake van *een feestdich*. Helaas weten we niet wáár in Boxtel dit plaatsvindt¹⁵³.

Geboorte dochter marechaussee in dienst van de Hertog

Op zondag 22 januari 1837 vindt in de Nederlands Hervormde Kerk te Boxtel de doop plaats van een kind van een militair in dienst van de hertog van Saken-Weimar-eisenach. Het meisje is geboren op 7 december 1836 en krijgt van de ouders de voornaam **Ida** mee¹⁵⁴. Haar vader is **Willem Teeuwen** die als wachtmeester der Koninklijke Marechaussee in dienst is bij de hertog. Willem zelf is rooms-katholiek. De reden voor doop in en inschrijving in het doopregister van de Nederlands Hervormde Kerk is waarschijnlijk gelegen in het feit dat de moeder van het kind tot die religie behoort. Opvallend is de naam van het kind: Ida, wellicht

¹⁵² **Eresabel**: vóór 1855 geen officiële status, het is tot genoemd jaar een spontane blijk van waardering van burgers voor een militaire commandant of van een groep officieren voor een uit hun midden. Bij KB van 17-1-1855: wordt de eresabel een officiële blijk van waardering voor herhaalde betoonde moed voor officieren KNIL die reeds eerder een **Militaire Willemsorde** ontvingen. Vanaf 1865 eveneens voor officieren van de landmacht en schutterij. De eresabel wordt uitgereikt met een brevet. In 1927 wordt de laatste eresabel uitgereikt. Thans wordt een eresabel uitsluitend nog uitgereikt aan **Ridders Militaire Willemsorde**. Er zijn meerdere modellen bekend van de officiële eresabel, jaartallen: 1855, 1859, 1861, 1864, 1867, 1891, 1895, 1898, 1907. Omdat de eresabel uitsluitend bij het militaire uniform mag worden gedragen is ook (1879) een voorstel voor een op het burgertenuue te dragen insigne ingediend, dat echter nooit een officiële status verkrijgt.

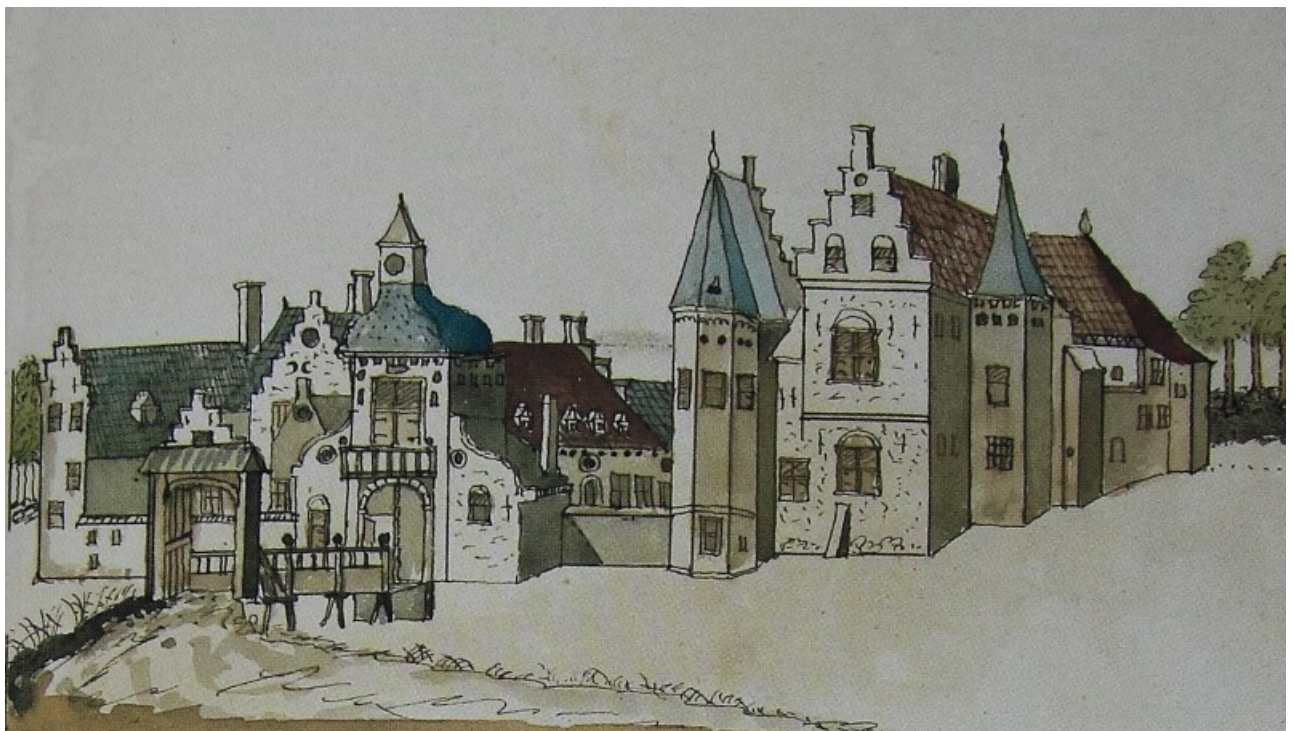
¹⁵³ Bredasche Courant, 23 februari 1836.

¹⁵⁴ Bron: Archief Protestantse Gemeente Boxtel, BHIC te 's-Hertogenbosch, toegangsnr. 259, inventaris nr. 154.

zo gekozen naar de voornaam van de vrouw van de hertog?

Boxtel, kasteel Stapelen zoals wij dat tegenwoordig kennen.

Kasteel Stapelen te Boxtel in vroeger tijden, hier nog met het jachthuis op de binnenplaats dat gedurende een aantal jaren (dertig maart 1800 t/m negentien december 1812) als kerkruimte wordt gebruikt door de Boxtelse protestanten, die in die periode geen eigen kerk hebben. Pas nadat in 1809 koning Lodewijk Napoleon geld schenkt kan, in 1812, het door Hendrik Verhees ontworpen kerkje aan de Clarissenstraat worden gebouwd.

De oudste vermelding van kasteel Stapelen dateert van 1293. Belegerd door Gelderse troepen in 1388, door Maarten van Rossum in 1543 in brand gestoken. In 1603 door muitende Spaanse troepen veroverd. In 1672 gedurende veertien dagen hoofdkwartier van de Franse zonnekoning **Lodewijk XIV. Willem van Oranje** overnacht er op zijn vlucht naar Duitsland. De laatste heer, **Frederik III, Prins van Salm Kyrbourg**, geboren dertien mei 1745, wordt in Parijs onthoofd onder de guillotine op vierentwintig juli 1794. Hij laat in Parijs een peperduur - overigens nog bestaand - paleis bouwen: het **Hôtel de Salm**, tegenwoordig onderkomen voor het **Légion d'Honneur**. Hij is failliet. Zijn zoon, officier in dienst van Napoleon, weigert de erfenis te aanvaarden. Het kasteel en alle bijbehorende bezittingen worden op zaterdag zestien januari 1819 (gerechtelijk) verkocht op het stadhuis te 's-Hertogenbosch en worden dan eigendom van **Onno Adolf Marc Guillaume de Senarclens de Grancy** (later jonkheer en baron), ook wel heer van Haanwijk geheten.

BOUWMAN PIET ARNOLDUS VAN OERS

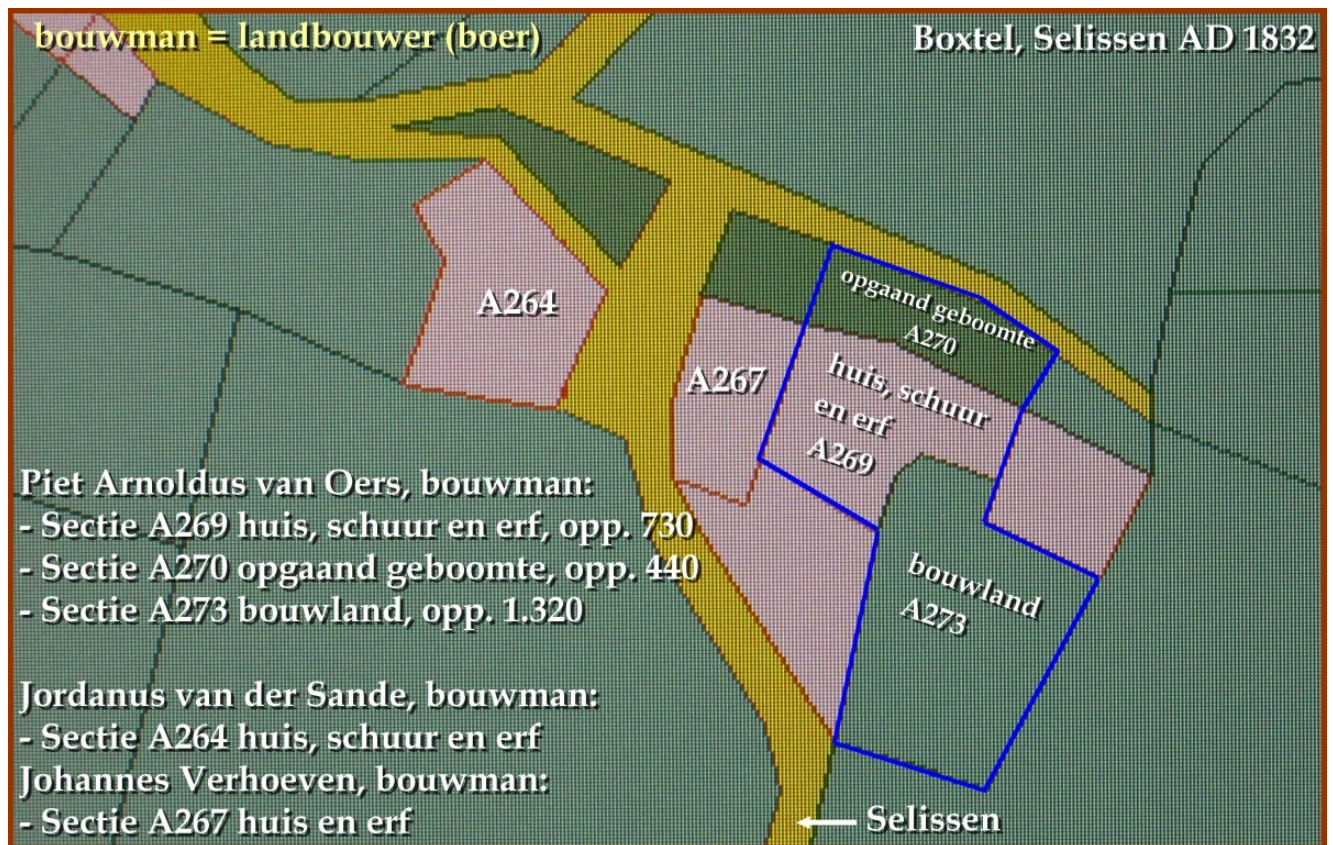
Piet Arnoldus van Oers woont in de buurtschap Selissen en is *bouwman* van beroep. Tegenwoordig zeggen we landbouwer of, in zijn geval beter nog, boer. Hij heeft een inmiddels zeventienjarige zoon die hem al aardig meehelpt in het boerenbedrijf. Het erf van Piet Arnoldus grenst aan het weggetje dat dezelfde naam als de buurschap - Sellisen - draagt. Het terrein is op dat punt heden ten dage nog vrijwel ongewijzigd. Aan de noordzijde heeft hij er een perceeltje met *opgaand geboomte*, grenzend aan zijn erf met huis en schuur. Daar ligt, aan de zuidzijde, één van zijn percelen bouwland. Hij bezit meer grond: wei- en bouwland. Ruilverkaveling is nog ver weg en dus heeft hij, versnipperd over Selissen, een zestal andere percelen liggen. Tussen zijn grond en percelen van anderen ligt geen reguliere weg. De stukken land zijn veelal uitsluitend via 'overpad' bereikbaar. Direct naast Van Oers ligt het erf van **Johannes Verhoeven**. Iets verder, aan de overkant van de weg, woont **Jordanus van der Sande**. Beiden zijn eveneens bouwman van beroep.

Noodlot slaat toe

Woensdagavond een maart 1832, rond acht uur. Waardoor zal wel altijd onbekend blijven, maar er ontstaat brand op het erf van Van Oers. In korte tijd grijpt het vuur om zich heen. Er wordt gejammerd en geschreeuwd. Vlammen en een kolom donkere rook stijgen omhoog. De rook is gelukkig van verre zichtbaar en vormt een signaal dat hulp van brandweer en burens activeert. De brandweer moet van **Boxtel binnen**, wijk A of het centrum, komen en heeft zijn onderkomen in de Sint-Petrustoren alsmede in een tegen de toren geplaatste houten aanbouw. Geloei en gehinnik van dieren in doodsangst klinken uit de stal: er is nog vee binnen. Van Oers' zoon kent geen gevaar, bedenkt zich geen moment en rent, nog voor zijn vader hem kan tegenhouden, de brandende schuur binnen. Hij zal het met de dood bekopen.

Militairen schieten te hulp

Plotseling duidt een grote stofwolk de komst van krijgsvolk aan. Even later arriveren de militairen van de **Friese Schutterij**. Er klinken bevelen en met man en macht proberen de manschappen onder leiding van hun commandanten de brandende gebouwen van Van Oers te blussen en die van Verhoeven en Van der Sande te behoeden voor het overslaan van het vuur. Dat laatste lukt slechts gedeeltelijk: ook het pand van buurman Johannes Verhoeven valt ten pooi aan de vlammen. Wel zien ze kans een krankzinnige vrouw uit de vlammen te redden die anders zeer waarschijnlijk zou zijn omgekomen. Rond diezelfde tijd arriveert ook de brandweer, doch ook hun inzet blijkt vruchteloos. Mogelijk zijn de aangesnelde militairen ingekwartierd bij herberg **'t Scheepje** bij de **Ter Aaschebrug** die nogal wat bijgebouwen had en daarom in trek was voor dat doel.

Detail kadasterkaart AD 1832 en gegevens OAT. Bijeen gelegen percelen grond van Van Oers, alsmede belendende percelen van de bureu.

Militairen zamelen geld in

Ondanks alle inspanningen is Van Oers' have en goed niet meer te redden. De volgende dag vindt men in de uitgebrande stal tussen de kadavers van koeien en paard ook het deerlijk verbrande lichaam van de zoon. Deze is mogelijk eerst gestikt door de rook.

Van beide gezinnen kon niets van have, vee of inboedel worden gered... De twee huisgezinnen, het ene bestaande uit man, vrouw en vier kinderen; het andere uit man, vrouw en zeven kinderen zijn op slag in diepe armoede gedompeld en aangewezen op *onderstand* (ondersteuning door armenzorg).

Zoals die tijd nog gebruikelijk is, draagt de buurt hun steentje bij aan leniging van de (eerste) nood van de zwaar getroffen gezinnen Van Oers en Verhoeven. Maar er gebeurt meer.

In Boxtel wordt, na verkregen goedkeuring van de gouverneur, een commissie ingesteld ter leniging van de ergste nood.

Daarvan maken deel uit:

Jonkhr. A.F. Speelman, Burgemeester te Boxtel

A.J. Verster, Burgemeester te Vught

Mr. H. de Wildt, Advocaat te Vught

J. van der Meyden)

H. van der Voort) leden van het Gemeentebestuur te Boxtel.

C. Achterberg)

Hoe goed de verhoudingen tussen de Boxtelse bevolking en de talrijk aanwezige militairen is, moge blijken uit het feit dat kapitein **Kops**, commandant van batterij rijdende artillerie no. 3, een bedrag van zesenzestig gulden aan de slachtoffers schenkt *als erkentenisblijk voor het*

goed en gul onthaal door gemelde batterij, bij deszelfs driemaandsch verblijf in Boxtel in het verledene jaar genoten.

De Friese schutterij die zo dapper had meegestreden tegen de vuurzee toont hun medeleven nog op andere wijze. Ook zij leveren een geldelijke bijdrage. Dat doen ze samen met de eveneens in Boxtel verblijvende militairen van **Veldbatterij no. 9** (artillerie). Beide onderdelen staan vrijwillig het *montant* (= bedrag) van één dag traktement af ten gunste van de getroffenen.

Kroonprins bemoeit zich met de zaak

Daarmee is het verhaal nog niet af. Kennelijk gaat het bericht van deze trieste gebeurtenis via militaire kanalen razendsnel naar de top. Dat is niet vreemd, aangezien de hertog van Saksen-Weimar-Eisenach, vanaf 1831 het hoofdkwartier van zijn 2de Divisie in Boxtel heeft gevestigd. De hertog had eerder, tezamen met de kroonprins, tegen Napoleon gevochten tijdens de **Slag bij Waterloo** op 18 juni 1815. Reeds op twaalf maart 1832 wordt een brief, geschreven namens Z.K.H. prins veldmaarschalk, binnen het leger verspreid waarin de prins de militairen van de onderdelen die *sedert bijkans anderhalf jaar zoo gastvrij bij deszelfs ingezetenen zijn gehuisvest geweest, in de gelegenheid zouden gesteld worden om, door het bijdragen van eenige gaven ter tegemoetkoming in het verlies van deze ongelukkige landlieden, hunne erkentelijkheid voor de gastvrijheid der Noord-Brabanders, en hunne welwillendheid jegens hen aan den dag te leggen, en toonen, dat bij Nederlanders immer mededogen en weldadigheid gepaard gaan.*

Prins Willem geeft zelf het goede voorbeeld en schenkt een bedrag van honderd gulden. In een dagorder van negen april 1832 voor het leger te velde, gegeven namens **Z.K.H. den Veldmaarschalk** wordt bekendgemaakt dat een, op last van de erfprins, gehouden inzameling bij het leger te velde in totaal f 6.120:385 heeft opgebracht. Over het bereikte bedrag wordt opgemerkt:

Dat ruimschootse bijdragen van de troepen hebben de nooddrift der ongelukkigen overtroffen; eene zoo edele milddadigheid is den Nederlandschen Krijgsman waardig.

Genoemd bedrag wordt ter hand gesteld aan gouverneur Van den Bogaerde van ter Brugge. Deze kan daarmee de nood van de Boxtelse getroffenen en anderen in gelijke omstandigheden binnen zijn provincie, lenigen.

Eerste steenlegging voor nieuwe burg

Op zaterdag 21 juli 1838 legt burgemeester Speelman, daarbij geassisteerd door de wethouders, de eerste steen voor de bouw van een nieuwe Zwaanse Brug. Dat gebeurt onder grote publieke belangstelling¹⁵⁵.

Medio eind juli 1838 begeeft de zesponderbatterij onder commando van de **kapitein Van der Beek** zich naar Boxtel.

GEBEURTENISSEN TE BOXTEL EN OMGEVING BEGIN 1839

Vrees voor aanval door Belgen

Begin 1839 vreest men een aanval van de Belgen. Ook wantrouwt men Frankrijk. Dat kwam tenslotte al eerder de Belgen te hulp. Bewoners van Brabant worden angstig. Het komt er

¹⁵⁵ Bredasche Courant, 28 juli 1838.

zelfs van dat gezinnen uit bijvoorbeeld Eindhoven, Boxtel, Vught, Helvoirt naar vestingstad 's-Hertogenbosch trekken omdat ze - geheel ten onrechte - menen dat daar méér bescherming is als het tot een aanval komt...

Veldleger opnieuw verdeeld in 3 divisies

Medio januari 1839 wordt het veldleger andermaal opgedeeld in drie divisies:

- * **Eerste Divisie:** hoofdkwartier te Eindhoven
- * **Tweede Divisie:** hoofdkwartier in het Kamp te Rijen
- * **Derde Divisie:** hoofdkwartier te 's-Hertogenbosch
- * **Mobiele Korps** onder leiding van de Hertog van Saksen-Weimar-Eisenach is belast met het bewaken van de lijn Wuustwezel tot Beverloo.

Het algemeen hoofdkwartier van de kroonprins bevindt zich in Tilburg.

Donderdag zeventien januari 1839 vertrekt vanuit het garnizoen in 's-Hertogenbosch het **1e Bataljon** der **1e Afdeling** naar Boxtel en Liempde om daar te worden gekantonneerd. Verplaatsingen blijven aan de orde van de dag.

Te Boxtel Liempde en Esch worden versterkingen aangebracht, waaronder redoutes.

Februari 1839 worden rond meerdere Brabantse plaatsen verdedigingswerken, waaronder **redoutes**¹⁵⁶ of **veldschansen** aangelegd, waarvan er in Boxtel maar liefst een twaalftal worden opgeworpen, alsmede vier in het aangrenzende Esch. De daarvoor benodigde gronden worden onteigend¹⁵⁷

Een tweetal redoutes blijft bewaard

Van deze veldversterkingen resteren er AD 2012 nog twee: aan de Esschebaan, nabij zwembad **De Langspier**, op particulier terrein. De andere ligt in het wandel- en sportpark **Molenwijk**, nabij de spoorlijn. Uw scribent verdronk als peuter nog bijna in de vóór deze laatste redoute aanwezige vijver...

De restanten (begroeide heuvel) van de redoute in park Molenwijk heet in de volksmond **Heksenberg**. Ten tijde van aanleg van deze redoute ziet het terrein er ter plekke geheel anders uit en heet dan nog **Tongersche Heide** en vormt derhalve vrijwel geheel open terrein. In de directe omgeving liggen anno 1839 in totaal wel 9 vennen, waarvan een deel inmiddels niet meer bestaat, of deels is gedempt. Achter de redoute in park Molenwijk ligt nog steeds het **Leysenvan**, een vroeger zwembad. Voorts ligt aan naderings- of voorzijde van de redoute en wel schuin ten noordwesten ervan het **Lang Ven**, dat zijn naam eer aan doet: het is een langgerekt, smal ven. Het grootste deel zal later (begin jaren 60 van de 19e eeuw) worden gedempt bij de aanleg van de spoorlijn 's-Hertogenbosch-Boxtel. Een restant ervan bestaat nog. Het is de vijver, tegenwoordig gelegen in park Molenwijk en wel in het omheinde dierenparkje **De Groene Warande**.

De redoutes aan Esschebaan en in park Molenwijk zijn de hoogste: ca. 5 meter, de overige

¹⁵⁶ **redoute**: uit: **ridotto**, Italiaans voor verkleind of gereduceerd. Een redoute of veldversterking kan tijdelijk of permanent zijn. Het betreft een eenvoudig, gesloten werk, omringd door een aarden wal. Kan fungeren als buitenwerk van een versterking, of als onderdeel van een linie. **Linie**: een verdedigingslijn, bestaande uit een aaneengesloten geheel van versterkte punten in het terrein. Deze kunnen elkaar ondersteunen en zijn vaak met elkaar verbonden d.m.v. een wal of gedekte weg. Onbegaanbare of onbegaanbaar te maken (o.a. inundatie) terreingedeelten kunnen in een linie zijn opgenomen.

¹⁵⁷ Nieuwe Rotterdamse Courant, 13 januari 1849

zijn ca. 1,5 meter hoog. Op deze grootste redoute, in park Molenwijk, staan maar liefst 5 kanonnen opgesteld.

Een derde redoute werd medio 2012 door **Heemkundekring Boxtel** in samenwerking met **Gemeente Boxtel** en **Waterschap De Dommel** teruggebracht in het terrein langs de **Konijnhooldreef**, op het perceel **Konijnenberg**, destijds (vanaf 1834) eigendom van ondernemer **Gerard Bogaers** uit Tilburg. Deze redoute wordt omschreven als **Konijnenberg**. Wat niet werd teruggebracht, doch in 1839 wel bij deze redoute aanwezig was, is een sleephelling: een glooiend omhooglopend pad teneinde het mogelijk te maken een zwaar kanon op zijn plaats binnen de wallen van de redoute te brengen. Op de originele kaart is deze helling ingetekend. Tot slot wordt medio 2018 in Esch een deel van een redoute in het terrein teruggebracht, als in het weiland, begrensd door het Mannengasthuis, Haareneweg en Essche Stroom, onder meer een haventje dat daar ooit lag, opnieuw wordt aangelegd.

Redoutes zijn betrekkelijk eenvoudige werken: men graaft een gracht waarbij het verwijderde zand wordt gebruikt om een aarden wal aan één zijde van die gracht op te werpen. Op de wal, kan een houten palissade geplaatst worden, of **schanskorven** (cilindervormige, van riet of katoen gevlochten manden gevuld met zand of ander bijv. steenachtig materiaal), bieden bescherming tegen vijandelijk vuur terwijl schutters en een of meer daar opgestelde kanonnen de vijand onder vuur kunnen nemen.

Een redoute kan verschillende vormen hebben. In ieder geval is aan de van de vijand afgekeerde zijde een opening: **keel** geheten. Via de keel kan men de redoute betreden of verlaten. De bezetting van een redoute krijgt een schootsector opgedragen waarbinnen vuur moet worden uitgebracht.

Bomen en struiken die een vrij schootveld belemmeren worden gekapt. Ook in de, aan Boxtel grenzende en dan nog zelfstandige, gemeente Esch verrijzen enige redoutes. Februari 1839 maakt een anoniem gebleven reiziger een reis langs de juist gereed zijnde versterkingen. Over de redoute Konijnenberg bij kasteel Stapelen schrijft hij:

Op mijnen regterkant, op het terrein van het kasteeltje van Boxtel, zag ik eene hoogte, welke mij toescheen meer een klein fort dan wel eene eenvoudige batterij te zijn.

De burg over de Dommel in de steenweg naar Best (thans overgang Brederodeweg/Eindhovenseweg) wordt door twee kanonnen onder schot gehouden: dat van de redoute aan de Konijnhooldreef en het kanon opgesteld in de redoute bij de Nieuwstraat.

Bij de sluis van de watermolen op de Dommel, waarvan de locatie thans moet worden gezocht op het punt waar de brug in de Mgr. Wilmerstraat begint (zijde Molenpad), is niet uitsluitend een redoute aanwezig: de sluis zelf wordt, indien nodig, ook gebruikt om gebieden te inunderen. Zie terzake hiervan de geschreven tekst op het kaartje, afgebeeld op pagina 153 hierna.

Liempde en Esch

In Liempde wordt, op een locatie – welke is niet bekend – waar een weg de Dommel kruist, een **ingraving** aangelegd¹⁵⁸.

Esch krijgt, evenals Boxtel, een aantal redoutes op haar grondgebied. Dat worden er vier: aan de **Heesakkers** komt het veldwerk no. I, op het **Zettesheike (Seters Heike)** veldwerk no. II, bij de **Gasthuisbrug** veldwerk no. III en bij **Baarschot** veldwerk no. IV.

¹⁵⁸ *Esch en de positie van Den Bosch 1830-1839*, David C.H. Ross, p. 3.

N°. 20.
der Ordonnancie.

N°. 67.
der bewijstukken van de
Rekening.

NOORD BRABAND
38

Dienstjaar 1840.

BUITEN GEWOON TE ZEGELEN
15
FORMAAT-ZEGEL
NOORD BRABAND

De Plaatselijke Ontvanger der Gemeente *Esch* zal betalen op den
Blykend bevestigd van de Edelgroot-Keitbanc-Kamerstukken van 10 november 1840, Art. 7.
post, onder N^o. *der Begrooting toegestaan, aan Ingezetenen van*
wonende te *Esch* de Somme van ~~*drie en negentig*~~
~~*guldens en vijf en veertig cent*~~

N A A M VAN DEN BELANGHEBBENDEN.	O B J E C T VAN B E T A L I N G	BEDRAG.	AANWIJZING DER BESCHIEDEN TOT DEZE ORDONNANCIE GEHOORENDE.
<i>Aan de Omme zijde geplaatst</i>	<i>voor Vermiste of niet terug Ontvangene Werktuig- gen welke in den jare 1839 door de militaire autoriteit tot het opwerpen van veld- werken zijn gerequireerd</i>	<i>93 45</i>	

En zal deze Ordonnancie behoorlijk voldaan getekend, en de bescheiden daarnevens gevoegd zijnde, aan
voornoemden Ontvanger in rekening voor uitgaaf worden geleden.

Esch den 21 november 1840
Do Burgemeester en den Schasser der Gemeente *Esch*
Amand Kruisend *M van Schyn del*

Voldaan, den

TER ORDONNANCIE VAN DEZELVEN
M. C. L. L. L.

Nog eind 1840 worden vergoedingen betaald die te maken hebben met de aanleg van de veldwerken of redoutes, die begin 1839 plaatsvonden. Zo wordt op 21 november 1840 aan een aantal Essche ingezetenen (*Aan de ommezijde geplaatst*, zie volgende afbeelding) bedragen tot een totaal van f 93,45 uitbetaald *voor vermiste of niet terugontvangen werktuigen welke in den jare 1839 door de militaire autoriteit tot het opwerpen van veldwerken zijn gerequireerd.*

Redoute te Cromvoirt

Ook in Cromvoirt wordt een redoute opgeworpen. Die komt te liggen aan de Oude Loonsebaan, bij de Loverensebrug.

De Loverensebrug over de Zandleij in de Oude Loonsebaan te Cromvoirt. In de nabijheid van de brug komt een redoute te liggen.

Hoofdkwartier opperbevelhebber in Boxtel

Medio februari 1839 vestigt opperbevelhebber kroonprins Willem zijn hoofdkwartier andermaal in Boxtel. Hij ziet ongetwijfeld de Boxtelse redoutes gebouwd worden. Als koning **Willem II** zal hij enige jaren later Boxtel opnieuw bezoeken. Dat gebeurt op maandag drie mei 1841. Die dag is de koning - gedurende één uur - te gast bij kantonrechter **P.C. van de Ven**, woonachtig in het pand **Dommelshoek** aan de Rechterstraat naast de Zwaanse Brug. Dit is de locatie waar thans sinds ca. 1905 de huidige villa **Het Hof** (thans Restaurant De Rechter) staat.

Dinsdag twaalf februari 1839 trekt **Veldbatterij no. 8** (artillerie), komende van Oss, naar Boxtel waar men, evenals op andere plaatsen in de provincie, bezig is met het *opwerpen van batterijen en dezelve te wapenen*.

redoute Konijnenberg, Boxtel 1839

Februari 1839 werden te Boxtel 12 redoutes aangelegd.

Men vreesde voor een aanval door België.

19 april 1839 wordt te Londen het verdrag getekend waardoor de scheiding tussen Nederland en België formeel wordt erkend.

Op het kaartje, links bovenaan is te zien hoe, ter hoogte van de huidige bocht naar links in de Konijnshooldreef, destijds ook een weg, de Nieuwe Laan recht door ging en aansluiting had op de huidige Eindhovenseweg. De meeste redoutes waren slechts kort in het terrein aanwezig: februari - juni 1839. Op kaartje midden onderaan: kasteel Stapelen. De perceelnaam van het kadaster is Konijnshol.

Meer weten over de Boxtelse redoutes? Zie website www.heemkundeboxtel.nl

In Eindhoven worden vaste bruggen gesloopt en vervangen door zogenaamde **rolbruggen** die in geval van nood betrekkelijk snel kunnen worden verwijderd.

Vanuit Eindhoven volgt medio halverwege februari dat jaar het bericht dat de zusters **Augustinessen**¹⁵⁹ in hun **Klooster Mariëndaal**, gevestigd in **Kasteel Dommelrode** te Sint-Oedenrode zich moeten voorbereiden om bij het ontvangen van het bevel daartoe, hun klooster zo spoedig mogelijk te ontruimen, teneinde te kunnen dienen voor militaire doeleinden.

Alle burgemeesters in de regio krijgen opdracht zorg te dragen dat, ieder in zijn eigen gemeente, een zeker aantal bespannen karren in gereedheid staat.

Te 's-Hertogenbosch wordt de eerder geslechte schans bij de Orthense poort hersteld¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Zusters **Augustinessen van de Congregatie van Windesheim** verblijven te Sint-Oedenrode tussen 1801 en 1954 in een klooster dat zij de naam Mariëndaal geven. Van 1801 tot 1819 verblijven zij op kasteel Henkeshagen en van 1819 tot 1954 om kasteel Dommelrode.

¹⁶⁰ Groninger Courant, 15 februari 1839.

Gerardus Bogaers (gedoopt Tilburg zestien januari 1770, overleden Tilburg vijftien maart 1850). Gehuwd met Anna van den Hout. Wollen stoffen fabrikant uit Tilburg. Hij koopt in 1834 in Boxtel kasteel Stapelen en bijbehorende bezittingen van Onno Adolf Marc Guillaume de Senarclens de Grancy, of heer van Haanwijk (Sint-Michielsgestel). Hij begint in 1792 zijn textielbedrijf aan de Heuvelstraat in Tilburg en wordt een vermogend man. Als kroonprins Willem zijn legerhoofdkwartier in Tilburg inricht komt hij in contact met onder andere de ondernemers in dit, door koning Lodewijk Napoleon, tot stad verheven dorp. Zo leert de kroonprins ook Gerardus kennen tijdens jachtpartijen en bijeenkomsten in de herensociëteit.

Komst Russische grootvorst naar Boxtel

Medio april wordt vanuit 's-Hertogenbosch gemeld dat de Russische grootvorst die stad met een bezoek zal vereren. Uit Boxtel komt tegelijkertijd de melding dat de hoge Russische bezoeker te Boxtel zijn intrek zal nemen bij de hertog van Saksen-Weimar-Eisenach. Het leger zal verzamelen op de Kempsche Heide alwaar het geïnspecteerd zal worden door de kroonprins en zijn neef, de Russische grootvorst **Z.K.H. Alexander Nicolaas**, grootvorst en troonopvolger (tsarevitsj) van Rusland, de latere **tsaar Alexander II**.

Grootvorst Alexander Nicolaas logeert voorjaar 1839 zes weken in ons land bij zijn tante, **Anna Pauwlona**, echtgenote van onze kroonprins. Hij brengt dan onder meer in Zaandam een bezoek aan het **tsaar-Peterhuisje** en is op woensdag dertig april in Tilburg aangekomen. Eén dag eerder, op negenentwintig april 1839 is hij eenentwintig jaar geworden.

De Russische grootvorst zal later die maand in Engeland een bezoek brengen aan koningin **Victoria**, dan twintig jaar oud en ongehuwd. Alexander Nicolaas is één jaar ouder en op zoek naar een geschikte huwelijkspartner. Het komt tot een kortstondige romance tussen de twee, doch zijn vader, de Russische tsaar, geeft geen toestemming voor een huwelijk...

< **Alexander Nicolaas Romanov 1)**, grootvorst en latere tsaar **Alexander II van Rusland**, neef van kroonprins **Willem**.

Alexander is aanwezig in Boxtel en vergezelt kroonprins Willem bij de manoeuvres en inspectie van de troepen op de Kempsche Heide.

1) Alexander II Nikolajevitsj Romanov, geboren Moskou 29-4-1818, overleden Sint-Petersburg op 13-3-1881. Tsaar Alexander II van Rusland van 1855 tot 1881, koning van Polen tot 1867 (Polen werd daarna geannexeerd door Rusland), groothertog van Finland.

Hij sterft aan de gevolgen van een aanslag (bom) op zijn leven tijdens zijn zondagse rijtour door Sint-Petersburg.

De Nederlandse kroonprins bezit in Boxtel en omgeving de nodige percelen grond. In Esch, gemeente Haaren, herinnert de straatnaam **Koningsweg**, een onverharde weg tussen Esschebaan en Smaldijkje/Molenwijkseweg daar nog aan. Genoemde weg ligt slechts enige honderden meters verwijderd van een van de redoutes van februari 1839.

Twee jaar na zijn overlijden worden deze percelen verkocht.

De Notaris JOH. DE BERGH, te 's Hertogenbosch, heeft namens de Hooge Erfgenamen van Wijlen Z. M. Koning WILLEM II, in het openbaar *Provisioneel*

V E R K O C H T:

17 B., 38 R., 5 E. HEIDE GROND onder *Esch*, verdeeld in 9 Koopen, opgebracht met de verhoogingen:

In Massa	f 1650.—
En in Percelen	- 1395.—

En 94 B., 1 R. HEIDE GROND onder *Boxtel*, grenzende aan die van *Esch*, verdeeld in 29 Koopen, opgebracht:

In eene Massa	f 4375.—
In vier kleine Massa's	- 2425.—
En in Percelen	- 3325.—

Zullende de *Finale Verkoop* geschieden in de Herberg *de twee Zwanen* te *Esch*, bewoond bij M. VAN SCHIJNDEL, op DONDERDAG den 16 Junij 1853, des morgens ten 9 ure; zijnde intusschen nader onderrigt te bekomen ten Kantore van voornoemden Notaris DE BERGH.

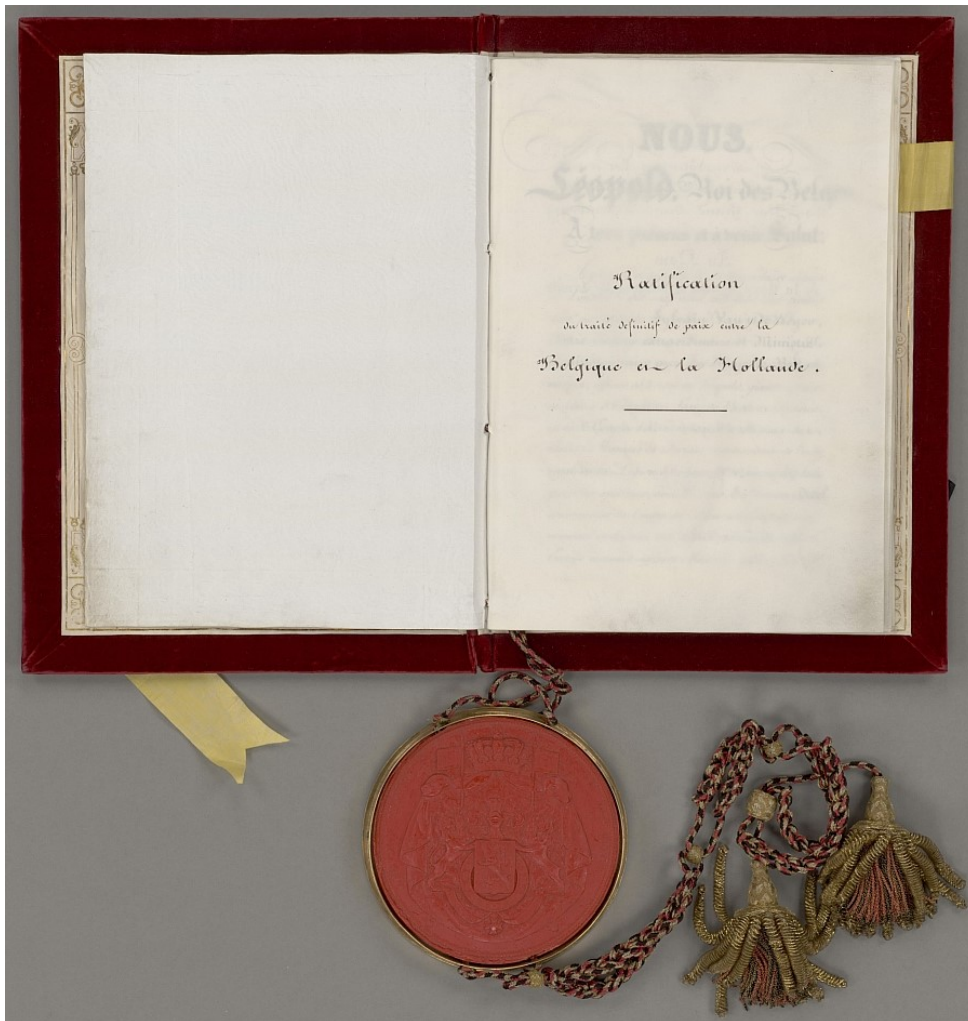
Bericht inzake de verkoop van percelen grond, eigendom erfgenamen van wijlen koning Willem II in Boxtel en Esch. (Bron: Provinciaal Dagblad van Noord-Brabant en 's-Hertogenbossche Stadscourant, 7 juni 1851)

Verdrag van Londen: einde vijandelijkheden

Juni 1814 zijn er in een Londens verdrag 8 artikelen voor nodig om België onder Willem I bij Nederland te voegen, 25 jaar later zijn er 26 artikelen nodig die de – definitieve - scheiding regelen.

Op vrijdag negentien april 1839 wordt tussen Nederland en België het **Verdrag van Londen** getekend. Ook wel bekend als het **Verdrag der 24 Artikelen**, hoewel de uiteindelijke versie van het verdrag twee artikelen méér telt. Die ondertekening gaat niet zonder slag of stoot.

Is het de afgelopen acht en een half jaar vooral koning Willem I geweest die een definitieve vredesregeling blokkeert, nu is het de Belgische koning **Leopold I** die dwarsligt. Hij verzet zich onder meer hevig tegen het verlies van **Luxemburg** en een deel van **Limburg**. Leopold I moet stevig onder - diplomatieke - druk worden gezet alvorens hij uiteindelijk zwicht en akkoord gaat. In het verdrag wordt onder andere bepaald dat België een soevereine staat wordt, los van Nederland. Nieuwe grenzen zullen worden vastgesteld. De oorlogsdreiging is daarmee van de baan. Het Verdrag van Londen betekent tevens een einde aan de vele inkwartieringen in het zuiden van het land. Veel van de hier gekantonneerde militairen verlaten Noord-Brabant en keren terug naar hun woonplaatsen, hoewel die verplaatsingen nog de nodige tijd in beslag zullen nemen.

Eerste pagina uit het Verdrag van Londen. Ratification du traité de paix entre la Belgique et la Hollande: Ratificatie (officiële bekrachtiging) van het vredesverdrag tussen België en Nederland (Nationaal Archief)

In het Verdrag van Londen zijn ook diverse kaarten opgenomen, onder meer van de groothertogdommen Limburg en Luxemburg, die - zeer tegen de zin van België - dan aan Nederland toevallen (Nationaal Archief)

Nadat gezanten in Londen op 19 april het verdrag te Londen hebben ondertekend, moet het in de respectieve landen door beide koningen worden getekend. Daarna mag Willem I zich koning er Nederlanden en groothertog van Luxemburg en Limburg noemen.

Hertog op inspectie

Woensdag 24 april verlaat de hertog van Saksen-Weimar-Eisenach Boxtel en gaat op weg naar Bergen op Zoom, teneinde daar de jaarlijkse inspectie te houden over de afdelingen van zijn divisie die daar verblijven. Zaterdag wordt hij weer terug in Boxtel verwacht.

Er wordt gesproken over een ophanden zijnde inspectie door de Russische Grootvorst, neef van de kroonprins, die op korte termijn zal plaatsvinden op de Kempsche Heide. De troepen van de hertog die in Boxtel en omgeving zijn gekantonneerd, zullen zich daar naartoe

verplaatsen¹⁶¹.

Grenadiers brengen versterkingen aan

Een week nadat het Verdrag van Londen is getekend, schijnt men in Boxtel nog van niets te weten...

Een goede driehonderd grenadiers zijn donderdag 25 april nog volop bezig met het realiseren van (veld)versterkingen, aangeduid met *het opwerpen van batterijen*¹⁶².

Dat gebeurt onder leiding van een tweetal officieren: **Beijerinck** en **Engelbrecht**. Het is de eerste luitenant **Beijerinck**, stafofficier bij het hoofdkwartier van de 2e Divisie van de hertog van Saksen-Weimar-Eisenach die een goede twee maanden later een kaartje tekent van alle redoutes en hun schootsvelden in Boxtel (zie kaartje verderop).

De versterkingen waar hier sprake van is, worden aangelegd volgens een plan, opgesteld door de hertog.

Er is sprake van dat de Afdeling Grenadiers die thans nog werkt aan de versterkingen te Boxtel, na de inspectie van de troepen van de hertog in de omgeving van Bergen op Zoom, naar Tilburg zullen marcheren¹⁶³.

Het detachement grenadiers (302 man) uit Boxtel onder commando van de kapitein **George** met vier luitenants arriveert op maandag 20 mei in Tilburg en trekt op woensdag 22 mei dat jaar Dordrecht binnen¹⁶⁴.

Vondst bij Komsche Hoeve

Zaterdag 27 april 1839 zijn manschappen onder leiding van de luitenant der grenadiers **Van Daalen** bij de *Komsche Hoeve op den weg van Oirschot* (oude benamingen: 't zandpad naar Oirschot en later **Ossenpad**, thans **Prins Hendrikstraat**) bezig met het graven van een gracht ten behoeve van een **geschutsopstelling** voor een batterij¹⁶⁵ (een of meer kanonnen) die daar geplaatst wordt. Bij de **Komsche Hoeve** zelf, het huidige café **De Kom**, ligt op dat moment één van de twaalf redoutes die Boxtel op dat moment telt. Het graafwerk even verderop gebeurt met de hand. Plotseling klinkt geluid van ijzer op ijzer, een spade raakt een voorwerp in de grond. Het zand wordt weggeveegd en verbaasde soldaten halen achtereenvolgens een helm, kuras (borstharnas) een piek etc. naar boven. Uiteindelijk komt een, deels verteerde, uit koper/brons vervaardigde wapenuitrusting tevoorschijn. Deze lijkt te stammen uit de periode van **Maarten van Rossum**¹⁶⁶. Van Rossum, berucht krijgshoofd, ging in 1543 ook tekeer in Boxtel waarbij hij onder meer kasteel Stapelen belegerde en in brand stak. De Komsche Hoeve maakte deel uit van de bezittingen van de heer van Boxtel. Luitenant Van Daalen ziet kennelijk het belang van de vondst in en zorgt dat alles terecht komt bij het bestuur voor oudheden van het **Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen van Noord-Brabant**. **Dik Bol**, voorzitter van **Heemkundekring Boxtel**, verrichtte naspeuringen bij de provincie, doch tot op heden is die vondst helaas onvindbaar.

Luisterrijke inspectie der troepen op de Kempsche Heide

Woensdag een mei 1839 vindt de, hiervoor reeds aangekondigde, inspectie der troepen plaats op de Kempsche Heide, gelegen tussen Boxtel en Oisterwijk (thans Kampina). Deze

¹⁶¹ Algemeen Handelsblad, 29 april 1839.

¹⁶² Algemeen Handelsblad, 29 april 1839.

¹⁶³ Algemeen Handelsblad, 29 april 1839.

¹⁶⁴ Algemeen Handelsblad 25 mei 1839.

¹⁶⁵ **Batterij**: bedding voor opstellen één of meer stukken geschut. Tevens benaming onderdeel artillerie-eenheid (kanonnen/houwitser: geschut).

¹⁶⁶ Bron: onder meer de Overijsselsche Courant, 7 mei 1839.

wordt beschreven als *groots en luisterrijk*. Te 09.30 uur die dag staan alle troepen in vijf linie opgesteld.

De eerste linie bestaat uit de 1e Brigade (7 bataljons) van de kroonprins.

De tweede linie omvat de Tweede Brigade (7 bataljons) van de generaal-majoor **Van der Duijn**.

De derde linie is geformeerd uit het **Tweede Regiment Dragondes** en een **Regiment Huzaren**. De invulling van de vierde linie blijft onvermeld.

De vijfde linie tenslotte bestaat uit 10 batterijen artillerie.

Kort nadat de troepen inspectie gereed staan opgesteld, komen de hoge gasten aanrijden.

Zonder dralen rijden zij eerst langs de gelederen van de diverse opgestelde troepen.

Aan het hoofd bevindt zich de Russische grootvorst, gekleed in Russisch uniform. Aan zijn rechterhand bevindt zich de kroonprins van Oranje. Gedurende de inspectie spelen de muziekkorpsen het Russische volkslied.

Na afloop van de inspectie stelt de grootvorst zich op, op een punt waar de troepen vervolgens voor de grootvorst defileren. De kroonprins bevindt zich daarbij een tijdlang aan het hoofd der troepen, doch keert daarna terug op de positie vanwaar zijn Russische neef het defilé afneemt, omhelst hem en gaat daarna naast hem staan.

De aanwezige officieren in het gevolg van kroonprins en grootvorst maken indruk door hun schitterende uniformen. Zowel de kroonprins alsook de grootvorst laten zich lovend uit over houding en de wijze van uitvoering der exercities van de troepen.

Het Korps Rijdende Artillerie voert manoeuvres uit, waarbij zowel het van front veranderen alsook het vuren met losse kardoezen bijzonder snel en accuraat worden uitgevoerd.

Ook de grenadiers, die na het defilé nog bijzondere exercities verrichten, verwerven alom lof. **Z.K.H. Prins Alexander** - tweede zoon van de kroonprins, commandant der **Grenadiers**, geeft daarbij zijn bevelen met een bedaardheid en nauwkeurigheid die algemene verbazing wekken. De rustige houding waarmee prins Alexander te paard zit, wordt door de aanwezige cavalerieofficieren bewonderd, en belooft dat deze prins een uitmuntend ruiter zal worden¹⁶⁷.

Ontmanteling redoutes

Medio juni 1839 reeds worden de meeste van de, enige maanden eerder opgeworpen, redoutes geslecht en is het nog bruikbaar restmateriaal te koop. Het hout en ijzer afkomstig van deze afgebroken veldversterkingen werden voor 263 gulden opgekocht door de Boxtelse fabrikant **Johan Hendrik van Hoogerwou**. De op Nergena aanwezige terreinen worden gekocht door koning Willem II. Ter plekke herinnert de naam **Koningsweg** daar nog aan. Zo komt ook de redoute aan de Esschebaan in zijn bezit. De terreinen waar het merendeel van de overige redoutes lag, blijven nog decennialang in het bezit van het Rijk. Regelmatig verschijnen advertenties in kranten dat de percelen worden verpacht. Zo zien we in de **Noord-Brabanter** van zaterdag 18 september 1852 een advertentie inzake de verpachting van gronden behorende tot het Departement van Oorlog. Ten overstaan van de Boxtelse notaris **Van den Ham** wordt onder meer verpacht *Ter Beweiding of wel ter Bebouwing de na te melden Militaire Veldwerken*.

Deze veldwerken worden dan als volgt omschreven (hier verkort vermeld):

¹⁶⁷ Arnhemsche Courant, 5 mei 1839.

- *op den straatweg achter Het Scheepje;*
- *aan den Weg naar St. Oedenrode;*
- *tegen de Komsche Hoef;*
- *in de Molenwijk;*
- *tegen het Rond Ven* (Jan van Brabantstraat nabij kruising met Doornakkerlaan: het Rond Ven is later gedempt);
- *aan den Weg naar Schijndel;*
- *bij den Weg het Ossepad in het Loo.*

Dit zijn in totaal zeven locaties van de in totaal twaalf waar in Boxtel redoutes werden opgeworpen. Één locatie (Esschebaan) is eigendom van koning Willem II, zodat de overige vier waarschijnlijk al na juni 1839 in particuliere handen zijn overgegaan. Dit betreft de redoutes die aanwezig waren bij:

- *de Sluys* (brug Mgr. Wilmerstraat);
- *Breukelen* (nabij de brug over Smalwater bij Breukelse- en Van Hornstraat);
- *kasteel* (Stapelen);
- *Konijnenberg* (in weiland langs de Konijnhooldsreef).

In Boxtel herinneren tegenwoordig de straatnamen **Ronduutje** en **Redoutestraat** nog aan deze verdedigingswerken.

Kaartje naar de situatie in juni 1839, ondertekend op 19 juni 1839. De redoutes hebben hun functie inmiddels verloren. Het Verdrag van Londen dat de definitieve scheiding tussen Nederland en België bekrachtigt, is op negentien april getekend. De eerste luitenant Beijerinck van de generale staf maakt, in opdracht van luitenant-generaal de hertog van Saxon-Weimar-Eisenach, bovenstaand kaartje van de Bostelse redoutes. Schuutsvelde zijn ingetekend (lijnen), alsmede het inundatiegebied dat onder water kwam te staan door het sluiten van de sluis bij de watermolens. Mogelijk is het feit dat de redoutes kort nadien afgebroken zouden worden, aanleiding voor de hertog om ze vast te leggen. Linksboven zien we het perceel met windmolens van de papierfabriek bij het Leysenvan.

Boxtelaar schrijft stukje over einde inkwartieringen

Een inwoner van Boxtel zendt een ingezonden stuk, gedateerd zestien juli 1839, aan een krant. De Boxtelaar, die niet men name bekend wordt, memoreert in zijn schrijven de zware last die door de inkwartiering aan - zelfs behoeftige - ingezetenen van Boxtel de afgelopen winter, alsmede gedurende *een negental jaren* werd opgelegd. Hij roemt de hertog van Saksen-Weimar-Eisenach om diens ruimhartigheid. Zijn woning stond altijd open en hij had immer een luisterend oor voor ieder verzoek om bijstand of ondersteuning. Het bleef niet bij luisteren alleen, er werd daadwerkelijk en gul hulp geboden. In zijn artikel gaat de schrijver ook nog in op het gezinsleven van de hertog en roept de inwoners op de hemel te smeken *opdat Z.D.H. en zeer achtenswaardige Familie nog jaren van zulke smartelijke verliezen moge bewaard blijven, zoo als Z.D.H. onlangs op de 22sten Mei getroffen heeft.* (Z.D.H.= Zijne Doorluchtige Hoogheid) Waarschijnlijk wordt hier verwezen naar het overlijden van de oudste zoon van de hertog, **Willem Karel**, eerste luitenant bij het korps mineurs en pas negentien jaar oud, die ernstig ziek was en op tweeëntwintig mei 1839 na een korte ziekte overleed. Hoe dan ook, het vertrek van de hertog uit Boxtel wordt ten zeerste betreurd. Eerder maakt hij zich ook bij de Eindhovense bevolking zeer geliefd tijdens zijn verblijf aldaar. Deze veelzijdige hertog - hij is onder meer lid van geschiedkundige en letterkundige genootschappen, was vrijmetselaar en houdt zich bezig met wiskunde - wordt in 1848 benoemd tot commandant van het leger in Nederlands-Indië.

Verkoop trekpaarden artillerie

Op dinsdag 20 augustus vindt 's morgens om tien uur een verkoping van 25 trekpaarden, afkomstig van de **Rijdende Batterij no. 2** plaats. De verkoping geschiedt door de Boxtelse notaris **Johan Hendrik van den Ham**, in opdracht van de kapitein **Coehoorn**, commandant van genoemde batterij artillerie. De verkoping is openbaar *om kontante betaling* en zal plaatsvinden in de herberg van **J.G. Buddemeijer aan het magazijn**. Wat die laatste opmerking precies betekent is niet duidelijk. De paarden zijn vanaf één uur voor aanvang van de verkoping te bezichtigen¹⁶⁸.

Benadeeld in het verkrijgen van een baan

Bijkomend, negatief, effect is dat er jongelui zijn die de kans om geschoold worden voor een beroep, door een lang verblijf onder de wapenen, aan zich voorbij zien gaan. Ook komt het voor dat een begonnen opleiding moet worden afgebroken en nadien niet meer kan worden voortgezet. Aan dit euvel besteedt de overheid geen aandacht. Zie als voorbeeld het navolgende krantenbericht.

¹⁶⁸ De Noord-Brabander, 17 augustus 1839.

(36900) Een JONGELING bestemd om *HOEDEN-MAKER* te worden, maar in dit vak eerst verhinderd door de Militaire Dienst, en andermaal daarin gestuit door het oproepen der Reserve, vindt, nu 27 jaren oud, niet alleen geen middel van bestaan, maar is werkelijk ten laste van haar, wie hij zoo gaarne tot stenu zou verstrekken, van zijne, inmiddels blind geworden *Moeder!* Een vrij sterk gestel maakt hem geschikt voor ligchamelijken arbeid; daarbij kan hij Lezen, Schrijven, een weinig Rekenen; en voegt bij een en ander den wil om een braaf Mensch te zijn. Mocht iemand gelegenheid hebben of weten, zalk een wezen te helpen? die wordt vriendelijk verzocht dit bekend te maken te Amsterdam, in de Boomstraat boven N°. 19, bij de Weduwe P.

Aandoenlijke advertentie van een jongeman die de kans om opgeleid te worden tot hoedenmaker, door de staat van oorlog met België aan zich voorbij zag gaan en op zoek is naar een andere mogelijkheid om in zijn levensonderhoud - en dat van zijn blinde moeder - te voorzien. (Algemeen Handelsblad, 24 juli 1839)

Limburg wordt weer in bezit genomen

Medio juni 1839 vertrekken de aangestelde staatsraden/commissarissen **A.J. Borret** en **Gericke van Herwijnen** om aan hun niet eenvoudige taak te beginnen teneinde in het Groothertogdom Limburg onder andere de Nederlandse regel- en wetgeving ingang te doen vinden. Op 22 juni dat jaar trekken Nederlandse troepen Limburg binnen. Gedurende de periode 1830-1839 zijn alleen vestingstad **Maastricht** en het dorp **Sint-Pieter** Nederlands gebleven. Veel Limburgers elders in die provincie koesteren nog lange tijd warme gevoelens voor België.

In de periode 1839-1867 maakt Limburg - met uitzondering van Venlo en Maastricht - tevens deel uit van de **Duitse (Staten)bond** en zijn de inwoners behalve Nederlander, tevens Duitser. Dat levert, zoals we elders in dit verhaal kunnen lezen in 1848 nog kortstondig een probleem op.

Pas in 1867 wordt Limburg de elfde provincie van Nederland. Als de Belgische koning in 1839 in de gaten krijgt dat hij oostelijk Limburg en Luxemburg definitief aan Nederland moet afstaan, weet hij te bedingen dat inwoners van die gebieden die Belg willen worden, naar zijn land mogen verhuizen. Vanuit Luxemburg verhuist niemand, doch in Limburg kiezen 3.000 personen alsnog de overgang naar België. Nog tot op de dag van vandaag wordt **commissaris van de koning** in Limburg *gouverneur* genoemd, hoewel de provinciewet van 1850 ook voor Limburg de naam van provinciebestuurder **gouverneur** wijzigt in **commissaris van de koning**.

Eerbetoon

Alle deelnemers aan de **Tiendaagse Veldtocht** ontvangen het ijzeren herinneringskruis. Voorts worden talrijke blijken van waardering toegekend: eresabels en ridderorden. De opperbevelhebber de (kroon)prins Van Oranje wordt bevorderd tot **veldmaarschalk**¹⁶⁹.

¹⁶⁹ **Veldmaarschalk**: deze opperofficiersrang werd in 1914 in Nederland opgeheven.

Verdrag van Maastricht inzake nieuwe grenzen

Hoewel in 1839 de vrede is getekend, neemt het vaststellen van de nieuwe grenzen tussen beide landen, alsmede het in het terrein afpalen daarvan, nog vier jaar in beslag.

Aanvankelijk heeft men het idee om terug te keren naar de grenssituatie van 1790, doch deze is bij nader inzien voor beide landen onaanvaardbaar.

Het vaststellen van nieuwe grenzen leidt op sommige plaatsen tot vreemde situaties, zoals in het Brabantse **Baarle-Nassau**, met in- en exclaves.

Het duurt tot 1843, als op dinsdag 8 augustus in Maastricht het **Verdrag van Maastricht** wordt ondertekend. Officieel heet het verdrag **Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk België betreffende de grensscheiding met reglement voor het plaatsen van grenspalen**, ook wel **Grensregeling van 1843** genoemd.

In Maastricht is onder meer het in 1702 op de **Sint-Pietersberg** gebouwde **Fort Sint-Pieter** uitgangspunt om te bepalen op welke afstand de grens met België komt te liggen.

Op andere plaatsen zijn dat de muren van - dan nog - vestingstad Maastricht. Wat is namelijk het geval? Militaire deskundigen dringen erop aan om de nieuwe grens in ieder geval op zodanige afstand van fort en stadswallen te bepalen, dat vestingartillerie (kanonnen) genoemde objecten door beschietingen vanuit België niet kunnen bereiken. In die tijd is de maximale dracht van een kanon ongeveer 2.300 meter. Om die reden wordt de grens op een afstand van 1.200 vadem of **toises** bepaald, hetgeen overkomt met genoemde afstand. Er worden zware, in de grond verankerde gietijzeren grenspalen, alsmede kleinere, palen uit arduin (blauwgrijze hardsteen) Er komt tevens een reglement voor het onderhouden van de geplaatste grenspalen. Jaarlijks wordt tevens een schouw gehouden.

NA 1839: OPBOUW NEDERLAND EN BEZUINIGINGEN OP LEGER

Na 1839 begint een moeizame opbouw van Nederland dat op dat moment de bodem van de schatkist in zicht heeft. Het leger is daarvan, mede, de dupe. Het wordt ingekrompen en in 1842 wordt de oefentijd teruggebracht van zes naar drie maanden.

Als gevolg van de noodzakelijk geachte bezuinigingen op de krijgsmacht, worden onder meer veel militaire stafmuziekkorpsen opgedoekt (1843). In die tijd heeft ieder bataljon een eigen muziekkorps. Dit betekent dat honderden musici en kapelmeesters (dirigenten) werkeloos raken.

Wat niet wordt wegbezuinigd is het in 1818 opgericht **Muziekfonds**, waarvoor officieren verplicht zijn een bijdrage te leveren van een halve dag traktement. Uit dit fonds worden muziekinstrumenten aangeschaft en krijgen de muzikanten een bescheiden vergoeding. Wat overblijft zijn tamboers en hoornblazers, noodzakelijk voor het geven van signalen. Dit zijn echter gewoon soldaten van een onderdeel, die geen muzikale opleiding hebben genoten. Tussen 1860-1870 worden weliswaar hoornmuziekkorpsen opgericht, doch de

kwaliteit ervan is onder de maat. Onder minister van Oorlog **Weitzel**¹⁷⁰, naar een concept van **Christian August Korn**¹⁷¹, wordt bij KB nr. 13 van 25 januari 1875 bepaald dat bij de regimenten infanterie wederom 8 stafmuziekkorpsen zullen worden opgericht ter sterkte van 1 kapelmeester en 27 musici.¹⁷²

Impuls voor muziekbeoefening in dorpen en steden

In de periode dat het veldleger in Noord-Brabant bivakkeert, hebben veel jeugdige dorpelingen kennis gemaakt met de militaire blaasmuziek. Hoogstwaarschijnlijk dat ze muziek - anders dan van een kerkorgel of kerkkoor - voor het eerst horen klinken. Misschien zelfs hebben ze, nieuwsgierig als ze zijn, wel eens van zo'n militaire muzikant mogen proberen op een instrument te spelen. Hoe dan ook, de belangstelling voor muziek en muziek maken zal zijn gewekt, want we zien in de jaren volgend op het einde van de mobilisatieperiode van 1830 tot 1839, overal, tot in kleine dorpen toe, harmonieën en fanfares ontstaan en ook wel koren, waarvan, bij nader onderzoek de dirigent een gewezen militair muzikant, doch vaker nog kapelmeester is geweest. Dat gebeurt ook in Boxtel. Kort na 1850 zal in Boxtel een eerste harmonie worden opgericht met de naam **Oefening en Volharding**¹⁷³ met als directeur **Jean Lurmans**¹⁷⁴, oud-militair muzikant.

Grondwetsherziening van 1840 en aftreden koning Willem I

De grondwetsherziening van 1840 heeft politiek nog weinig om het lijf, doch betekent dat het begin van een verschuiving van de macht in gang wordt gezet, die in 1848 zijn beslag krijgt. Wijzigingen van 1840:

- * invoering van de strafrechtelijke ministeriële verantwoordelijkheid;
- * de afscheiding van België in 1830 wordt opgenomen in de grondwet;
- * de grootte van de Tweede Kamer wordt bepaald op 58, waarvan 3 (nieuw) voor Limburg;
- * formalisatie scheiding van de provincie Holland in Noord- en Zuid-Holland;
- * invoering wettelijke regeling kiesrecht gemeente- en provinciebesturen.

Voor Defensie betekent dit dat niet langer de koning, doch de regering bepaalt hoeveel geld er wordt uitgetrokken voor de begroting van dit departement. Het zeer ondoorzichtige privéfonds van de koning, het **Amortisatie-syndicaat**, wordt geliquideerd. Willem I, intussen weduwnaar geworden, geeft de wens te kennen te willen hertrouwen met gravin

¹⁷⁰ **August Willem Phillip Weitzel**, geb. Den Haag 6 januari 1816, overl. Den Haag, 29 maart 1896. Zoon van een Duitse officier. Officier Nederlandse leger, commandant 2^e Regiment Infanterie in Maastricht waar hij tevens van 1868-1872 garnizoenscommandant was. Conservatief-liberaal politicus. In 1873 benoemd tot minister van Oorlog.

¹⁷¹ **Christian August Korn**, geb. Prittitz (DE Saksen-Anhalt), overl. Maastricht 17 december 1913 (77). Studeert aan conservatorium te Leipzig. Vaardig op trombone, viool en contrabas. In 1860 benoemd tot kapelmeester bij de Kon. Nederlandse Marine aan boord van de Zeelandia. In 1861 gaat hij over als kapelmeester bij het 2e Regiment Infanterie in Maastricht. Hij verlaat de militaire dienst in 1892.

¹⁷² *De heropricting van acht stafmuziekkorpsen in 1875*, Drs. **John Smit**, Defilé, tijdschrift voor militaire muziek in Nederland en daarbuiten, september 2013, p. 11-14.

¹⁷³ **Oefening en Volharding**, Harmonie te boxtel o.l.v. directeur **Jean Lurmans** uit Eindhoven. Deze harmonie geeft op maandag 2 januari 1854 een concert te Boxtel. Een jaar eerder, op 21 augustus 18 1853 is er sprake van een concert op de kermis te Sint-Oedenrode, samen met Harmonie **Musis Sacrem** uit Woensel, beide onder leiding van Jean Lurmans. Bron: De Noord-Brabanter van 2-8-1853 en 7-1-1854.

¹⁷⁴ **Jean Lurmans**: geboren te Nijmegen, 19-8-1811, overleden te Eindhoven, 4-9-1886. Onder andere muzikant bij de 1e Afdeling (Bataljon) Infanterie.

Henriëtte d'Oultremont, een katholieke hofdame¹⁷⁵ van zijn overleden echtgenote **Wilhelmina**, hetgeen slecht valt bij een deel van de bevolking.

Daarenboven wordt door zijn zoon en opvolger een hetze tegen het huwelijk ontketend waardoor de – altijd al delicate – verhouding vader-zoon weer een tijdlang is vertroebeld. Teleurgesteld door deze nieuwe tegenslag, het verlies van België en beknotting van zijn macht door invoering van de strafrechtelijke ministeriële verantwoordelijkheid besluit hij af te treden (7 oktober 1840) ten gunste van zijn zoon, die als koning Willem II wordt ingehuldigd. Eenmaal afgetreden, verhuisd Willem naar Berlijn waar hij op 17 februari 1841 met gravin **d'Oultremont de Wégimont** in het huwelijk treedt. Lang mag hij van zijn huwelijk en vrije tijd niet meer genieten, reeds op 12 december 1843 overlijdt hij in zijn woonplaats Berlijn.

Koning Willem II

Als Willem I oktober 1840 aftreedt als koning van Nederland, volgt zijn **zoon Willem Frederik George Lodewijk** (roepnaam **Guillot**) hem op als koning **Willem II**.

Deze mist echter het economisch en financieel inzicht van zijn vader. Willem II is vooral militair. Hij was in zijn jonge jaren opgeleid aan de militaire academie in Berlijn. **Carl von Clausewitz**¹⁷⁶ is daar een van zijn leraren. Bij zijn aantreden als koning treft Willem II zijn land in grote financiële moeilijkheden – de staatsschuld bedraagt dan 2.250 miljoen gulden – en het land in politieke verwarring aan. Hij kan niet langer, zoals zijn vader nog kon doen, als vrijwel alleenheerser zijn gang gaan. Zijn macht wordt in opeenvolgende grondwetswijzigingen steeds verder ingeperkt.

Frederik Carel List Minister van Oorlog

Op 8 oktober 1840 wordt voormalig commandant van de Nederlandse artillerie tijdens de periode van afscheiding van België, generaal-majoor **Frederik Carel List** benoemd tot directeur-generaal bij het Departement van Oorlog. Daarnaast bestaat in die tijd tevens een apart Departement van Marine, beide Departementen worden in 1928 samengevoegd tot één Ministerie van Defensie. Per gelijke datum, 9 oktober 1840, wordt List benoemd tot adjudant in buitengewone dienst van de kort ervoor aangetreden koning Willem II. List blijft hoogste baas bij het Departement van Oorlog tot 25 maart 1848. Per 18 juni 1843 wijzigt de naam van zijn functie in die van minister van Oorlog. Enige maanden daarvoor, per 13 maart, is hij bevorderd tot luitenant-generaal.

In 1840, het jaar dat hij aantreedt in de politieke arena, heeft Nederland een staatsschuld van zo'n 2.250 miljoen gulden, een goede 70 miljoen aan jaarlijkse staatsinkomsten en een jaarlijkse rentelast van 42 miljoen gulden. Daar komt nog bij dat de jaren 1841-1843 in economisch opzicht danig tegenzitten.

List maakt het mee dat de Tweede Kamer de gehele begroting, derhalve inclusief die van het Departement van Oorlog (initieel ruim 14 miljoen gulden, later teruggebracht tot 12

¹⁷⁵ **Henrica Adriana Ludovica Flora rijksgravin d'Oultremont de Wégimont**, geb. Maastricht 28 februari 1792, overl. Laurensberg, 26 oktober 1864. In de volksmond wel **Jetje Dondermond** genoemd.

¹⁷⁶ **Carl von Clausewitz** (1780-1831), Pruisisch generaal en militair theoreticus, schrijver van het standaardwerk *Vom Kriege*. Hij beschrijft oorlog als voortzetting van diplomatie met andere middelen.

miljoen)¹⁷⁷, verwerpt. Reden: de kamer acht onder meer de begroting van het Departement van Oorlog te hoog in het licht van de demobilisatie van het leger, gezien 's lands deplorabele financiële toestand. Daarenboven ontbreekt het aan een duidelijk plan voor het leger. Gevolg: er stoaan bezuinigingen voor het leger voor de deur.

De geschiedenis blijft zich herhalen. Na hedendaagse, jarenlange bezuinigingen op de krijgsmacht, worden plotseling miljarden euro's uitgetrokken – in Duitsland zelfs 100 miljard euro – ten behoeve van defensie, na de inval van het Russische leger in Oekraïne, begin 2022.

Herdenkingen en reünies

Nadien wordt de hiervoor beschreven periode regelmatig herdacht, met als hoogtepunt natuurlijk de Tiendaagse Veldtocht. Een mooi voorbeeld, waarbij van het gezelschap zelfs een foto wordt gemaakt, dateert uit 1893 te Tilburg.

Foto van dinsdag 12 september 1893, genomen te Tilburg van een gezelschap heren op leeftijd, allen getooid met het Ijzeren Kruis. Niet alle namen worden vermeld. Voorste rij (zittend): 3e van links: Jonkheer Van der Does de Willebois; 4e van links: J.N. Winter; 5e van links: W. Mutsaers; 7e van links: majoor Prins; 8e van links: A.A. Vosterman van Oyen.

Inkwartierungen gaan door

Was dit werkelijk het einde van inkwartierungen voor de Boxtelse bevolking? Bepaald niet. Gedurende de verdere negentiende eeuw en in de eeuw erna wordt er regelmatig druk

¹⁷⁷ *Wie betaalt, bepaalt! De begrotingen van het Departement van Marine en het Departement van Oorlog (1840-1860)*, Universiteit van Amsterdam,. Scriptie F.J. (Frank) Pieterse, 2-7-2019.

geoeffend, ook in de omgeving van Boxtel. Er zijn nog grote heidevelden aanwezig, nodig voor het houden van manoeuvres met grotere legeronderdelen. De komst van de spoorwegen met Boxtel als knooppunt daarin leidt ertoe dat dit gebied goed verdedigd moet kunnen worden.

Breitner in Boxtel

De bekende schilder (Haagse School/ Amsterdamse impressionisten) en fotograaf **George Hendrik Breitner** (1857-1923) wordt wel vriend van de huzaren genoemd vanwege zijn afbeeldingen van cavaleristen, die in zijn tijd nog te paard gaan. Hij beeldt ook de Gele Ridders der artillerie af. Als jongen tekent hij al graag soldaten, paarden en gevechtssituaties. Medio augustus september 1881 verblijft hij in Boxtel en omgeving vanwege de daar gehouden legermanoeuvres. Kort nadien, in oktober van dat jaar, schrijft hij aan een vriend dat hij niet veel heeft gewerkt in Boxtel, doch wel een goede studie heeft kunnen maken van aardappelrooisters. Boxtel is dan nog grotendeels een agrarische gemeente.

George Hendrik Breitner: Inkwartiering. Tussen 1880-1919, olieverf op canvas, afm. 51 x 75 cm, Rijksmuseum, Amsterdam.

September 1904 grote legeroefeningen

Medio september 1904 vinden er grote legermanoeuvres plaats in Noord-Brabant, waarbij de belangrijkste steden Eindhoven, Helmond, Boxtel en Veghel zijn. Er wordt melding gemaakt van het feit dat men er binnen het oefengebied voor het overige vooral ver uiteen gebouwde plattelandsgemeenten aantreft die uit oopunt van inkwartiering soms een bezwaar vormen. De voornaamste verkeerswegen zijn de spoorwegen van 's-Hertogenbosch over Eindhoven in zuidelijk richting (langs Boxtel), de spoorweg van Boxtel naar Goch en van Eindhoven naar Venlo in oostelijke richting en de spoorlijn van Boxtel naar Breda in westelijk richting.

Boxtel en Eindhoven worden hierdoor belangrijke spoorwegknooppunten die, zoals wordt bericht *allicht aanleiding tot strijd zullen geven*.

Tijdens grote legermanoeuvres in Noord-Brabant, september 1904, maakt het 1ste Regiment Huzaren zijn opwachting bij de burgemeester van Boxtel op het, toen nog onverharde, Marktveld met waterpomp - er was nog geen waterleiding - doch wel reeds elektrische straatverlichting: Boxtel had sinds 1899 een eigen - eerste van Brabant - elektriciteitscentrale. De foto is kennelijk genomen vanaf het balkon van het in 1843 gebouwde en vrijstaand op het marktveld aanwezige raadhuis. Veertien jaar later (1918) wordt achteraan rechts op de foto, verscholen achter de bomen, in Hotel De Kei, de School Verlofsofficieren der Cavalerie worden opgericht. Bij de foto hoort de tekst: 'Manoeuvres 1904 1e Regiment Huzaren Boxtel.' Het onderdeel is waarschijnlijk te Boxtel ingekwartierd. Ditzelfde Regiment is in de Eerste Wereldoorlog ook weer aanwezig in Boxtel en ondergebracht in de voormalige Margaretha Bewaarschool van de protestantse gemeente in de Breukelsestraat bij de Ons Doelstraat. In 1917 (mobilisatie) dient het huis achteraan links met frontgevel naar Markt gekeerd, als ontspanningslokaal voor cavalerie-officieren. In dit pand begin omstreeks 1924 Pieter van de Ven zijn Café-restuarant De Bijenkorf, korte tijd later Hotel van de Ven geheten. Rechts (niet zichtbaar op foto) van de voorste rij militairen ligt tegenwoordig restaurant De Waag waar leden van de VOC (Vereniging Officieren Cavalerie) thans nog maandelijks samenkomen. Traditie wordt in ere gehouden! Eerste Wereldoorlog

Tien jaar later begint de Eerste Wereldoorlog, of Grote Oorlog. Nederland slaagt erin onbezet en, zo goed als mogelijk, neutraal te blijven, doch er vindt mobilisatie plaats

waardoor andermaal inkwartieringen plaatsvinden, ook in Boxtel. Daarenboven komt er ook een grote stroom vluchtelingen naar Nederland op gang.

Koningin Wilhelmina op inspectie in Noord- Brabant, mei 1916, tijdens mobilisatie in verband met de Eerste Wereldoorlog

Oprichten School Verlofsofficieren der Cavalerie (later: reserve-officieren)

In 1918 beleeft Boxtel binnen haar grenzen de oprichting van de **School voor Verlofsofficieren der Cavalerie**, waarbij voormalig **Hotel De Kei** op de Markt een rol speelt. Het biedt onderdak én lesruimte aan de eerste zestien leerlingen van de eerste en enige cursus die in Boxtel wordt gegeven. Nadien wordt de school voortgezet in Amersfoort op de Bernhardkazerne, geheel bevolkt door cavaleristen.

Geschiedenis herhaalt zich¹⁷⁸

Als na het beëindigen van de Eerste Wereldoorlog vredesonderhandelingen beginnen, die zullen leiden tot de **Vrede van Versailles** in 1919, gebeurt er iets opmerkelijks.

De Nederlandse legertop overweegt een tijdlang de mogelijkheid van een invasie in België. Wat is hier aan de hand?

In België is een beweging ontstaan, bestaande uit, voornamelijk Franstalige, diplomaten en militairen, die er naar streeft om bij het formuleren van die vredesvoorwaarden te streven naar annexatie van **Nederlands Limburg** en **Zeeuws-Vlaanderen**. Wellicht speelt bij een deel van Belgen die dit plan voorstaan nog mee

¹⁷⁸ *Nederland en de Belgische annexatiedrang aan het einde van de eerste Wereldoorlog*, M.S. van Herpen (masterscriptie).

dat hun land in april 1839 bij het Verdrag van Londen Luxemburg en Limburg kwijtraakten. Voorts stellen ze dat België zich niet goed kan verdedigen tegen agressie door Duitsland ten gevolge van de ligging van Limburg tussen Duitsland en België. Ook het feit dat Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog de Schelde afsloot, waardoor Antwerpen niet kon worden bevoorrad, heeft kwaad bloed gezet. België heeft, internationaal gezien, sympathie verworven: het land heeft zwaar geleden onder de Duitse agressie en heeft zich dapper geweed. Aanvankelijk worden ze in hun streven naar annexatie van Nederlandse gebiedsdelen gesteund door Frankrijk. Praktisch opereren de Belgen niet bijster handig. De Nederlandse diplomatie op dit punt werkt effectiever. Langzaamaan verspelen de Belgen hun aanvankelijk verworven sympathie. Uiteindelijk wil geen der grote mogendheden meegaan met de Belgische wens, die overigens binnen België zelf, niet natie breed wordt gedragen.

Duitsland moet, als gevolg van de Vrede van Versailles, Eupen en Malmedy aan België afstaan. Door hun plan voor annexatie van Nederlands grondgebied zijn de verhoudingen tussen Nederland en België voor de komende decennia echter danig verstoord geraakt.

Boxtel, Markt, op overgang naar Clarissenstraat. Hotel De Kei, waar tussen 1811 en 1813 Hendrik Verhees zitting houdt als eerste Boxtelse vrederechter. In 1918 wordt hier de School verlofsofficieren der Cavalerie opgericht. Vanaf 1742 een belangrijke herberg aan de pas aangelegde straatweg vanaf 's-Hertogenbosch, die in 1745 tot Best reikt en in latere jaren wordt doorgetrokken naar Luik (1818). De weg volgt dan een route dwars door Boxtel-binnen (centrum): Clarissenstraat, Markt, Kruisstraat, Rechterstraat, Fellenoord, Eindhovenseweg. Hotel De Kei verwerft die naam in 1910. Voorheen heette het herberg Het Fortuin en is in 1668 gebouwd door Hendrik van de Mosselaar.

Kranten berichten over oefeningen

In kranten wordt regelmatig en uitvoering bericht, soms wel een halve pagina lang, over het verloop van oefeningen. Er wordt uitgebreid uiteengezet wat *roode en blauwe troepen* in het veld verrichten. Zo ook inzake een tweedaagse brigade-oefening die zich deels in de omgeving van Boxtel afspeelt. Zaterdag negentien september 1936 is 's morgens om zeven uur minister-president **Colijn** reeds aanwezig op het oefenterrein. Later die dag slaat hij een gevecht met **pantserwagens** gade. Pantserwagens zijn dan nog een nieuwigheid.

Kort voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, tijdens de periode van mobilisatie, herhaalt de inkwartieringsgeschiedenis zich andermaal. Eerst van Nederlandse militairen die in het zuiden verblijven, later door Duitse bezettingstroepen.

Inkwartieren nog steeds mogelijk

Inkwartiering kan, indien nodig, nog steeds worden gevorderd. Gebaseerd op de Inkwartieringswet (achttien juni 1953) bestaat het inkwartieringsbesluit van twintig juli 1953 dat uitvoeringsbepalingen geeft bij de toepassing van inkwartiering in de praktijk en dus zo weer kan worden gebruikt.

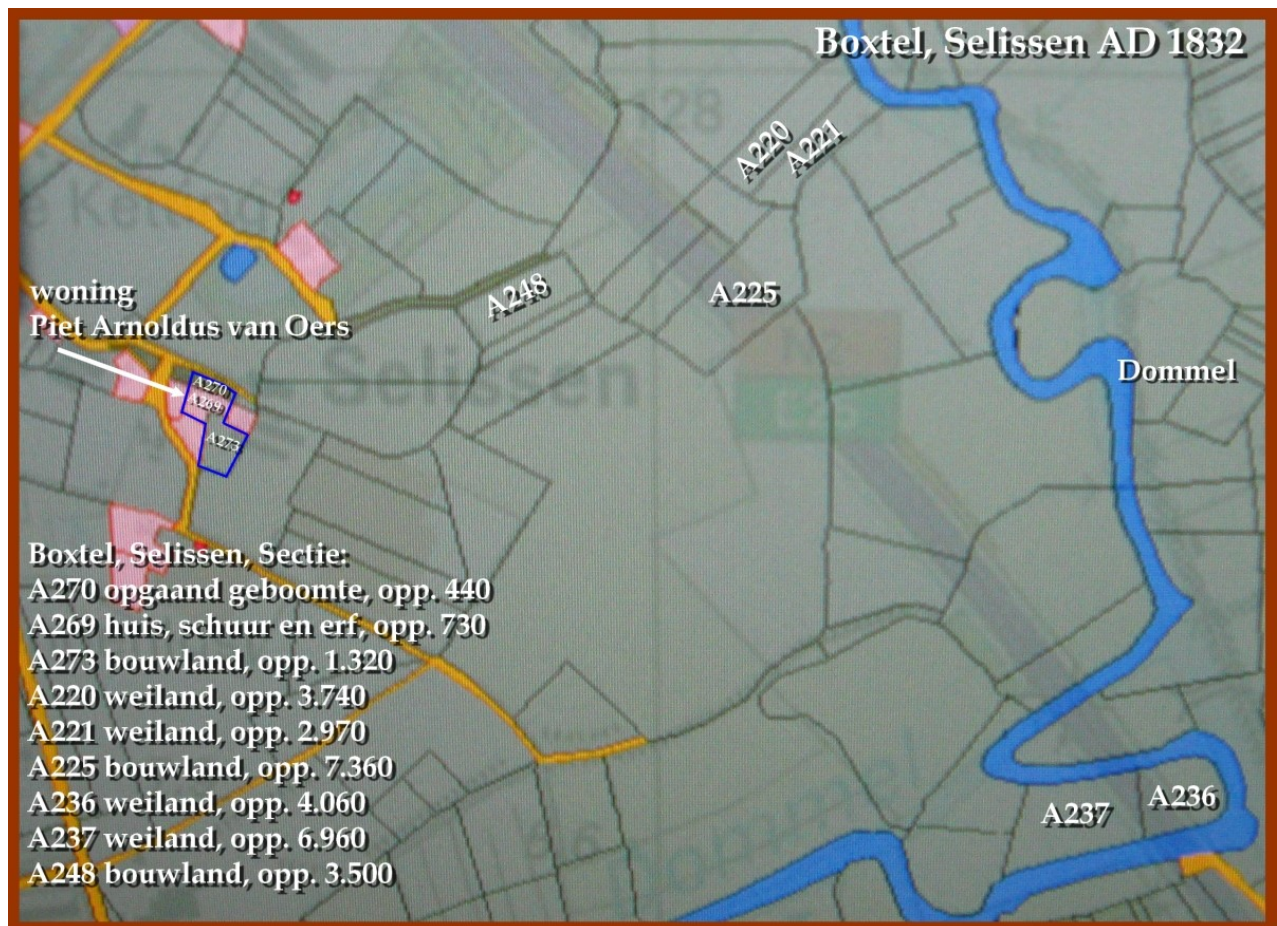
Hierna treft u nog een drietal situatiekaartjes aan inzake de brand op Selissen.

Afbeelding deel van Selissen van Google Earth met halfdoorzichtige overlay van de kadasterkaart AD 1832 van het terrein waar Piet Arnoldus van Oers en zijn burens Johannes Verhoeven en, aan de overzijde van de weg Selissen Jordanus van der Sande, woonden.

Kadasterkaart AD 1832 met buurtschap Selissen te Boxtel. Ingetekend zijn drie bijeen liggende percelen, eigendom van Piet Arnoldus van Oers: perceel opgaande bomen; perceel met zijn huis, schuur en erf; zuidelijk daarvan een perceel bouwland.

Overzicht van buurtschap Selissen te Boxtel, kadasterkaart AD 1832, alsmede gegevens ontleend aan de OAT (Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels). Ingetekend zijn de kadaster sectienummers van percelen in eigendom van Piet Arnoldus van Oers. Zoals in die tijd veel voorkwam, lagen percelen een stuk uiteen en waren ze niet allemaal via een reguliere weg bereikbaar. Half doorzichtig is een tegenwoordige kaart zichtbaar: met name het tracé van autosnelweg A2 is duidelijk herkenbaar. Voor het overige is, tot op heden, het wegenpatroon vrijwel in detail hetzelfde gebleven, zelfs helemaal op de plek waar Van Oers woonde.

Met dank aan:

- **Nettie van den langenberg-Scheepers** te Esch voor het mogen raadplegen en gebruiken van het door haar bijeengebracht materiaal inzake Esch over de periode 1830-1840.

Bronnen/literatuur:

- kranten: Koninklijke bibliotheek:
 - Arnhemsche Courant, zaterdag 12 oktober 1833
 - Bredasche Courant woensdag 7 maart 1832
 - Bredasche Courant, 21 maart 1832
 - De Noord-Brabander, 3 november 1831
 - Algemeen Handelsblad (Amsterdam), 24 juli 1839
 - Algemeen Handelsblad (Amsterdam), 6 augustus 1831
 - Dagblad van 's Gravenhage, 6 maart 1835
 - Bredasche Courant, 12 augustus 1831
 - Arnhemsche Courant, 14 februari 1839
 - Avondbode (Amsterdam), 17 april 1839

- Nederlandsche Staatscourant, 28 maart 1831
- Journal de la Haye, 3 mei 1839
- Algemeen Handelsblad (Amsterdam), 26 februari 1839
- Arnhemsche Courant, 18 februari 1839
- Bredasche Courant, 1 november 1831
- Bredasche Courant, 10 april 1832
- Bredasche Courant, 13 december 1834
- De Nederlander (Utrecht), 28 maart 1849
- Algemeen Handelsblad (Amsterdam), 17 december 1833
- Tilburgsche Courant, 8 september 1928
- Bredasche Courant, donderdag 4 augustus 1831
- Bredasche Courant, zondag 5 mei 1839
- Nieuwe Tilburgsche Courant. 10 september 1909
- 's-Gravenhaagsche Courant, 22 mei 1748
- Utrechtsche Courant, 17 juni 1748
- Nederlandsche Staatscourant, 16 december 1815
- De NoordBrabander, 2 juni 1835.
- Bredasche Courant, 7 maart 1832
- Bredasche Courant, 28 september 1833
- Bredasche Courant, 23 februari 1836
- Arnhemsche Courant, 16 februari 1839
- De Avondbode, 26 juli 1838
- Bredasche Courant, 12 augustus 1831
- Nieuwe Tilburgsche Courant, maandag 21 september 1936
- Bredasche Courant, 28 augustus 1831
- Bredasche Courant, 4 augustus 1831
- Bredasche Courant, 12 augustus 1831
- Bredasche Courant van 31 augustus 1831
- Noordbrabander, zondag 26 januari 1832
- Bredasche Courant, 18 augustus 1831
- NoordBrabander, 14 februari 1839
- NoordBrabander, 26 januari 1832
- Noord-Brabanter, 2 augustus 1853 en 7 januari 1854
- Algemeen Handelsblad, vrijdag 18 januari 1839
- Algemeen Handelsblad. 23 augustus 1831
- Arnhemsche Courant, donderdag 25 augustus 1831
- Middelburgsche Courant, 12 april 1834
- Opregte Haarlemsche Courant, 9 oktober 1838
- Opregte Haarlemsche Courant, 25 juni 1836.
- Noord-Brabander 15 augustus 1839
- Opregte Haarlemsche Courant, 20 april 1833
- De Noord-Brabander, 3 maart 1832

- gegevens Kadaster (kaart en OAT) 1832
- website www.watwaswaar.nl
- De boxtelse St. Petrus (2 boeken), Piet Dorenbosch
- Economische bedrijvigheid in transitie, J.A. Pel
- BHIC, Archief Protestantse Gemeente Boxtel
- Google Earth
- Koninklijke Marechaussee Brigade Boxtel, Christ van Eekelen, 2009

- De broedertwist tussen Nederland en België, uitgegeven n.a.v. tentoonstelling in het Noord-Brabants Museum te 's-Hertogenbosch, september 2005.
- Dagboek Simon Proot uit Zeist, deelnemer Tiendaagse Veldtocht augustus 1831, die te Houthalengewond werd en via Eindhoven naar 's-Hertogenbosch werd vervoerd.
- Dagboek Ruurd Jans Deelstra.
- Dagboek van Johannes Hardeman
- Klappers op de inkwarteringslijsten in Boxtel in 1833. Gemeente Archief Boxtel, inventarisnr. 248. Samengesteld door Gerard van Houtum.
- Merkwaardigheden uit den Tiendaagschen Veldtogt der Nederlanders in België. Johannes Olivier Jz., te Amsterdam bij G.J.A. Beijerinck, 1834.
- Bericht van de 10 daages veldtocht, J.G. Kikkert, 1980, ISBN 90.6100.166.8
- Baanderheren, boeren en burgers, Jean Coenen, 2004, ISBN 90.75365.68.3
- De Tiendaagse Veldtocht, Johan P. Nater, 1980, ISBN 90.228.3868.4
- Stichting Menno van Coehoorn
- brief d,d, 23 april 1917 van commandant Cavalerie-Brigade nr. Litt. C.B. No. 8143 aan Gemeentebestuur van Boxtel en aan de heer P. v.d. Ven, Boxtel.
- Breitner en Parijs, Jacobine Wieringa, 2007, ISBN 978-90-8773-004-8
- Breitners Amsterdam, Kees Keijer, 2004, ISBN 90-6868-355-1
- Artikel Militaire ziekenhuizen en hun betekenis voor de beroepskeuze van een generatie klinische chemici, Nederlands tijdschrift Klinisch Chemisch Labgeneesk. 2006, 31: 52-57 J.J. Heeren en J.P.M. Wielders.
- Circulaire no. 100 van de Gouverneur van Noord-Brabant, van den 22sten April 1831.
- Inkwartieringsbesluit van 20 juli 1953.
- per e-mail ontvangen informatie inzake herberg De Drie Zwaantjes te Liempde van Roger van Laere.
- mondeling op woensdag 28 maart 2012 ontvangen informatie van Jan van der Sande, Liempde.
- De laatste bewoners van Huize Duinendaal, Familie Von Hartitzsch. Christ van Eekelen, Heemkundekring Boxtel, 2011.
- J. kooiman: De Nederlandsche krijgsmacht en hare mobilisatie in 1914, Herman de Ruiter uitgever Arnhem.
- Geschied- en Aardrijkskundige beschrijving der Provincie Noord-Brabant, te 'sBosch bij J.J. Arkesteyn en Zoon 1845.
- Beknopte beschrijving van Neerlands Leger-Kamp te Rijen (1831), Breda bij Broese en Comp.
- **van Roon, E.W.R. (2013) *Lotgevallen: De beleving van de dienstplicht door de Nederlandse bevolking in de 19^e eeuw.***
- Veldtogt der Heeren Studenten van de Hoogeschool te Leiden (Leidse Jagers), J. Roemer, 1831.
- Militaire Spectator, diverse edities
- Kronijk of aantekening der merkwaardige voorvallen binnen de gemeente Heeze en enige omliggende dorpen en enkele welken algemene belangstelling verdienen (1953), Henricus van Moorsel.
- Het Legerkamp bij Oirschot 1832-1834, Nicoline van Tiggelen, Marcel van der Heijden, Jos van Gils, Brainport Publishing, 2016.
- Verdwenen tentenstad op de hei, Kees van der Heijden, Heemkring Molenheide, 2021.

**** BIOGRAFIE AUTEUR RUUD VAN NOOIJEN ****

E: ruudvannooijen@ziggo.nl

Tel: 06-26.25.89.29

Ruud van Nooijen, woonachtig te Boxtel, aldaar geboren juni 1947. Van 1964 tot 2002 werkzaam bij Koninklijke Landmacht/Luchtmacht als officier (infanterie / economie & financiën / Directie Personeel). Door VN-uitzending tevens veteraan en medeoprichter van o.a. Stichting Veteranen Boxtel. Oud-vakbondsbestuurslid. Hobby's: klassieke muziek, soundengineer: o.a. opname Hohe Messe J.S. Bach met wereldpremière oktober 2002, 4x integraal door radio uitgezonden, cd 50 jaar Internationaal Vocalisten Concours Den Bosch, medio 2004. Voorts fotografie, (lokale) historie. Oud-secretaris Heemkunde Boxtel. Mede-oprichter en secretaris Stichting Red de Toren (1980) doel: bijeenbrengen gelden ter restauratie toren Sint-Petruskerk te Boxtel. Mede-oprichter (2003) Stichting Cultuurgeschiedenis Boxtel-Meierij 'Hendrik Verhees'. Vrijwilliger MUBO (Museum Boxtel), o.a. beschrijven lokale geschiedenis / fotografie. Historiograaf en tekstschrijver. Auteur boeken 'Leven, werk en tijdsbeeld van Hendrik Verhees (1744-1813), markant Boxtelaar' (2013); 'Stichting Kerkconcerten Boxtel: een halve eeuw muziek in Boxtelse kerken' (2015). Co-auteur boek over Kasteel Stapelen te Boxtel, verwachte publicatie nazomer 2022. Diverse artikelen inzake historische onderwerpen (o.a. website Heemkunde Boxtel / Erfgoed Brabant). Verzorgt lezingen inzake een grote verscheidenheid aan onderwerpen, o.a. over Hendrik Verhees; uitvinding en historie fotografie; historie en restauratie Kilsdonkse Molen; de Kasterense watermolen te Liempde; aanleg van de steenweg 's-Hertogenbosch- Eindhoven/Luik (1742-1818); de Boxtelse Binnendommeltjes. Verzorgt regelmatig fotografie t.b.v. boeken. Onderwerpen: Hendrik Verhees, Bodem van Elde, boerderijen Boxtel Esch en Liempde, Boerderijen in Schijndel, landgoederen Velder en Heerenbeek., Herberg Den E(ij)ngel te Lennisheuvel, kasteel Stapelen te Boxtel. Initiator aandacht voor Binnendommeltjes in het centrum van Boxtel.

*** *****